

CIP – Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i sveučilišna knjižnica Zagreb

UDK 353-05 Škrlec Lomnički, N.
929 Škrlec Lomnički, N.

ŠKRLEC, Nikola

Nikola Škrlec Lomnički (1729-1799) /

<prijevod s latinskog Neven Jovanović, Josip
Barbarić ; uredništvo Stjenko Vranjican ; > . –
Zagreb : Pravni fakultet : Hrvatska akademija
znanosti i umjetnosti : Hrvatski državni arhiv :
Filozofski fakultet . 1999 – 2007

Usporedo lat. tekst i hrv. prijevod

ISBN 953-154-421-2 (cjelina) (HAZU)
ISBN 953-6714-11-6 (cjelina) (Pravni fakultet)

Sv. 4. – 2007.

ISBN 978-953-154-781-9 (sv.4) (HAZU)

ISBN 978-953-6005-81-9 (sv.4) (HDA)

ISBN 978-953-270-005-3 (sv.4) (Pravni fakultet)

ISBN 978-953-175-289-3 (sv.4) (Filozofski fak.)

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu
Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod
brojem **640645**

Omot: Detalj portreta Nikole Škrlica Lomničkog, nepoznati slikar, Hrvatska?, kraj 18.
stoljeća, ulje na platnu, 88x66,5 cm, Hrvatski povijesni muzej (HPM/PMH 2482)

Prikazani rezultati proizašli su iz znanstvenog projekta "Nikola Škrlec Lomnički (1729-
1799) i njegovo doba" provedenog uz potporu Ministarstva znanosti, obrazovanja i
športa Republike Hrvatske. Knjiga je tiskana novčanom potporom Zaklade Hrvatske
akademije znanosti i umjetnosti

Nikola Škrlec Lomnički 1729-1799

Sv. 4.

HRVATSKA AKADEMIJA
ZNANOSTI I UMJETNOSTI

HRVATSKI
DRŽAVNI ARHIV

PRAVNI FAKULTET
SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

ZAGREB 2007.

SADRŽAJ

STVARANJE JEDNE INSTITUCIJE PROSVIJEĆENOG APSOLUTIZMA: KRALJEVSKO VIJEĆE ZA KRALJEVINE DALMACIJU, HRVATSKU I SLAVONIJU	51
Uvod.....	51
Idejni okviri i povijesni temelji terezijanske vladavine.....	56
Pokrajinske vlade (guberniji) u terezijanskim reformskim planovima.....	66
"Gubernij" u zemljama krune sv. Stjepana i terezijanska politika u Ugarskoj.....	73
Formiranje kraljevog izvršnog aparata u zemljama krune sv. Stjepana do 1740.	76
Razlike upravnog sustava u Mađarskoj i Banskoj Hrvatskoj nakon 1723.	87
Banska Hrvatska u okviru ugarske politike dvora Marije Terezije.....	92
Terezijanske upravne reforme u Banskoj Hrvatskoj i prijedlozi osnutka institucije izvršne vlasti do 1767.	104
OSNIVANJE KRALJEVSKOG VIJEĆA ZA KRALJEVINE DALMACIJU, HRVATSKU I SLAVONIJU	114
Interesni prioriteti Dvora u vrijeme osnivanja Vijeća	114
Prijedlozi za poboljšanje stanja hrvatske uprave	125
Odluka o osnivanju gubernijskog vijeća i o njegovoj djelatnosti.....	148
Dvorska komisija od 24. ožujka 1767.....	150
Sastanak dvorske komisije 8. i 9. svibnja 1767.	158
Priprema osnutka Vijeća na Dvoru.....	163
REAKCIJE IZ BANSKE HRVATSKE: UTJECAJ I STAV POJEDINACA I HRVATSKOG SABORA	168
Izbjegavanje suradnje s političkim vodstvom Banske Hrvatske	168
Privatni izvještaji iz Beča	171
Neslužbeni utjecaji pojedinaca iz Banske Hrvatske na osnivanje Vijeća?.....	177

Službeno poslanstvo hrvatskih staleža u Beč i njegovi rezultati	183
Hrvatski sabor 13. srpnja 1767. i otpor staleža osnivanju Vijeća	191
INSTALACIJA VIJEĆA, NJEGOV DJELOKRUG I ORGANIZACIJA RADA	203
Instalacija Vijeća	203
Djelokrug i organizacija Vijeća određeni uputom	206
PRVI SASTAV VIJEĆA	224
Predsjednik Vijeća: ban Franjo Nádasdy (Regede, 1708-Karlovac, 1783)	226
Savjetnik iz staleža prelata: Ivan Krstitelj Paxy (o. 1720.-1771) ..	227
Savjetnik iz velikaškog staleža: barun Mihael Aleksandar Malenić (Kurilovečki)	229
Prvi savjetnik iz plemićkog staleža: Nikola Škrlec Lomnički (1729.-1799.)	230
Drugi savjetnik iz plemićkog staleža: Antun Janković Daruvarski (1729.-1789.)	232
Komorski savjetnik iz plemićkog staleža: Žigmund Komáromy ..	232
Tajnici: Gašpar Hajnal i Alexander Szécsén	233
Registrator i ekspeditor: Ivan Mihalković	233
Zapisničar: Ludovik Kereskényi (Köröskényi)	234
Računovoda: Gašpar Švigel	234
UKLJUČIVANJE VIJEĆA U POLITIČKI ŽIVOT BANSKE HRVATSKE	236
ZAKLJUČAK	243
POPIS KRATICA	252
IZVORI I LITERATURA	253

STVARANJE JEDNE INSTITUCIJE PROSVIJEĆENOG APSOLUTIZMA: KRALJEVSKO VIJEĆE ZA KRALJEVINE DALMACIJU, HRVATSKU I SLAVONIJU*

Uvod

U kolovozu 1767. s radom je u Varaždinu započelo Kraljevsko vijeće za Kraljevine Dalmaciju, Hrvatsku i Slavoniju (*Consilium Regium in Regnis Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae*), često nazivano i Hrvatsko kraljevsko vijeće (*Consilium Regium Croaticum*). Iako je Vijeće na političkoj sceni Banske Hrvatske djelovalo samo 13 godina, značaj osnutka i rada te institucije mnogo je dublji od tek sporedne epizode u hrvatskoj upravnoj povijesti. Već i površan pogled na promjene koje je nova institucija unijela u tradicionalnu upravnu strukturu zemlje nagovještava da osnutak Vijeća predstavlja važnu prekretnicu u razvoju upravne prakse Banske Hrvatske, krucijalnu za razvoj moderne uprave u zemlji.

S pravno-povijesne strane, Vijeće predstavlja prvu zasebnu instituciju izvršne vlasti na području jurisdikcije Hrvatskoga sabora i bana pa se s pravom može nazvati i prvom hrvatskom vladom. Njegovim osnutkom predstavništvo kraljevih upravnih i izvršnih ovlasti u zemlji, koje je dotad zastupano isključivo ovlastima banske službe, dobiva stalan kolegijalni oblik prema primjeru tadašnjeg Namjesničkog vijeća u Mađarskoj. Vijeće preuzima sve upravne i izvršne poslove od Hrvatskoga sabora, a suradnja Sabora s kraljem ograničava se na zakonodavne poslove pa dolazi do odvajanja izvršne od zakonodavne vlasti, što je jedan od osnovnih preduvjeta modernizacije uprave. Vijeće pritom postaje jedan od simbola gašenja feudalnih modela vladavine, budući da i nakon

*Veći dio ovoga rada preuzet je iz neobjavljenog magistarskog rada pod naslovom I. HORBEC, *Osnivanje Kraljevskog vijeća za kraljevine Dalmaciju, Hrvatsku i Slavoniju*. (Magistarski rad, Filozofski fakultet u Zagrebu, 2004.). Gotovo u potpunosti, uz manje izmjene, preuzeta su poglavlja 7.-12 navedenog magistarskog rada (str. 125.-244.). Poglavlja 1-6 sažeta su.

obustave njegova rada Hrvatskom saboru nisu vraćene upravne i izvršne ovlasti, nego su one prenijete na Ugarsko namjesničko vijeće, što je bitno utjecalo na razvoj kasnijih hrvatsko-mađarskih odnosa.

Nadalje, institucionalizacija kraljevske izvršne vlasti u zemlji važan je organizacijski element u razvoju uprave, budući da omogućava uspostavu kontinuirane kontrole uprave Banske Hrvatske od strane bečkoga Dvora te, što je vrlo važno, provedbu kraljevskih odluka i prijem pojedinačnih inicijativa bez opasnosti od inercije uzrokovane nesuglasnošću hrvatskog plemstva. Kontinuirani rad institucije vijeća i kolegijalni oblik upravljanja novost je u političkoj praksi Banske Hrvatske i omogućuje da se tekući poslovi, koji su se dotad rješavali unutar pojedinih vlastelinstava na nalog Hrvatskog sabora, rješavaju na razini zemlje. Rad Vijeća ujedno omogućava upoznavanje s potrebama zemlje u cjelini i plansku provedbu progresivnih mjera u gospodarstvu i obrazovanju, što postaje jedno od osnovnih zadataka upravnih tijela s dalekosežnim posljedicama u gospodarskom i društvenom životu.

Dalekosežne posljedice djelovanja Vijeća mogu se naći i u razvoju novog sloja službenika, obrazovanog i politički svjesnog. Savjetnici Vijeća postaju predstavnici Banske Hrvatske u Habsburškoj Monarhiji i u toj ulozi zamjenjuju impersonalni staleški sabor. Organizacijom Vijeća dolazi do specijalizacije rada, ali i do osobne odgovornosti pa djelovanje te institucije predstavlja važan korak u razvoju profesionalnog činovništva.

Bez obzira na značaj te institucije, u historiografiji nisu detaljnije obrađeni pojava i djelovanje Vijeća u upravi Banske Hrvatske, a osobito je propušteno postaviti značaj Vijeća u kontekst tadašnjih prilika u Banskoj Hrvatskoj i Habsburškoj Monarhiji, te u kontekst razvoja državne uprave u cjelini.¹ Terezijanska vladavina ostavila je toliko

¹ Terezijanska vladavina u Banskoj Hrvatskoj, osobito reformska aktivnost Dvora, historiografski je obrađena tek unutar većih sinteza hrvatske povijesti i uglavnom se promatra u svjetlu kasnijih, mnogo radikalnijih josefinskih reformi. Značajnije su pomake u istraživanju tog razdoblja pružili radovi Zlatka Herkova i Igora Karamana. Herkov je objavio niz suvremenih spisa i u uvodnim dijelovima pružio širi kontekst nastanka tih spisa. Usp. npr. "O rukopisu "Notitiae de praecipuis officiis Regnorum Dalmatiae, Croatiae et Sclavoniae": je li Nikola Škrlec autor toga rukopisa?", *Rad JAZU*, br. 405., Zagreb 1984. i ISTI, "Rukopis 'De contributione Croatiae seu Superioris Slavoniae', njegov povod, sadržaj i autor". *Starine*, br. 54., Zagreb, 1969. Radovi

duboke tragove u političkom i društvenom životu Banske Hrvatske da je njezine dalekosežne posljedice gotovo nemoguće obuhvatiti jednim radom. Tomu ponajviše pridonosi nedovoljna istraženost tog razdoblja hrvatske povijesti, koja postavlja istraživača pred more arhivske građe i onemogućava pokušaj sinteze. Stoga je ideja ovoga rada na modelu osnivanja institucije izvršne kraljevske vlasti prikazati interakciju tadašnjih težnji bečkih institucija i stvarnoga stanja političke prakse u Banskoj Hrvatskoj te utvrditi osnovne čimbenike koji su doveli do upravne reforme u zemlji. Ograničenje teme na sam proces osnutka Vijeća proisteklo je iz dvije osnovne pretpostavke: s jedne strane, mislim da se tek s razumijevanjem razloga osnutka Vijeća može pristupiti valorizaciji njegova rada do ukinuća 1779. S druge strane, držim da upravo taj segment najbolje otkriva kompleksnost promjena u društvenom i političkom

Karamana su zaista brojni, a najznačajniji opus njegovih radova za to razdoblje nalazi se u zborniku radova *Privredni život Banske Hrvatske od 1700. do 1850.*, Zagreb, 1989. Pojava institucije Vijeća u upravi Banske Hrvatske nije naišla na veliku pažnju historiografije, kao niti njegovo djelovanje tijekom 13 godina postojanja. Od radova koji se dotiču rada Vijeća ovdje bih spomenula samo rad Igora KARAMANA "Djelatnost Trgovinsko-gospodarske komisije Hrv. kralj. vijeća (1769-79)", *Privredni život Banske Hrvatske od 1700. do 1850.*, Zagreb, 1989., u kojem je obradio gospodarsku djelatnost Vijeća i upozorio na važnost proučavanja gospodarske politike za razumijevanje pojave Vijeća na političkoj sceni Banske Hrvatske, kao i rad Miljenka PANDŽIĆA, *Arhivi i pismohrane u doba Hrvatskog kraljevskog vijeća (1767-1779)*, Zagreb, 2005.; koji otkriva djelatnost Vijeća na uređenju arhiva u Banskoj Hrvatskoj i na temelju upute izradene za Vijeće raspravlja o organizaciji njegova rada (usp. i njegov rad "Doprinos Nikole Škrleca Lomničkog uređenju arhiva i pismohrana u doba Hrvatskog kraljevskog vijeća (1767-1779)" u *Nikola Škrlec Lomnički 1729-1799*, sv. II., Zagreb, 2000.). Što se samog osnivanja Vijeća tiče, ono je u historiografiji obrađeno uniformno, na temelju istih izvora. Osnovni korišten izvor šturi su navodi Adama Baltazara Krčelića u djelu *Annae* za tu godinu (KRČELIĆ, B. A., *Annae ili Historija 1748.-1767*. Prijevod V. Gortana, Zagreb, 1952., str. 533.-534.), predstava Hrvatskog sabora od 13. srpnja 1767. protiv osnivanja Vijeća i uputa za Vijeće, koju su objavili Herkov u originalu i Pandžić u prijevodu iz 19. stoljeća (HERKOV, Z., "Kraljevsko vijeće za kraljevine Dalmaciju, Hrvatsku i Slavoniju", *Odvjetnik*, god. XVIII., br. 8., Zagreb, 1968.; PANDŽIĆ, M., "Naputak za Hrvatsko kraljevsko vijeće iz 1767. g. i nadopuna naputka iz 1770. god.", *Arhivski vjesnik*, br. 19./20., Zagreb, 1976./97.). Jedini povjesničar koji ukratko obrađuje osnivanje Vijeća na temelju druge arhivske građe mađarski je povjesničar Gyula Miskolczy, no njegovo izlaganje samo je uvod u povijest mađarsko-hrvatskih odnosa u prvoj polovici 19. stoljeća i snažno je obilježeno duhom mađarske posttrianonske historiografije (MISKOLCZY, Gy., *A horvát kérés története és iromanyai a rendi állam korában [Povijest i spisi hrvatskog pitanja u razdoblju staleške države]*, Sv. I., Budimpešta, 1927., str. 24. i dalje).

životu Banske Hrvatske, kao i promjene u unutarnjoj politici Habsburške Monarhije u cjelini.

Promatrajući pojavu Vijeća kao indikator potrebe za napretkom, pokušat ću se odmaknuti od ideološke motivacije osnutka Vijeća – za razliku od uobičajenog pristupa u historiografiji, gdje se Vijeće promatra uglavnom kao strani element u hrvatskoj upravi i rezultat apsolutističkih težnji terezijanske vladavine motiviranih centralizmom i germanizmom, mislim da se sud o značaju Vijeća može donijeti tek mnogo kompleksnijim pristupom. Držim da takvu reformu treba promatrati u povijesnom kontekstu formiranja vladarevog državnog aparata uslijed širenja upravnih djelatnosti javne službe, a pritom se ne smije zaboraviti da je konkretan događaj iniciran tek primarnim motivima i konkretnim problemima, jer rezultat nekog političkog procesa ne definira samo politička teorija vladara, nego sklop utjecaja savjetnika, partikularnih interesa, aktualne potrebe i aktualnog stanja. Postavljanje problema na takve osnove nameće pitanja koja su me vodila u istraživanju: da li je osnutak Vijeća rezultat isključivo apsolutističkih tendencija Beča ili se inicijativa modernizacijskih procesa može naći i unutar političkog tijela Banske Hrvatske? Koji su preduvjeti stvoreni za tu reformu i koji su direktni povodi? Da li je tražena zakonska podloga pri osnutku Vijeća? Kakav su stav prema osnutku Vijeća zauzeli pojedinci iz Banske Hrvatske i tradicionalne upravne institucije i službe? Da li se osnutak Vijeća može promatrati unutar hrvatsko-mađarskih odnosa i da li je njegovim osnutkom promijenjen položaj Banske Hrvatske unutar Monarhije?

Nikola Škrlec Lonnički, jedan od najistaknutijih aktera na hrvatskoj političkoj sceni u drugoj polovici 18. stoljeća i "spiritus movens" Hrvatskog kraljevskog vijeća, u svojem je govoru od 15. travnja 1790. prilikom ponovnog izbora na funkciju velikog župana Zagrebačke županije izrekao sljedeći stav o pojavi Vijeća u upravnom sustavu Banske Hrvatske: "... izvršna je vlast ustanovila novo vijeće, poput namjesničkog, protiv volje staleža ovoga kraljevstva. Prvo mu je za sjedište odredila Varaždin, zatim ga premjestila u Zagreb, napokon spojila s namjes-

ničkim, kao da ustanovljavanje, premještanje, spajanje, razdvajanje organa uprave ne pripada zakonodavnoj vlasti."² Iako su njegove riječi obilježene prijekorom apsolutističkih težnji Josipa II., one ujedno naglašavaju da se osnutak Vijeća s pravom može postaviti u kontekst zaoštavanja odnosa vladara i staleških tijela u razdoblju formiranja novovjekovnih monarhija, te da je promjene u Banskoj Hrvatskoj tijekom druge polovice 18. stoljeća gotovo nemoguće razumjeti izvan konteksta jačanja kraljevske izvršne vlasti u odnosu na staleška zakonodavna i upravna tijela te preuzimanja aktivne uloge države i vladarevog upravnog aparata u svim aspektima javnoga života.

U vrijeme kad je Vijeće započelo s radom, u Habsburškoj Monarhiji, kao i u ostalim europskim ranonovovjekovnim monarhijama, usustavljena je protomoderna uprava, koju, u odnosu na onu srednjovjekovnu, karakterizira svijest o ulozi vladara i državnih institucija u društvenom i gospodarskom životu države i njezinih stanovnika. Zadatak vlasti, odnosno, vladara, u unutarnjoj upravi proširio se s pasivne – očuvanje pravosuđa – na aktivnu, dinamičnu ulogu poticanja produktivnosti društva uz osiguranje prikladnog institucionalnog okvira. Država, s hijerarhijski uređenim upravnim aparatom odgovornim vladaru, postala je okvir za javnu, političku akciju, a njezina uloga intenzivira se u društvenoj, gospodarskoj i kulturnoj domeni, pri čemu novi zadaci javne uprave koegzistiraju s tradicionalnom fiskalnom, pravnom i upravnom ulogom.³ Apstraktni interesi države postavljaju se ispred interesa vladarske obitelji

² "Obraćanje velikog župana Zagrebačke županije" u: Nikola Škrlec Lonnički (1729.-1799). Izdanje HAZU i Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Zagreb, 1999., sv. 1., str. 51.-53.

³ O razdoblju formiranja novovjekovne monarhije postoji brojna literatura; ovdje ću spomenuti samo neke od recentnijih djela autora čiji je interes prvenstveno usmjeren na taj proces u državama srednje Europe: DREIZLER, H., *Absolutismus und ständische Verfassung in Deutschland. Ein Beitrag zur Kontinuität und Diskontinuität der politischen Theorie in der Frühen Neuzeit*. Mainz, 1992.; KUNITSCH, J., *Absolutismus. Europäische Geschichte vom Westfälischen Frieden bis zur Krise des Ancien Régime*, Göttingen, 1999.; RAEFF, M., *The Well-Ordered Police State. Social and Institutional Change through Law in the Germanies and Russia 1600-1800.*, New Haven-London, 1983.; SCOTT, H. M. (ur.): *Enlightened Absolutism. Reform and Reformers in Later Eighteenth-Century Europe*. 1990.; STOLLEIS, M., *Staat und Staatsräson in der Frühen Neuzeit. Studien zur Geschichte des öffentlichen Rechts*. Frankfurt a/M, 1990.; VOGEL, G., *Absolutistische Herrschaft und ständische Gesellschaft. Reich und Territorien von 1648 bis 1790.*, Stuttgart, 1996.

– kao dokaz takve tendencije povjesničari često koriste riječi pruskoga kralja Friedricha II., koji se nazvao prvim činovnikom države. U javnosti se pritom stvara slika države kao posebnog, autonomnog entiteta s vlastitim interesima, ciljevima i potrebama.⁴ Staleži, tradicionalni *corps intermédiaires*, pritom nisu eliminirani iz upravnih zadataka, budući da tradicionalne društvene strukture pružaju nužan okvir državnog poticaja na lokalnoj razini pa centralne vlasti stimuliraju participaciju lokalne uprave, ali uvode i strogu kontrolu njezine djelatnosti – upravo je jačanje kontrole izvršne vlasti na lokalnoj razini osnovni indikator jačanja centralne moći vladara.⁵

Idejni okviri i povijesni temelji terezijanske vladavine

Državu shvaćenu kao pojedinačno biće možemo smatrati tijelom koje je, poput čovjeka, živo i ima udove. Vrhovna vlast predstavlja glavu, zakoni i običaji su mozak gdje počinju živci, sjedište razuma, volje i osjećaja čija su oruđa suci i činovnici poglavarstava. Trgovina, obrt i poljoprivreda su želudac i usta koji prerađuju zajedničku hranu. Javni prihodi su krv. Razborito gospodarenje predstavlja srce koje razaslije krv i time raspodjeljuje po cijelom tijelu hranu i život. Građani su trup i udovi kojima se stroj kreće, živi i održava u pogonu.

Navedenu Rousseauovu usporedbu izabrao je Joseph von Sonnenfels šezdesetih godina 18. stoljeća za moto svojem djelu "Grundsätze der Polizey-, Handlungs- und Finanzwissenschaften", sintezi dotadašnjih zaključaka kameralističke znanosti.⁶ Sonnenfelsov izbor mota otkriva najvažnije značajke shvaćanja entiteta države u vrijeme Marije Terezije:

⁴ SCOTT, H. M.: "Introduction: The Problem of Enlightened Absolutism" u: SCOTT, H. M. (ur.): *Enlightened Absolutism. Reform and Reformers in Later Eighteenth-Century Europe*. 1990., str. 19.-20.

⁵ O nužnoj suradnji staleških tijela i centralnih vlasti u formiranju lokalne politike v. osobito RAEFF, M.: "The Well-Ordered Police State and the Development of Modernity in Seventeenth- and Eighteenth-Century Europe: An Attempt at a Comparative Approach", *The American Historical Review* 5, 1975., str. 1227. i dalje te NEUGEBAUER, W.: *Standschaft als Verfassungsproblem. Die historischen Grundlagen ständischer Partizipation in ostmitteleuropäischen Regionen*. Goldbach, 1995.

⁶ Cit. prema: PUSIĆ, E., "Političko-kameralne nauke u 18-om stoljeću i Joseph von Sonnenfels", u: BAYER, V. et al. (ur.), *Varaždin u XVIII. stoljeću u političko-kameralni studij*, Varaždin-Zagreb, 1972., str. 209.

pragmatičnost i težnju za gotovo matematičkim redom u društvu, usku povezanost društvenih s prirodnim zakonima, važnost stanovništva kao izvora blagostanja te ulogu vladara kao glavnog arbitra održavanja reda, koji se u svojim postupcima ne oslanja bezuvjetno na privilegirani sloj društva, nego i na razum: zakone i običaje.

Izvorišta takvog shvaćanja u dugom su procesu interakcije ideja političkih i gospodarskih mislilaca, tendencija u formiranju novovjekovnih država i stvarne koncentracije vladarske moći na prostoru Habsburške Monarhije.

Idejni izvor autonomije političke odluke vladara u novovjekovnim državama može se sažeti u izrazu *ragion di stato* (*ratio status*, *Staatsräson*, *raison d'état*). Taj izraz, ustaljen djelom Giovanna Botera iz druge polovice 16. stoljeća, postaje *modewort* i kratka formula za promicanje države kao jedinstvenog organa i organizacije moći s vlastitim interesima na čelu s vladarom, koji se kao zastupnik tih interesa poziva na nužnost (*necessitas*) i opću korist (*utilitas publica*).⁷ S druge se strane razvija ideja o neodvojivosti čovjeka kao prirodnog bića i zakonitosti društvenog poretka, ideja koju su promicali teoretičari prirodnog prava (*jus naturae*, *Naturrecht*) i tako formulirali novo shvaćanje svrhe države koje se temelji na mješavini etike i politike i na ideji da one imaju isti cilj. Otac te teorije je Hugo Grotius, koji smisao države odvaja od teoloških okvira pa definira izvorište odnosa između vladara i podanika virtualnim sklapanjem dva ugovora: prvi je društveni ugovor, koji državnu organizaciju postavlja kao međusobni savez vladara i podanika, a drugi je ugovor o podložništvu, kojim se moć koncentrira u rukama vladara, pri čemu se vladar obavezuje na brigu o zajedničkoj sigurnosti i općoj koristi, a ostali na bezuvjetnu podložnost njegovim odlukama.⁸ Daljnju razradu teorije prirodnog prava preuzeli su Grotiusovi sljedbe-

⁷ Iako se izraz javlja već u prvoj polovici 16. stoljeća u kontroverznom Machiavellijevom djelu "Il Principe", u širu ga uporabu uvodi Botero djelom "Della ragion di stato" iz 1589. Usp. STOLLEIS, M., *Staat und Staatsräson in der Frühen Neuzeit. Studien zur Geschichte des öffentlichen Rechts*. Frankfurt a/M, 1990., str. 23., 83., 182. i dalje.; BLAŽEVIĆ, Z., *Vitezovićeve Hrvatska između stvarnosti i utopije. Ideološka koncepcija u djelima postkarlovačkog ciklusa Pavla Rittera Vitezovića (1652.-1713.)*, Zagreb, 2002., str. 48.

⁸ GERLOFF, W., *Staatstheorie und Staatspraxis des kameralistischen Verwaltungsstaats*, Breslau, 1937., str. 5.

nici: među njima su najznačajniji Jean Bodin (*Six livres de la republique*, 1576.) i Charles de Montesquieu (*De l'Esprit des Lois*, 1748) u Francuskoj, Thomas Hobbes (*Leviathan seu de materia, forma et potestate civitatis ecclesiasticae et civilis*, 1668.), John Locke (*Two Treatises of Civil Government*, 1690.) i David Hume (*Treatise of Human Nature*, 1739/40) u Engleskoj te Samuel Puffendorf (*De statu imperii Germanici* 1667., *De jure naturae et gentium*, 1672, *De officio hominis et civis*, 1673.), Gottfried Wilhelm Leibnitz (*Tractatus de Jure Suprematus ac Legationis Principum Germaniae*) te Christian Wolf (*Jus naturae methodo scientifica per tractatum*, 9 sv., 1740.-1750) u Njemačkoj.⁹

Teoretičarima prirodnog prava glavni je cilj države izgradnja "države blagostanja" (*Wohlfahrtsstaat*), tj. postizanje općeg dobra (*bonum publicum*). Taj cilj postavljaju za moralnu obavezu vladara, čije namjere ne smiju biti ograničene partikularnim interesima tradicionalnih institucija srednjovjekovnog društva. Ipak je vladar obavezan poštivati temeljne zakone, čime se stvara mehanizam kontrole i sigurnost održavanja tradicionalnih pravopolitičkih društvenih odnosa, što je osobito važno u procesu stvaranja državnog aparata i osjećaja pripadnosti državi.¹⁰

Ipak bi pogrešno bilo tvrditi da su vladajuće političke teorije, bez obzira na njihov odjek u javnosti, bile i teorije vladara. Vladarska politika ranog novog vijeka tek je u granicama podudarnosti vođena suvremenom političkom teorijom, a prisutnost elemenata suvremene političke teorije u vladarevoj inicijativi prije se može objasniti traženjem opravdanosti i legitimnosti postupka nego postojanjem dalekosežne vladarske

⁹ O razvoju teorije prirodnog prava usp. BERBER, F., *Das Staatsideal im Wandel der Weltgeschichte*, München, 1972.; BLAŽEVIĆ, Z., *Vitezovićeve Hrvatska između stvarnosti i utopije. Ideološka koncepcija u djelima postkarlovačkog ciklusa Pavla Rittera Vitezovića (1652.-1713.)*, Zagreb, 2002., str. 48.-50.; DOYLE, W., *The Old European Order 1660-1800*, Oxford UP, ²1992., str. 231. i dalje; KUNISCH, J., *Absolutismus. Europäische Geschichte vom Westfälischen Frieden bis zur Krise des Ancien Régime*, Göttingen, ²1999., str. 20. i dalje, STOLLEIS, M., *Staat und Staatsräson in der Frühen Neuzeit. Studien zur Geschichte des öffentlichen Rechts*, Frankfurt a/M, 1990., str. 178.; VOGEL, G., *Absolutistische Herrschaft und ständische Gesellschaft. Reich und Territorien von 1648 bis 1790.*, Stuttgart, 1996., str. 26. i dalje.

¹⁰ Ipak autori, koji pod utjecajem aristotelovske tradicije i engleskog pragmatizma i utilitarizma za cilj države vide "Glückseligkeit" tvrde da vladar može intervenirati protiv ukorijenjenih prava i povlastica ako je to u interesu države. Usp. STOLLEIS, M., *nav. dj.*, str. 10.

doktrine.¹¹ Preokret u jačanju vladareve moći u odnosu na tradicionalne staleške strukture pada polovicom 17. stoljeća, kad se na političkoj pozornici javljaju dva procesa vrlo bitna u formiranju državne organizacije: uspostava stalne stajaće vojske¹² i potreba redefiniranja odnosa države i crkve nakon reformacije i vjerskih ratova.

Uspostava stalne vojske tražila je i stalno održavanje, pa tako i stalni izvor prihoda vladara. Pritom nisu više dostatni prihodi od vladarevih posjeda i regalija pa se dodatni izvor tražio u uspostavljanju stalne porezne osnovice i u doba mira te prijelaz feudalne države u poreznu državu postaje inicijalni stimulans stvaranja državnog aparata koji će zbrinjavati prikupljanje poreza za potrebe financiranja vojske, ali i za vlastite potrebe. Drugi je proces mnogo uočljiviji u njemačkim protestantskim državama, jer je Crkva eliminirana kao vrhovni autoritet pa na njezino mjesto stupaju vladar i državne institucije.¹³ Tim procesima započinje i proces oblikovanja države, jer vladar postaje utjelovljenje nove države, stari se princip "kuće" prenosi na državni prostor, a "kućno gospodarstvo" na državnu sferu.¹⁴

Jačanjem vladarske moći i stvaranjem stabilne državne blagajne i vojne sile smanjuje se uloga staleških sabora i politička aktivnost plemstva, što

¹¹ Usp. takav stav kod DREIZLER, H., *Absolutismus und ständische Verfassung in Deutschland. Ein Beitrag zur Kontinuität und Diskontinuität der politischen Theorie in der Frühen Neuzeit*, Mainz, 1992., str. 140.

¹² O važnosti stalne vojske za formiranje državnog aparata usp. KUNISCH, J., *nav. dj.*, str. 84. i dalje.

¹³ O razlozima ranijeg razvoja državnog aparata njemačkih protestantskih država v. RAEFF, M., "The Well-Ordered Police State and the Development of Modernity in Seventeenth- and Eighteenth-Century Europe: An Attempt at a Comparative Approach", *The American History Review*, br. 5., 1978., str. 1223.

¹⁴ MATIS, H., "Staatswerdungsprozess und Ausbildung der Volkswirtschaft", u: ISTI (ur.), *Von der Glückseligkeit des Staates*, Berlin, 1981., str. 16.-18. U tom je kontekstu vrlo zanimljiva i etimologija njemačke riječi za državu, *Staat*: riječ "stat" u njemačkom se javlja tek početkom 16. stoljeća u kontekstu jakih financija i državnog budžeta. Prvotno je imala dva značenja: u širem je značenju to bio plan trošenja vladarskih prihoda, a u užem troškovi za održavanje dvora i osoblja. Sve do 17. st. ne razlikuju se dvor i država. Usp. KAKOLEWSKI, I., "Problems of the Rise of Early Modern Bureaucracy in Ducal Prussia", u: MACZAK, A., WEBER, E. J. W. (ur.), *Der Frühmoderne Staat in Ostzentraleuropa*, sv. I., Augsburg, 1999., str. 29. i BRUNNER et al. (ur.): *Geschichtliche Grundbegriffe. Historisches Lexikon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland*. Sv. 6., Stuttgart, 1990., str. 1.-2.

je u 17. stoljeću osobito specifično za Prusiju i Francusku.¹⁵ Od tog je razdoblja u rapidnom porastu broj mandata, odredbi i reskripata kojima se uređuju sve sfere političkog i društvenog života, a vladar se pritom poziva na zakonodavnu moć.¹⁶ Upravo se u zakonodavnoj moći, koja već od 17. stoljeća nepobitno pripada vladaru, očituje utjecaj teorija prirodnog prava, jer se počinje shvaćati da zakon i zakonodavstvo daju najefektivniji instrument za stvaranje apsolutne moći pa se od tada raspravlja samo o načinu uporabe te moći.¹⁷ Ujedno se politička vlast, bez obzira na konkretnu namjeru, poziva na višu legitimaciju svojih postupaka upravo izrazima koje su utemeljili politički mislioci pa se tako u retorici pojavljuju pojmovi *Staatsräson / ratio status, Gemeinwohl / bonum publicum, öffentliche Interessen / utilitas publica, Nothwendigkeit / necessitas*, koji otvaraju prostor političkoj akciji bez sudjelovanja staleža.¹⁸ Politička se moć koncentrira pod pojmom *suverenitet* kao ključnim pojmom najviše, nedjeljive i stalne moći, što uključuje pravo rata i mira, zakonodavnu vlast, dodjeljivanje privilegija i dr. Nosilac te unutarne energije postaje činovništvo, pravno obrazovano i egzistencijalno ovisno o državnim institucijama.¹⁹

U Habsburškoj je Monarhiji proces širenja vladarske moći započeo u prvoj polovici 17. stoljeća, no s mnogo manje kontinuiteta nego što je to bio slučaj u Prusiji, Francuskoj ili Rusiji. S jedne su strane uzrok tomu neprestani ratovi s Osmanskim Carstvom na istočnim granicama i Francuskom na zapadnim granicama, s druge strane činjenica da je vladar Habsburške Monarhije vladao konglomeratom heterogenih državnopravnih cjelina s različitim tradicijama, ustrojem i staleškim privilegijama. Jezgra države habsburške su nasljedne zemlje, ujedno i dio Svetog Rimskog Carstva Njemačke Nacije u kojem je carska čast nasljedno pripadala dinastiji Habsburg: Gornja i Donja Austrija, Štajerska, Koruš-

¹⁵ Usp. KUNISCH, *nav. dj.*, str. 54.-55. i GRAVES, M. A. R., *The Parliaments of Early Modern Europe*, 2001., str. 130.

¹⁶ STOLLEIS, M., *nav. dj.*, str. 188., 191.

¹⁷ OGRIS, W., "The Habsburg Monarchy in the Eighteenth Century: The Birth of the Modern Centralized State", u: PADOA-SCHIOPPA, A. (ur.), *Legislation and Justice*, Clarendon Press, 1997., str. 333.

¹⁸ STOLLEIS, M., *nav. dj.*, str. 11.-12. Usp. i bilj. 11. na str. 12. za opširnu literaturu o političkoj terminologiji u njemačkoj povijesti.

¹⁹ *Isto*, str. 184.

ka, Kranjska, Tirol i Vorarlberg te, u zasebnom statusu, zemlje češke krune Češka, Moravska i Šleska.

Upravo se u toj jezgri tijekom druge polovice 17., a osobito tijekom 18. stoljeća formira stabilna hijerarhija vladarske moći. Staležima je ukinuta sloboda sazivanja sabora i uveden je stalni porez, a vladar utječe na lokalnu upravu podjeljivanjem najvažnijih funkcija pojedinim predstavnicima staleža, uglavnom članovima moćnih velikaških obitelji.²⁰ S druge je strane, osobito u razdoblju Leopolda I., ojačala centralna vlast u Beču, gdje su kancelarije (Austrijska i Češka) postale glavni pokretači reformi, ali su i dalje vođene partikularnim interesima pojedinih pokrajina.²¹

No državni razvoj Habsburške Monarhije u 18. stoljeću gotovo je nemoguće razumjeti izvan konteksta gospodarsko-upravne teorije čiji su počeci u Monarhiji vezani upravo uz dvor Leopolda I. - kameralističke teorije. Začetnici austrijskog kameralizma, Phillipp Wilhelm von Hörnigk (*Österreich über alles, wann es nur will*, 1685), Wilhelm von Schröder (*Fürstliche Schatz- und Rentkammer*, 1686.) i Johann Joachim Becher (*Politischer Diskurs von den eigentlichen Ursachen des Auf- und Abnehmens der Städte, Länder und Republicken in specie wie ein Landvolk reich und nahrhaft zu machen*, 1688.) inspirirani su djelima francuskih i engleskih merkantilista te autorima srednjoeuropske, prvenstveno njemačke varijante te teorije: kameralizma.²² Njihova je osnovna ideja da država mora vlastitom organizacijskom strukturom provoditi jedinstvenu gospodarsku politiku s ciljem povećanja vlastitih, ali ujedno i individualnih prihoda. Pritom za osnovni izvor bogatstva države postavljaju njezino stanovništvo, jer ono porezima, radnom snagom i vojnom službom dugoročno pridonosi službi vladaru. Povećanje njihove platežne moći ujedno je i poboljšanje državnih financija pa stoga izvode opću tezu

²⁰ *ÖZV III/1*, str. 5.-7.

²¹ BLAŽEVIĆ, Z., *nav. dj.*, str. 54. Za reforme Leopolda I. v. i VOGEL, G., *Absolutistische Herrschaft und ständische Gesellschaft. Reich und Territorien von 1648 bis 1790.*, Stuttgart, 1996., str. 40.-47.

²² Termin "merkantilizam" preuzet je od kritičara te gospodarske teorije iz druge polovice 18. stoljeća, francuskih ekonomista i Adama Smitha te se od tada počeo upotrebljavati za ukupnost principa kojima je vođena gospodarska politika država u 17. i 18. st. Usp. DOYLE, W., *nav. dj.*, str. 64. Riječ kameralizam pak dolazi od riječi "komora", tj. državni erar te ocrta glavnu ideju teorije: povećanje državnih prihoda.

da je interes pojedinca ujedno i interes države ili obrnuto, pri čemu interes države ipak ima veću težinu. Polazeći od takvih postavki, rani se kameralisti prvenstveno zalažu za poboljšanje i usmjerenje trgovine te poticanje manufakturna i obrta, kao i ukupnog poboljšanja svakodnevnih uvjeta života.²³

Hörnigk, Schröder i Becher djelovali su kao dio dvorskog kruga i izravno u interakciji s političkim potezima Dvora pa su ih nazivali i "gelehrte Projectmakers" ili "Hofgelerten".²⁴ Centar njihovih interesa gospodarski je razvoj države usmjeren od odozgo, a njihovi praktični programi, oslobođeni teoretiziranja o odnosu političke moći vladara i staleža, našli su na vrlo brzu recepciju u ministarskim krugovima pa su direktno utjecali na gospodarsku politiku Monarhije. Iako su političku teoretsku podlogu svojih djela nalazili u prirodnom pravu, na ideji društvenog ugovora i u dužnosti vlasti da se brine o općem dobru, oni ne razvijaju teoriju političke obaveze nego postavljaju pred vladara jasan cilj, predlažu sredstva za postizanje tog cilja i najbolji administrativni put.²⁵ Prema njima, država mora osigurati da prirodni mehanizam funkcionira bez uplitanja partikularnih interesa pa stoga mora osigurati i efektivnu upravu.²⁶ Kameralizam, dakle, predstavlja znanost državne prakse, znanost praktične politike, a osnovni cilj vidi u uspostavljanju države blagostanja, "Wohlfahrtsstaat".²⁷

Trendovi koje je promovirala kameralistička znanost poklapali su se s tendencijom širenja vladarske moći na lokalnoj razini te su u velikoj mjeri utjecali na smjer habsburške unutarnje politike na upravnom planu. U prvoj polovici 18. stoljeća primjećuje se sve veća gospodarska aktivnost lokalnih upravnih institucija, osobito pri uređenju trgovačkih putova i socijalnim mjerama za poboljšanje svakodnevnog života. Uz njihovu upravnu i vrlo bitnu fiskalnu funkciju, odgovornost za gospodarski razvoj na lokalnoj razini doprinijela je rastu važnosti dobrog funkcioniranja lokalne uprave pa dolazi do sve češćeg uplitanja centralne vlasti u orga-

nizaciju dotad isključivo staleških struktura. Sve to doprinosi stvaranju državnog jedinstva kojeg ekonomski povjesničar Gerloff naziva "kameralistische Verwaltungsstaat".²⁸

No, pravi procvat kameralističke znanosti u Habsburškoj Monarhiji dešava se u drugoj polovici 18. stoljeća, kad su u Beču djelovala dvojica teoretičara, Johann Heinrich Justi i Joseph von Sonnenfels, koji su svojim djelima znatno utjecali na razvoj državne uprave u Monarhiji.²⁹ Justi i Sonnenfels preuzeli su ideje ranih kameralista i prilagodili ih suvremenom stanju: kao i rani kameralisti, izvor bogatstva države vide u njezinu stanovništvu pa ističu potrebu naseljavanja opustjelih područja, no oni otkrivaju poljoprivredu kao vrlo važan segment gospodarskog života pa obavezuju državu da, osim poticanja trgovine i obrta, brine o napretku poljoprivredne tehnologije i uzgoju novih kultura. Dodatno su razradili čitav sustav socijalnih mjera za poboljšanje životnih uvjeta u gradovima i selima (*Polizei*), mjera koje zadiru u gotovo sve aspekte svakodnevnog života. Također se zalažu za intenzivniju izgradnju državne mreže upravnog aparata na lokalnoj razini, jer prema njima država mora imati mogućnost intervencije u korist općeg dobra. Pritom se dosljedno drže ideološkog obrasca svojih prethodnika da je interes zajednice ujedno i interes pojedinca, što dokazuju sljedeće Sonnenfelsove riječi: *Jeder einzelne muß in dem allgemeinen Wohl sein Wohl finden, sonst ist es nicht allgemein*.³⁰

I Justi i Sonnenfels djelovali su u suradnji s najužim krugom savjetnika Marije Terezije te su uz njihovu arbitražu postavljeni za voditelje

²⁸ Isto. Gerloff taj izraz koristi kao zamjenu tada opće korištenog izraza "Wohlfahrtsstaat" koji su razvili teoretičari prirodnog prava.

²⁹ Više o Justiju i Sonnenfelsu v. GERLOFF, W., *nav. dj.*; KANN, R. A., *Kanzel und Katheder. Studien zur österreichischen Geistesgeschichte vom Spätbarock zur Frühromantik*, Beč-Freiburg-Basel, 1962., str. 149.-258.; KLINGENSTEIN, G., "Between Mercantilism and Physiocracy" u: INGRAO, C. W., (ur.), *State and Society in Early Modern Austria*, Indiana, 1994.; OSTERLOH, K. H., *Joseph von Sonnenfels und die österreichische Reformbewegung im Zeitalter des aufgeklärten Absolutismus. Eine Studie zum Zusammenhang von Kameralwissenschaft und Verwaltungspraxis*, Lübeck-Hamburg, 1970.; PUSIĆ, E., "Političko-kameralne nauke u 18-om stoljeću i Joseph von Sonnenfels" i ŠTAMPAR, S., "Ekonomika politika i financijska nauka Josepha von Sonnenfelsa", u: BAYER, V. *nav. dj.*

³⁰ SONNENFELS, J., *Handbuch der inneren Staatsverwaltung mit Rücksicht auf die Umstände der Begriffe der Zeit*, Beč, 1798., str. 15.

²³ O ranim kameralistima usp. GERLOFF, W., *nav. dj.*

²⁴ DREIZLER, H., *nav. dj.*, 82.

²⁵ DOYLE, W., *nav. dj.*, 235.

²⁶ PADGEN, A. (ur.), *The Languages of Political Theory in Early Modern Europe*. Cambridge UP, 1987., str. 13.

²⁷ GERLOFF, W., *nav. dj.*, str. 35.

novosnovanih katedri političko-kameralne znanosti.³¹ Njihov je profesorski rad u velikoj mjeri utjecao i na sistematizaciju dotadašnjih spoznaja u kameralnoj znanosti i upravnoj praksi jer njihova djela nemaju oblik projekta, nego sinteze i udžbenika za javnu upravu.³² Postavke iznesene u tim djelima prilagodili su zahtjevima tadašnjeg vremena pa su ona prožeta prosvjetiteljskim racionalizmom i predstavljaju praktičan spoj ideologije prirodnog prava i težnji reformskog prosvjetiteljstva sa stabilnom konzervativnošću i tadašnjim mogućnostima u Monarhiji. Upravo manjak utopije čini njihova djela uporabljivim u svakodnevnoj političkoj praksi, a svojstvo službene teorije daje legitimitet državnoj inicijativi.

Četrdeset godina vladavine Marije Terezije u Habsburškoj Monarhiji obilježava intenzivna reformska politika, motivi koje ne mogu se objasniti isključivo ideološkom podlogom državnih teoretičara. Krucijalni element u aktivnoj unutarnjoj politici habsburškog dvora u drugoj polovici 18. stoljeća nalazi se u promjeni vanjskopolitičkih odnosa. Već stoljećima orijentirana na obranu istočnih granica od napredovanja Osmanškoga Carstva, dolaskom Marije Terezije na vlast 1740. Monarhija se morala suočiti sa sve jačim neprijateljem sa zapada – Prusijom. U ratovima koje je Monarhija vodila unutar Svetog Rimskog Carstva – bili su to Rat za austrijsko nasljedstvo 1740.-1748. i Sedmogodišnji rat 1756.-1763. – Habsburzi ne samo da su izgubili Šlesku, gospodarski najrazvijeniju pokrajinu Monarhije, nego su ti ratovi i bitno su utjecali na položaj Monarhije u ravnoteži europskih sila i, što je od odlučujuće

³¹ Haugwitz je zaposlio Justija kao predavača na Terezijanumu, a Sonnenfels je na poticaj savjetnika Državnog vijeća Borié-a postao prvi predavač istog kolegija na Bečkom sveučilištu. Usp. KLINGENSTEIN, G., *nav. dj.*, str. 195., 197.

³² Justijeva su djela: Grundsätze der Polizeiwissenschaft in einem vernünftigen, auf der Endzweck der Polizei gegründeten Zusammenhange, Staatswirtschaft, Natur und Weesen der Staaten, Grundriss einer guten Regierung i Vergleichen der europäischen mit den asiatischen und anderen vermeintlich barbarischen Regierungen; Sonnenfels je napisao udžbenik Grundsätze der Polizei-, Handlung- und Finanzwissenschaft, koji se uz niz reizdanja koristio kao udžbenik upravnog prava sve do 1848. godine.

važnosti, na finansijsko stanje države. Rat za austrijsko nasljedstvo pokazao je glavne slabosti Monarhije u odnosu na Prusiju - labave porezne osnovice i slabu finansijsku upravu, a radi vraćanja državnog duga, kao i zbog potrebe jačanja vojne sile, Dvor je morao pronaći stabilan i izdašniji izvor financija.³³

Stoga već od četrdesetih godina započinju drastične promjene u ustavnoj i upravnoj strukturi nasljednih zemalja Monarhije s ciljem stvaranja efektivne uprave koja će omogućiti poreznu i gospodarsku reformu. Kao organizatori tih promjena i najistaknutiji kraljičini savjetnici u reformama nasljednih zemalja javljaju se Friedrich Wilhelm Haugwitz, bivši državni službenik u austrijskoj Šleskoj koji je osmislio upravne reforme nakon Rata za austrijsko nasljedstvo, i državni kancelar Wenzel Kaunitz, mozak uređenja monarhijske uprave nakon Sedmogodišnjeg rata. Kao osnovne posljedice ta dva vala strukturalnih reformi Monarhije mogu se istaći sljedeće:

1. Jačanje i definiranje ovlasti centralnih dvorskih institucija i specijalizacija njihova rada.
2. Porezna reforma i dogovor sa staležima o preuzimanju dijela troškova održavanja stalne stajace vojske te jačanje institucija izvršnih vlasti u pojedinim pokrajinama u odnosu na staleške sabore.
3. Ujednačavanje uprave na lokalnoj razini, usuglašavanje centralne i lokalne uprave i stvaranje jasne hijerarhijske mreže državnih institucija.
4. Uvođenje zasebnih trgovačkih i gospodarskih institucija radi unaprjeđenja gospodarstva.
5. Prebacivanje interesa dvorske politike na istočni dio Monarhije.

Od navedenih posljedica Haugwitzovih i Kaunitzovih reformi u nasljednim zemljama Monarhije za temu ovoga rada izuzetno su bitne dvije: jačanje državne uprave na lokalnoj razini i zaokret unutarnje

³³ Vanjski dugovi države neprestano su rasli tijekom ratova u prvoj polovici 18. stoljeća: dug je od 60,5 milijuna forinti 1711. narastao na 101 milijun 1741., a prinos od poreza, koji je u vrijeme Karla VI. iznosio 40 milijuna forinti, početkom je rata pao na polovicu, od čega su prihodi od kontribucije nosili tek 9 milijuna. *ÖZV III/1*, str. 37.; OTRUBA, G., "Verwaltung, Finanzen, Manufakturen, Gewerbe, Handel und Verkehr, technisch-gewerbliche Bildung und Bevölkerungsentwicklung" u: ZÖLLNER, E. (ur.): *Österreich im Zeitalter des aufgeklärten Absolutismus*. Beč, 1983., str. 104.

politike Dvora prema istoku Monarhije. Smanjenjem uloge staleških sabora u lokalnoj upravi nakon Haugwitzove reforme institucije vladareve izvršne vlasti postaju ključni instrument Dvora u političkim, gospodarskim i društvenim reformama, a osobna odgovornost njihovih službenika dvorskim institucijama održava moćni aparat koji je piramidalno povezivao Dvor s najnižim lokalnim upravama. S druge strane, dva neuspješna rata i znatan gubitak političke moći dinastije Habsburg u Svetom Rimskom Carstvu šezdesetih su godina dovele istočni dio Monarhije – zemlje krune sv. Stjepana - u središte interesa habsburške unutarnje politike. Tendencija ujednačavanja upravne strukture u austrijskim nasljednim zemljama morala je utjecati i na politiku Dvora prema istoku zemlje, iako su državopravni temelji zemalja krune sv. Stjepana prisiljavali Dvor na kompromis s tradicionalnim političkim strukturama.

Pokrajinske vlade (guberniji) u terezijanskim reformskim planovima

Temeljeno na eudemonističkom pogledu na ulogu države i vladara u svim aspektima političkog, društvenog i gospodarskog života stanovništva te na uvjerenju teoretičara katedralističke znanosti da financijsku snagu države treba tražiti unutar vlastitih granica, upravnim reformama do kraja Sedmogodišnjeg rata u Habsburškoj Monarhiji stvorena je institucionalna podloga koja je omogućavala da se država postavi kao impersonalna snaga planskog razvoja životnih uvjeta njezinih stanovnika. Nepobitno je da su upravo u vrijeme vladavine Marije Terezije državne institucije preuzele vrlo važnu, aktivnu ulogu poticanja produktivnosti društva i postavljanja novih obrazovnih standarda pa je, uz tradicionalnu fiskalnu ulogu, modernizirana državna uprava s nizom novih zadataka postala glavni instrument u razvoju društva.

U hijerarhijski uređenom državnom aparatu, osobito onom Habsburške Monarhije kao konglomerata pokrajina različite tradicije pravnog i političkog uređenja, krucijalna uloga u novim upravnim zadacima pripala je aparatu izvršne vlasti na lokalnoj razini. Središnje mjesto u lokalnoj upravi, kao nosilac vladarevih izvršnih ovlasti na lokalnoj razini, zauzimaju pokrajinske vlade, u jeziku bečkoga dvora općenito nazivane gubernijima. Oblikovana od polovice 17. stoljeća kao direktna posljedica dogovora vladara i staleških tijela o plaćanju stalnog poreza, prvenstveno kao vladarevo sredstvo fiskalne kontrole, ta tijela tijekom ekspanzije

državnog aparata postaju okvir za javnu, političku akciju i šire svoje ovlasti na gospodarske, vjerske i obrazovne poslove.

Promatrajući reformsku aktivnost Dvora na području austrijskih nasljednih zemalja nakon Rata za austrijsko nasljedstvo i Sedmogodišnjeg rata, uočljivo je da su i Haugwitz i Kaunitz – kao predlagači reformi – osobitu pažnju posvetili upravo uređenju, odnosno, jačanju vladarevih izvršnih tijela na lokalnoj razini. Haugwitz je svoje reforme i započeo upravo na lokalnom planu – uzevši za model pruski koncept uprave, za osnovni cilj postavio je ujednačavanje raznolikih pokrajinskih uprava i postavljanje lokalnih upravnih aparata pod kontrolu jedinstvene centralne institucije, nazvane *Directorium in publicis et cameralibus*, kako bi stvorio nužan institucionalni okvir za primarni interes Monarhije nakon rata: stvaranje stabilne financijske podloge države.³⁴

Cilj je postignut do 1749.: politička i financijska uprava svih pokrajina do te je godine koncentrirana u rukama pokrajinskih vlada, prvo nazvanih *Deputation*, a zatim *Repräsentation und Kammer*. Treba naglasiti da je značaj te reforme lokalne uprave mnogo dublji od njezinog organizacijsko-upravnog karaktera - njome su odnosi vladara i lokalnih staleža postavljeni na nove temelje. Naime, dotad je u svakoj nasljednoj pokrajini, kao zajednici korporativnog jedinstva vlastelina i temelju staleških uređenja, car ovisno o snazi lokalnih staleža razvio različit stupanj moći. Od 17. stoljeća carski se činovnici infiltriraju u staleški sustav uprave i s različitim uspjehom utječu na provođenje carskih odredbi unutar pokrajine pa je u vrijeme dolaska Marije Terezije na vlast

³⁴ Najdetajniji opis Haugwitzove reforme daje F. WALTER u ediciji *Österreichische Zentralverfassung* (dalje:ÖZV), II/1., str. 96. i dalje. Od recentnije literature v. DICKSON, P. G. M., *Finance and Government under Maria Theresia 1740-1780.*, Oxford 1987., sv. I., str. 222. i dalje te 257. i dalje te SZABO, F. A. J., *Kaunitz and Enlightened Absolutism 1753-1780*, Cambridge UP, 1994., str. 74. i dalje. Izbor pruskog modela uprave nije bio slučajna: kad je habsburška vojska u Ratu za austrijsko nasljedstvo ponovno od Prusije osvojila manji dio Šleske, uočene su znatne prednosti pruskog upravnog aparata ustanovljenog na tom području jer je Prusija iz te pokrajine uspjela izvući dvostruko više prihoda nego dotadašnja austrijska uprava. Još u tijeku rata, na prijelazu 1743. i 1744. godine, Haugwitz je izradio plan reformi (*Notata*) u kojem je na temelju pruskog modela i pod utjecajem ranih katedralista predložio da se taj dio Šleske upotrijebi kao eksperimentalno polje reformi. Uspjeh je bio zamjetan pa je Marija Terezija ubrzo imenovala Haugwitzu povjerenikom za komisijsko istraživanje gospodarstva i uprave ostalih nasljednih zemalja i dala mu slobodne ruke za izradu plana reformi lokalnih uprava.

staleška uprava djelovala paralelno s carskom i dijelom se s njom preklapala.³⁵ Osnovni uspjeh reforme temeljio se na jačanju predstavnika carske vlasti u pojedinim okruzima (*Kreise*) - teritorijalno-upravnim jedinicama koje su izvorno preuzete iz ustroja zemalja češke krune i ravnomjerno raspoređene po svim nasljednim pokrajinama.³⁶ Na njihovo je čelo postavljen *Kreishauptmann* kojeg je imenovao car, dodijeljene su im upravo-porezne i gospodarske ovlasti i podređene su pojedinoj pokrajinskoj vladi.³⁷ Time je stvorena mreža državnog aparata do najniže lokalne razine i uspostavljena je carska kontrola nad upravnim, poreznim i gospodarskim poslovima svake pokrajine.

Pokrajinske su vlade (*Deputatio*, odnosno *Repräsentation und Kammer*) s mrežom podređenih okružnih uprava postale punopravni zastupnik cara (*repraesentierende Instanz*) na području pojedine pokrajine. One su bile podređene direktno vladaru i prema vladaričnoj uputi nisu smjele "*von niemanden als von Uns selbst ihre dependenz zu erkennen*".³⁸ Osim brige o provedbi carskih odredaba, one su zadužene i za brigu o vojnogospodarskim poslovima (*militaria mixta*), što je uključivalo opskrbu vojske smještene na području pokrajine, zaštitu podanika od vojske i pomoć pri rekrutiranju, zatim brigu o kontribucijskim poslovima (*contributionale*), tj. raspodjelu poreza koji su odobrili staleži, organizaciju prikupljanja vojnog poreza (kontribucije) i predaju poreza vojnoj blagajni te brigu o komorskim poslovima (*camerale*), u kojima su direktno bile podređene Dvorskoj komori. Staleška je uprava pritom usmjerena samo na pravosudnu funkciju.

Dalekosežnost Haugwitzovih namjera u jačanju mreže državnog aparata na lokalnoj razini u cijelosti se može sagledati tek u kontekstu porezne reforme koja je uslijedila, budući da fiskalne potrebe države postaju primarni inicijator upravnih reformi pedesetih i šezdesetih godina 18. st. Kao ishodište rasta važnosti fiskalnih izvora države odlučujuće je

³⁵ DICKSON, P. G. M., *nav. dj.*, sv. I., str. 297.

³⁶ Jedinstven sustav okruga uveden je 1.11.1748. u sve austrijske i češke zemlje. Usp. DICKSON, P. G. M., *nav. dj.*, Sv. I., str. 277. i dalje.

³⁷ Pritom su za činovnike uglavnom postavljane osobe koje nisu rodom bile iz te pokrajine pa nisu imale lokalne interese, vrlo je često Haugwitz na te položaje postavljao šleske činovnike s kojima je surađivao prije gubitka većeg dijela Šleske. Usp. *ÖZV III/1*, str. 120.-122.

³⁸ Cit. prema *ÖZV III/1*, str. 157.

kameralističko shvaćanje da se financijski temelji države nalaze u poreznoj sposobnosti njezinih stanovnika. Sve do sredine 18. stoljeća glavni je financijski izvor habsburške politike bio u kreditnom zaduživanju kod stranih kapitalista i u komorskim prihodima, a direktan je porez predstavljao tek sporedan oblik prihoda.³⁹ Rast troškova održavanja stalne vojske i sve šire vojne i civilne uprave, kao i visoki državni dugovi tražili su čvršći financijski izvor Monarhije, koji je prema Haugwitzovom planu pronađen u povisivanju ukupnog iznosa poreza širenjem porezne osnovice. To se širenje postiglo vezivanjem poreza na zemlju i prihode, što automatski isključuje osobno izuzeće od poreza, koje je plemstvo i svećenstvo dotad uživalo u mirnodopskom razdoblju. Dalekosežnost Haugwitzove reforme leži upravo u uspjehu da se tradicionalna vojna obveza plemstva vladaru zamjeni za poreznu kako bi vladar mogao održavati stalnu vojsku i u miru, a preuzimanje porezne uloge od staleža omogućila je netom stvorena institucionalna mreža.⁴⁰

Početak šezdesetih godina, tijekom i nakon Sedmogodišnjeg rata, državna je uprava nanovo uređena, ovoga puta u organizaciji državnog kancelara Wenzela Kaunitza. S osloncem na temeljima postavljenim Haugwitzovim reformama nakon Rata za austrijsko nasljedstvo, Kaunitzova je reforma imala za cilj racionalizaciju uprave i osamostaljivanje trgovačkih i financijskih institucija kako bi se institucionalizirali organizirani gospodarski poticaji u zemlji. Haugwitzov Direktorij je ukinut, poslovi su specijalizirani u zasebnim političkim, financijskim i pravosudnim centralnim institucijama, a prema francuskom modelu *conseil d'état*

³⁹ BALTZAREK, F., "Finanz- und Steuerinnovationen im Habsburgerreich im Zeitalter zwischen 1680 und 1780" u: CSÁKY, M. i LANZER, A. (ur.): *Etatisation et bureaucratie – Staatswerdung und Bürokratie*. Beihefte zum Jahrbuch der Österreichischen Gesellschaft zur Erforschung des 18. Jahrhunderts, sv. II., Beč, 1990., str. 27.

⁴⁰ Uz redovito plaćanje poreza, Dvor je od staleža tražio i ustupke u određivanju visine poreza: iako su maksimalan iznos kontribucije i dalje određivali staleži na pokrajinskim saborima, do kraja 1748. staleži svih pokrajina odrekli su se prava da svake godine odobravaju iznos i pristali na desetogodišnju obvezu (*Dezenialrecesse*). Time je Dvor dobio mogućnost stvaranja dugoročnih planova jer nije svake godine ovisio o odobrenju staleža. Kontribucija je znatno povišena, ali je razdijeljena i na alodijalne posjede i staleške prihode – iako su oni bili manje opterećeni nego posjedi i prihodi neplemića. Usp. FEIGL, H., "Landwirtschaft und Grundherrschaft unter dem Einfluß der Physiocratismus" u: ZÖLLNER, E., *nav. dj.*, str. 98f. i STRAKOSCH, H., *Privatrecht-kodifikation und Staatsbildung in Österreich (1753-1811)*, Beč, 1976., str. 20.

osnovano je Državno vijeće (*Staatsrat*) kao savjetodavno tijelo vladara i kontrola centralne uprave.⁴¹

Tek nakon reforme centralnih institucija pristupilo se reformi pokrajinskih uprava kako bi se ponovno postiglo jedinstvo lokalnog i centralnog uređenja. Tijekom cijele 1763. godine Državno je vijeće raspravljalo o promjenama lokalnih vlasti. Težište reforme postavljeno je na jačanje utjecaja pokrajinskih vlada u odnosu na pokrajinske staleške sabore, kao i na organizaciju njihove gospodarske aktivnosti. Opće postavke pri uređenju pokrajinskih vlada postavila je pred Državno vijeće sama Marija Terezija:

"1. dass dem capo des landesgouverno die obereinsicht und die obergewalttragung über alle theile und geschäfte der ganzen landesregierung eingeräumt,

2. von dem landesgouverno alle cameral- und commercialanliegenheiten per commissiones oder concessus abhängig von denen betreffenden hofstellen tractiret,

3. das politicum mit dem justiciali auf die art, wie es vorhin gewesen, vereiniget."⁴²

Težilo se, dakle, jačanju utjecaja predsjednika pokrajinskih vlada spajanjem te funkcije s funkcijom predsjednika staleških sabora (*Landes-*

⁴¹ Opširno o Kaunitzovom sustavu v. SZABO, F. A. J., *nav. dj.*, str. 83. i dalje, 130. i dalje. Kaunitzove prijedloge o osnivanju, organizaciji i djelokrugu Državnog vijeća objavio je F. Walter u *ÖZV*, II/3., str. 3. i dalje.; v. i KLUETING, H., (pripr.): *Der Josephinismus. Ausgew. Quellen zur Geschichte der thesianisch-josephinistischen Reformen*, 1995., str. 47.-54. O Državnom vijeću v. *ÖZV* III/1, str. 272. i dalje, SZABO, F. A. J., *nav. dj.*, str. 56.-59.; HOCK, C. i BIDERMAN, H. I., *Der österreichische Staatsrath (1760-1848)*. Beč, 1972. Za razliku od Haugwitzovih reformi, koje su uglavnom bile inspirirane pruskim modelom uprave, Kaunitzove se reforme mogu povezati s reformama Louisa XIV u Francuskoj u 17. stoljeću, kad je stvoren "palacetype" model vladavine, u kojem odlučuju i vladar i savjetnici. To postaje model cijele kontinentalne Europe, za razliku od pruskog militariziranog modela. Louis XIV također nije potiskivao aristokraciju, nego ju je savjetodavnim ulogama više vezao uz Dvor. Usp. FINER, S. E., *The History of Government from the Earliest Times, sv. III.: Empires, Monarchies and the Modern State*, Oxford UP, 1999., str. 1324.-1325.

⁴² Cit. prema *ÖZV* III/1, str. 358. V. i DICKSON, P. G. M., *nav. dj.*, sv. I., str. 272. i dalje.

hauptmann). On bi u potpunosti trebao preuzeti ulogu vladarevog namjesnika u pokrajini sa svim ovlastima koje pripadaju vladarevom autoritetu. Daljnji je cilj bio podijeliti komorske i trgovačke poslove na povjerenstva ili koncese unutar vlade, koji bi zavisili isključivo od odgovarajućih centralnih institucija, a zatim i ponovno spojiti pravosuđe s reorganiziranim vladama kako bi se i ono otrgnulo od staleške kontrole.

Reorganizirane pokrajinske vlade općenito su nazivane gubernijama (*Landesgouverno*), iako su taj naziv službeno nosile samo vlade u Češkoj, Moravskoj, Tirolu i Unutarnjoj Austriji; naziv donjoaustrijske vlade bio je *Regierung*, a gornjoaustrijske *Landeshauptmannschaft*. Guberniji su preuzeli sve poslove dotadašnjih *Repräsentation und Kammer* i kontrolirali su rad okruga, osobito u pitanjima podjele kontribucije. No, njihovi su poslovi sad organizirani u pojedine odbore (za školstvo, za cenzuru, za zdravstvo, za trgovinu i obrt i slično), a broj odbora razlikovao se u pojedinom guberniju. Od organizacijskih novosti vrlo je bitno i osnivanje trgovačkih koncesa i pokrajinskog fiškalata u okviru gubernija.

Principi primijenjeni na organizaciji lokalnih uprava u austrijskim nasljednim zemljama u okviru Haugwitzovih i Kaunitzovih reformskih planova bitno će utjecati na stajališta Dvora u organizaciji unutarnje uprave u zemljama krune sv. Stjepana, osobito u Banskoj Hrvatskoj. Treba naglasiti da je upravna i porezna reforma na lokalnoj razini nakon Rata za austrijsko nasljedstvo važna prekretnica u razvoju odnosa vladara i staleža u nasljednim pokrajinama Habsburške Monarhije te je dugoročno učvrstila širenje carske vlasti. Jačanjem tijela izvršne vlasti u potpunosti je ukinuta savjetodavna i upravna funkcija srednjovjekovnih sabora - ti poslovi prelaze na pokrajinske vlade, ovisne direktno o Dvoru. Staleži, u smislu impersonalnog, kolektivnog tijela, time su izgubili ulogu posrednika između vladara i naroda i pokušava ih se smjestiti u duge strukture, koje su se držale društveno korisnim: trgovinu, industriju i državnu službu.⁴³

⁴³ Usmjeravanje plemstva zastupali su kameralisti: tako npr. Justi, drži da nitko ne može biti "ein unnütliches Mitglied des gemeinen Wesens". Usp. BRUNNER, O. et al. (ur.):

Pogrešno bi ipak bilo reći da se tim reformama pokušalo uništiti staleški sustav – staleži i dalje ostaju vrlo važan čimbenik političkog djelovanja. S jedne strane, sabori zadržavaju zakonodavnu funkciju te vrlo važnu funkciju odobravanja maksimalnog iznosa poreza,⁴⁴ a mogućnošću protesta protiv carskih odluka i nadalje su osnovna institucija zaštite staleških interesa, pa tako i predstavnik protuteže apsolutističkim tendencijama Dvora. S druge strane, upravo predstavnici lokalnih staleža igraju odlučujuću ulogu u radu pokrajinskih vlada, no u tom su okruženju oni pomno birani i kontrolirani od strane Dvora i na taj je način djelatnost pojedinaca usmjerena prema interesima države.⁴⁵

Pokrajinske vlade, odnosno guberniji, postaju posrednik centralne i lokalne vlasti i zastupnik lokalnih interesa, a upravo kroz jačanje njihove uloge u odnosu na staleške sabore može se pratiti i jačanje vladarske moći. No, iako naziv *gubernium* implicira neograničenu izvršnu vlast vladara na lokalnoj razini, pogrešno bi bilo tvrditi da su guberniji predstavljali samo instrument u provođenju odredbi Dvora. Djelatnost gubernija u potpunosti može opravdati i naziv *consilium*, koji implicira savjetodavnu ulogu pri donošenju kraljevskih odredbi.⁴⁶ Upravo je savjetodavni karakter tih institucija odigrao vrlo veliku ulogu u formiranju zajedništva između tradicionalnih staleških struktura i sve jače centralne vlasti, koja pokušava unificirati heterogene pokrajinske vlasti i obuhvatiti ih jedinstvenim centralnim aparatom u svrhu stvaranja

Geschichtliche Grundbegriffe. Historisches Lexicon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland, sv. II., 1992., str. 22.

⁴⁴ U svim europskim državama uobičajena je praksa da staleški sabori određuju maksimalnu količinu poreza i na tome je počivala najbitnija suradnja vladara i staleža. Usp. GRAVES, M. A. R., *The Parliaments of Early Modern Europe*, 2001., str. 192.-193. Isto ističe i Myers, navodeći njemačku uzrečicu "Landtage sind Geldtage", MYERS, A. R., *Parliaments and Estates in Europe to 1789.*, London, 1975., str. 29.

⁴⁵ Finer je Habsburški Monarhiju uvrstio u "limitirane monarhije" te drži da je tek kratko razdoblje vladavine Josipa II. imalo karakteristike apsolutističke vladavine. FINER, S. E., *The History of Government from the Earliest Times*, sv. III., Oxford UP, 1999., 1432.-1433.

⁴⁶ Za značenje riječi *gubernium* i *consilium* u praksi 18. stoljeća usp. kod A. JAMBREŠIĆA, *Lexicon latinum*, Zagreb, 1992. (pretisak; 1. izdanje je tiskano u Zagrebu 1742.). Jambrešić naziv *gubernium* (=gubernaculum) objašnjava s "ladanye, ravnanye lyuczstva", "Das Herrschen", "uralkodás", dok *consilium* objašnjava sa "szvet, szvetuvanye, tolnach", "Rath, Rathschlag", "tanács, végezés".

Gesamtstaat – jedinstvenog političko-upravnog, gospodarskog i vojnog područja. *Consilia* pritom postaju posrednici između pravne norme, stvarane stoljećima kroz stalešku upravnu praksu, i društveno-političke realnosti na kojoj se zasniva politika Dvora.⁴⁷ Takve institucije daju Dvoru obavijesti o lokalnim prilikama, i, što je još važnije, prijedloge daljnjeg djelovanja, čime izravno utječu na sadržaj kraljevskih odluka pa njihova važnost daleko odskaače od forme *gubernija*, pod kojim su nazivom poznati u tadašnjoj dvorskoj korespondenciji. Stoga ne čudi da je terezijanskim reformama nasljednih pokrajina posebna pažnja dana upravo uređenju institucija izvršnih vlasti.

"Gubernij" u zemljama krune sv. Stjepana i terezijanska politika u Ugarskoj

Dinamična reformska aktivnost Dvora inspirirana prvo Haugwitzovim, a kasnije Kaunitzovim planovima obuhvatila je samo austrijske i češke nasljedne zemlje. Zemlje krune sv. Stjepana kroz cijelo su razdoblje vladavine Marije Terezije sačuvala zaseban položaj i čvršću stalešku strukturu pa su zahtijevale i oprezniju politiku Dvora, no pogrešno bi bilo tvrditi da su one bile od perifernog interesa za Dvor. Naprotiv, dva neuspješna rata i znatan gubitak političke moći dinastije Habsburg u Svetom Rimskom Carstvu šezdesetih su godina dovele upravo istočni dio Monarhije u središte interesa habsburške politike.⁴⁸

Kad se govori o zemljama krunę sv. Stjepana, mora se razlikovati nekoliko državnopravnih jedinica u kojima je tijekom 18. stoljeća oslo-

⁴⁷ BAUMGÄRTNER, I. (ur.), *Consilia im späten Mittelalter: zum historischen Aussagewert einer Quellengattung*, Sigmaringen, 1995., str. 9.

⁴⁸ O važnosti Ugarske za snagu Monarhije u tom razdoblju najbolje svjedoči zanimanje Državnog vijeća za ugarske poslove. Za utjecaj Državnog vijeća u ugarskoj politici Dvora usp.: EMBER, Gy., "Der österreichische Staatsrat und die ungarische Verfassung 1761.-1768.," *Acta Historica Academiae Scientiarum Hungaricae VI* (1959), VII (1960). (dalje EMBER, Gy., *Staatsrat*). Ovdje bih istakla samo Kaunitzove riječi iz 1761.: "Wann das grosse und fruchtbare Königreich Hungarn in eine rechte Verfassung gesetzt werden könnte, so würde die Macht des durchleuchtigsten Ertzhaus verdoppelt, und die grössten Ressourcen und Früchten einer weisen Regierung wären aus demselben zu ziehen. Es verdienet also dieses Königreich die meiste Aufmerksamkeit und die nehmliche landesmütterliche Sorgfalt, wie andere getreue Erblande". Isto, StR, br. 1903 iz 1761.

bođenjem od turske vlasti formiran različit stupanj centralne moći vladara, pa su tako stvoreni i različiti preduvjeti za intervenciju Dvora u smjeru interesa države kao cjeline. Osim Mađarske i Banske Hrvatske, pravno su kruni sv. Stjepana pripadali Vojvodstvo Erdelj (od 1765. Veliko vojvodstvo) i Temišvarski Banat, u kojima je koncentracija vladareve moći bila izrazito velika: Temišvarskim Banatom od oslobođenja od turske vlasti 1718. direktno su upravljale centralne institucije, a u Erdelju je razvijena čvrsta, polumilitarizirana uprava s vrlo ograničenim utjecajem staleža. Stoga je na tom području tijekom vladavine Marije Terezije proveden niz reformi prema poreznim, gospodarskim i vojnim interesima Dvora.⁴⁹ Bez obzira na opetovane zahtjeve Ugarskog sabora da se ta područja i stvarno inkorporiraju Sv. kruni, njihovu je odvojenost utvrdila i zasebna uprava u Beču, jer su te zemlje na Dvoru zastupane zasebnim institucijama: Erdeljskom dvorskom kancelarijom i Temišvarskom komisijom. Od zemalja krune sv. Stjepana odvojeno je i područje Vojne krajine duž cijele istočne granice Monarhije, kojim je direktno upravljalo Dvorsko ratno vijeće, a izričito vojna namjena tog područja i direktan utjecaj Dvora formirali su zaseban put reformske aktivnosti.

Jedine državnopravne jedinice koje se u razdoblju vladavine Marije Terezije nalaze pod jurisdikcijom Ugarskog sabora - pa se stoga i jedine mogu de facto držati članicama krune sv. Stjepana - su Mađarska i Banska Hrvatska (Kraljevine Hrvatska, Slavonija i Dalmacija). U jeziku Dvora obuhvaćene pojmom *Ugarska*, u tim je zemljama karakterističan izrazito jak staleški element i labave veze s razgranatom organizacijom centralne vlasti u Beču, što je zahtijevalo vrlo promišljenu i opreznu politiku Dvora. Naziv *Ugarska* imao je svakako dvojako značenje. S jedne strane označavao samo područje uže Ugarske, tj. Mađarske. S druge je strane *Ugarska* predstavljala cjelokupnost državnopravnog područja koje je u Beču zastupano preko Ugarske dvorske kancelarije, dakle, i Mađarsku i Bansku Hrvatsku pa se osnovne smjernice dvorske politike prema Ugarskoj mogu primijeniti na obje državnopravne cjeline, iako se realizacija te politike zbog različitog upravnog aparata nije uvijek preklapala. U predmetima koji su vezani isključivo uz Bansku Hrvatsku Dvor koristi naziv *Croaten/Croatia*, koji je opet dvojak: označava i

⁴⁹ Za terezijanske reforme u Erdelju v. KÖPECZI, B. (ur.): *History of Transylvania*, sv. II. (1606-1830), New York, 2002., str. 517. i dalje., za pregled reformi i stav Dvora prema Erdelju i Temišvarskom Banatu v. SZABO, F. A. J., *nav. dj.*, str. 334.-336.

cjelokupno područje pod jurisdikcijom bana i Hrvatskog sabora, dakle hrvatske i slavonske županije, kao i područje isključivo hrvatskih županija. Za područje slavonskih županija, koje su 1745. reinkorporirane Banskoj Hrvatskoj, na Dvoru se koristio naziv *Slawonien/Sclavonia*; hrvatsko ime za to područje primjenjivalo se isključivo kad je ono označavalo cjelokupan prostor Banske Hrvatske.⁵⁰

Iako interesi Dvora u Ugarskoj nisu odstupali od onih u državi u cjelini – osnovni su interesi preuzimanje kontrole nad poreznom upravom i kanaliziranje gospodarske moći s ciljem postizanja "općeg dobra" – za poticanje promjena u Ugarskoj Dvor se koristio sasvim drugim modelima intervencije nego što je to slučaj u zapadnom dijelu Monarhije, budući da prava i privilegije ugarskih staleža osiguravaju Ugarskoj zaseban status unutar Monarhije.⁵¹ Stoga se svaka promjena u Ugarskoj temeljila na određenom kompromisu kralja i staleža, što se može uzeti za osnovnu karakteristiku ugarske politike Dvora, no mora se istaći da su se i unutar Ugarske sredstva postizanja promjena znatno razlikovala.

S jedne strane, bitno je imati na umu da se politika Dvora prema Mađarskoj i politika prema Banskoj Hrvatskoj ne podudaraju u cijelosti. Korijen te razlike leži u činjenici da je u Mađarskoj još od prve polovice 18. stoljeća postojala upravna struktura kraljevske izvršne vlasti koja je korištena kao nositelj promjena – iako s mnogo izraženijim staleškim

⁵⁰ Tu činjenicu naglašavam iz razloga što se kod hrvatskih suvremenika često koristio povijesni naziv Slavonija za područje Banske Hrvatske, kao i samo za područje tri hrvatske županije. Usp. npr. kod Baltazara Adama KRČELIĆA, *Annuae ili Historija 1748.-1767.* Prijevod V. Gortana, Zagreb, 1952. (dalje: KRČELIĆ, *Annuae*) te spis "Notitiae de praecipuis officiis Regnorum Dalmatiae, Croatiae et Sclavoniae" koji je objavio Zlatko HERKOV, "O rukopisu "Notitiae de praecipuis officiis Regnorum Dalmatiae, Croatiae et Sclavoniae": je li Nikola Škrlec autor toga rukopisa?", *Rad JAZU*, br. 405., Zagreb 1984., str. 119.-194. (dalje: HERKOV, *Notitiae*).

⁵¹ O kraljevskim pravima u ugarskom zakonu usp. BEUC, *Povijest institucija državne vlasti u Hrvatskoj (1527.-1945)*. Zagreb, 1969., str. 14. i dalje.; FESSLER, A., *Die Geschichte der Ungern und ihrer Landsassen*, sv. X., Leipzig, 1825., str. 203. i dalje.; MARCZALI, H., *Hungary in the Eighteenth Century*, Cambridge UP, 1910., str. 301. i dalje. Od suvremenih spisa o ustroju ugarskih zemalja usp. NICZKY, Ch., *Staatskenntnis von Ungarn*, 1766. OSzK, Kézirattár, Quart.Germ.127. (dalje: NICZKY, *Staatskenntnis*) i ESTERHÁZY, F., "Allerunterthänigster Vortrag über die Verfassung Hungarns, dessen öffentliche Verwaltung und dermaligen Zustand, mit mehreren Verbesserungsvorschlägen", 15. siječnja 1785., MOL, *Hungarica aus der Privatbibliothek S. M.*, fasc. 1., sv. D. (dalje: ESTERHÁZY, F., *Vortrag*).

elementom nego što je to bilo u austrijskim nasljednim zemljama. Upravo će ta upravna struktura, ozakonjena na Ugarskim saborima 1712.-1715. i 1722.-1723., postati model upravnih reformi i zakonski temelj politike Dvora u Banskoj Hrvatskoj pedesetih i šezdesetih godina 18. stoljeća, ali pod sasvim drugim okolnostima i promijenjenim odnosima lokalnih političkih (staleških) tijela i bečkih institucija.

S druge strane, i politiku Dvora prema Banskoj Hrvatskoj teško je sagledati u cijelosti, budući da treba uzeti u obzir znatan nesklad u jakosti staleških struktura tri hrvatske županije – Varaždinske, Zagrebačke i Križevačke – i tri slavonske županije – Požeške, Virovitičke i Srijemske. Dok u hrvatskim županijama, zahvaljujući kontinuiranoj egzistenciji tijekom osmanskih ratova, nailazimo na čvrsto ukorijenjenu stalešku upravu, u slavonskim je županijama politička uprava stabilizirana tek nakon njihove reinkorporacije Banskoj Hrvatskoj 1745., što je provedeno upravo na temelju zakonskih članaka Ugarskoga sabora iz 1722.-1723.⁵²

Zbog činjenice da je mađarska upravna struktura, oblikovana u prvoj polovici 18. stoljeća i ozakonjena člancima Ugarskog sabora, uzeta kao zakonski temelj upravne reforme u Banskoj Hrvatskoj u drugoj polovici stoljeća, kao i zbog toga što se svaku promjenu u Banskoj Hrvatskoj – budući da su hrvatski i slavonski staleži integralni dio ugarskog političkog tijela – neizostavno mora promatrati u kontekstu općih ugarskih prilika, vrijedi se zapitati kako se i u kojim okolnostima odvijalo formiranje kraljevog izvršnog aparata u zemljama krune sv. Stjepana.

Formiranje kraljevog izvršnog aparata u zemljama krune sv. Stjepana do 1740.

U skladu s općim tendencijama formiranja državnog upravnog aparata, od kraja 17. stoljeća i u zemljama krune sv. Stjepana odvija se vrlo sličan proces onome u austrijskim nasljednim pokrajinama. U izvorištu takvih tendencija i ovdje se nalaze potreba za uređenjem državnopravnih odnosa staleža i vladara te nužnost sporazuma o uvođenju stalnoga poreza, no odlučujući poticaj ipak treba tražiti u oslobođenju velikih površina od

⁵² Uređenje županija ozakonjeno je čl. 56:1723. Kraljevski mandat o uređenju slavonskih županija od 24. siječnja 1746. v. u čl. 17. Hrvatskog sabora od 24. listopada 1746., ZHS, sv. V., str. 172.-173.

turske vlasti tijekom Velikog turskog rata (1683.-1699.). Integracija oslobođenih zemalja u Habsburšku Monarhiju zahtijevala je da se ta terra incognita komisijski istraži i da se na tim područjima oformi upravni aparat koji bi omogućio demografsku i gospodarsku revitalizaciju. Imperativi moderne uprave, u vrijeme Leopolda I. već definirani unutar austrijskog i češkog dijela Monarhije, širenjem područja na istoku tražili su i potpuno novi stav Dvora prema ugarskim zemljama. Karakteristično je pritom da nove temelje uprave nije zahtijevala samo kraljevska vlast, nego su na uređenju uprave inzistirali i staleži.

Početak formiranja stalnog kraljevog izvršnog aparata u zemljama krune sv. Stjepana treba, dakle, tražiti u razdoblju vladavine Leopolda I., koji je unio znatne promjene u unutarnje uređenje Mađarske i Erdelja. Tada je dugoročno utemeljen jedino novi sustav u Erdelju: 1691. godine izdana je *Diploma Leopoldinum*, koja je od tada predstavljala temelj habsburške vlasti u Erdelju i utvrdila kraljevsku vlast u okviru zemaljskih zakona.⁵³ Diplomom je kralj osigurao široke ovlasti nasuprot staleža – što će osobito doći na vidjelo u vrijeme Marije Terezije – i ozakonio osnutak institucije izvršne vlasti, koja je kao zemaljska vlada ili *Landesgubernium* na čelu s guvernerom (*gubernator* ili *supremus status director* – u diplomu se koriste oba termina) postala instrument apsolutne kraljeve vlasti u Erdelju. Gubernij je preuzeo sve političke, gospodarske i vojne poslove u zemlji, uključujući i poslove prikupljanja kontribucije, koje je obavljalo zasebno povjerenstvo (*commissariat*) u sklopu Gubernija.⁵⁴ Zbog slabo utemeljene staleške vlasti utjecaj Erdeljskog sabora bio je minoran: od početka vladavine Marije Terezije sabor je sazivan samo na njezin zahtjev, a od 1761. godine uopće nije zasjedao.⁵⁵ Budući da od strane staleža nije bilo otpora izgradnji vladarske moći, Erdelj je po svojem ustroju više nalikao nasljednim pokrajinama nego zemljama krune sv. Stjepana, a često se koristio kao model reformske politike Dvora pa je

⁵³ O Leopoldovoj diplomu usp. BERNATH, M., *Habsburg und die Anfänge der rumänischen Nationsbildung*. Leiden, 1972., str. 35. i dalje, KŐPECZI, B. (ur.): *History of Transylvania, sv. II (1606.-1830)*, New York, 2002., str. 377. te KUTSCHERA, R., *Landtag und Gubernium in Siebenbürgen 1688.-1869.*, Köln-Wien, 1985., str. 141. i dalje.

⁵⁴ O djelokrugu Erdeljskog gubernija v. KUTSCHERA, R., *nav. dj.*, str. 148. i dalje.

⁵⁵ BERNATH, M., *nav. dj.*, str. 46.

dinamika provođenja terezijanskih reformi u unutarnjem ustroju Erdelja odgovarala onoj u nasljednim zemljama.⁵⁶

U Mađarskoj je pak tijek formiranja institucije izvršne vlasti tekao sasvim drugačije, što je rezultat uskog vezivanja takve institucije s kraljevim namjesništvom i izričitog odbacivanja instrumenata uprave uobičajenog u nasljednim zemljama od strane ugarskih staleža.⁵⁷ Davni prethodnik *consiliuma* u mađarskom ustroju je institucija osnovana u vrijeme Ferdinanda I., *Locumtenens et consilarii regiminis hungarici*, djelatnost koje počivala je na zahtjevu mađarskih staleža da se kralj u ugarskim poslovima savjetuje samo s plemstvom Sv. krune.⁵⁸ Do kraja 16. stoljeća ta se institucija postepeno gasi te na svoje uskrsnuće čeka do druge polovice 17. stoljeća - tada pod sasvim drugim uvjetima, jer se određivanje njezinih ovlasti odvijalo u kontekstu urote velikaša, ugušene 1671. Konferencija koju je Leopold I. sazvaio nakon urote velikaša postavila je tezu da su mađarski staleži urotom oslobodili kralja obaveze pridržavanja ugarskog zakona pa se na Mađarsku treba gledati kao na osvojenu zemlju i njome vladati apsolutnom vlašću.⁵⁹ To je rezultiralo ukidanjem palatinske časti i osnivanjem Gubernija 1673. godine na čelu s

⁵⁶ Cijelo je razdoblje vladavine Marije Terezije u Erdelju bilo obilježeno strukturalnim reformama, koje su uglavnom predlagali i provodili od kralja postavljeni guverneri (često su na tom mjestu bili i vrhovni zapovjednici erdeljske vojske): nakon što je Gábor Bethlen proveo porezne reforme 1750.-1754., nove su opsežne reforme proveli Nicolaus Buccow 1763. i Samuel-Bruckenthal 1769. Usp. KÖPECZI, B., *nav. dj.*, str. 590.-591.

⁵⁷ Osim što ugarski zakon određuje "ut negotia hungarica per Hungaros tractentur", jedna od važnijih odredbi ugarskog zakona osigurava staleže od apsolutističkih težnji vladara i određuje da kralj Ugarskom ne može upravljati kao nasljednim zemljama Monarhije. V. Zak. čl. 1715:3, potvrđen čl. 1741:8.

⁵⁸ O namjesništvu u doba Ferdinanda I. v. FELHŐ, I., "A Helytartótanács felállítása, szervezete, hatásköre, ügyintézésé és illetékességi területe" [Osnivanje, organizacija, djelokrug, poslovanje i jurisdikcija Namjesničkog vijeća] u: FELHŐ, I., VÖRÖS, A.: *A Helytartótanácsi levéltár [Arhiv Namjesničkog vijeća]*, Budimpešta, 1961., str. 8.; FALLENBÜCHL, Z., Állami (királyi és császári) tisztségviselők a 17. századi Magyarországon [Državni (kraljevski i carski) službenici u Mađarskoj 17. stoljeća], Budimpešta, 2002., str.-13.-14.

⁵⁹ Opširnije o planovima Leopolda I. nakon urote v. WOLF, A., Fürst Wenzel Lobkowitz, erster geheimer Rath Kaiser Leopold I., 1609.-1677. Sein Leben und Wirken. Beč, 1869., str. 341. i dalje.

guvernerom Johannom Casparom Ampringenom, uz kojega je postavljen *Regierungsrat* od četiri austrijska i četiri mađarska savjetnika.⁶⁰

Gubernij je djelovao samo do 1679. godine i prekinut je kuručkim ratovima pod vodstvom Thökölyja, no oslobođenje velikog dijela zemalja krune sv. Stjepana krajem osamdesetih godina 17. stoljeća ponovno je postavilo zahtjev uređenja glomaznog napuštenog prostora. Nakon što su na Ugarskom saboru 1687. godine postavljeni novi temelji odnosa kralja i mađarskih staleža potvrđivanjem nasljednog izbora muške loze Habsburgovaca, mađarski su staleži sami tražili od kralja da sazove komisiju za uređenje mađarske uprave.⁶¹ U odnosu na novoosvojeno područje (*neoquistica*), rasprave o uređenju mađarske uprave temeljile su se na pitanju da li se novoosvojeno područje treba držati habsburškim posjedom osvojenim habsburškom vojskom ili područjem vraćenim ugarskoj kruni. Rezultat te komisije pokazuje da je prevagnulo prvo mišljenje: *Einrichtungswerk* kardinala Leopolda Kollonicsa, člana komisije, predlaže sasvim novi ustroj Mađarske s naglaskom na jačanje gospodarske politike.⁶² Kollonicsev prijedlog nije ostvaren, dijelom zbog protesta mađarskih staleža, no niz prijedloga koji je nastao kao reakcija na te pregovore ističu kao osnovno sredstvo utemeljenja kraljeve vlasti u Mađarskoj osnivanje institucije izvršne vlasti, predlažući različite ovlasti tog tijela i različito interpretirajući međuodnos takve institucije i ugarskih staleža.

⁶⁰ Usp. FELHŐ, I., *nav. dj.*, str. 9.; RADVÁNSZKY, A., *Grundzüge der Verfassungs- und Staatsgeschichte Ungarns*, München, 1990., str. 75.-76.; MAYER, T., *Verwaltungsreform in Ungarn nach der Türkenzeit*, Beč-Leipzig, 1911., str. 31. i dalje; R. VÁRKONYI Á., "Az abszolutizmus kísérleti intézményéről. A Gubernium utasítása 1673-ban" [O pokusnoj instituciji apsolutizma. Uputa za Gubernij iz 1673.], u: TIMA, R. (ur.), *Kapcsolatok. Tanulmányok Jászai Magda tiszteletére*. Budimpešta, 2002.

⁶¹ KÖNYI, M., "Az 1715-22 évi rendszeres bizottság javaslatai [Prijedlozi komisije za reformu sustava 1715.-1722.] (Systema politico oeconomico-militare)", *A Bécsi magyar történelmi intézet évkönyve – Jahrbuch des Wiener ungarischen historischen Instituts*, Budimpešta, 1932., str. 138.-139.

⁶² Opširno o djelu Leopolda Kollonica v. MAYER, *nav. dj.* (*Einrichtungswerk* objavljen u dodatku); usp. i BLAŽEVIĆ, Z., *nav. dj.*, str. 61. i dalje. te BENCZÉDI, L., "Kollonics Lipót és az 'Einrichtungswerk'" [Leopold Kollonics i 'Einrichtungswerk'] u: PRAZNOVSZKY, M.-BAGYINSZKY, I. (ur.), *Gazdaság és mentalitás Magyarországon a Török kiűzetésének idején*. Salgótarján, 1987.

Tako palatin Pál Eszterházy 1689. predlaže osnivanje gubernija koji bi se temeljio na palatinskoj vlasti i staleškom ustavu i bio vrhovno pravosudno i upravno tijelo, a savjetnik Ugarske komore Baltazar Patačić donosi projekt za *Consilium intimum Regio-Hungaricum*, također s palatinom na čelu i obavezno ugarskim zakonima, no njegovu uspostavu uvjetuje preuređenjem mađarske uprave po uzoru na nasljedne pokrajine, koje su tada još ipak pretežno staleške.⁶³ S druge strane, franjevac Angelo Gabrielle predlaže kralju uspostavu institucije *Regio Consilio di Corte*, vijeća koje ne bi bilo obvezno staleškom ustavu i u potpunosti bi zamijenilo Ugarski sabor.⁶⁴

Bez obzira na činjenicu što od mnoštva prijedloga s kraja 17. stoljeća ni jedan nije ostvaren, znakovito je da se u svim prijedlozima naglašava potreba osnivanja institucije izvršne vlasti u Mađarskoj i potreba definiranja provedbe kraljeve izvršne vlasti u odnosu na ugarski ustav. Rákoczyjev ustanak spriječio je daljnje pregovore pa su rasprave o uređenju Mađarske nastavljene tek nakon Szátmárskog mira 1711., sad oslobođene okova definiranja položaja Mađarske unutar Monarhije i kraljevih ovlasti u Mađarskoj jer je to pitanje riješeno mirovnim ugovorom.

Na Ugarskom saboru 1712.-1715. ozbiljno se raspravljalo o uvođenju institucije pod nazivom *Consilium Hungaricum*, svojevrsnog pravnog nasljednika savjetodavnog tijela Ferdinanda I. u ugarskim poslovima. Odluka na tom Saboru ipak nije donesena, nego je utemeljena komisija sa zadatkom izrade prijedloga "Systema bellicum, oeconomicum, politicum et cameralium" jer su se usvajanjem zakona o održavanju stalne vojske (1715:8) zahtjevi nove uprave sa savjetodavnih proširili na upravno-porezne i vojne, a zahtjevima vremena i na gospodarske, što je tražilo duboko sezanje u tadašnju feudalnu strukturu uprave.⁶⁵ U radu komisije djelovali su prvenstveno mađarski velikaši uz asistenciju

⁶³ KÓNYI, M., *nav. dj.*, str. 140. i dalje.

⁶⁴ Opširno o djelu *Il Governo dell'Ungaria L'anno 1701* Angela Gabriella v. SZÁNTAY, A., "Bibliothekare und Historiker – vom Regierungsprojekt Angello Gabriele's bis Joseph II.", u: SZÁBO, F. (ur.): *Ambivalenzen der Aufklärung*, München, 1997., str. 76. i dalje.

⁶⁵ Taj je sabor osnovao ukupno 12 komisija za izradu prijedloga reformi, od kojih su najznačajnije komisija za reviziju zakona i izradu sudskih reformi (čl. 24.) i komisija za uređenje upravnih, vojnih i gospodarskih poslova (čl. 59.); usp. KÓNYI, M., *nav. dj.*, str. 146.-147. Autorica u tom djelu vrlo opširno opisuje rad tih komisija.

dvorskih ljudi: najveći su utjecaj imali kaločki nadbiskup Imre Csáky i grof Sándor Károly od Mađara, te dvorski savjetnik Johann Mannagetta kao kraljev povjerenik. Detaljan plan političke reforme Mađarske, koji je sastavio Károly, predstavljen je na idućem Ugarskom saboru 1722. godine, a predviđao je osnivanje Ugarskog kraljevskog vijeća (*Consilium Regium Hungaricum*) na čelu s palatinom, koje bi preuzelo brigu o svim upravnim, poreznim, gospodarskim, vojnim i pravosudnim poslovima Mađarske, a njegovo bi djelovanje određivale kraljevske odredbe i zaključci Ugarskog sabora.⁶⁶

Prema Károlyjevom prijedlogu, ta bi institucija predstavljala palatinsko vijeće, kojim bi se vlast palatina kao kraljevog namjesnika pretvorila u kolegijalni oblik vladavine, više primjeren zahtjevima moderne uprave.⁶⁷ Pregovori na Saboru nisu tekli glatko jer se razvila dugotrajna rasprava o imenu nove institucije, što nije predstavljalo samo formalno pitanje, nego i mnogo dublje pitanje vezanosti službe kraljevskog namjesnika uz palatinsku čast: staleži su željeli pridjevom *palatinale* trajno osigurati predsjedništvo vijeća palatinu, a time i namjesništvo, dok je Dvor vršio pritisak da se to pitanje ostavi neriješeno.⁶⁸ Rasprave o imenu potaknule su i protivnike reformi - uglavnom niže plemstvo - na otpor, što je cijeli projekt dovelo u pitanje,⁶⁹ no Ugarski je sabor ipak potvrdio osnivanje vijeća.

Za službeno je ime institucije konačno određeno *Consilium Regium Locumtenentiale Hungaricum*, ili Kraljevsko ugarsko namjesničko vijeće, a zakonskim člancima 1723:97.-102. općenito je određen sastav i djelokrug Vijeća. Prema njima, Vijeće je bilo ovisno o kralju, koji je i imenovao njegove savjetnike i plaćao ih, a djelovalo je isključivo prema kraljevim odredbama i ugarskom zakonu. U sklopu Namjesničkog vijeća osnovano je i civilno povjerenstvo (*commissariatus provincialis*) sa zadatkom uprave kontribucijom, čime su ugarski staleži pristali plaćati kralju kontribuciju i u miru radi održavanja vojske stacionirane na

⁶⁶ FELHŐ, I., *nav. dj.*, str. 12.-13.

⁶⁷ KÓNYI, M., *nav. dj.*, str. 166.

⁶⁸ FELHŐ, I., *nav. dj.*, str. 17.; KÓNYI, M., *nav. dj.*, str. 179.

⁶⁹ Mannagetta, koji je kao kraljev povjerenik sudjelovao na tom Saboru, kralja je izvijestio da je taj sukob samo "die Denkmantel die wahre Ursache das Consilium zu meiden, weil sie besorgen, dass andurch die alte Missbrauch abgestellt und gute Ordnung eingeführet würde", cit. prema KÓNYI, M., *nav. dj.*, str. 180.

području Mađarske, no određivanje maksimalnog iznosa kontribucije pridržano je isključivo Saboru.⁷⁰ Namjesničkom vijeću Ugarski sabor ipak nije osigurao moć vlastitog donošenja odluka, kakvu mu je namijenio Károly u svojem prijedlogu: njegova je funkcija bila isključivo savjetodavna i izvršna, no ipak s vrlo važnom mogućnošću protesta ako se neka kraljevska odredba kosi s ugarskim zakonom, što ga ipak – u odnosu na gubernije nasljednih zemalja - čini snažnijim braniteljem staleškog poretka.

Temelji rada Namjesničkog vijeća definirani na Saboru 1722./23. godine zadržali su se i kroz cijelo 18. stoljeće.⁷¹ Iako je Ugarski sabor ujedno i predstavnik staleža Banske Hrvatske, tada ozakonjena upravna struktura odnosila se samo na Mađarsku, budući da su zakonskim člankom 87. istoga Sabora potvrđene dotadašnje banske ovlasti. Temelj takvog postupka leži u činjenici da je Banska Hrvatska u svojem zakonodavstvu i upravi uspjela sačuvati određen stupanj samostalnosti i zasebne ovisnosti prema kraljevskoj vlasti. Vežanost zakonodavstva Banske Hrvatske uz mađarsko zakonodavstvo temelji se na sudjelovanju predstavnika hrvatskih i slavonskih staleža na Ugarskom saboru i podnošenju pritužbi (*gravamina*) kralju preko Ugarskog sabora te na obavezi poštivanja zakonskih članaka koji se odnose na obje državopravne jedinice.⁷² S druge strane, samostalnost zakonodavstva Banske Hrvatske počiva na neposrednoj suradnji s kraljem u donošenju zasebnih zakona Banske Hrvatske (*statuta*) koji vrijede isključivo na području jurisdikcije Hrvatskog sabora. To je pravo utemeljeno zakonskim člankom 1715:120 Ugarskog sabora; prema njemu Hrvatski sabor u neposrednom dogovoru s kraljem neovisno od Ugarskog sabora regulira poslove vezane uz

⁷⁰ O osnivanju i organizaciji civilnog povjerenstva u Mađarskoj v. GYÖZÖ, E., "A Commissariatus provincialis felállitása Magyarországon 1723-ban" [Osnivanje civilnog povjerenstva u Mađarskoj 1723.], *A Gróf Klebelsberg Kuno Magyar történelkutató intézet évkönyve*, god. IV., Budimpešta, 1934.

⁷¹ Bojazan staleža da će kralj iskoristiti mogućnost koju mu je pružao ugarski zakon da privremeno postavi namjesnika nevezanog za palatinsku čast pokazala se opravdanom: 1732.-1740. namjesnik, pa stoga i predsjednik Namjesničkog vijeća bio je Franjo Stjepan Lotarinški, suprug Marije Terezije, od 1765.-1780. vojvoda Albrecht od Sachsen-Techena, a od 1790. se ustalila praksa da se za namjesnika bira jedan od nadvojvoda kuće Habsburg.

⁷² Za sudjelovanje hrvatskih i slavonskih staleža na Ugarskom saboru v. BEUC, I., *nav. dj.*, str. 57. i dalje.

provođenje kraljevskih prava na području Banske Hrvatske, što uključuje kraljevu vrhovnu vlast na području pravosuđa, vojske i uređenja izvršne vlasti.⁷³

Bez obzira što je uređenje izvršne vlasti u Banskoj Hrvatskoj počivalo na dogovoru kralja i Hrvatskog, a ne Ugarskog sabora (iako je to zakonski utvrđeno tek 1715.), zanimljivo je u kontekstu pregovora o osnivanju tijela izvršne vlasti u Mađarskoj proučiti da li se i u kojim okolnostima postavlja pitanje uređenja izvršne vlasti u Banskoj Hrvatskoj te kako su tadašnji predlagači percipirali upravu Banske Hrvatske – kao neodvojivi dio ugarske uprave ili kao zasebnu upravnu cjelinu?

Pitanje osnivanja tijela izvršne vlasti u Banskoj Hrvatskoj pojavilo se, kao i u Mađarskoj, već nakon Zrinsko-Frankopanske urote. Inicijativa je potekla od Dvoru bliske osobe, karlovačkog generala Johanna Josepha Herbersteina, koji je novu upravu u Hrvatskoj zamišljao slično kao što se u tom razdoblju isticalo u prijedlozima za uređenje Mađarske⁷⁴ - Herberstein je predložio potpunu reviziju hrvatskih prava i njihovo usuglašavanje s pravima nasljednih zemalja, "*damit dero Hoheit in salvo bleibet, nulla enim sunt leges, quae contra principem*". Pritom bi se Hrvatska zakonski odvojila od Sv. krune i pripojila nasljednim habsburškim zemljama, a kralj bi mogao "*den Namen des Bans undt Viceban in Ewigkeit vergraben beruhen lassen*". Umjesto bana, postavio bi se *director Regnorum Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae* kao namjesnik hrvatskog naroda, a vladao bi uz pomoć nekoliko savjetnika iz Austrije i iz Hrvatske. Kolegij takvoga sastava obavljao bi upravne, vojne, komorske i sudske poslove, za koje bi bio zadužen određeni broj savjetnika, a *director* bi u potpunosti preuzeo kraljevsku vlast na tom području: čak bi i staleži svoje pritužbe (*gravamina*) predavali njemu, a ne bi slali poslanstvo na

⁷³ Isto, str. 50.-51.; usp. i KIRINIĆ, V., O samosvojnih pravih i pravilih Kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, Zagreb, 1830., str. 32.

⁷⁴ Originalvorschlag vom Johann Joseph Graffen von Herberstein, Generaln zu Carlstatt, wie Croaten von Hungarn zu separiren und aldorthen ein neues Gubernio aufzurichten wehre. s.d., HKA, Verschiedene Vorschläge, fasc. 5/1., br. 226., fol. 255.-266. Herbersteinov prijedlog koji je objavio Lopašić (Spomenici Vojne krajine, sv. II., str. 337.-341.) kraći je prijedlog upravnih, vojnih i gospodarskih reformi i sadrži tek sažeti opis političkih promjena. Prijedlog koji je objavio Lopašić datira s 1671. godinom, a iz sadržaja prijedloga iz HKA može se zaključiti da su oba prijedloga pisana iste godine.

Dvor. Herberstein predviđa da bi se time znatno ubrzali poslovi i da bi se uštedjelo na kontribuciji koju staleži daju za uzdržavanje Banske krajine; osnovno što kralj treba odlučiti je "ob sie solche Länder erblich haben wollen, oder nit". Kralj ipak nije prihvatio Herbersteinov prijedlog: Nikola Erdödy imenovan je 1673. banskim namjesnikom, a ubrzo i banom, što je spriječilo promjene u smislu Herbersteinovog prijedloga i osnivanja institucije po uzoru na Ampringerov Gubernij u Mađarskoj osnovan iste godine.

Nasuprot Herbersteinovog prijedloga potpunog odvajanja Hrvatske od Mađarske, rad komisije nakon Ugarskog sabora 1687. godine pokazuje da se u tadašnjim planovima reforme Ugarske računalo i na područje Banske Hrvatske: Kollonicsev *Einrichtungswerk* predlaže podjelu Ugarske na tri okruga, od kojih bi jedan obuhvaćao Hrvatsku i Slavoniju sa središtem u Zagrebu.⁷⁵ Ipak je u tom razdoblju hrvatsko plemstvo mnogo više naginjalo prema neovisnosti hrvatske upravne strukture od mađarskih institucija nego što je to predviđao *Einrichtungswerk*: hrvatski se staleži nakon Zrinsko-Frankopanske urote postepeno politički udaljavaju od Mađarske i među njima preteže prohabsburška orijentacija.⁷⁶ Reformska atmosfera u Mađarskoj krajem 17. stoljeća utjecala je i na hrvatske staleže da pokušaju stvoriti nove institucionalno-upravne temelje na prostoru Banske Hrvatske, koji bi zadovoljili nove zahtjeve širenja političke obveze na porezne, gospodarske i vojno-gospodarske poslove. Sabor je prvi korak načinio 1685. godine, kad je ovlastio bana da zajedno sa šest savjetnika, koje sam izabere, raspravlja o svim poslovima Kraljevine, a staležima odredio obavezu pokoravanja njihovim zaključcima bez naknadnog odobrenja Sabora – ta je institucija 1689. nazvana *Conferentia*.⁷⁷ Ipak se oblik Konferencije još znatno razlikovao od *consiliuma/guberniuma*, prvenstveno stoga što je u potpunosti zamjenjivao Sabor i ovlasti mu se nisu svodile samo na izvršne. Stoga je osnovna namjena Konferencije bila zamjena Sabora u ratnim prilikama kad je okupljanje staleža otežano.

⁷⁵ MAYER, T., *nav. dj.*, str. 141. i dodatak, str. VIII.

⁷⁶ Za položaj hrvatskih staleža unutar Sv. krune u drugoj polovici 17. stoljeća usp. BLAŽEVIĆ, Z., *nav. dj.*, str. 67. i dalje.

⁷⁷ HERKOV, Z., *Notitiae*, str. 169.; BLAŽEVIĆ, Z., *nav. dj.*, str. 80.

Već desetljeće kasnije Sabor donosi odluku koja predstavlja prvu inicijativu staleža u formiranju stalnog tijela izvršne vlasti na području njihove jurisdikcije: 1697. izrađen je program uspostavljanja Konzistorija (*Consistorium*).⁷⁸ Predviđen oblik Konzistorija i njegove ovlasti pokazuju da je istovremeno s reformskim inicijativama u Ugarskoj i kod hrvatskih staleža u jednakoj mjeri bila razvijena svijest o širenju državne političke sfere: Sabor je iznio mišljenje da se sve opširniji poslovi Kraljevine ne mogu uspješno riješiti na privremenim saborima i konferencijama pa mnoge odredbe ostaju neprovedene. Stoga utemeljuje stalni Konzistorij, koji bi zasjedao u Zagrebu tri puta tjedno i izvršavao sve zaključke, osobito gospodarske prirode, potom i vojno-gospodarske, upravne i porezne. Poseban saborski odbor izradio je uputu za Konzistorij - statut u 12 članaka - i odredio sastav nove institucije. Prema zaključcima tog odbora predsjednik bi bio barun Stjepan Čikulin, a vijećnici Pavao Češković, protonotar Juraj Plemić, podžupan Varaždinske županije Franjo Crnkoci, podžupan Zagrebačke županije Jakov Ilijašić, zatim Adam Domjanić i Matija Patačić. Tajnik je trebao biti Pavao Ritter Vitezović, a blagajnik Ljudevit Bedeković. No, kao i inicijative u Mađarskoj, osnivanje Konzistorija nije provedeno: idući je Sabor u rujnu iste godine odbio potvrditi osnivanje tog tijela zbog protesta određenog kruga plemstva da bi se time "krunjile slobode i vrijeđala prava Kraljevine".⁷⁹

Kad je Ugarski sabor 1723. godine utemeljio osnivanje Namjesničkog vijeća za područje Mađarske, zakonskim člankom 87. banu je potvrdio uživanje dotadašnjih ovlasti, što neizravno podrazumijeva da se novi ustroj uprave ne odnosi i na Bansku Hrvatsku.⁸⁰ No, da li je komisija koja je pripremala upravne reforme u Ugarskoj u obzir uzimala i područje Banske Hrvatske kao što je to učinio kardinal Kollonics u svojem prijedlogu? Prema pisanju mađarskih povjesničara⁸¹ rad komisija

⁷⁸ ZHS, sv. II., čl. 2., str. 134.-135.; usp. BLAŽEVIĆ, Z., *nav. dj.*, str. 81. i KLAJČ, V., "Hrvatski sabori do godine 1790", *Zbornik Matice Hrvatske o tisućitoj godišnjici Hrvatskoga Kraljevstva*, Zagreb, 1925., str. 294.-295.

⁷⁹ BLAŽEVIĆ, Z., *nav. dj.*, str. 81.

⁸⁰ Hrvatski sabor se 1767. godine poziva upravo na taj članak da bi spriječio osnivanje Kraljevskog vijeća.

⁸¹ Poznate su mi sljedeće detaljnije rasprave o osnivanju Namjesničkog vijeća u Ugarskoj na temelju arhivskih dokumenta: EMBER, Gy., "A Commissariatus provincialis felállitása Magyarországon 1723-ban" [Osnivanje civilnog povjerenstva u Mađarskoj 1723.], *A Gróf Klebelsberg Kuno Magyar történetkutató intézet évkönyve*,

ograničio se isključivo na područje Mađarske, no pojedine izjave zagrebačkog biskupa Emerika Eszterházyja daju naslutiti da se ipak raspravljalo o uključivanju Banske Hrvatske u novi sustav uprave. Naime, u izvještajima Dvoru Esterházy ističe posebnost hrvatske uprave i protivi se uključivanju hrvatskih staleža i bana u poslove komisije jer bi se hrvatski staleži suprotstavili promjenama.⁸² Prema tim Eszterházyjevim navodima postaje izvjesno da se pri pripremi reformi, barem u početnoj fazi, ozbiljno računalo i na promjene u Banskoj Hrvatskoj. Tu tvrdnju potvrđuje i činjenica da je Ugarski sabor prilikom osnivanja komisije za izradu prijedloga vojnih, upravnih i gospodarskih reformi mjesto u toj komisiji namijenio i tadašnjem banu Ivanu Pálffyju,⁸³ koji je u kontekstu Eszterházyjevih riječi mogao imati i širu ulogu nego što je to određivala njegova vojna karijera i značaj u tadašnjem ugarskom društvu.

Ban Ivan Pálffy imenovan je i u prvi sastav Namjesničkog vijeća,⁸⁴ no budući da se praksa imenovanja hrvatskih banova u Namjesničko vijeće nije nastavila, teško je suditi o tome da li je Pálffy u Namjesničkom vijeću djelovao kao predstavnik Banske Hrvatske ili je imenovanje zahvaljivao osobnom društvenom položaju. U tom je kontekstu zanimljivo da je Hrvatski sabor posebno naglasio i zaključio da ne priznaje ovlasti Namjesničkog vijeća, što potvrđuje da je imao razloga osjećati se ugroženim osnivanjem toga tijela.⁸⁵

god. IV., Budimpešta, 1934.; FELHŐ, I., "A Helytartótanács felállítása, szervezete, hatásköre, ügyintézésé és illetékességi területe" [Osnivanje, organizacija, djelokrug, poslovanje i jurisdikcija Namjesničkog vijeća] u: FELHŐ, I., VÖRÖS, A.: *A Helytartótanácsi levéltár [Arhiv Namjesničkog vijeća]*, Budimpešta, 1961.; KÓNYI, M.: "Az 1715-22 évi rendszeres bizottság javaslatai [Prijedlozi komisije za reformu sustava 1715.-1722.] (Systema politico oeconomico-militare)", *A Bécsi magyar történeli intézet évkönyve – Jahrbuch des Wiener ungarischen historischen Instituts*, Budimpešta, 1932.

⁸² KÓNYI, M., *nav. dj.*, str. 153.

⁸³ Usp. čl. 1715:59, MÁRKUS, D. et al. (ur.): *Corpus Juris Hungarici – Magyar törvénytár 1000-1895.*, sv. IV./I., str. 486.

⁸⁴ Usp. popis savjetnika kod EMBER, Gy., *A Magyar király helytartótanács...*, str. 199.

⁸⁵ Čl. 5. Sabora od 12. 4. 1725., ZHS, sv. III., str. 164. Jedna je od uputa poslanicima na idući Ugarski sabor 1728. obavezivala poslanike da ne pristaju na uključivanje Hrvatske u mađarski porezni sustav i podvrgavanje Namjesničkom vijeću. Isto, Sabor od 12. 4. 1728., str. 237.

Razlike upravnog sustava u Mađarskoj i Banskoj Hrvatskoj nakon 1723.

Nakon Ugarskog sabora na kojem je osnovano Namjesničko vijeće Banska Hrvatska ostaje jedina državopravna jedinica Habsburške Monarhije u kojoj je izvršna vlast počivala samo na jednoj osobi – banu – a ne na formi dikasterija. Prvu će takvu instituciju dobiti gotovo pola stoljeća kasnije, kad će 1767. biti osnovano Kraljevsko vijeće za Kraljevine Dalmaciju, Hrvatsku i Slavoniju. Imajući na umu snažnu reformsku aktivnost Dvora u vrijeme vladavine Marije Terezije i pažnju koju su austrijski reformisti poklanjali uređenju lokalne uprave, ne iznenađuje što osnutak Vijeća, a time i znatan napredak u funkcioniranju uprave Banske Hrvatske, pada upravo u vrijeme te vladarice. No ostaje pitanje koji su preduvjeti stvoreni potrebni za takvu reformu, pitanje u kakvim se okolnostima pojavila potreba osnivanja institucije izvršne vlasti te pitanje porijekla inicijative osnutka Vijeća.

Budući da se kao jedna od osnovnih tendencija terezijanskih upravnih reformi u Banskoj Hrvatskoj pojavljuje ujednačavanje hrvatskog upravnog aparata s onim mađarskim, ozakonjenim na Ugarskom saboru 1722.-1723., važno je stoga istaknuti u kojim su se elementima razlikovali mađarski i hrvatski upravni sustav nakon 1723. godine, sustav koji je Marija Terezija zatekla kad je preuzela žezlo Habsburške Monarhije.

Iako je vrhovna institucija izvršne vlasti, Ugarska dvorska kancelarija (*Cancellaria Hungarico-Aulica*) sa sjedištem na bečkom Dvoru, djelovala kao kancelarija i savjetodavno tijelo kralja i za Mađarsku i za Bansku Hrvatsku,⁸⁶ različite pravne osnove rezultirale su znatnim razli-

⁸⁶ Uređena još 1690. u vrijeme Leopolda I., Ugarska kancelarije bila je zadužena za sve poslove koji su pripadali kraljevoj vrhovnoj vlasti te je predstavljala i kraljevu ekspedituru za ugarske poslove i kraljevo savjetodavno tijelo u tim poslovima. Svi spisi upućeni kralju od centralnih i lokalnih institucija Ugarske prolazili su kroz Kancelariju, koja ih je sa svojim mišljenjem prosljeđivala kralju. Također je imala pravo zahtijevati izvještaje ugarskih institucija i tako kontrolirati njihov rad. S druge je strane predlagala i sastavljala kraljevske odredbe te pazila da su one u skladu s ugarskim zakonom. U slučajevima kad se kraljevska odredba kosila s ugarskim zakonom, Kancelarija je bila dužna upozoriti na probleme do kojih bi moglo doći pri provedbi neke odredbe; ipak je na kraljevo inzistiranje ona morala proslijediti svaku odredbu pa upravo ta obveza Kancelariju čini isključivo kraljevim organom vlasti. Prije Ugarskog sabora Kancelarija

kama u unutarnjem ustroju Mađarske i Banske Hrvatske. Mađarski upravni aparat, formiran radi prikupljanja stalnog poreza odobrenog na Ugarskom saboru 1715. i gospodarske revitalizacije područja oslobođenog od Osmanlija, infiltrirao se u dotad isključivo stalešku strukturu: neke su tradicionalne funkcije preuzele novu ulogu, a neke su svedene na tek nominalnu čast.⁸⁷ Od 1723., kako je već spomenuto, kraljevo prisustvo i njegovu vlast u zemlji reprezentira Kraljevsko namjesničko vijeće na čelu s palatinom, odnosno, kraljevim namjesnikom. Preko Namjesničkog vijeća kralj provodi izvršnu vlast u javnopolitičkim, gospodarskim i vojnogospodarskim poslovima te kontrolu pravosuđa.⁸⁸ Namjesničko vijeće ovisno je isključivo o kralju, koji imenuje osoblje Vijeća i brine se za njegovo održavanje, no ono smije djelovati samo u skladu s ugarskim zakonima pa na taj način vrši kontrolu zakonitosti kraljevskih odredaba. Lokalna uprava u Mađarskoj temelji se na mreži županija - kao tradicionalne staleške organizacije, te su upravne jedinice zakonskim člankom 1723:56 uključene u ustroj uprave utemeljen 1723. kao poveznik kraljev-

je pripremala kraljevske propozicije i u svim je ostalim poslovima bila posrednik između kralja i ugarskih institucija. Iako nije imala stvarnu moć (nije npr. mogla zahtijevati sazivanje Sabora), njezina je savjetodavna uloga vrlo bitna pri formiranju kraljeve politike prema Ugarskoj, kao i u izboru najviših službenika države. Održavanje i izbor osoblja Kancelarije, zajedno s ugarskim kancelarom, ovisili su isključivo o kraljevoj volji i ugarski staleži nisu mogli imati utjecaja u tome. Više o Ugarskoj kancelariji v. MAYER, T., *nav. dj.*, str. 108.; ESTERHÁZY, *Vortrag*, § 40. i 41.; MARCZALI, H., *nav. dj.*, str. 329.-333.

⁸⁷ Prvenstveno se ovdje radi o tzv. barunima kraljevstva (*Barones Regni*), najvišim državniciima Ugarske u koje su – prema hijerarhiji – pripadali palatin, kraljevski sudac, ban, kraljevski tavernik, kraljevski konjušar, kraljevski peharnik, kraljevski komornik, nadmeštar kraljevog dvora, kraljevski vratar, požunski grof i dva čuvara krune. Dok su palatin, kraljevski sudac i tavernik dalje držali izrazito bitne položaje u sudstvu, izvršnu su funkciju nadalje vršili u kolegijalnom tijelu, banu je čl. 1723:87 i dalje potvrđena prijašnja vlast, a ostale su funkcije postale više nominalne, iako su i oni sudjelovali u radu institucija. Hijerarhija baruna kraljevstva i dalje ostaje na snazi, osobito na zasjedanjima Sabora i ceremonijalnim događajima. Veliki župani i županije u potpunosti su integrirani u novi upravni ustroj.

⁸⁸ Više o djelatnosti Namjesničkog vijeća v. MARCZALI, H., *nav. dj.*, str. 334.-338.; ESTERHÁZY, *Vortrag* § 42., 47.-54.; FELHŐ, I, VÖRÖS, A., *A Helytartótanácsi levéltár [Arhiv Namjesničkog vijeća]*, Budimpešta, 1961., str. 9. i dalje; EMBER, Gy., *A Magyar király helytartótanács ügyintézésének története 1724-1848 [Povijest poslovanja Mađarskog kraljevskog namjesničkog vijeća]*, Budimpešta, 1940.

ske i staleške uprave s izvršnom ulogom na lokalnoj razini.⁸⁹ Predstavnici kraljevske izvršne vlasti u županijama bili su veliki župani, koji su sa županijskim magistratom – podžupanom, blagajnikom, bilježnikom i plemićkim sucima – i županijskom skupštinom zaduženi za javnopolitičke, gospodarske, pravosudne i vojne poslove na području njihove jurisdikcije. Ugarski sabor, kao korporativno staleško tijelo, saziva se isključivo na kraljev nalog i nakon osnutka Namjesničkog vijeća zadržava zakonodavnu vlast – koju dijeli s kraljem – i ima vrlo važnu ulogu odobravanja maksimalnog iznosa kontribucije.

Kraljevska je vlast u upravi Banske Hrvatske sve do druge polovice 18. stoljeća slabo zastupljena. Dok je u Mađarskoj nakon uređenja uprave 1723. godine kraljevu vlast zastupalo Ugarsko namjesničko vijeće, čije je djelovanje izravno ovisno o kralju i o zakonskim člancima Ugarskog sabora, u Banskoj je Hrvatskoj kraljevsko prisustvo personificirano u osobi bana, koji svoje upravne ovlasti dijeli s Hrvatskim saborom.⁹⁰ Ban je stoga posrednik kraljevske i staleške vlasti i zastupa cjelokupnu kraljevsku vlast na području njegove jurisdikcije (u kraljevskim diplomama 18. st. često nosi i naziv *prorex*),⁹¹ odgovoran je kralju koji ga plaća i postavlja na prijedlog Hrvatskog sabora, no istovremeno je i najviši organ Sabora te nosilac kraljevskog prava da dijeli upravu sa staležima i redovima kao članovima političkog tijela.⁹²

Vrhovna je politička uprava i izvršna vlast u Banskoj Hrvatskoj, dakle, podijeljena između bana i Hrvatskog sabora: sve kraljevske odredbe upućene banu preko Ugarske kancelarije objavljuju se staležima na zasjedanjima Sabora pa daljnja organizacija provedbe tih odredbi ovisi o sabsorskim uputama. Tako Hrvatski sabor de facto predstavlja vrhovni

⁸⁹ Ukupno je u Mađarskoj bilo 46 županija. Više o županijama v. ESTERHÁZY, *Vortrag*, § 56. i dalje i FALLENBÜCHL, Z., "Ungarische Staatswissenschaft und Beamtenausbildung im 18. Jahrhundert", u: HEYEN, E. V. (ur.), *Wissenschaft und Recht der Verwaltung seit dem Ancien Régime. Europäische Ansichten*, Frankfurt a/M, 1984., str. 216.

⁹⁰ Prihvaćanjem upravne reforme 1723. godine Ugarski je sabor zak. čl. 87. potvrdio banu dotadašnje ovlasti na prostoru Banske Hrvatske, a time i njezinu dotadašnju upravu. MÁRKUS, D. et al. (ur.): *Corpus Juris Hungarici – Magyar törvénytár 1000-1895.*, sv. IV./I., str. 636.-637.

⁹¹ Usp. HERKOV, Z., *Notitiae*, str. 43.

⁹² O banskoj časti v. BEUC, I., *nav. dj.*, str. 67. i dalje.

upravni organ Banske Hrvatske, a zajedno s banom ima odlučujuću ulogu u izboru stalnog činovništva Banske Hrvatske: podbana, protonotara, kraljevinskog blagajnika i prisjednika vrhovnih kraljevinskih sudova.

Stalno je činovništvo kraljevske uprave sve do druge polovice 18. stoljeća imalo izrazito staleški karakter. Ban je imao pravo imenovanja podbana i protonotara, koje je Sabor potvrđivao. Iako su prvotno funkcije podbana i protonotara bile isključivo sudbene, s uređenjem pravosuđa i širenjem dužnosti javne uprave te se časti više vežu uz upravne funkcije i ispomoć banove vrhovne vlasti, osobito u doba zasjedanja Sabora ili u vrijeme banova izbivanja, a od 17. se stoljeća ustalila praksa da u slučaju duže odsutnosti bana kralj imenuje jednog ili dvojicu banskih namjesnika sa svim ovlastima banske časti.⁹³ Jačanjem državnih financija i ustaljivanjem porezne uprave sve važniju ulogu u kraljevinskoj upravi ima i kraljevinski blagajnik, koji je vodio jedinstvenu blagajnu Kraljevine i za nju odgovarao Saboru.

Na lokalnoj je razini uprava bila vrlo šarolika. Najniže upravne jedinice bile su županije kao i u Mađarskoj, no unutarne ustrojstvo mađarskih županija, koje je uređeno na Ugarskom saboru 1723. godine primjenjeno je samo u slavonskim županijama prilikom njihove reorganizacije 1745./46. godine. Tako je u trima slavonskim županijama – Požeškoj, Virovitičkoj i Srijemskoj – kraljevska vlast uspostavljena u jednakom stupnju kao što je to bilo u mađarskim županijama: veliki župan bio je predstavnik kraljevske vlasti na području županije i direktno je odgovarao kralju. Najviša upravna tijela županija bile su županijske skupštine na kojima se odlučivalo o svim sudskim i upravnim poslovima s područja njihove jurisdikcije i organiziralo se daljnje provođenje odluka. Ostalo je županijsko činovništvo također bilo istovjetno onome u mađarskim županijama i na isti se način vršila restauracija županijskog magistrata. Pravosuđe i politički slavonske su županije potpadale pod bana i Hrvatski sabor, no njihova je uređenost prema mađarskom modelu zahtijevala zasebnu poreznu upravu od hrvatskih županija: zbog razlike u upravi kontribucijom slavonske su županije u poreznim pitanjima potpadale pod Namjesničko vijeće u Požunu i bile dijelom mreže civilnog povjerenstva

⁹³ O službi podbana i prabilježnika: *isto*, str. 119. i dalje.; o banskom namjesniku str. 160. i dalje.

koje je u okviru Namjesničkog vijeća brinulo o ugarskoj kontribuciji.⁹⁴ Upravo je ovisnost o mađarskoj poreznoj upravi rezultirala zakonskim člankom Ugarskog sabora iz 1751. prema kojem su slavonske županije imale pravo slanja poslanika na zajednički sabor bez posredništva Hrvatskog sabora. Stoga je podijeljenost slavonskih županija između jurisdikcije Hrvatskog sabora i mađarske upravne strukture u velikoj mjeri utjecala na zasebnu reformsku djelatnost Dvora na tom području.

Uprava triju hrvatskih županija - Zagrebačke, Križevačke i Varaždinske - temeljila se na tradicionalnoj praksi jer se uređenje mađarskih županija na Ugarskom 1723. godine nije proširilo na tadašnje područje jurisdikcije bana i Hrvatskog sabora. Varaždinska je županija uživala zaseban položaj kao nasljedna županija obitelji Erdödy (od 1607. godine), koja je uz nasljednu čast velikog župana imala apsolutnu vlast u uređenju županijske uprave i izboru županijskih činovnika. U Zagrebačkoj i Križevačkoj županiji čast velikog župana bila je spojena s čašću podbana i, iako su te dvije županije vršile važnu sudsku i izvršnu funkciju, one nisu imale samostalnu upravnu strukturu niti vlastite financije, nego je o njihovoj političkoj upravi odlučivao Hrvatski sabor.⁹⁵ Restauracija Zagrebačke i Križevačke županije nije se, kao u Mađarskoj i u Slavoniji, obavljala na županijskim skupštinama, nego uvijek na zasjedanjima Hrvatskog sabora. Također su se sve političke odluke koje su se ticale isključivo tih županija donosile na Saboru, a brigu o provođenju preuzimali su podžupani i plemićki suci, koje je također imenovao Sabor na prijedlog bana. Županijski činovnici bili su plaćani direktno iz kraljevske blagajne, a Sabor je određivao njihove plaće. Iz takvog je uređenja očito da kralj nije imao velikog utjecaja na lokalnoj razini u Hrvatskoj: veliki župani Varaždinske županije određeni su nasljedstvom, a Zagrebačke i Križevačke podbanskom čašću, s tim da je u dvije posljednje i izbor ostalih činovnika (podžupana i plemićkih sudaca) ovisi isključivo od Hrvatskog sabora.

⁹⁴ Usp. objavu kraljevskog mandata o uređenju slavonskih županija od 24. siječnja 1746., čl. 17. Hrvatskog sabora od 24. listopada 1746., ZHS, sv. V., str. 172.-173.

⁹⁵ O unutarnjem uređenju hrvatskih županija v. BEUC. I., *nav. dj.*, 80.-85.

Banska Hrvatska u okviru ugarske politike dvora Marije Terezije

Ugarska politika Dvora u vrijeme vladavine Marije Terezije, iako je u osnovnim crtama prepoznatljiva i u Mađarskoj i u Banskoj Hrvatskoj, mora se, dakle, s obzirom na oslonac u različitoj upravnoj strukturi dijeliti na onu u Mađarskoj i onu u Banskoj Hrvatskoj. Djelokrug Namjesničkog vijeća i mreža županija pružali su Mariji Tereziji mogućnost da upravlja Mađarskom bez potrebe intervencija u unutarnji ustroj izvršne vlasti pa se provođenje politike Dvora u Mađarskoj koncentriralo na pronalaženje reformski orijentiranih i kralju odanih pojedinaca koji će na čelu visokih službi promicati napredak u zemlji u skladu s interesima Dvora. U Banskoj Hrvatskoj, gdje staleži preko Hrvatskoga sabora kolegijalno, a ne pojedinačno participiraju u izvršnoj vlasti, terezijanska je vladavina rezultirala formiranjem aparata izvršne vlasti na koji se kraljica mogla osloniti u provođenju planske politike i uspostavljanju kontrole staleške uprave: 1759. je provedena reorganizacija hrvatskih županija, a 1767. je osnovano Kraljevsko vijeće za Kraljevine Dalmaciju, Hrvatsku i Slavoniju.

Kad se govori o ugarskoj politici Dvora u vrijeme vladavine Marije Terezije i jačanju interesa Dvora za istočni dio Monarhije, važno je napomenuti da se aktivna i planska politika Dvora prema Ugarskoj može utvrditi tek nakon konačnog gubitka Šleske u Sedmogodišnjem ratu i po završetku intenzivnih upravnih reformi u austrijskim i češkim nasljednim zemljama. Sve do šezdesetih godina 18. stoljeća ugarsku politiku Dvora obilježavali su pokušaji kompromisa sa staležima, pri čemu je osnovni cilj Dvora – sukladno ciljevima u austrijskim i češkim nasljednim zemljama – bio povišenje kontribucije širenjem poreznog temelja na privilegirani sloj društva. Razlikovala su se jedino sredstva postizanja tog cilja: u nasljednim se zemljama upravnom reformom smanjio utjecaj staleža i jakim ih se vladarevim autoritetom prisililo na ustupke, a s ugarskim je staležima Dvor stupio u pregovore na Ugarskom saboru. Nakon krunidbenog sabora 1741. Marija Terezija sazvala je još dva Ugarska sabora: 1751. i 1764./65., a osnovni je cilj oba sabora bio upravo povećanje kontribucije.⁹⁶ Ugarska je kontribucija iznosila oko četvrtine ukupne

⁹⁶ Povišenje kontribucije isključivo je vezano uz Ugarski sabor pa su staleži od jednog do drugog sabora određivali maksimalan iznos kontribucije koji se isplaćivao vojnoj

kontribucije svih zemalja Monarhije,⁹⁷ no njezino povišenje za državni erar postaje izrazito bitno nakon gubitka Šleske. Stoga je na Saboru 1751. i 1764. Dvor od staleža zahtijevao znatno povišenje kontribucije, kojim bi se pokrio gubitak šleske kontribucije, povećani izdaci za državnu vojsku i velik državni dug. Rezultati pregovora bili su za Dvor poražavajući: staleži su nakon dugotrajnog "cjenkanja" tijekom oba sabora pristali na tek dio zahtijevanog iznosa (1751. Dvor je tražio povećanje od 1,2 milijuna forinti, a Sabor je odobrio 700000, 1764/5 Dvor je tražio milijun forinti, Sabor je tek uz određene uvjete odobrio 600000).⁹⁸

Neuspjeh Dvora da ugarsku kontribuciju izjednači s onom koju su plaćale nasljedne zemlje bitno je utjecao na daljnju politiku Dvora, pa tako većina mađarskih povjesničara preokret u ugarskoj politici Dvora postavlja u 1765. godinu, godinu raspuštanja posljednjeg Ugarskog sabora prije 1790. godine.⁹⁹ Intenzivno bavljenje ugarskim predmetima

blagajni. O mađarskom poreznom sustavu usp. MARCZALI, H., *nav. dj.*, str. 18. i dalje.; HASELSTEINER, H., *Joseph II. und die Komitate Ungarns. Herrscherrecht und ständischer Konstitutionalismus*. Beč-Köln-Graz, 1983., str. 49.-50. i ESTERHÁZY, *Vortrag*, § 106.

⁹⁷ SZABO, *nav. dj.*, str. 341.

⁹⁸ Za primjer, u isto je vrijeme u Erdelju kontribucija znatno povišena, a staleži su održavali i tamošnju vojnu krajinu. Usp. DICKSON, P. G. M., *nav. dj.*, sv. II., str. 194. bilj. 18.

⁹⁹ Usp. npr. BALÁZS, É., *Hungary and the Habsburgs 1765-1800*. Budimpešta, 1997., KOSÁRY, D., *Culture and Society in Eighteenth-Century Hungary*, Budimpešta, 1987., str. 13. Mnogi mađarski povjesničari prvi udarac Dvora ugarskim staležima vide u donošenju carinske regulacije 1754., regulacije čiji je očit cilj bio mađarsku trgovinu učiniti ovisnom o austrijskoj i češkoj trgovini. Taj je potez Dvora često tumačen kao reakcija na neuspjeh povišenja kontribucije na Saboru 1751. godine (Usp. ECKHART, F., *A Bécsi udvar gazdasági politikája [Gospodarska politika Bečkog dvora]*, str. 353. i dalje. MARCZALI, H., *nav. dj.*, str. 40.; PAMLÉNY, E. (ur.), *A History of Hungary*, Budimpešta, 1973., str. 193.; WELLMANN, I., "Über Maria Theresias Landwirtschaftspolitik in Ungarn", u: MRAZ, G., *Maria Theresia als Königin von Ungarn*, Eisenstadt, 1984., str. 209.), no taj je stav u novijoj literaturi odbačen: Szabo drži da regulacija carina iz 1754. nije bila nikakav dugoročni plan uništavanja mađarskog gospodarstva, nego pokušaj da se dotadašnji izvoz u Šlesku i Sasku preusmjeri u nasljedne zemlje; Balázs drži da Dvor nije imao plansku gospodarsku politiku prema Ugarskoj. Usp. SZABO, F. A. J., *nav. dj.*, str. 307.; BALÁZS, É., *Hungary and the Habsburgs 1765-1800*. Budimpešta, 1997., str. 16. Sličan stav v. i kod GOOD, D. F., *The Economic Rise of the Habsburg Empire 1750-1914*, Berkeley-LA-London, 1984., str. 29.

primjećuje se od početka rada Državnog vijeća 1761.,¹⁰⁰ čiji su članovi savjetovali vladaricu u pronalaženju modaliteta za provedbu interesa Dvora na području zemalja krune Sv. Stjepana. Iako je ingerencija Državnog vijeća nad ugarskim predmetima bila vrlo diskutabilna,¹⁰¹ u Državnom je vijeću prevladalo mišljenje da upravo ugarski poslovi moraju biti osnovna preokupacija toga tijela.¹⁰²

Na pitanje koje je modele intervencije Dvor pronašao za poticanje promjena u Ugarskoj jasan odgovor daje Kaunitz još 1761. godine, predstavljajući Državnom vijeću 12 postavki koje bi, prema njegovom mišljenju, trebale usmjeravati politiku Dvora prema Ugarskoj.¹⁰³ Te su postavke sljedeće:

¹⁰⁰ Ogroman utjecaj Državnog vijeća na politiku prema Ugarskoj od 1761. otkrio je mađarski povjesničar Gyözö Ember radeći na spisima Državnog vijeća, koji su izgorjeli 1945. Usp. EMBER, Gy., "Der österreichische Staatsrat und Ungarn in der 1760er Jahren", u: DRABEK, A. M. et al. (ur.): *Ungarn und Österreich unter Maria Theresia und Joseph II.* Beč, 1980. i ISTI, "Az egységes monarchia gondolata Mária Terézia korában [Misli o jedinstvenoj monarhiji u vrijeme Marije Terezije]", *Századok*, 70., Budimpešta, 1936., str. 241.-281. Izbor iz spisa Ember je objavio u ISTI, "Der österreichische Staatsrat und die ungarische Verfassung 1761.-1768.," *Acta Historica Academiae Scientiarum Hungaricae VI* (1959), *VII* (1960).

¹⁰¹ Raspravu o ugarskim predmetima u Državnom vijeću dovele su do pitanja legalnosti postupka, s obzirom da ugarski zakon točno određuje da će se za sve poslove koji izviru iz kraljeve vrhovne vlasti obratiti ugarskim savjetnicima (Čl. 1741:11. određuje: "... in his, quae a concessa sibi suprema potestate dependent ... consiliariorum suorum hungarorum opera et consiliis utetur") usp. TIMON, Á., *Ungarische Verfassungs- und Rechtsgeschichte mit Bezug auf die Rechtsentwicklung der westlichen Staaten*, Berlin, 1919., str. 322. Ugarski kancelar Miklós Pálffy protestirao je što se o ugarskim predmetima raspravlja izvan Kancelarije, pozivajući se na ugarski zakon i moleći da se bar ne uspostavi službena korespondencija Kancelarije s Vijećem jer je Kancelarija osigurala staležima da osnivanje Državnog vijeća neće utjecati na ugarske poslove. Savjetnici Državnog vijeća bili su jednoglasni u mišljenju da ugarski zakon nalaže da se kralj ugarskom plemstvu mora obratiti samo pri izvršavanju odredbi, ali ono ne može određivati od koga će kralj primati savjet. Usp. Pálffyjevu predstavku od 29. lipnja 1761. u: *ÖZV III/3*, str. 26. i dalje.

¹⁰² Takvo je mišljenje na sjednici Državnog vijeća 1766. iznio knez Starhemberg, ministar za unutarnje poslove u Državnom vijeću. SZABO, *nav. dj.*, str. 311.

¹⁰³ Za Kaunitzov plan v. BALÁZS, É., *nav. dj.*, str. 59. i dalje.; SZABO, *nav. dj.*, str. 313.-314.; EMBER, Gy., *Staatsrat, VI* (1959), str. 135.-136.

1. Treba paziti da činovnici u institucijama budu svjesni interesa Dvora i da odredbe provode bolje nego dotad. Pritom treba nagraditi upravo pojedince koji dokazano promiču dvorske interese.

2. To pravilo treba osobito primijeniti u Ugarskoj kancelariji i Ugarskoj komori i njihovi predsjednici trebaju biti odani Dvoru jer su upravo te institucije posrednici u provedbi poboljšanja.

3. Velikaše i plemiće treba upozoriti da će njihova obitelj snositi posljedice u karijeri u državnoj službi ako se opiru Dvoru.

4. Treba izbjegavati sazivanje Sabora jer je iskustvo pokazalo da on donosi samo nevolje.

5. Preko podžupana kraljica treba ojačati svoju vlast u županijama.

6. Dvor se ne smije javno suprotstavljati zaključcima Ugarskog sabora ili fundamentalnim pravima; ne smije postati očito da Dvor želi srezati privilegije plemstva.

7. Treba tražiti rješenje u postojećim zakonima. Ako su oni nejasni, treba ih interpretirati u korist kraljevske vlasti, pazeći da Kancelarija pritom ne brani interese staleža.

8. Vojnu krajinu i Erdelj ne smije se priključiti Ugarskoj.

9. Upravo se u tim područjima trebaju provesti mjere koje će omogućiti lakše primjenjivanje tih mjera u Ugarskoj.

10. Treba poboljšati položaj kontribuenata i onemogućiti prekomjerna potraživanja vlastelina.

11. S reformama treba započeti na komorskim dobrima.

12. Budući da ugarski kralj ima određene ovlasti nad financijama crkve i države, i na tom polju treba tražiti metode za postizanje promjene ustava.

U tih, vrlo općenitih 12 postavki Kaunitz je sintetizirao osnovne smjernice dvorske politike prema Ugarskoj, kojima su u drugoj polovici vladavine Marije Terezije s više ili manje uspjeha vođene intervencije Dvora u političke, društvene i javnopravne odnose u Ugarskoj: traženje rješenja u okviru postojećeg ugarskog zakona, poticanje promjene "odozdo", tj. na lokalnoj razini, korištenje komorskih posjeda za nesmetanu provedbu reformi – osobito onih poreznih i urbarske regulacije - te

oslanjanje na lojalne pojedince pri osmišljavanju i provedbi kraljevskih odredbi.¹⁰⁴

Opće smjernice ugarske politike Dvora mogu se prepoznati i u politici prema Banskoj Hrvatskoj, no za ostvarivanje u njima naglašenih ciljeva Dvor je morao stvoriti preduvjete na organizacijskoj razini. Iako Kaunitzove postavke pokazuju tendenciju izbjegavanja većih zadiranja u unutarnju upravnu strukturu, na odlučnost intervencije Dvora u Banskoj Hrvatskoj utjecali su interesi u ostvarivanju kojih Dvor nije pronašao rješenje u suradnji s Hrvatskim saborom. Ti interesi postaju lajtmotiv upravnih reformi u Banskoj Hrvatskoj pedesetih i šezdesetih godina 18. stoljeća, a u glavnim su crtama sljedeći:

1. Preuzimanje kontrole nad financijskom upravom Banske Hrvatske.
2. Zakonska regulacija odnosa vlastelina i kontribuenata.
3. Osposobljavanje trgovačkog puta prema Rijeci.
4. Definiranje granice Civilne Hrvatske i Vojne krajine.

Budući da je središnje mjesto interesa Dvora zauzimalo uređenje poreznog sustava, ne iznenađuje što se preuzimanje kontrole nad financijskom upravom Banske Hrvatske javlja kao vodeći motiv intervencije kraljevske vlasti, ali i izvoriste antagonizma Marije Terezije i hrvatskih staleža. Dok se o povišenju mađarske (od 1745. i slavonske) kontribucije vodila glavna rasprava na Ugarskim saborima 1751. i 1764.-1765., zahvaljujući zasebnoj poreznoj upravi hrvatskih županija hrvatska kontribucija nije mogla ni postati predmet rasprave.

Zbog potreba borbe protiv Turaka od 16. je stoljeća Banska Hrvatska (tada nazivana Slavonijom) oslobođena plaćanja kraljevskog poreza pa se

¹⁰⁴ Pritom su se mnogi savjetnici iz Ugarske postavili kao neslužbeni savjetnici Dvora u svim ugarskim predmetima – bili su to Anton Cothmann, György Fekete, Adam Ferenc Kollár, Anton Grasalkovics, Kristof Niczky, Pál Festetics, Anton Hrabowski, Ferenc Koller i Ferenc Balassa. Izuzev Balasse, koji je iz Vukovara – bio je tada veliki župan Srijemske županije – korespondirao s kraljičinim tajnikom Nennyjem, ti su ugarski savjetnici djelovali u Beču, mijenjajući savjetničke položaje u Ugarskoj kancelariji i Ugarskoj komori prema potrebi Dvora. FALLENBÜCHL, Z., *Mária Terézia magyar hivatalnokai [Mađarski činovnici Marije Terezije]*, Budimpešta, 1989., str. 57. i dalje. Opširnu korespondenciju Balasse s Nennyjem 1763.-1767. v. u HHSa, KA, StR, Nachlass Nenny, kut. I.-2.

od tada ustalila praksa da Kraljevina sama upravlja porezom koji raspisuje za obranu granica.¹⁰⁵ S uređenjem Vojne krajine, o čijim se fondovima brinuo vladar, i širenjem zahtjeva javne uprave kraljevski se porez redovno prikupljao uglavnom za financiranje upravnog aparata Kraljevine i Banske krajine, koja je jedina u Vojnoj krajini ostala pod banovim zapovjedništvom. Takva je praksa tradicijom postala "pravo hrvatskih staleža" te sredinom 18. stoljeća nalazimo potpuno izgrađen porezni sustav Kraljevine, u kojem se kontribuciju više ni ne naziva "kraljevskom", nego "kraljevinskom" (*contributio Regni*).¹⁰⁶ U vrijeme dolaska Marije Terezije na vlast, Hrvatski sabor, dakle, vrhovna je institucija hrvatske porezne uprave: Sabor određuje visinu poreza, način njegova raspisivanja i ubiranja te rashode Kraljevine.¹⁰⁷ Za razliku od mađarskih i slavonskih županija, čijom je kontribucijom upravljalo Civilno povjerenstvo (*commissariatus provincialis*) u okviru Namjesničkog vijeća i koje su imale financijsku samostalnost u potrebama vlastite uprave, tri hrvatske županije imaju zajedničku blagajnu, koju vodi kraljevinski blagajnik (*exactor Regni*).

Iako je zemaljski proračun bio točno određen i odobren na Saboru, vođenje blagajne pružalo je mogućnosti za razne malverzacije, a prigovori suvremenika dokazuju da su te mogućnosti i korištene.¹⁰⁸ Glavne su

¹⁰⁵ Više o kraljevinskom poreznom sustavu v. HERKOV, Z., "Rukopis 'De contributione Croatiae seu Superioris Slavoniae', njegov povod, sadržaj i autor". *Starine*, br. 54., Zagreb, 1969.

¹⁰⁶ Isto, str. 19. Iz kraljevinskog su se proračuna isplaćivale plaće bana kao vrhovnog kapetana i plaće krajišnika Banske krajine. Pravo hrvatskih staleža na raspolaganje kontribucijom "za potrebe Krajine" bilo je nekoliko puta potvrđeno i na Ugarskom saboru (čl. 115:1715; 54:1741.), no kako je Kraljevina raspisivala samo jedan porez kojim je pokrivala i svoje potrebe i potrebe Krajine, taj iznos do polovice 18. st. nije određen.

¹⁰⁷ Budući da sazivanje Hrvatskog sabora nije ovisno o kraljevskoj odredbi, on se, za razliku od Ugarskog sabora, može sastajati dovoljno često da bi kontrolirao financije Kraljevine. Poseban staleški odbor izrađuje prijedlog godišnjeg zemaljskog proračuna i predstavlja ga staležima na potvrdu.

¹⁰⁸ Baltazar Adam Krčelić u nekoliko se navrata osvrće na nepravilnosti u upravljanju blagajnom pa tako, na primjer, tvrdi: "... tajna blagajne, koja je već jedan vijek malom broju ljudi korisna i poznata, to je idol i bogatstvo privatnika." Usp. KRČELIĆ, B. A., *Annae ili Historija 1748.-1767.* Prijevod V. Gortana, Zagreb, 1952., str. 99. (dalje: KRČELIĆ, *Annae*). I Benedikt Krajačić, pisac kritike kraljevske uprave iz 1756. godine, ističe da kraljevska blagajna služi samo za privatne koristi vladajućeg kruga

kritike upućene nedefiniranosti pojma 'dim' – porezne jedinice-- i nepostojanju jasnih kriterija plaćanja raspisanog poreza. S obzirom da su u ime plaćanja kontribucije hrvatski staleži trebali održavati Bansku krajinu, nesređenost hrvatskog poreznog sustava izazvala je reakciju Dvora ubrzo po završetku Rata za austrijsko nasljedstvo, kad su vojne vlasti provodile sustavno uređenje Vojne krajine, u što je tada prvi put uključena i Banska krajina.¹⁰⁹ Dvor je uočio dva osnovna problema u održavanju Banske krajine: s jedne strane hrvatska davanja nisu pokrivala tadašnje potrebe vojske, a s druge strane iznos kontribucije nije bio definiran, što se ozbiljno kosilo s tadašnjim potrebama uvida u državne resurse. U dogovoru s tadašnjim banom grofom Karlom Batthyányijem Dvor je pokrenuo uređenje Banske krajine po uzoru na ostale generalate, a time je pred hrvatske staleže postavio zahtjeve za povišenje i definiranje iznosa hrvatske kontribucije.

Rezultat tog dogovora je banska diploma, izdana 1750. godine, koja postaje temeljni dokument odnosa kraljevske vlasti i hrvatskih staleža za sljedećih dvadeset godina.¹¹⁰ Prema diplomu kraljevinski je blagajnik u ime kontribucije godišnje morao isplaćivati 34.000 forinti novopostavljenom vojnom povjereniku (*Kriegscommissarius, Commissarius Regni*) pa je tako utemeljenjem zasebne vojne blagajne uspostavljena kontrola nad primjenom kraljevske kontribucije.¹¹¹ No, budući da je taj iznos

pojedina i drži da su blagajnici često priskrbli dodatna sredstva koja su nadmašivala i iznos banove plaće jer im je to omogućilo kaotično stanje poreznog fonda. Usp. KRAJAČIĆ, B., *Observationes de formula gubernii in Regnis Dalmatiae, Croatiae et Sclavoniae praevigentis ili Systema politici gubernii Dalmatiae, Croatiae et Sclavoniae*, fol. 8. i dalje. Za kritiku kraljevske blagajne u tom razdoblju usp. i suvremeni spis koji je objavio HERKOV, Z., "O rukopisu "Notitiae de praecipuis officiis Regnorum Dalmatiae, Croatiae et Sclavoniae": je li Nikola Škrlec autor toga rukopisa?", *Rad JAZU*, br. 405., Zagreb 1984., str. 183.-184.

¹⁰⁹ Sasaki knez Hildburghausen proveo je do 1749. godine strukturalne reforme ustroja Vojne krajine pod jurisdikcijom Dvorskog ratnog vijeća; njegove se ovlasti nisu protezale i na Bansku krajinu, koja je preostala banovoj jurisdikciji.

¹¹⁰ Točan datum diplome je 16. siječanj 1750. U ovom se radu služim prijepisom iz Ratnoga arhiva u Beču koji se nalazi među spisima pod signaturom HKR, god. 1767., 27-März-898. Više o poreznoj reformi 1749./1750. v. HORBEC, I., *Osnivanje Kraljevske vijeća za kraljevine Dalmaciju, Hrvatsku i Slavoniju*. Magistarski rad, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2004.: 60.-63.

¹¹¹ Za usporedbu, 1748. su ukupni rashodi Kraljevine iznosili 30.742 forinte, a prihodi 33.280 forinti. Za potrebe Banske krajine, dakle u ime vojne kontribucije uplaćivano je

pokrivao tek polovicu potreba održavanja Banske krajine, a podjela i prikupljanje kontribucije i dalje je ostala u rukama hrvatskih staleža, takav je dogovor morao biti samo privremeno rješenje. Predmet neprestanih nesporazuma između hrvatskih staleža i zahtjeva Dvora nadalje je izrada vjernog poreznog popisa¹¹², dostavu kojega je kraljica uzastopno zahtijevala, no hrvatski staleži u sljedeća dva desetljeća nisu uspjeli provesti do kraja, tako da će se upravo na tom pitanju lomiti suradnja Dvora i hrvatskih staleža.¹¹³

Drugo pitanje na kojemu se lomila suradnja kraljice i Hrvatskoga sabora bilo je provođenje urbarske regulacije. Pitanje regulacije privatnopravnih odnosa između vlastelina i njegovih podanika usko je vezano uz politiku Dvora prema Ugarskoj, pa tako i Kaunitz u 10. točki navedenih smjernica ugarske politike postavlja to pitanje kao jedno od važnih interesa Dvora. Osnovu takve politike čini uska povezanost uloge vladara kao čuvara "općeg dobra" i zaštitnika svojih podanika, koja se razvija utjecajem kameralista, s konkretnim interesima države na financijskom planu pa je upravo zbog te povezanosti predstavljala efektivan instrument postizanja kraljevih interesa u Ugarskoj. Naime, dok se prvih godina vladavine

19.371 forinti (od toga 4.000 za bana kao kraljevinskog kapetana) Usp. čl. 2. sabora od 5.8.1748., ZHS. sv. V., str. 246.-247.

¹¹² Popisi stanovništva javljaju se kao tema vladarske prakse paralelno s uvođenjem stalnih poreza, stoga im je prvotna uloga isključivo porezna. Tek se razvojem kameralističke znanosti javlja tendencija za provođenjem općih popisa stanovništva radi upoznavanja lokalnih prilika. Usp. VOCELKA, K., *Österreichische Geschichte 1699-1815*. (ur. H. WOLFRAM). *Glanz und Untergang der höfischen Welt. Repräsentation, Reform und Reaktion im habsburgischen Vielvölkerstaat.*, Beč, 2001., str. 303.-304. Uobičajena je praksa da se nakon uređenja kontribucijskih obaveza prema kralju provede i popis stanovništva: tako je u razdoblju 1715.-1720. popisano i stanovništvo mađarskih županija nakon što je Ugarski sabor prihvatio uvođenje stalne kontribucije. Čl. 1715:8.; usp. i VRBANIĆ, F., "Jedno stoljeće u razvoju broja žiteljstva Hrvatske i Slavonije", *Rad JAZU* 140, Zagreb 1899., str. 20.

¹¹³ Prvi porezni popis stanovništva proveden je 1750.-1751. godine, no ocijenjen je nezadovoljavajućim. Novi je popis započet 1754., no u organizaciji Hrvatskog sabora nikada nije završen, iako je kraljica nekoliko puta slala zahtjeve da se rezultati popisa pošalju na Dvor. Usp. čl. 13. Sabora od 1.7.1760, ZHS, sv. VIII., str. 47.; čl. 6. Sabora od 26.5.1766., isto, str. 210.-211. O problemima pri provođenju popisa v. KRČELIĆ, *Annuae*, str. 99.-100. te Krčelićeve navode za godine 1750.-1751. Iako je Krčelić pritom sklon pretjerivanju, stalni problemi oko popisa koji su se povlačili idućih petnaestak godina dokazuju da nije daleko od istine. Također usp. KRAJAČIĆ, *nav. dj.*, fol. 10. i dalje i HERKOV, *Notitiae*, str. 74.-75.

Marije Terezije porezna obveza u nasljednim zemljama proširila na sloj plemstva i svećenstva, u Ugarskoj ona ostaje vezana isključivo uz neplemićko stanovništvo pa pokušaji Dvora da poveća kontribuciju u Ugarskoj – kao što pokazuju primjeri Ugarskih sabora 1751. i 1764./65. – nailaze na argument ugarskih staleža da su kontribuenti, "*misera plebs contribuens*", već preopterećeni i da ne bi mogli podnijeti povišenje kontribucije. Takve je argumente ugarskih staleža Dvor dočekivao vrlo neprijateljski jer je opće mišljenje na Dvoru bilo da ugarski kontribuenti nisu opterećeni zbog visoke kontribucije, nego zbog mnogih davanja na koje su podanici u obliku novca, naturalnog davanja i radne snage na alodijalnim posjedima bili obavezni vlastelinu.¹¹⁴ Stoga je Dvor ciljano pokušavao poboljšati položaj kontribuenata, pri čemu se njegove metode za ostvarivanje tog cilja mogu podijeliti na dvije razine: preuzimanje brige o pritužbama kontribuenata od strane upravnih oblasti i donošenje urbara, tj. zakonske regulative maksimalnih davanja.

Prvi pokušaji poboljšanja položaja podanika zemalja krune sv. Stjepana u vrijeme terezijanske vladavine zbio se upravo na području Banske Hrvatske sredinom pedesetih godina kao reakcija na niz buna koje su 1755. buknule u civilnoj Hrvatskoj i Slavoniji.¹¹⁵ Poslane su Dvorske komisije u Slavoniju i Hrvatsku i na temelju izvještaja koje je komisija slala u Beč na Dvoru je nastao opći dojam da uzroci bune leže u vrlo lošem položaju podanika pa je komisija zadužena da ispita odnose između vlastelina i podanika u hrvatskim županijama te predloži model urbarske regulacije. No, dok je u Slavoniji urbarska regulacija tekla mnogo lakše pa je 1756. donesen stalni urbar za Slavoniju, u Hrvatskoj je

¹¹⁴ Usp. npr. mišljenje koje je Borié iznio u Državnom vijeću 1761.: "Allermassen in keinem Land in Europa der Unterthan so hart und sclavisch, als in Ungarn gehalten, und ebendadurch die Cultur und die Population behinderet wird." StR, spis br. 1903 iz 1761. EMBER, Gy., Staatsrat, VI (1959), str. 132.

¹¹⁵ Za bunu 1755. v. KRČELIĆ, *Annuae*, (za god. 1755.); te IVANČAN, Lj., "Buna Varaždinskog generalata i pograničnih kmetova godine 1755", *Vjesnik zemaljskog arhiva, IV*, Zagreb, 1902.; isti, "Iztraga proti buntovnim krajišnikom varaždinskog generalata g. 1755", *Vjesnik zemaljskog arhiva, V*, Zagreb, 1903.; GAVRILOVIĆ, S., "Pisma o bunama u Hrvatskoj i Slavoniji", *JAZU, Starine*, br. 50., Zagreb, 1960.; KARAMAN, I., "Pokreti seljačkog puka u kasnofeudalnoj Hrvatskoj i njihove osnove", *Zadarska revija*, br. 1., Zadar 1975.; isti, "Prilog velikoj buni križevačkih seljaka god. 1755.", *Starine*, br. 52, Zagreb, 1962.; isti, "Seljačke bune i terezijanska urbarijalna regulacija sredinom 18. stoljeća", u: *Privredni život Banske Hrvatske od 1700. do 1850.*, Zagreb, 1989.

provođenje urbarske regulacije naišlo na snažan otpor plemstva.¹¹⁶ Privremeni urbar za Hrvatsku, izrađen na Dvoru u suradnji kraljevske komisije u Hrvatskoj na čelu s grofom Michaelom Johannom Althanom i zasebno formiranom dvorskom komisijom¹¹⁷ upućen je hrvatskim staležima u studenom 1755. da na temelju njega izrade stalni urbar i predstave ga Dvoru.¹¹⁸ Iako je izabran zaseban saborski odbor za izradu stalnoga urbara, Sabor nikada nije donio urbar pa je pitanje urbarske regulacije zahtijevalo agresivniju politiku Dvora.

Da bi se u potpunosti razumjelo okolnosti u kojima je došlo do promjene upravnog sustava u Banskoj Hrvatskoj, treba поближе promotriti i dva interesa Dvora koja su uvjetovana geografskim položajem Banske Hrvatske. Jedan je značajan za gospodarski razvoj države – uređenje trgovačkog puta na Jadran, a drugi je vojnoorganizacijske prirode – potreba uređenja Vojne krajine, a time i redefiniranje granica civilne i

¹¹⁶ Razlika u prijemu urbarske regulacije u Slavoniji i Hrvatskoj ne iznenađuje s obzirom na različit kontinuitet tradicije društvenih odnosa. Za Slavoniju su bila karakteristična velika imanja, koja je Komora nakon oslobođenja Slavonije od turske vlasti postepeno ustupala velikašima, uglavnom stranog podrijetla. Tako je 1745. godine u Slavoniji velike posjede držalo tek 20 obitelji, koji su u prosjeku imali 12,5 puta više kmetova nego u Hrvatskoj, a postotak lokalno orijentiranog nižeg plemstva bio je vrlo malen. Usto je uslijed kasne reinkorporacije slavonskih županija Banskoj Hrvatskoj (1745.) institucionalni okvir civilne uprave bio tek na početku razvoja. Ti su čimbenici utjecali na nedostatak tradicionalno ukorijenjenih odnosa između vlastelina i podanika – njihovi privatnopravni odnosi regulirani su urbarom Karla VI. iz 1737. godine pa su manjak tradicije i već provedena praksa određivanja urbara od strane vladara otvorili put i za reviziju urbara 1756. godine. U Hrvatskoj je naprotiv politički nositelj bilo vrlo jako niže plemstvo, koje je aktivno sudjelovalo u radu kraljevinskih institucija, a društveni su odnosi bili tradicijski vrlo duboko ukorijenjeni. Usp. ADAMČEK, J., "Ekonomsko-društveni razvoj u Hrvatskoj i Slavoniji u 18. stoljeću", u: GROSS, M. (ur.), *Društveni razvoj u Hrvatskoj (od 16. do početka 20. stoljeća)*, Zagreb, 1981., str. 62. V. i dalje za slavonski i hrvatski urbar.

¹¹⁷ Predsjednik komisije bio je tadašnji hrvatski ban Karlo Batthyányi, a uz njega su sudjelovali Althan, banski namjesnik Adam Batthyányi te savjetnici Koller, Mühlensdorf i Szvetics. "Protocollum commissionis, die in dem Königreich Croathen einzuführende auftragende, derzeit zwar nur interimal, endlichen aber auch beständige haubturbarial Regulation betreffend, habitae 16. et subsequentis mensis octobris diebus 1755." MOL, MKK, Orig. ref., br. 283 iz 1755., fol. 27.-73.

¹¹⁸ Kraljičin nalog nosi datum 8. studenom 1755. Čl. 35 Sabor od 17.11.1755., ZHS, sv. VII., str. 128.

vojne Hrvatske. Postizanje oba interesa je, osim aktivne politike Dvora, tražilo i kooperaciju hrvatskih staleža.

Vodeći gospodarski interes Dvora od pedesetih godina 18. stoljeća - trgovina žitaricama iz Temišvarskog Banata¹¹⁹ preko Jadranskog mora - od velikog je značaja za politiku Dvora prema Banskoj Hrvatskoj. Državno poticanje trgovine nije bilo samo pitanje financijskog poticanja trgovinskih društava, kao što je bilo Temišvarsko privilegirano društvo osnovano 1759., nego je u velikoj mjeri uključivalo suradnju s lokalnim ovlastima zbog uređenja i održavanja trgovačkog puta. Velik dio trgovačkog puta iz Temišvarskog Banata na Jadran išao je kroz Bansku Hrvatsku - rijekama Savom do Siska i Kupom do Karlovca te Karolinškom cestom do Rijeke, pri čemu Rijeka postaje glavna izvozna luka tog trgovačkog puta, a Sisak bitno pretovarno mjesto.¹²⁰ No stanje tog puta bilo je vrlo loše zbog nedostatka organiziranog održavanja: plovidbu rijekama ometalo je palo drveće i mnogobrojni privatni mlinovi, nisu bila izgrađena skladišta za pohranu robe pri pretovaru, cesta je bila nenaseљjena i neodržavana, a šumske su površine uz cestu bile izvrsno sklonište za razbojnike; usto je i niz privatnih carina na cestama i mostovima znatno poskupљivao transport robe. Uređenje trgovačkog puta ovisilo je o inicijativi pojedinih vlastelinstava jer županije nisu imale financijskih sredstava i radne snage kako bi javna uprava pokrenula inicijativu.

Po tom je pitanju značajne promjene Dvor inicirao na konfisciranim primorskim zrinško-frankopanskim dobrima, kojima su, iako pod jurisdikcijom Zagrebačke županije, upravljale dvorske institucije. Na tim je posjedima planski naseljeno područje uz Karolinšku cestu i formirana je tzv. kolonija, čiji su stanovnici dobili posjed uz obvezu brige za održavanje ceste i davanja prijevoznih usluga. Također je organiziran upravni

¹¹⁹ O habsburškoj gospodarskoj i demografskoj politici u Temišvarskom Banatu v. JORDAN, S., *Die kaiserliche Wirtschaftspolitik im Banat im 18. Jahrhundert*, München 1967.; LOTZ, F., "Die frühtheresianische Kolonisation des Banats (1740-1762)", *Gedenkschrift für Harold Steinacker*, München, 1966., str. 146.-181.

¹²⁰ O važnosti trgovačkog puta v. FABER, E., *Litorale Austriaco. Die österreichische und kroatische Küstenland 1700.-1780*. Graz, 1995.; KARAMAN, I., "Prilog za povijest Senja i Karlobaga u drugoj polovici 18. st.", *Historijski zbornik*, br. 19-20, Zagreb, 1966./67. i KARAMAN, I., "Trgovinska magistrala Sisak-Karlovac-Rijeka u doba terezijanskih reformi", u: *Privredni život Banske Hrvatske od 1700. do 1850.*, Zagreb, 1989. Usp. i HORBEC, I., *nav. dj.*, 73.-80.

aparatus koji je planski poticao gospodarsku djelatnost područja, a 1766. je cijelo područje, zajedno sa svim austrijskim lukama na Jadranu uključeno u tzv. Austrijsko primorje - trgovačko-upravno područje pod upravom Tršćanske intendance i Trgovačkog vijeća u Beču.¹²¹ Problem u funkcionalnosti trgovačkog puta predstavljalo je, dakle, održavanje samo onog njegovog dijela koji je prolazio kroz više hrvatskih vlastelinstava. Iako je Dvor ubrzo nakon završetka Sedmogodišnjeg rata slao inženjere u Hrvatsku koji su vodili čišćenje rijeka, uređenje cesta i izgradnju skladišta u Sisku i Dubovcu te je financirao cijeli projekt, za bolje je rezultate nedostajalo organizatorske snage upravnog aparata, budući da su dvorski projekti često nailazili na otpor lokalnog stanovništva. Proporcionalno jačanju interesa Dvora na području Primorja raste i interes za državnom intervencijom s ciljem poboljšanja trgovačkih putova u Banskoj Hrvatskoj kao tranzitnog područja do primorskih luka, što pokazuju kontinuirani radovi na čišćenju Save i Kupe šezdesetih godina. Upravo je pri uređenju tog puta Dvor trebao suradnju hrvatskih staleža pa će se ovisno o uspješnosti komunikacije trgovačkih institucija i kraljevske uprave javljati i interes za intervencijom Dvora u staleške upravne strukture Banske Hrvatske.

Posljednji problem koji je pedesetih i šezdesetih godina 18. stoljeća izvorište antagonizama hrvatskih staleža i dvorskih institucija jest uređenje Vojne krajine i nemogućnost dogovora staleža i vojnih vlasti oko određivanja granične linije Civilne Hrvatske i vojnog područja. Budući da Vojna krajina smanjenjem turske opasnosti gubi svoj isključivo obrambeni karakter, politiku Dvora na istočnim granicama Monarhije u razdoblju vladavine Marije Terezije karakterizira nastojanje da se Krajina pretvori u izvorište stalne profesionalne vojske, čija jedina uloga neće više biti obrana istočnih granica, nego i vojevanje u službi vladara i na drugim bojištima. Takva su nastojanja Dvora rezultirala potrebom da se nanovo definiraju obaveze hrvatskih staleža prema kralju, koje u potpunosti gube na svojem vojnom karakteru, a dobivaju na poreznom i gospodarskom: primjer za to je i banska diploma iz 1750. godine, o kojoj je prije bilo govora.

¹²¹ O formiranju uprave Austrijskog primorja i naseljavanju područja uz Karolinu v. FABER, E., *nav. dj.* i WIDERHOFER, H., *Die Impopulation und wirtschaftliche Bedeutung der Karoliner Straße im 18. Jahrhundert*. Neobjavljena dizertacija, Sveučilište u Beču, 1938.

Nakon Rata za austrijsko nasljedstvo i nakon Sedmogodišnjeg rata habsburške vojne vlasti intenzivno reorganiziraju upravu Vojne krajine, s ciljem ujednačavanja vojnog ustroja Monarhije.¹²² Reorganizacija Vojne krajine odvijala se neovisno od hrvatskih staleža i prilika u Banskoj Hrvatskoj, no uspostava jedinstvene i dobro uređene vojne jurisdikcije na tom području zahtijevala je suradnju s hrvatskim staležima i banom u dva vrlo važna pitanja: u uređenju Banske krajine, jedinog vojnog područja na kojem Dvorsko ratno vijeće nema apsolutne ovlasti, te u određivanju jasnih granica jurisdikcije vojnog i civilnog područja – pitanju bitnom zbog definiranja prava i obaveza krajišnika.

Terezijanske upravne reforme u Banskoj Hrvatskoj i prijedlozi osnutka institucije izvršne vlasti do 1767.

Izdavanje banske diplome 1750. godine pokazuje prve pokušaje terezijanske vladavine da uredi hrvatsku upravu. Taj se potez Dvora tada ograničio na najakutniji problem države: financije. Rezultati porezne reforme u Hrvatskoj višestruki su: s jedne je strane definirana isplata kraljevske kontribucije za potrebe obrane Hrvatske, a s druge je strane Banska krajina uređena prema jednoobraznom modelu ustroja habsburške vojske. Ta je reforma bila produkt jednog od prvih kompromisa hrvatskih staleža i terezijanske vladavine, no ujedno je nagovijestila i stvaranje jaza između zahtjeva rastuće državne moći i vrijednosti tradicionalnih staleških struktura. Pristanak staleža na povišenje kontribucije i na reviziju poreznog popisa privremeno je mogao održati status quo u odnosima Dvora i hrvatskih staleža, no događaji u Hrvatskoj 1755. privukli su pažnju Dvora na upravu Banske Hrvatske i rezultirali beskompromisnim zahtjevima za uređenjem političkog ustroja Kraljevine.

¹²² Tendencija ujednačavanja vojnog ustroja prisutna je u to vrijeme na području cijele Monarhije, a kao rezultat stvorena je stabilna institucionalna mreža vojnog zapovjedništva sa Dvorskim ratnim vijećem na čelu. Usp. ALLMAYER-BECK, J. C., "Wandlungen im Heerwesen zur Zeit Maria Theresias", u: Maria Theresia. Beiträge zur Geschichte des Heerwesen ihrer Zeit. *Schriften des Heeresgeschichtlichen Museums in Wien* 3, 1967. i EGGER, R., "Dvorsko ratno vijeće i Ministarstvo rata kao središnji upravni organi Vojne krajine", *Arhivski vjesnik* 34.-35/1991.-92. O reformama u Vojnoj krajini usp. BUCZYNSKI, A., *Gradovi Vojne krajine*, sv. I., Zagreb, 1997., str. 33. i dalje.; ROTHENBERG, G., *The Military Border in Croatia 1740-1848. A Study of an Imperial Institution*, Chicago-London, 1966., str. 14. i dalje.

Niz seljačkih buna u Varaždinskom generalatu i civilnoj Hrvatskoj i Slavoniji početkom 1755. godine, kao i okrutno gušenje bune od strane hrvatskih staleža snažno je odjeknuo na Dvoru i nagovijestio prekretnicu u odnosima kraljice i hrvatskih staleža.¹²³ Djelovanje Althanove komisije u Zagrebu prvenstveno je imalo za cilj ispitivanje i uklanjanje uzroka bune i u prvom redu je rezultiralo donošenjem već spomenutog privremenog urbara za Hrvatsku, no rezultati rada te komisije znatno su utjecali i na promjenu političkog života Hrvatske. Prisutnost komisije u Zagrebu i stalni dotok informacija o Hrvatskoj u Beč pokrenuli su na Dvoru ispitivanje političke uprave u Hrvatskoj i rezultirali nizom reformi i dalekosežnim posljedicama u stavu Dvora prema hrvatskom plemstvu. Osnovni problemi koji su tih godina izbili na vidjelo bili su sljedeći:

1. Duboki raskol hrvatskog plemstva i stvaranje reformske struje unutar hrvatskog društva usmjerene prvenstveno protiv akumulacije političke moći u rukama pojedinaca na čelu kraljevske uprave. U suvremenim spisima ti se pojedinci kolektivno imenuju nazivima kao što su "bogovi Hrvatske"¹²⁴, "corpus aristocraticum"¹²⁵, "malobrojni moćnici"¹²⁶,

¹²³ Sam tijek bune 1755. ne ulazi u okvir ovoga rada pa ga neću ovdje iznositi. O buni v. KRČELIĆ, *Annae*, (za god. 1755.); te IVANČAN, Lj., "Buna Varaždinskog generalata i pograničnih kmetova godine 1755", *Vjesnik zemaljskog arhiva*, IV, Zagreb, 1902.; isti, "Iztraga proti buntovnim krajišnikom varaždinskog generalata g. 1755", *Vjesnik zemaljskog arhiva*, V, Zagreb, 1903.; GAVRILOVIĆ, S., "Pisma o bunama u Hrvatskoj i Slavoniji", *JAZU, Starine*, br. 50., Zagreb, 1960.; KARAMAN, I., "Pokreti seljačkog puka u kasnofeudalnoj Hrvatskoj i njihove osnove", *Zadarska revija*, br. 1., Zadar 1975.; isti, "Prilog velikoj buni križevačkih seljaka god. 1755.", *Starine*, br. 52, Zagreb, 1962.; isti, "Seljačke bune i terezijanska urbarijalna regulacija sredinom 18. stoljeća", u: *Privredni život Banske Hrvatske od 1700. do 1850.*, Zagreb, 1989. Više o posljedicama bune na upravnu strukturu zemlje v. HORBEC, I., *nav. dj.*, str. 85.-108.

¹²⁴ KRČELIĆ, *Annae*

¹²⁵ KRAJAČIĆ, B., *Observationes de formula gubernii in Regnis Dalmatiae, Croatiae et Sclavoniae praevigentis ili Systema politici gubernii Dalmatiae, Croatiae et Sclavoniae.*

¹²⁶ Nepoznati autor spisa *Notitiae*. Tekst Noticija objavio je u prijevodu HERKOV, Z., *Notitiae*, str. 119. i dalje; o tom spisu usp. i MAUROVIĆ, M., "Notitia de praecipuis officiis regnorum Croatiae, Slavoniae et Dalmatiae. Kritičke skice iz XVIII. stoljeća o hrvatskoj upravi". *Rad JAZU*, 222., pretisak u: *Nikola Škrlec Lonnički 1729.-1799. (zbornik radova)*, Sv. 3., Zagreb, 2001. Autorstvo spisa nije dokazano: Maurović drži da je autor Nikola Škrlec; njegovo su mišljenje preuzeli i priređivači zbornika *Nikola Škrlec Lonnički 1729.-1799.* Herkov naprotiv otvara mogućnost da je Krčelić autor tog spisa. Spis je napisan u obliku priručnika kraljevske javne uprave pa držim da je vjerojatno napisan za potrebe novog bana Nádasdyja (to bi objasnilo i činjenicu da spis

"praedominante Persohnen",¹²⁷ a odnose se na podbana Raucha, koji je ujedno bio i veliki župan Zagrebačke i Križevačke županije, podžupana Varaždinske županije Josipa Raffaya, protonotara Adama Najšića i blagajnika Ivana Bužana. Nezadovoljnici - prvenstveno grof Josip Drašković, barun Stjepan Patačić, odvjetnici Benedikt Krajačić i Ladislav Lukavski, zatim Ivan Juršić, Petar Špišić, posredno i Baltazar Adam Krčelić - iskoristili su prisustvo Althanove komisije u Hrvatskoj kako bi njihove kritike tadašnjeg političkog stanja stigle do kraljice.

2. Inertnost uprave Banske Hrvatske i potpuni manjak kraljevskog autoriteta pri provođenju kraljevskih odredbi. Osobito je inertnost uprave kritizirana zbog nekooperativnosti Hrvatskoga sabora u izradi stalnoga urbara na temelju privremenog.

3. Nedostatak banskog autoriteta, uzrokovan stalnim boravkom bana Karla Batthyányija izvan granica Banske Hrvatske. Ban Batthyányi tada je stalno boravio u Beču kao odgajatelj prijestolonasljednika Josipa, a banski je namjesnik u Hrvatskoj bio banov nećak Adam Batthyányi, koji nije imao dovoljno autoriteta za efektivnu reakciju.

Na temelju neprestanih dojava o nedjelotvornosti hrvatske uprave i svađama hrvatskih staleža te nakon rasprava Ugarske dvorske kancelarije, članova kraljevske komisije u Hrvatskoj i bana¹²⁸ Dvor je odlučio podići efikasnost javne uprave u Hrvatskoj promjenom političkog vodstva zemlje i osamostaljenjem županijske uprave. Novi ban postaje grof Franjo Nádasdy, koji preuzimanjem banske služne od Dvora dobiva i opsežnu uputu. Uputa za novog bana, koju je na kraljičin nalog izradila Ugarska kancelarija, odaje važnost obnove banskog autoriteta u zemlji i namjeru Dvora da daljnja poboljšanja uvodi preko bana kao kraljevskog

ne sadržava opis banske vlasti, nego samo pomoćnih upravnih službi). Moguće je da je Škrlec zaista autor tog spisa, jer Krčelić piše da je Škrlec napisao povijest javnog prava (*Annuae*, str. 451.), a upravo je njega mogla zapasti dužnost pisanja takvog priručnika jer je bio Nádasdyjev povjerenik u prvim godinama njegovog banovanja.

¹²⁷ Taj naziv koristi Althan u svojim izvješćima Dvoru. Usp. npr. MOL, Orig. ref., Nr. 287 ex 1756.

¹²⁸ Usp. zapisnik Dvorske komisije od 21. 10. 1755.: "Protocollum commissionis in betreff deren von dem Grafen Althann und Hofrath Mühlensdorf zur künftig besserer Einrichtung des Königreichs Croathen verfast- und eingerichteten Anmerkungen, wie auch der Begnädigung des Vicebani und übriger, so in der Conviction verfallen; habitae Viennae, 21. 10. 1755." MOL, MKK, Orig. ref., Nr. 293 ex 1755., fol. 75.-93.

predstavnik bez sazivanja Sabora.¹²⁹ Novom je banu naredeno da svim vlastelinstvima dostavi nacrt privremenog urbara, da provede sve kraljevske odredbe koje dotad nisu provedene, da naredi izradu prijedloga za uređenje županija i da provede odvajanje podbanske časti od službe velikih župana Zagrebačke i Križevačke županije. U isto je vrijeme kraljica iskoristila pravo imenovanja velikih župana koje joj pripada prema ugarskom zakonu: velikim županom Zagrebačke županije imenovan je Ivan Juršić,¹³⁰ a velikim županom Križevačke županije grof Josip Drašković. Za podbana je postavljen dotadašnji protonotar Adam Najšić, a za novog protonotara dotadašnji tajnik ugarskog kancelara Petar Škrlec. Na Dvoru je 1759. godine izrađen sustav novog uređenja županija i poslan staležima u obliku dekreta.¹³¹ Novi je sustav točna kopija ustroja mađarskih i slavonskih županija koji je utvrđen na Ugarskom saboru 1723. zakonskim člankom 56: veliki je župan definiran kao kraljev predstavnik u županijskoj upravi, dužan je stalno boraviti u županiji i podložan je kraljevskim odredbama; uspostavljene su županijske skupštine koje će birati magistrat i organizirati provođenje svih odredbi na županijskoj razini te je uspostavljena županijska blagajna, iz koje će se isplaćivati svi troškovi županije, a ostatak slati u kraljevinsku blagajnu.¹³²

¹²⁹ "Puncta, welche der allergnädigste benennende Croatiae Banus sowohl gleich bey Antritt seines Amts, als auch hinkünftig beobachten hätte.", MOL, MKK, Orig. ref., Nr. 209 ex 1756. U HDA (Acta Banalia, kut. 39., br. 237) se nalazi konačna banska uputa koja nije identična prvotnom prijedlogu Kancelarije. Uz uputu su banu dostavljeni prijepisi 188 kraljevskih odredbi za koje je novi ban trebao ispitati da li su i kako provedene.

¹³⁰ Imenovanje Juršića na mjesto velikog župana bio je presedan u toj službi: kralj je običavao za velike župane imenovati samo pripadnike višeg plemstva. Za velike župane mađarskih županija Marija Terezija doduše je često birala osobe privržene Dvoru, ali je i njima prije dodijeljen naslov baruna ili grofa. Usp. FALLENBÜCHL, Z., *Magyarország föispányai 1526-1848 – Die Obergespanne Ungarns*, Budimpešta, 1994., str. 42.

¹³¹ Mandat Marije Terezije od 20. ožujka 1759. i "Systema regulandorum Regni Croatiae comitatum etiam ad comitatum Varasdinensem (restorationis magistratualis forma pro hic et nunc effectum articuli 56 anni 1723 excepta) extendendum". Čl. 3. ZHS, sv. VIII., str. 11.-19.; za "Systema..." v. i MOL, MKK, Orig. ref., Nr. 42 ex 1759., fol. 12.-17.

¹³² Detaljno o ovlastima velikih župana i županija v. ZHS., sv. VIII., čl. 3., str. 11.-19. ili HERKOV, Z., *Notitiae*, str. 82.-84.

Kakvo je poboljšanje kraljevska izvršna vlast postigla uređenjem županija? S jedne strane, ograničen je utjecaj pojedinih osoba na područje županije u kojoj imaju posjed. S druge je strane, što je dugoročno za Dvor bilo mnogo važnije, povećan doseg izvršne vlasti na lokalnu razinu. Do regulacije županija jedini direktan predstavnik kralja u Hrvatskoj bio je ban, sad su to postali i veliki župani. Održavanjem županijskih skupština te vlastitim financiranjem svaka je županija dobila mogućnost rješavanja unutarnjih poslova i izvan Sabora, što dotad nije bio slučaj. I kraljevske odredbe koje se mogu izvršiti na lokalnoj razini ban od tada može prosljediti direktno velikim županima i na taj način ubrzati proces jer veliki župan ima na raspolaganju županijske skupštine kao instrument daljnje organizacije provedbe naloga na područjima vlastelinstava. Iako se Sabori i dalje redovito sazivaju, na njima se više ne obavljaju županijski poslovi, nego poslovi koji se odnose na cijelu Bansku Hrvatsku.

Novim uređenjem od 1759. ban i veliki župani, dakle, postaju ključni instrument kraljevske izvršne vlasti u Banskoj Hrvatskoj. No, tijekom rasprava o potrebi poboljšanja hrvatske uprave nužno su se morala pojaviti i alternativna rješenja. Za temu ovoga rada osobito je zanimljivo promotriti prijedloge za osnutak institucije izvršne vlasti u Banskoj Hrvatskoj, koje će na razini zemlje preuzeti upravne poslove od Sabora. Sljedeći opis pokazuje da su takve inicijative stizale i od strane predstavnika hrvatskih staleža i od strane dvorskih institucija.

Detaljan prijedlog osnivanja takve institucije donosi Krčelić u svojem djelu *Annuae*, pri čemu tvrdi da je taj prijedlog napisao na molbu Mihaela Althana, kraljevskog povjerenika u Hrvatskoj.¹³³ Krčelić tu

¹³³ KRČELIĆ, *Annuae*, str. 189.-191. Krčelić tvrdi da je kraljica Althanu naložila izradu prijedloga za reformu hrvatske uprave. S obzirom da je Althan uistinu predao takav prijedlog, taj se podatak mora uzeti točnim, ali ne i Krčelićeva tvrdnja da je Althan pri izradi prijedloga tražio od njega savjet, budući da u zapisniku dvorske komisije koja je raspravljala o Althanovom prijedlogu ne nalazimo ni traga Krčelićevom planu. Usp. "*Protocollum commissionis in betreff deren von dem Grafen Althann und Hofrath Mühlensdorf zur künftigen besserer Einrichtung des Königreichs Croathen verfasst- und eingerichteten Anmerkungen, wie auch der Begnädigung des Vicebani und übriger, so*

instituciju naziva gubernij, a zamišlja je kao kolegijalno tijelo s banom kao predsjednikom i 12 savjetnika uz administrativno osoblje. Za sastav savjetnika Krčelić predlaže ljude sljedećeg statusa: četvero vojnih lica, od kojih bi svaki predstavljao jedan generalat Vojne krajine, jedan predstavnik pravoslavnog stanovništva, jedan savjetnik iz svećeničkog staleža, jedan velikaš, dvojica plemića, jedan predstavnik slobodnih kraljevskih gradova, jedan predstavnik Bankovnog odbora te jedan predstavnik Invalidskog odbora. Gubernij bi bio zadužen za provedbu kraljevskih odredbi i o uspješnosti njihove provedbe slao bi izvještaje na Dvor. Na području Banske Hrvatske bio bi prvostupanjska vlast u poreznoj upravi i u svim poslovima "koji pripadaju u djelokrug javnog života", a ovisio bi samo o kralju. Osnutkom gubernija, prema Krčeliću, postaje nepotrebna podjela na županije, jer bi gubernij direktno komunicirao sa županijskim plemićkim sucima, koji bi mu podnosili izvješća o stanju u njihovom kotaru i bili zaduženi za provedbu odredbi gubernija – ta Krčelićeva ideja podsjeća na uređenje u austrijskim nasljednim zemljama, gdje su okruzi kao najmanje upravne jedinice odgovarali pokrajinskim vladama. Sabor bi se i dalje zazivao bar dva puta godišnje i na njemu bi se raspravljalo o svemu "što zasijeca u državni život": izboru poslanika kralju ili na Ugarski sabor i njihovim uputama i, što je vrlo bitno, određivanju kontribucije i ostalih nameta. Što se upravnih funkcija Sabora tiče, na Saboru bi se staležima tek predstavile kraljevske odredbe i obavijestilo ih o njihovoj provedbi, a utjecaj bi mogli imati tek svojim savjetima, "ako su na korist općeg dobra".

Pogled na sastav gubernija koji predlaže Krčelić otkriva vrlo zanimljiv pokušaj da se jurisdikcija gubernija ne protegne samo na područje pod jurisdikcijom bana i Sabora: civilne Hrvatske i Slavonije i Banske krajine, nego i na područje Vojne krajine pod jurisdikcijom Dvorskog ratnog vijeća. U Vojnoj krajini bi tako gubernij preuzeo brigu o svim poslovima koji nisu čisto vojni, prvenstveno o vojno-gospodarskim poslovima (opskrba vojske i sl.), što je inače bila uobičajena praksa u ovlastima takvih institucija, no samo za vojsku stacioniranu na civilnom teritoriju. Zbog ovlasti gubernija u Vojnoj krajini Krčelić i dolazi do osnovnog problema odgovornosti tog gubernija i pita se: da li će se komunikacija gubernija s kraljem odvijati preko Ugarske dvorske kance-

in der Conviction verfallen; habitae Viennae, 21. 10. 1755." MOL, MKK, Orig. ref., Nr. 293 ex 1755., fol. 75.-93.

larije ili preko Ratnog vijeća? Krčelić ne daje odgovor na to pitanje nego ga ostavlja za kraljičinu odluku. S obzirom da je Dvor u tom razdoblju veliku važnost poklanjao uređenju Krajine i unifikaciji sustava pukovnijske teritorijalne nadležnosti, logično je zaključiti da nikad ne bi dopustio uplitanje staleške reprezentacije u ustroj Vojne krajine.

Krčelić tada nije bio osamljen u ideji o instituciji izvršne vlasti u Banskoj Hrvatskoj: osnivanje dikasterija predlaže i Krajačić u spisu iz 1756. godine kojim kritizira kraljevinsku upravu. Krajačić ipak ne ulazi u pojedinosti ustroja takvog tijela ili njegovim ovlastima i području jurisdikcije, on tek navodi osnovni motiv njegovog osnivanja. Prema njemu, dikasterij bi, kao što je to u ostalim pokrajinama i u Ugarskoj, omogućio kralju vladanje prema zasebnim hrvatskim zakonima - statutima, što je tada bilo otežano jer je Ugarska kancelarija djelovala isključivo prema ugarskim zakonima pa je stoga neprestano stajala u sukobu s hrvatskim staležima.¹³⁴ I Krajačić, kao i Krčelić, kao alternativu postavlja da se kraljevinsku upravu uredi prema ugarskim zakonima, što je djelomično postignuto uređenjem županija.

¹³⁴ KRAJAČIĆ, Systema..., fol. 4.-5. Cijeli paragraf glasi: "Princeps, qui quasvis provincias juxta leges suas gubernat, sua etiam quibusvis provinciis praeficit dicasteria; et subjectis legis et consuetudinis provinciae illius gnavis consistentiâ, per quae subditis suis ad intellectum ipsorum loqui valeat, quemadmodum Hungariae Regnisque huc annexis excelsa Cancellaria praefecta dignoscitur. Hinc quoties de observantia legum subditos suos admonet, aut alias Hungaris sive Croatis loquitur, id per hunc eundem canalem praestat in supposito, quod itrique iisdem legibus utantur, quo jam illa consuetudines, illa tanta privilegia Regni Croatiae in praemisso merito et alias positiva legi contraria? Praefecto aut necessum est, ut novum dicasterium privilegiorum illorum et consuetudinum gnarum, per quod Princeps ad intellectum gentis Croatiae loqui possit [...]". O Krajačićevom su spisu opširno pisali M. Maurović (Notitia..., str. 822.-827) i Z. Herkov (Notitia, str. 70.-79.). Herkov drži da je koautor spisa mogao biti i Matija Plovanić, tada tajnik Kraljevinskih konferencija. Spis je višestruko prepisivan. Za popis dosad poznatih prijepisa v. Herkov, isto, str. 70.-71., bilj. 180. Iz zbirke rukopisa Državne knjižnice u Budimpešti (Országos Széchényi könyvtár) poznata su mi još tri prijepisa pod signaturama Fol.Lat.4385., Fol.Germ.1499. i Quart.Lat.470. Sva tri prijepisa nose naslov "Systema politici gubernii Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae". Prijepis pod signaturom Quart.Lat.470. datiran je godinom 1782., a kao autor se pogrešno navodi Antun Krajačić. U radu sam se, osim opisima Herkova i Maurovića, služila prijepisom iz Državne knjižnice u Budimpešti, sign. Fol.Germ.1499.

Iako nisam naišla na podatak da se u dvorskim krugovima raspravljalo o osnivanju *guberniuma/consiliuma* u Banskoj Hrvatskoj, ne može se tvrditi da je u razdoblju promjena 1755./56. inicijativa za takvom institucijom potjecala samo iz krugova hrvatskog plemstva nezadovoljnog radom Sabora. Ideja se javila i u Beču, u krugu Ugarske kancelarije i usko je vezana uz ulogu novog bana koji će u dužnosti zamijeniti Karla Bátthyanyja. Naime, u prvom prijedlogu upute za novog bana – tada još nije imenovan Franjo Nádasdy – Ugarska je kancelarija predviđela da će novi ban svoju dužnost obavljati uz pomoć banskog vijeća (*consilium banale*) sa sjedištem u Zagrebu. To bi vijeće preuzelo sve poslove koje je dotad Sabor loše obavljao, prvenstveno one naznačene u uputi za novog bana. Vijeće bi prosljeđivalo sve kraljevske odredbe oblastima hrvatskih i slavonskih županija, a preuzelo bi i financijsku upravu hrvatskih županija; kontribucija slavonskih županija i dalje bi ostala pod Namjesničkim vijećem. Ban bi ex officio bio predsjednik vijeća, a njegov zamjenik jedan od savjetnika. Uz njih bi vijeće sačinjavala još četiri savjetnika – jedan velikaš, jedan iz svećeničkog staleža i dvojica plemića – te jedan tajnik. Njih bi na prijedlog bana imenovala Marija Terezija. Ban bi samostalno imenovao administrativno osoblje: jednog ekspeditora, koji bi ujedno radio i u registraturi vijeća, zatim trojicu pisara i jednog podvornika. Rad vijeća financiralo bi se iz staleškog fonda.¹³⁵ Reakcija Marije Terezije na taj prijedlog Ugarske kancelarije vrlo je zanimljiva, budući da prijedlog nije odbila, ali niti odobrila. Kraljica je osobno pregledala prijedlog Ugarske kancelarije za banovu uputu i odlučila da se te točke upute izbace i umjesto njih ubaci formulacija da ban pokuša isposlovati takvo vijeće kod staleža da bi im se potom vijeće dodijelilo kao izraz milosti.¹³⁶

Iako je ugarski ustav kralju prepuštao uređenje izvršne vlasti, kraljica nije odobrila prijedlog Ugarske kancelarije da se u Banskoj Hrvatskoj osnuje institucija izvršne vlasti isključivo kraljevskom odukom. Iz kraljičine je

¹³⁵ Puncta, welche der allergnädigste benennende Croatiae Banus sowohl gleich bey Antritt seines Amts, als auch hinkünftig beobachten hätte, MOL, MKK, Orig. ref., br. 209 iz 1756.; točke 19.-22.

¹³⁶ Vlastoručna primjedba Marije Terezije: "*wan der neue banus bey denen ständen einleiten kan das die darumen bitten so könnte man selbes als eine gnad accodirn*". Isto, fol. 8. Ta formulacija ipak nije ubačena u završnu verziju upute. Usp. HDA, Acta Banalia, kut. 39., br. 237.

primjedbe očito da ona nije držala upitnom potrebu osnivanja takve institucije, nego intervenciju kraljevske vlasti u strukturu vrhovne uprave Banske Hrvatske bez savjetovanja sa staležima. Ta je primjedba karakteristična za kurs dvorske politike prema Ugarskoj prije završetka Sedmogodišnjeg rata i Ugarskog sabora 1764./65., kad su se izbjegavale promjene koje bi mogle dovesti do otpora staleža. Kraljevska se vlast stoga zadovoljila reorganizacijom hrvatskih županija, a daljnje je promjene očekivala od novog bana.

Za djelatnost grofa Franje Nádasdyja, koji je ubrzo nakon sastavljanja te upute imenovan banom, u tom je kontekstu znakovito često obavljanje poslova na Kraljevinskim konferencijama. Oblik konferencije bio je vrlo sličan "banskom vijeću", jer je ban kao predsjednik Konferencija sam birao njihove članove i na taj način stvarao krug svojih povjerenika, a na njima se teoretski moglo raspravljati o svim poslovima Kraljevine iako je Sabor izričito zabranio rješavanje određenih predmeta na Konferencijama, kao što je npr. određivanje i podjela poreza.¹³⁷ Iako je osnovna svrha Konferencija bilo rješavanje izvanrednih potreba Kraljevine u ratnom razdoblju ili u nedostatku vremena za saziv Sabora, držim da bi bilo krivo protumačiti učestalost održavanja Konferencija u prvih nekoliko godina Nádasdyjeva banovanja samo ratnim okolnostima (od 1756. do 1763. trajao je Sedmogodišnji rat) te se slažem sa Zlatkom Herkovom koji tvrdi da je Nádasdy sazivanjem Konferencija želio izbjeći otpor kraljevskim odredbama na Saboru,¹³⁸ tim više što je Dvor uputom jasno pokazao da mnogo očekuje od njegova banovanja.

Vijeće je u Banskoj Hrvatskoj osnovano ipak tek 1767. godine pod sasvim drugim okolnostima, no u međuvremenu je Dvoru upućen još jedan prijedlog osnivanja takve institucije, inspiriran gospodarskom politikom Dvora prilikom uređenja trgovačkog puta u Primorje, što je ujedno i odraz promjene prioriteta Dvora. Autor tog prijedloga iz 1765. građevinski je inspektor Römer, pomoćnik inženjera Fremauta koji je vodio poslove uređenja prometnica u Banskoj Hrvatskoj.¹³⁹ Römer ističe

¹³⁷ O Kraljevinskim konferencijama usp. HERKOV, Z., *Notitiae*, str. 169.-172.

¹³⁸ *Isto*, str. 85.-87.

¹³⁹ "Idealreflexionspuncta was in dem Königreich Croaten zu Aufnahm des Commercii und des Landes selbsten für Hindernussen obwalten und wie ohngefahr solchen abzuheffen wäre", HKA, Kommerz litorale, fasc. 721., fol. 231.-236.; usp. i KARAMAN, I., "Djelatnost Trgovinsko-gospodarske komisije..." str. 187.-188.

prednosti geografskog položaja Hrvatske te napominje da se u njoj mogu pronaći sposobni ljudi koji bi željeli unaprijediti gospodarstvo zemlje, no njima nedostaje organizacija zajedničkog djelovanja, stručno obrazovanje i potpora s Dvora. Prema njegovom mišljenju, Dvor se ne može nadati gospodarskoj koristi od Hrvatske sve dok se stari zemaljski običaji ne potisnu osnivanjem zemaljskog dikasterija s punim ovlastima u trgovačkim i političkim poslovima (*Landesdicasterium in commercialibus et politicis*). Taj bi dikasterij bio potpuno neovisan od staleških vlasti, ovisan samo o kralju, a osnovna bi mu dužnost bila istraživanje gospodarskih potencijala i izrada prijedloga za poboljšanje gospodarstva. Dikasterij bi, osim predsjednika, sačinjavali savjetnici postavljeni od Trgovačkog vijeća i nekoliko prisjednika iz Hrvatske i iz drugih dijelova Monarhije bez osobnih interesa. Iz Römerovog se prijedloga može zaključiti da su u toj ideji sudjelovali podžupan Zagrebačke županije Petar Špišić i prisjednik Sudbenog stola Krsto Bornemisza, koji je iste godine napisao prijedlog za osnivanjem trgovačke institucije u Banskoj Hrvatskoj, što je vjerojatno i inspiriralo Römera.¹⁴⁰ Njih, uz Ivana Juršića i generala Schermasyja Römer preporuča za prvi sastav dikasterija.

Römer je pri izradi prijedloga prvenstveno bio motiviran gospodarskim boljitkom, na što je u velikoj mjeri utjecala njegova specijalizacija kao građevinskog inspektora i, vođen tim ciljem, predloženu instituciju nije postavio na šire temelje političkog tijela kakvo je to bilo Namjesničko vijeće u Ugarskoj. Stoga bi Römerov dikasterij više nalčio na trgovačke odbore (*Commerzialkoncesse*), koji su u nasljednim zemljama djelovali pod okriljem institucija izvršnih vlasti. Ipak, u Banskoj Hrvatskoj nije postojao takav institucionalni okvir, što je možda i jedan od razloga što nije uslijedila reakcija. Dvije godine kasnije bit će pokrenut i ostvaren projekt osnivanja Kraljevskog vijeća za Kraljevine Dalmaciju, Hrvatsku i Slavoniju, i to iz mnogo složenijih motiva i kao rezultat niza okolnosti koje su se poklopile s interesima Dvora krajem 1766. i početkom 1767. godine.

¹⁴⁰ Za prijedlog Bornemisze v. HKA, Kommerz Ungarn, fasc. 930 (r. Nr.), sv. 2., fol. 10.-20.

OSNIVANJE KRALJEVSKOG VIJEĆA ZA KRALJEVINE DALMACIJU, HRVATSKU I SLAVONIJU

Brojnost prijedloga za osnutkom institucije izvršne vlasti u Banskoj Hrvatskoj u vrijeme Marije Terezije pokazuje da je potreba za takvim tijelom bila velika, no činjenica da niti jedan od tih prijedloga nije realiziran odaje utjecaj dvorske politike kompromisa sa staležima zemalja krune sv. Stjepana. Godine 1767. u Banskoj je Hrvatskoj ipak osnovana institucija izvršne vlasti: dijelom je uzrok tome i oštriji smjer ugarske politike Dvora nakon Ugarskog sabora 1764./65., no konkretan su povod tome dale političke okolnosti i poklapanje interesa Dvora na području Banske Hrvatske. Stoga ću, prije nego što započnem opis prijedloga i rasprava o osnivanju Vijeća, prikazati okolnosti u kojima je pokrenuta inicijativa osnivanja Vijeća.

Interesni prioriteti Dvora u vrijeme osnivanja Vijeća

Primarni je interes Dvora u razdoblju koje je prethodilo osnivanju Vijeća nastavak na uređenju trgovačkog puta od Temišvarskog banata do Rijeke. Dvor još od kraja pedesetih godina intenzivno šalje inženjere koji u dogovoru s hrvatskim staležima nadgledaju čišćenje rijeka i uređenje cesta, a u isto vrijeme, neovisno od hrvatskih staleža, zajedničke komisije Trgovačkog vijeća i zapovjedništva Karlovačkog generalata rade na naseljavanju i opremanju "Kolonije" kako bi osposobile prijevoz Karolinškom cestom i stvorile preduvjete za kontinuirano održavanje ceste.¹⁴¹

¹⁴¹ Detaljnije studije o intervenciji Dvora pri uređenju trgovačkog puta prema Rijeci su Hermann WIDERHOFER, *Die Impopulation und wirtschaftliche Bedeutung der Karoliner Straße im 18. Jahrhundert*. Neobjavljena dizertacija, Sveučilište u Beču, 1938. i Igora KARAMAN, "Trgovinska magistrala Sisak-Karlovac-Rijeka u doba terezijanskih reformi", u: *Privredni život Banske Hrvatske od 1700. do 1850.*, Zagreb, 1989. Widerhofer se služio isključivo fondom Kommerz Litorale Komorskog arhiva u Beču, Karaman uglavnom fondom Commercialia i Acta Buccarana iz Hrvatskog državnog arhiva u Zagrebu. Ti su fondovi 1985. u HDA prebačeni iz arhiva Dvorskog ratnog vijeća. Sumarni inventar tih fondova v. kod PEREMIN, M., "Spisi komercijalne uprave za Senj, Karlobag, Kraljevicu i Bakar s posebnim osvrtom na fond "Com-

Problem kod uređenja tog područja bila je različita uprava Hrvatskog primorja i Rijeke - Hrvatsko je primorje¹⁴² pripadalo Bankovnoj komisiji, a Tršćanska je intendanca, kao institucija Trgovačkog vijeća, upravljala područjem Rijeke i Trsta. Budući da su oba područja gospodarski međusobna, od 1763. se godine vode pregovori da se cijelo primorsko područje spoji pod jedinstvenom upravom Tršćanske intendance, tj. Dvorskog trgovačkog vijeća. To je i ostvareno 1766. godine, kad su upravno ujedinjene sve habsburške luke na Jadranskom moru od Akvileje do Karlobaga. Uređenje primorske uprave učvrstilo je naziv *Litorale Austriaco* - Austrijsko primorje - kao upravno-teritorijalni pojam, a hrvatskim se primorjem od 1766. naziva još samo obalno područje pod upravom Karlovačkog generalata.¹⁴³

Formiranje tog gospodarsko-upravnog područja rezultiralo je dalekosežnim posljedicama, budući da namjera Dvora nije bila ujediniti samo već postojeće posjede pod upravom bečkih političkih i gospodarskih institucija, nego i u *Litorale Austriaco* uključiti i "croatische Meerküste bis an das venetianischen Dalmatien". Budući da je to područje, osim Senja i Karlobaga koji su već prije uključeni u *Litorale*¹⁴⁴, bilo pod upravom Karlovačkog generalata i njegovim bi odstupanjem Generalat bio oslabljen za tri bojne, odlučeno je da se u dogovoru s Dvorskim ratnim vijećem to područje postepeno predaje Trgovačkom vijeću, tek nakon što se pronade zamjensko zemljište za karlovačke vojne

mercialia" (1749-1776)", *Arhivski vjesnik*, god. 36., Zagreb, 1993. Velik broj izvještaja o kojima pišu Widerhofer i Karaman nalaze se u prijepisu u oba fonda.

¹⁴² Pod nazivom Hrvatsko primorje (*Croatische Litorale, Croatische Küste*) do druge polovice 18. stoljeća podrazumijevala su se zrinsko-frankopanska primorska dobra, konfiscirana 1671. godine, s lukama Bakar, Bakarac i Kraljevica (*Porto Ré*) - u austrijskim se izvorima često nazivaju i Bakarska dobra (*Buccaranische Güter*). Važno je ovdje napomenuti da, iako pod komorskom upravom, hrvatsko primorje državnopravno i dalje potpada pod bana i Hrvatski sabor te je podložno jurisdikciji Zagrebačke županije, što se osobito odnosi na sudstvo i pitanja kontribucije.

¹⁴³ FABER, E., *Litorale Austriaco*, str. 9.-11., 112. i dalje; 144.

¹⁴⁴ Luke Senj i Karlobag 1752. i 1754. dolaze pod upravu Intendance; dotad su pod vojnom upravom Karlovačkog generalata. KARAMAN, I., "Prilog za povijest Senja i Karlobaga u drugoj polovici 18. st.", *Historijski zbornik*, br. 19-20, Zagreb, 1966./67., str. 105.

jedinice.¹⁴⁵ Takva je odluka imala dalekosežne posljedice, jer je odobreno povećanje Karlovačkog generalata izvrsno odgovaralo tadašnjim tendencijama vojnih vlasti oko širenja vojnog područja¹⁴⁶ pa je zaključeno: Karlovački se generalat mora povećati.

Gdje će se naći zemljište potrebno za dopunu Karlovačkog generalata i na koji način će se prenijeti u krajišku upravu? Najjednostavniji bi način bio da se odstupe komorski posjedi, no njih nije bilo uz granicu Generalata. Niti područje "Kolonije" nije moglo doći u obzir: vrlo je vjerojatno da su stanovnici "Kolonije" i sami koristili zemljišta u Karlovačkom generalatu jer je Karolinška cesta prolazila vrlo blizu granice civilnog i vojnog dijela.¹⁴⁷ Dakle, jedini je način da Komora otkupi neke civilne posjede te ih preda na uživanje Generalatu.

Pri izboru novih posjeda najatraktivniji su bili oni posjedi koji su mogli poslužiti i gospodarskoj i vojnoj upravi. Takva su bila vlastelinstva koja su graničila s Karlovačkim generalatom i s Primorjem, u prvom redu vlastelinstva Novigrad, koje je pripadalo barunu Stjepanu Patačiću, i Bosiljevo u vlasništvu gospođice Depozzi. Dobivanje tih vlastelinstava za Komoru bilo bi od velike važnosti zbog poticanja trgovačkog puta prema Rijeci iz tri razloga: riješilo bi se pitanje održavanja ceste na tom dijelu, smanjili bi se i veliki izdaci za maltarine postavljene na tom

¹⁴⁵ Prva točka odluke Marije Terezije od 28. travnja. HHStA, KA, StR, Protokolle, sv. II./1766., br. 970.

¹⁴⁶ Nakon završetka Sedmogodišnjeg rata uslijedio je val reformi u Vojnoj krajini, kad je 1763. godine general Philipp Levin Beck preuzeo zapovjedništvo nad Karlovačkim i Varaždinskim generalatom i započeo s nizom prvenstveno gospodarskih reformi tih generalata. U nekoliko godina nakon Sedmogodišnjeg rata stvoren je tako jedinstven organizacijski sustav Krajine, financijski osiguran usmjeravanjem vojnim gospodarstvom. Becku je pritom podršku pružao krug ljudi na Dvoru koji se upravo tih godina polarizirao u snažnu "vojnu stranku" na čelu s predsjednikom Dvorskog ratnog vijeća Moritzom Lacyjem, koja je glavni interes Monarhije vidjela u jakoj vojnoj sili. SZABO, F. A. J., *nav. dj.*, str. 258. i dalje. O Beckovim reformama usp. i BUCZYNSKI, A., *nav. dj.*, str. 56. te KRČELIĆ, *Annae*, str. 470.

¹⁴⁷ To dokazuje i stalna suradnja Karlovačkog generalata pri naseljavanju "Kolonije", osobito prilikom naseljavanja Vlaha pedesetih godina. Widerhofer spominje da je dio stanovnika "Kolonije" bio pod vojnom sudbenom vlasti (WIDERHOFER, *nav. dj.*, str. 90.), što je moguće jedino ako je to područje pripadalo vojsci, jer podložnost upravi Trgovačkog vijeća nije donosila i promjene u sudbenoj jurisdikciji.

području,¹⁴⁸ a otkupljivanje vlastelinstva Novigrad riješilo bi i dugogodišnji spor između Patačića i Generalata oko 12 kuća u Karlovcu.¹⁴⁹

Drugo područje, koje nije uz granicu Karlovačkog generalata, no od izuzetnog je značaja i s vojnog i s gospodarskog stajališta, jest utvrda **Sisak**. Sisak je, zajedno s prekokupskim civilnim posjedima, pripadao zagrebačkom kaptolu. Njegova je važnost za trgovački put prema Rijeci bila ogromna, jer je svojim položajem na rijekama Savi i Kupi donosio velik profit kako od pristojbi, tako kao pretovarno mjesto za robu koja se izvozila preko Primorja.¹⁵⁰ Preuzimanje Siska od strane bečkih institucija postaje stoga jedan od važnijih ciljeva dvorske politike. Nakon što je sredinom prosinca 1766. na Dvor stiglo anonimno pismo u kojem se tvrdilo da su Sisak i prekokupska dobra nekoć pripadala Komori, a kaptolu su predana zakupnim ugovorom koji nikada nije isplaćen, Dvor je uvidio i šansu za ostvarenje tog cilja.¹⁵¹ Iako je potraga za tim ugovorom bila bezuspješna, njezin intenzitet pokazuje koliko je velik interes Dvora da u potpunosti kontrolira područje kojim prolazi trgovački put od Banata do Rijeke.¹⁵²

¹⁴⁸ WIDEHOFER, H., *nav. dj.*, str. 120.

¹⁴⁹ Opširno o tom sporu v. izvještaje mješovitog povjerenstva od 8. 24. listopada 1765. HDA, Acta Banalia, kut. 49., fol. 24.-36.

¹⁵⁰ KARAMAN, I., "Trgovinska magistrala...", str. 78.-79. Sredinom šezdesetih godina je usprkos otporu Kaptola izgrađeno kod Siska na Kupi trgovačko skladište kojim je upravljalo Temišvarsko društvo, no kontrola cjelovitoga područja dala bi znatne prednosti i gospodarskim i vojnim institucijama.

¹⁵¹ HHStA, KA, StR, Protokolle, sv. III./1767., br. 3206. Držim da je anonimni pisac bio barun Balassa, veliki župan Srijemske županije, koji je 3. prosinca u pismu barunu Nennyju, tajniku caričinog kabineta, pisao upravo o takvoj "povjerljivoj informaciji iz Hrvatske" te predložio da se pregledaju arhivi Dvorske komore i Dvorskog ratnog vijeća kako bi se pronašao taj ugovor. HHStA, KA, Nachlass Nenny, kut. 2., fol. 140.-142. Balassa je 1763.-1767. godine više puta mjesečno slao izvještaje Nennyju. Sva se njegova pisma nalaze u Nennyjevoj ostavštini u HHStA, kut. 1. i 2. Postojala je praksa da se u zapisnicima Staatsrata autori privatnih pisama označe kao anonimni. Ekstrakt Balassinog pisma iz Ratnog arhiva dokazuje da je njegovo pismo cirkuliralo na Dvoru i potvrđuje moju pretpostavku. Za taj ekstrakt v. KrA, HKR, 1767., 27-Nov-512/2, fol. 50.

¹⁵² Na temelju anonimne dojave nalog za pretraživanje arhiva stigao je Dvorskom ratnom vijeću i Dvorskoj komori, koji nakon iscrpne pretrage dostavljaju ekstrakte svih dokumenata vezanih uz Sisak, ali ne i dotični ugovor. Lacy, predsjednik Dvorskog ratnog vijeća, izvještava da se iz spisa može zaključiti da je ugovor vjerojatno postojao.

Sukladno gospodarskom interesu raste i interes za postizanjem dobre suradnje s hrvatskim staležima jer značajan dio trgovačkog puta prolazi upravo kroz hrvatska vlastelinstva. Neuspjeh da pronađe ugovor na temelju kojega bi mogao zahtijevati Sisak od Kaptola prisilo je Dvor da traži rješenje u suradnji staleža. No, događaji iz 1755./56. godine nisu ostavili pozitivno mišljenje o volji staleža za provođenjem kraljevskih odredbi. Gotovo sve vijesti koje dolaze na Dvor s područja Banske Hrvatske imaju negativan predznak - nekooperativnost staleža s povjerenicima dvorskih institucija, dugotrajne svađe s Vojnom krajinom, zavlacenje s provođenjem poreza i izradom nacрта stalnog urbara – pa su vrlo lako mogle potaknuti dublju intervenciju kraljevske vlasti u unutarnje uređenje zemlje, a negativno iskustvo na Ugarskom saboru 1764. intenziviralo je aktivnost dvorskih institucija u zemljama krune sv. Stjepana uz oslanjanje na vlastitu institucionalnu mrežu i izbjegavanje suradnje sa staležima.

No, glavni poticaj koji je pokrenuo reformu uprave dali su hrvatski staleži, izazvavši reakciju Dvora s dva zahtjeva kraljici. Oba zahtjeva ticala su se tada bolnih točaka interesne politike Dvora na tom području - porezne uprave, tj. evidencije poreznih obaveza stanovništva, i graničnih sukoba civilne Hrvatske i Vojne krajine.

Prvi je zahtjev hrvatskih staleža vezan uz mandat Marije Terezije od 3. veljače 1766. kojim opetovano nalaže provođenje dugo obećanog poreznog popisa Kraljevine. Kraljičin je mandat pročitao na Saboru od 26. svibnja 1766., nakon čega staleži šalju predstavku kojom javljaju da je jedina smetnja završetku popisa i određivanju pravične raspodjele kontribucije nemogućnost da činovnici Zagrebačke županije popišu područje Primorja, tj. bivših zrinško-frankopanskih dobara.¹⁵³ Ta su dobra

KrA, HKR, 1767., 27-Nov-512/2; za izvještaj Dvorske komore v. predstavku Ugarske i Bečke Komore v. HKA, Camerale Ungarn, Fasz. 322 (r. Nr.), Acta 16/1767, Nr. 37. ex Feb. i Nr. 72 ex März fol. 9-38. Pál Festetics, kao potpredsjednik Dvorske komore, predložio je u privatnom pismu barunu Nennyju da, budući da traženi ugovor nije pronađen u bečkim arhivima, Dvor kontaktira Krčelića da pretraži arhiv zagrebačkog kaptola, a za uzvrat bi Dvor pomogao štampanje njegove "Povijesti crkve zagrebačke". Usp. Festeticsevo pismo Nennyju od 13. prosinca 1766. HHStA, KA, Nachlass Nenny, kut. 2., fol. 153.

¹⁵³ Predstavka Sabora: HDA, Acta CR, kut. 222., br. 1209., za odluku Sabora v. čl. 6., ZHS. sv. VIII., str. 210.-211.

dogovorom između kralja i staleža krajem 17. stoljeća ostala pod jurisdikcijom bana i Sabora pa su bila dužna plaćati kraljevske poreze, a kraljev je erar tretiran kao posjednik na prostoru Kraljevine.¹⁵⁴ Dogovoreno je da će ta dobra u ime kontribucije kraljevskoj blagajni plaćati paušalni iznos, no visina tog iznosa bila je stalni predmet sukoba hrvatskih staleža i trgovačkih vlasti u primorskim dobrima.¹⁵⁵

Sabor je naveden uvjet za predaju poreznog popisa postavio u potpuno krivom trenutku: već je bilo odlučeno da Tršćanska intendantca preuzme primorska dobra i interes za dobro funkcioniranje novostvorenog trgovačko-upravnog područja bio je tada na vrhuncu. Zahtjev hrvatskih staleža da se kraljevskoj upravi dopusti uvid u stanje tog područja, uvjetujući time već dugo traženu dostavu popisa, inicirao je reakciju Dvora: Trgovačko vijeće je tvrdilo da se takvom zahtjevu hrvatskih staleža ne može udovoljiti pa je kraljica od bana zatražila neodgodivu dostavu dotad gotovog dijela popisa¹⁵⁶ i pokrenula komisiju za

¹⁵⁴ Jurisdikcija bana i Sabora nad tim dobrima nekoliko je puta potvrđena na Ugarskom saboru, usp. 1681:44, 1715:44, 1723:94 i 1741:52.

¹⁵⁵ Nakon porezne reforme 1750. došlo je do nesporazuma između hrvatskih staleža i Dvora, izazvanog različitim tumačenjem banske diplome, točnije onog njezinog dijela kojim se određuje da će bivša zrinško-frankopanska dobra sudjelovati u hrvatskoj kontribuciji. Naime, staleži su tu odredbu shvatili kao dozvolu da primorskim dobrima iznos kontribucije odredi Sabor, kao i ostalim područjima pod njegovom jurisdikcijom. Dvor je, naprotiv, dopustivši popisivanje tog područja, držao da banska diploma dozvoljava Saboru samo reviziju iznosa u dotadašnjem omjeru 1/15 kontribucije na temelju novog popisa i podjele poreza prema dimovima. Cijeli paragraf Banske diplome glasi: "*In praemissorum vero consequentiam et ad ulterius demonstrandam fidelitibus Vestris Benignitatem Nostram clementer etiam annuimus, ut bona Zriniano Frangepaniana maritima, per Cameram Nostram, prout et Ozali, Brood et Grobnik per comitem Perlas, nec non Ribnik et Pissetke per comitem Petaz actu possessa, praevia illorum modalitate iisdem fidelibus Statibus et Ordinibus per praelibatum comitem Bannum insinuanda conscriptione ad fundum exsolutionis praefatae nunc regulatae militiae bannalis Regni confiniariae, in quanto ex ipsa demum praenotata conscriptione specificè ornendo, ad effectum etiam articulo 52di anni 1741. concurrant, sed et alia vicinis Generalatibus Varasdinensi et Carlostadiens contermina, iisdem attamen haud ingremiata, aut ad rationem eorundem jam conscripta seu dicata bona, verum per private terrestres dominos actu possessa praevia eorundem conscriptione ad contributionem pro evolutione Militiae hujus Bannalis Regni confiniariae observata tamen debite aequalitate et proportione pariformiter attrahantur.*" Banska diploma, 16. siječanj 1750. KrA, HKR, god. 1767., 27-März-898.

¹⁵⁶ Mandat od 9. prosinca 1766., HDA, Acta banalia, kut. 51., fol. 26.

istraživanje hrvatske kontribucije, koja je inicirana još 1757. godine, a nije započela s radom.¹⁵⁷ Tom je prilikom odaslano kraljevsko pismo ugarskom kancelaru Esterházyju da odmah od hrvatskih staleža zatraži bezuvjetnu predaju popisa te da pripremi slanje komisije određene još 1757. godine. Drugim je pismom Marija Terezija obavijestila predsjednika Dvorskog ratnog vijeća Lacyja o pokretanju komisije s ciljem da se istraži i upozna sustav kontribucije u hrvatskim županijama. Institucije ovlaštene za vodstvo te komisije bile su Ugarska dvorska kancelarija kao predstavnik političke vlasti, koja je naloge slala banu kao predsjedniku komisije, zatim Dvorsko računovodstvo (*Hofrechenkammer*) kao kontrolni organ uprave kontribucijom te Dvorsko ratno vijeće kao interesent u održavanju Banske krajine. Zajedničkim dogovorom tih institucija određeni su povjerenici za tu komisiju: ban kao predsjednik, staleški vojni povjerenik u Hrvatskoj (tada Bründlmayer), predstavnik Dvorskog računovodstva Honnamon (zadužen za ugarsku kontribuciju unutar Računovodstva) te predstavnik Dvorskog ratnog vijeća Eichinger. Pronađena je uputa za komisiju iz 1757. godine te je iskorištena kao temelj za novu uputu.¹⁵⁸ Pitanja koja je komisija trebala istražiti povlačila su se već dulje vrijeme: na temelju čega hrvatski staleži traže mnogo veći iznos kontribucije sa primorskih dobara nakon 1750.? Budući da je nakon 1750. broj dimova primorskih dobara sa 15 povišen na 165 dimova, da li je proporcionalno tome povišen i broj dimova na ostalim hrvatskim vlastelinstvima? Koliko iznosi kontribucija ostalih posjeda i društvenih skupina koji prije 1750. nisu bili oporezivani (predijalci neplemići, slobodnjaci, slobodni kraljevski gradovi i trgovište Cirkvena)? Koliko iznosi srednja tridesetina¹⁵⁹? Koliko prihoda daje Banska krajina? Kako

¹⁵⁷ HHStA, StR, Protokolle, sv. III./ 1766., br. 2896. O komisiji iz 1757. v. MOL, MKK, Orig. ref., br. 7. iz 1757.

¹⁵⁸ Za komunikaciju Dvorskog ratnog vijeća, Ugarske dvorske kancelarije i Dvorskog računovodstva pri izradi upute za komisiju v. KrA, HKR, 1767., 27-Feb.-343 i 27-Feb-420/1.

¹⁵⁹ Srednja tridesetina (*media tricesima*) predana je zakonskim člankom 54:1741. Ugarskog sabora hrvatskim staležima nakon duge borbe za to pravo. Radi se o povišenju tridesetnice od 50% izglasanom na Ugarskom saboru. Pitanje srednje tridesetine uređeno je na takav način da su hrvatski staleži dobivali paušalni godišnji iznos od Komore, koja je preuzela ubiranje tridesetine, čime je limitirana praksa zakupa tridesetine. HERKOV, Z., "Rukopis...", str. 21. O novim приходима kraljevske blagajne usp. i zaključke Sabora od 15. rujna 1749. i 23. veljače 1750., ZHS, sv. II., te KRČELIĆ, *Annae*, str. 27. i dalje, str. 38. i dalje.

se točno ti prihodi troše? Te najvažnije pitanje: od čega se sastoji "dim"? Da bi mogla odgovoriti na ta pitanja, predviđeno je da komisija od Sabora zatraži i revidira sve račune o приходима i rashodима od 1750. godine.¹⁶⁰

Ova pitanja pokazuju da od postavljanja novoga bana Nádasdyja, bez obzira na njegovu uputu iz 1756., Dvor nije dobivao više informacija nego u vrijeme namjesništva Adama Batthyányija. Također pokazuju da Dvor uopće nije bio upućen u prihode Kraljevine - jedine informacije koje je imao bile su paušalni iznos kontribucije u Primorju te iznos od 34.000 forinti koji su se iz kraljevske blagajne svake godine isplaćivali u vojnu blagajnu. Na temelju zapisnika Trgovačkog vijeća Dvor je tvrdio da se iz kraljevske vojne blagajne svake godine za Bansku krajinu daje 90.459 forinti, što znači da se više od polovice troškova Krajine padalo na erar.¹⁶¹ Iz zadataka komisije očito je da je Dvor držao da su prihodi Kraljevine puno veći: vodeći se logikom da je nakon banske diplome i novog razreza poreza porez i ostalim vlastelinstvima trebao porasti proporcionalno onome u primorskim dobrima, zaključio je da je iznos ukupne kontribucije hrvatskih županija mnogo veći. Istina je, naprotiv, da je broj dimova u hrvatskim županijama smanjen, što je očiti rezultat različitog tumačenja banske diplome iz 1750.

Druga predstavka hrvatskih staleža koja je pokrenula intervenciju Dvora bila je molba da se ubrza rad lokalne komisije koja je za cilj imala riješiti

¹⁶⁰ "Entwurf zur Instruirung des Kriegscommissarii und Rechenkammerindividui, welche zur der Praesidio des Bani Croatiae vorzunehmende Untersuch- und Berechnung des croatischen Contributionsgelder und ihrer Verwendung abzuschicken kommen". Bez datuma. KrA, HKR, 1766., 700/1 ex Dez., fol. 167.-173.

¹⁶¹ Iznos se prvi puta pojavljuje u kraljevskoj odluci na predstavku Trgovačkog vijeća od 6. studenog 1766. te je vjerojatno preuzet iz same predstave. (v. HHStA, KA, StR, Protokolle, sv. III./ 1766., br. 2896.). Kasnije se spominje u svim dokumentima vezanim uz hrvatsku kontribuciju tih godina. Iznos vjerojatno uključuje i hrvatsku kontribuciju (ukupno 40.000 forinti, jer je 6.000 forinti bilo predviđeno za plaće bana kao kraljevinskog kapetana te banskog namjesnika, čije je mjesto od 1758. bilo ispražnjeno) jer je ona pripadala kralju u ime kontribucije te je samo namjenjena za održavanje Banske krajine. Ostatak iznosa je isplaćivan iz kraljevske vojne blagajne. Vrlo je zanimljivo da Dvor nije znao niti iznos od srednje tridesetine koji se uplaćivao u kraljevinsku blagajnu, jer je taj iznos dogovarala Ugarska komora i on je bio fiksiran na paušalnih 9.000 forinti godišnje.

dugotrajne granične sporove hrvatskih staleža i vojnih vlasti.¹⁶² Naime, nakon stalnih pritužbi i civilnih i vojnih vlasti zbog sukoba oko uporabe graničnog zemljišta uz Varaždinski i Karlovački generalat, odlučeno je 1766. da u Hrvatsku krene lokalna komisija na čelu s banom i da uz suradnju predstavnika Dvorskog ratnog vijeća i Komore ispita pravnu utemeljenost zahtjeva s obje strane te riješi spor.¹⁶³ Hrvatskim je staležima 23. kolovoza uslijedio mandat kojim ih kraljica obavještava o formiranoj komisiji. Mandat je objavljen na Saboru od 15. rujna 1766., a staleži su zamolili kraljicu da komisija što prije započne s radom.¹⁶⁴

Ta je molba Hrvatskog sabora inicirala znatne promjene, budući da je priprema komisije na Dvoru rezultirala preispitivanjem djelotvornosti takvih komisija. Prekretnicu u planovima Dvora potaknuo je sastanak predsjednika Dvorskog ratnog vijeća grofa Moritza Lacyja i baruna Ferencxa Xavera Kollera, tada potpredsjednika Dvorske sanitarne komisije i Ilirske dvorske deputacije, koji je kraljici podnio predstavku o lokalnoj komisiji u Hrvatskoj. Sastanak je održan 21. studenog i njegov je rezultat pokrenuo mnoge događaje iduće godine.¹⁶⁵ Osnovni zaključak sastanka bio je sljedeći: umjesto lokalne komisije pod banovim vodstvom odobrene u kolovozu 1766., u Hrvatsku treba poslati **komisiju za regulaciju granice**, cilj koje neće biti samo rješavanje teritorijalnih sporova, nego i povećanje teritorija Karlovačkog generalata. Pravo vladara da odredi takvu komisiju Koller i Lacy izvlače iz vrhovnih ovlasti Marije

¹⁶² V. čl. 2. Sabora od 15. rujna 1766. ZHS, sv. VIII., str. 222. Za povijest sporova jurisdikcije civilnih i vojnih vlasti u Hrvatskoj v. KrA, HKR, 1767., 27-Aug-301., bez fol.

¹⁶³ Djelokrug komisije određen je na sjednici održanoj u Beču 26. lipnja 1766., kojoj je predsjedao ugarski kancelar Esterházy, a osim predstavnika Dvorskog ratnog vijeća i Dvorske komore na sjednici su sudjelovali i ban kao predsjednik lokalne komisije te general Beck kao predstavnik vojnih vlasti u komisiji. Usp. KrA, HKR, 1766., 142 ex Sept.

¹⁶⁴ Isto, (u prilogu) te čl. 2. Sabora od 15. rujna 1766. ZHS, sv. VIII., str. 222. Koliko je za hrvatske staleže bilo pozitivno to rješenje, dokazuje čestitka Sabora banu, kao i čestitka velikog župana Križevačke županije grofa Ivana Patačića. HDA, Acta banalia, kutija 54., fol.84.-

¹⁶⁵ KrA, HKR, 1766., 700/1 ex Dez. Pod istom se signaturom nalazi i Lacyjeva predstavka od 29. studenog i zapisnik sastanka od 21. studenog ("*Protocollum Commissionis mixtae, die 21ma Novembris 1766 habitae, in betreff der crouatischen Militargränitz Anliegenheiten*").

Terezije kao ugarske kraljice u regulaciji vojne krajine i vladareve obaveze da za Krajinu osigura dovoljno teritorija.¹⁶⁶ Prema njihovom mišljenju, planirana lokalna komisija ne može obaviti takav posao pa za novu komisiju predlažu drugi sastav: Koller na čelu komisije kao politički povjerenik, general Beck kao vojni povjerenik te jedan povjerenik kojeg predloži Komora kao treća ovlaštena strana. Ban, u pregovorima o lokalnoj komisiji predviđen za predsjednika komisije, pri radu Kollerove komisije neće imati velikog utjecaja - na poziv povjerenika intervenirat će samo u određenim pitanjima spora.

Taj je prijedlog Kollera i Lacyja značio veliki preokret, jer je njime potpuno isključen utjecaj Kraljevine u radu komisije, a ujedno je i indikator novog, agresivnijeg stava dvorske politike prema Banskoj Hrvatskoj. Znakovito je da se za isključivanje bana iz komisije nije trudila pronaći zakonska podloga, nego je korištena nejasnost tadašnjih zakona - činjenica da nigdje u zakonu ne piše da banska čast nužno nosi i dužnost predsjednika komisije na teritoriju pod njegovom jurisdikcijom. Pregledavši sve zakonske članke Ugarskog sabora koji određuju osnivanje komisije na području Banske Hrvatske, Koller i Lacy su pronašli da, kad se od sadržaja tih članaka odvoje "*die Ausdrücke und die dermahlige Umstände*", postaje jasno da ban nema pravo zahtjeva za predsjedništvom komisije. Dakle, potrebno je bilo samo na drugi način protumačiti zakonske članke - rješenje koje je i Kaunitz naglasio u svojem planu ugarske politike Dvora iz 1761.

Osim isključivanja hrvatskih staleža i bana iz rada komisije, Kollerova je komisija predstavljala bitnu novost i u načinu rješavanja sporova. Prisutnost predstavnika Komore već kod izrade upute za lokalnu komisiju u kolovozu dokazuje da su se sporovi te komisije namjeravali riješiti otkupom ili zamjenom za komorska zemljišta. No, dok bi predmet rasprave te komisije bila samo sporna zemljišta, uz predočavanje pravnih dokumenata na temelju kojih jedna strana polaže pravo na određen teritorij, Lacy i Koller predlažu da se nova komisija, osim na sporna zemljišta, koncentrira na sva korisna zemljišta. Prema njima, dogovori za zamjenu ili otkup zemljišta odvijali bi se isključivo između komisije i vlasnika kako bi se izbjegle sve pravne formalnosti jer je, prema njima, iskustvo u dotadašnjim komisijama pokazalo da se hrvatski staleži i

¹⁶⁶ Pritom se pozivaju na zakonski članak 1741:18. Ibidem, bez fol.

zemljoposjednici u pravnim predmetima "koriste zaobilaznim putem i tako odugovlače rad komisije".

Kollerov i Lacyjev prijedlog postigao je uspjeh - Marija Terezija u potpunosti je odobrila njihov prijedlog pa su 10. siječnja 1767. odaslane kraljevska pisma predsjednicima Ugarske dvorske kancelarije, Dvorske komore i Dvorskog ratnog vijeća te Kolleru kao predsjedniku komisije¹⁶⁷ s odlukom "*daß die croat[isch]en in- und an denen schon regulirten Militargränitzen gelegenen Herrschaften nach und nach pro aerario eingelöset und zu Vermehrung des Granitzvolks, folglich für Sicherheit des Staats verwendet werden sollen*". Koller je za predsjednika komisije određen "*aus Anbetracht der ihm in publicis in hungaricis seit mehreren Jahren beywohnenden gründlichen Kenntnis, Erfahrungheit, bezeigten Diensteifer, folglich aus den in denselben setzenden gnädigsten Zutrauen*", a predsjednicima navedenih institucija naloženo je da zajednički predlože uputu za komisiju.

Tom je kraljevskom odlukom Kollerova komisija postala glavni instrument za postizanje interesa Dvora na području Banske Hrvatske: širenje Vojne krajine, a time i vojne sile Monarhije te zatvaranja prostora južno od Kupe pod direktnom upravom bečkih institucija radi promicanja trgovine preko Primorja.¹⁶⁸ Ujedno će ta komisija vršiti kontrolu nad komisijom za kontribuciju¹⁶⁹, koja je zbog potrebe suradnje s Hrvatskim saborom i kraljevinskim blagajnikom morala ostati pod banovim predsjedništvom. Budući da Kollerova komisija, za razliku od one lokalne određene u kolovozu 1766., nije nastupala prema hrvatskim staležima kao zajedničkom tijelu, nego je, zaobilazeći pravna pitanja, sve poslove trebala dogovoriti direktno s pojedinim vlastelinima, nužnost za njezinu suradnju s Hrvatskim saborom bila je minimalna.

¹⁶⁷ HHSa, KA, StR, Protokolle, sv. I./ 1767., br. 10. Tu je kraljevsku odluku sastavio sam Lacy i poslao predstavkom kraljici od 1. siječnja 1767. Usp. KrA, HKR, 1767, 46-Jan-245/1.

¹⁶⁸ Iako se niti u zapisniku sastanka Lacyja i Kollera niti u kasnijoj uputi za komisiju ne ističu posjedi na koje bi komisija trebala obratiti posebnu pozornost, komisija je odmah po dolasku u Hrvatsku započela suradnju s knezom Auerspergom, predsjednikom Tršćanske intendance. Glavni posjedi na koje se komisija koncentrirala bili su upravo prekoupški posjedi Bosiljevo i Novigrad. Usp. zapisnik komisije, Karlovac, 8. listopada 1767. HKA, Kommerz Litorale, fasc. 722. (r. nr.), fol. 457.-504.

¹⁶⁹ V. predstavku Dvorskog ratnog vijeća Starhembergu od 21. ožujka 1767. KrA, HKR,

Prijedlozi za poboljšanje stanja hrvatske uprave

Za 1767. bile su, dakle, predviđene dvije komisije koje će u Banskoj Hrvatskoj raditi u smjeru kraljevskih interesa. U razdoblju izrađivanja uputa za obje komisije neizbježno se moralo raspravljati i o stanju kraljevske uprave. Djelom kao rezultat tih rasprava, a dijelom kao poticaj za daljnju raspravu i intervenciju kraljevske vlasti i u uređenje upravnog aparata, početkom te godine pojavile su se na Dvoru tri predstavlke na tu temu. Autori tih predstavlki bili su Lacy, Koller te autor označen kao anonim.

Lacyjeva predstavka datirana je s 5. ožujkom 1767.¹⁷⁰ Lacy je, očito pod utjecajem pokretanja komisije za hrvatsku kontribuciju, tu predstavku pisao motiviran uređenjem Banske Krajine i osiguranjem fonda za njezino financiranje. U predstavlci kritizira uređenje Banske krajine na temelju niza prigovora koji su stizali Dvorskom ratnom vijeću¹⁷¹ i traži da Beck kao vrhovni zapovjednik Vojne krajine provede uređenje i Banske krajine po uzoru na već uređeni Karlovački i Varaždinski generalat. Njegova je kritika osobito usmjerena na bana: Lacy ističe da je sve do 1756. godine Dvorsko ratno vijeće imalo potpuni utjecaj u vojnim poslovima Banske krajine, no te ovlasti Nádasdy nakon 1756. ograničava, pozivajući se na bansku diplomu pri svakom nalogu Dvorskog ratnog vijeća. Iako je ban pri svojem imenovanju dobio i posebnu uputu od vojnih vlasti, Lacy tvrdi da se svaka intervencija Ratnog vijeća morala postići zaobilaznim putem, tj. preko Marije Terezije. Stoga predlaže da se za bana sastavi nova uputa, kojom bi mu Dvor "bolje objasnio" sadržaj banske diplome. Lacy ističe i potrebu istrage hrvatske kontribucije: njegov je osnovni stav da je kralj svoju kontribuciju predao staležima pa je zato nevjerojatna činjenica da su osnove te kontribucije potpuno nepoznate i da se ne zna koliko bi još hrvatski

¹⁷⁰ Lacyjeva predstavka vjerojatno je napisana ranije, no svakako nakon 4. prosinca 1766. jer se poziva na jednu odluku Marije Terezije od toga datuma. Nalazi se u KrA, HKR, 1767., 27-Nov-512/2., fol. 77.-95. Usp. i Kollerovo pismo od 25. veljače pod istom signaturom, fol. 51.-52. Odluka Marije Terezije od 4. prosinca odluka je o ponovnom formiranju komisije za istraživanje kontribucije. V. HHSa, KA; StR, Protokolle, sv. III./ 1766., br. 2896.

¹⁷¹ Prigovori se nalaze pod istom signaturom, fol. 34.-50. Svi su prigovori prijepisi, uglavnom bez naznake autorstva.

staleži mogli plaćati troškove Banske krajine.¹⁷² Stoga misli da se od staleža treba zahtijevati godišnje račune te im potpuno oduzeti upravljanje vojnim porezom. Da bi se spriječio svaki otpor staleža i bana, Lacy predlaže da se takva odluka provede preko Ugarske kancelarije, jer se u tom slučaju ban ne bi više mogao pod imenom staleža i njihovih prava opirati objavljivanju "*immer so geheim gehaltenen croatischen status contributionalis*".

Predstavka anonimnog autora nije datirana, a u zapisnik Državnog vijeća upisana je s 2. ožujkom 1767.¹⁷³ U odnosu na Lacyja, anonimni autor više se koncentrira na gospodarska pitanja u zemlji. Prema upravi Banske Hrvatske kritičan je kao i Lacy, no njegovi izrazi odaju više mirnoće: on daje informacije o tadašnjem stanju te jasne prijedloge za poboljšanje u interesu kraljevske vlasti. Opisuje položaj kontribuentata i pritom naglašava nejednakost i neodređenost urbarskih davanja te obaveze slobodnjaka te plemićke općine Turopolje i Kalnik, ističući nejasan sustav nasljeđivanja i primanja novih članova u plemićku općinu. Daje i kratke informacije o slobodnim kraljevskim gradovima, hvaleći upravu u Varaždinu i kudeći lošu upravu u Zagrebu uzrokovanu stalnim svadama između obitelji magistratskih službenika, koje uglavnom potiče "*Eigen-nuzigkeit einiger potiorum in Regno*". Anonimni pisac bolje je upućen u porezni sustav zemlje od Lacyja: tvrdi da je vojni porez rijetko veći od 34.000 forinti, da prihodi iz Banske krajine iznose 2.000 forinti i da za srednju tridesetinu Ugarska komora plaća 9.000 forinti, što točno odgovara tadašnjem službenom proračunu. No, autor tvrdi da bi vojni porez mogao iznositi i do 100.000 forinti kad bi se uredio porezni sustav.

¹⁷² Prema jednoj pritužbi Lacy je naveo podatak da samo prihodi Banske krajine iznose 35.000 forinti. U javnom državnom proračunu prihod Krajine određen je na 2.000-3.000 forinti. Čak i ako se u javnom proračunu prikrivao dio prihoda, mislim da je nemoguće da su oni dosegli 35.000 forinti jer je toliko iznosio ukupan porez za ostale troškove Kraljevine. Izgleda da je količina gotovog novca u Hrvatskoj tada bila puno manja od poimanja Dvora.

¹⁷³ "*Anmerkungen eines Anonymi über die Croatien und dessen status provinciali*". HHStA, KA, StR, Protokolle, sv. I./ 1767., br. 410. Budući da arhiv Državnog vijeća nije sačuvan pa tako niti ova predstavka u originalu, ona se u prijepisu može pronaći u KrA, HKR, 1767., 27-Nov-512/2, fol. 53.-65., a i objavljena je u: KHEVENHÜLLER-METSCH; SCHLITZER, (ur.): *Aus der Zeit Maria Theresias: Tagebuch des Fürsten Johann Josef Khevenhüller-Metsch, kaiserlichen Obersthofmeisters*, sv. VII., str. 541.-547.

Naglašava da staleži nisu bili u stanju provesti popis i da je u vrijeme raspodjele poreza najsretniji bio onaj koji je imao dovoljno moći da dimove sa svojih posjeda prebaci na primorska dobra ili na slobodne kraljevske gradove, a da sastav dimova nije poznat čak ni ljudima na čelu uprave. Prema njemu, uređenjem županija nije se mnogo postiglo: stalni sazivi Sabora otežavaju rad županija i provođenje kraljevskih odredbi, a Sabor ima pravo izmjene županijskih odluka, pa čak i njihovog poništavanja. Stoga predlaže tri intervencije, koje se mogu provesti posredstvom bana: da se Sabor održava samo radi raspodjele poreza ili na kraljevski nalog, da županije zapisnike sa svojih sjednica šalju banu koji će ih sa svojim mišljenjem poslati na Dvor te da se županijska uprava potpuno osamostali kao što je to slučaj u slavonskim županijama, s tim da se ne dozvole nikakve izmjene njihovih zaključaka.

Treću predstavku, ključnu za daljnje promjene, potpisuje **Koller**. Upućena kraljici i datirana s 19. veljače 1767., Kollerova je predstavka konkretan i obrazložen prijedlog za potpunu reformu uprave Banske Hrvatske.¹⁷⁴ Koller, kao predsjednik komisije za regulaciju granica koja te godine treba biti ođaslana u Hrvatsku, ističe da se cilj komisije – sigurnost države – ne može postići ako se ne stvore određeni preduvjeti za rad komisije. Prema njemu, prvi je preduvjet uređenje Banske krajine, a kao drugi preduvjet ističe "*dem gegenwärtigen Zeitpunkt beykommende Einrichtung des croatischen status politici in genauer Combinirung aller anmit verflochtener Umstände*".

Njegov prijedlog za uređenje Banske krajine vrlo je jasan: potpuno uređenje Krajine po uzoru na Karlovački i Varaždinski generalat te podređivanje vojnih i vojno-gospodarskih poslova u Banskoj krajini direktnom utjecaju Dvorskog ratnog vijeća. Staleži bi pritom preuzeli financiranje svih troškova Banske krajine, a da bi se to postiglo, kontribuciju u Hrvatskoj treba urediti kao što je uređeno u Mađarskoj i u austrijsko-češkim nasljednim zemljama.

No, to se, prema Kolleru, neće moći postići ako se publico-politicum u Hrvatskoj ne uredi onako kako to zahtijevaju "*gegenwärtige Zeit- und Weltumstände*".

¹⁷⁴ MOL, MKK, Orig. ref., br. 182. iz 1767., fol. 16.-89.

Koller sad prelazi na uređenje hrvatske uprave. Ističe da pozivanje na prava i običaje prošlih vremena, kako je to uobičajeno u Hrvatskoj, može samo štetiti i državi i stanovnicima i stoga se pita: zbog čega takvo stanje dosad nije popravljeno? Prema njemu, razlog je tome nedostatak i volje i znanja o hrvatskoj unutarnjoj upravi, Kraljevini se uvijek držalo siromašnom zemljom zbog stalnih turskih upada, a privatni interesi moćnih vlastelina sprečavali su samoinicijativne promjene. Koller drži da je Kraljevina daleko od siromaštva, a da njezin položaj uz tursku granicu može samo potaknuti bolje uređenje civilne uprave. Da bi bolje obrazložio potrebne promjene, opširno opisuje tadašnje stanje u kraljevinskoj upravi: ističe nered, samovolju ljudi na čelu uprave, bezakonje te vrlo slab autoritet bana, iako se na njegovu čast staleži neizbježno pozivaju pred Dvorom i na Ugarskim saborima. Kollerov je daljnji opis usmjeren protiv bana: ističe da banska diploma možda daje staležima pravo da bana biraju za kapetana Kraljevine, ali pravo potvrde ostavlja kralju, da je ban imao veliku vlast dok je zapovijedao cijelom Vojnom krajinom, no sad je njegov autoritet poprimio sasvim drugi oblik i ne može spriječiti samovolju staleža.

Nadalje naglašava problem nepoznavanja zasebnih hrvatskih zakona: hrvatskim staležima odredbe dolaze preko Ugarske kancelarije, a ona djeluje isključivo prema ugarskim zakonima. Upravo ti hrvatski zakoni, prema Kolleru, daju povoda raznim neugodnostima i dovode do nepoštivanja kraljevskih odluka pa i takvo stanje zahtijeva uređenje političkog sustava.

Koller potom kritizira rad Hrvatskog sabora: ističe da se Sabor saziva kad god to banu odgovara, djeluje prema svojim zakonima, staleškim pravima i običajima, a svi njegovi zaključci, osim onih koje kralj potakne svojim mandatima, Dvoru ostaju tajna. Pita se kako hrvatski staleži na Saboru mogu dodijeliti hrvatski indigenat, a o tome uopće ne obavijestiti kralja, kad prema ugarskim zakonima potvrda takvog prava pripada samo kralju. Podsjeća kraljicu na nepoštivanje kraljevskih odredbi za vrijeme bune 1755. godine te ističe da se ne može saznati da li su one provedene. Zaključuje da je Hrvatska jedina zemlja Habsburške Monarhije o čijem unutarnjem stanju, proizvodima, dobrim i lošim stranama kralj nema ni najmanje znanja pa se iz tog razloga ni ne može potaknuti njezin napredak, a s obzirom da ima granični položaj, na nju bi se trebalo obratiti osobitu pažnju.

Što, dakle, Koller predlaže? Koller drži da je Kraljevini Hrvatskoj nužno potrebna jedna politička institucija, koja bi prema uputama Dvora mogla uspješno provesti sve civilne poslove i podržati vojne, jer "*wo ist wohl ein Land zu finden, welches zwahr der monarchischen Regierung eines Souverains unterstehet, dessen Geschäfte jedoch durch keine eigends angeordnete politische Landstelle verhandlet werden?*" Tvrdi: ako se takvo stanje čini čudnim, još je čudnije da ta zemlja vladaru ne plaća porez. Osnovna bi dužnost novoga političkog tijela bila uprava porezom, a čim se kontribucija hrvatskih županija uredi prema onoj slavonskih županija, to bi tijelo postalo vrhovna oblast za upravu kontribucijom i hrvatskih i slavonskih županija – pritom bi kontribuciju slalo isključivo u kraljevsku blagajnu. Ono bi provelo i pravilnu raspodjelu poreza pa bi se s vremenom mogao poslati zahtjev za povećanjem kontribucije. Nadalje, ta bi institucija preuzela posao popisa plemstva te bi pružila sve potrebne informacije o hrvatskom plemstvu, osobito o plemićkim općinama, jednako kao što to u Mađarskoj obavlja Namjesničko vijeće.

Daljnji bi zadatak tog tijela bila briga o održavanju trgovačkog puta iz Banata za Rijeku i Trst osposobljavanjem rijeka za plovidbu i izgradnjom trgovačkih cesta, poticanje obrta i podizanje svilana. Ipak drži da, iz raznih političkih razloga, ne bi bilo poželjno savjetovati poticanje tvornica koje već postoje u austrijskim nasljednim zemljama ili uvoz turske abe, nego samo poticanje poljoprivrede i stočarstva te proizvoda koji se traže u austrijskim zemljama. Dužnost bi novoga tijela bila i briga za sanitarni kordon uz tursku granicu – iako se ban dotad dobro brinuo o tome, Koller drži da je postavljanje jedne stručne sanitarne komisije pod zemaljskom upravom nužan preduvjet uspješnoj zaštiti od kuge i stočnih bolesti iz turskih krajeva.

Budući da hrvatski zakoni priznaju samo rimokatoličku vjeru, a u slavonskim županijama postoji velik broj pravoslavnog stanovništva, u okviru novog tijela formirala bi se zasebna komisija koja će se brinuti o njihovom vjerskom uređenju. Ista bi komisija preuzela upravu svih pobožnih zaklada te brigu o obrazovanju u Hrvatskoj i Slavoniji. Njezina bi dužnost bila obavijestiti Dvor o prilikama obrazovanja kako bi Dvor mogao izdati potrebne naloge što se treba poduzeti i u vezi s "*der derselben einzuflössenden aufrechten Denckensart und excolirung all jener Eigenschaften, welche einen edlen Gemüth beykommen seyn*", kao i zbog podučavanja na polju korisnih znanosti geometrije i inženjerstva te učenja njemačkog i francuskog jezika. Daljnja dužnost nove institucije

bila bi briga o policiji, tj. o javnom uređenju gradskih i seoskih naselja brigom o sigurnosti i opskrbi potrebnim namirnicama, o čemu se u hrvatskim gradovima i selima, jednako kao i u mađarskim, vrlo malo zna.

Prema Kolleru, o svemu tome sam se ban ne može brinuti, niti se to može prepustiti na volju staleža, jer rad Sabora nije kontinuiran, a ni staleži nisu navikli na upravu u obliku dikasterija. Rad Namjesničkog vijeća u Ugarskoj pokazao je dotad koliko koristi donosi takva institucija u provođenju kraljevskih odredbi i izbjegavanju sukoba sa zemaljskim staležima, što Koller navodi kao konačan dokaz za potrebu osnivanja takvog tijela i u Banskoj Hrvatskoj.

Kako je Koller zamislio organizaciju te institucije? Za naziv tijela on predlaže *Regium in Croatia Gubernale Consilium*. Tim bi gubernijem predsjedao ban, a sastojao bi se od osam savjetnika, od kojih bi jedan bio biran iz svećeničkog staleža, dvojica iz velikaškog i petorica iz plemićkog staleža. Ostali činovnici gubernijskog vijeća bili bi dvojica tajnika i jedan zapisničar u kancelariji, a izvan kancelarije jedan registarator, koji bi ujedno obavljao poslove ekspeditora, jedan računovođa radi kontrole županijskih i gradskih računa, četiri pisara, dvojica pripravnika te jedan sluga. Prema Kollerovom prijedlogu, to bi vijeće zasjedalo u Zagrebu, gdje se za njegov rad treba pronaći odgovarajuća zgrada. Kralj bi gubernijskom vijeću dao zaseban pečat po uzoru na pečat Ugarskog namjesničkog vijeća s jedinom razlikom da, s obzirom na povezanost Banske Hrvatske s Mađarskom, osim mađarskog grba sadrži i grbove Dalmacije, Hrvatske i Slavonije. Tim bi pečatom trebale biti ovjereni svi izlazni spisi gubernijskog vijeća, izuzev onih koje to vijeće šalje kraljici: takve bi spise svojim pečatom ovjeravao predsjednik vijeća ili njegov zamjenik. Uputu za vijeće izradila bi Ugarska kancelarija po uzoru na uputu izdanu Namjesničkom vijeću, s napomenom da u uputu unese sve obaveze novoga vijeća i dodatne odredbe izdane Namjesničkom vijeću nakon njegovog osnutka.

Za uređenje uprave kontribucijom potrebno je, prema mišljenju Kollera, pod gubernijskim vijećem postaviti posebno civilno povjerenstvo (*commissariatus provincialis*) po uzoru na ono u Namjesničkom vijeću, koje bi u posao uputila dva savjetnika povjereništva Namjesničkog vijeća. Jedan civilni povjerenik bio bi postavljen za tri hrvatske županije, no tek kad se uredi sustav kontribucije u njima, što će biti prvi zadatak gubernijskog vijeća. Tada bi i taj povjerenik i već postojeći povjerenik za

Slavoniju, koji je sad odgovoran Ugarskom namjesničkom vijeću, bili podložni direktno gubernijskom vijeću. Civilno povjerenstvo činio bi samo jedan savjetnik vijeća iz velikaškog staleža kao ravnatelj zadužen za rad i kontrolu obojice civilnih povjerenika.

Prvo osoblje gubernijskog vijeća prema Kolleru treba predložiti Ugarska kancelarija. Kancelariju pritom ipak treba uputiti da, zbog "*vieler aus dem Nationalgeist und ansonsten auch besonders zwahr anfänglichlich sich zu äusseren vorstehender Anstände*", u sastav pet savjetnika plemićkog staleža uključi komorskog povjerenika za Hrvatsku te jednog plemića iz susjedne mađarske županije, koji dobro poznaje hrvatski jezik. Koller također predlaže da se u registraturu novog vijeća prvotno postave registarator i računovođa iz Namjesničkog vijeća kako bi taj posao pravilno uveli. U daljnjem radu pravo prijedloga novog osoblja imalo bi vijeće, no kraljica bi trebala zadržati veću ovlast kod imenovanja nego što je to slučaj s Namjesničkim vijećem: dok u Namjesničkom vijeću vladar ima pravo imenovanja savjetnika i tajnika, a ostale činovnike bira samo Vijeće, pri gubernijskom bi vijeću o kraljevskoj odluci ovisila sva imenovanja izuzev pisara, pripravnika i sluga, koje bi imenovao ban. Svoj prijedlog Koller argumentira prevencijom od zlouporabe davanja položaja zbog osobnih interesa ili rodbinskih veza, do čega bi moglo doći ako bi se izbor od zapisničara naniže, kako je slučaj u Namjesničkom vijeću, ostavio na volju savjetnika. Pritom ističe da su se u Namjesničkom vijeću pojavile takve zlouporabe, a to treba osobito spriječiti u Hrvatskog zbog "*dasig bekannten Gemüthsbeschaffenheit*".

Što se financiranja nove institucije tiče, Koller predviđa da se troškovi gubernijskog vijeća prvotno podmiruju iz državnog erara; pritom bi plaće službenika bile manje nego one u Ugarskom namjesničkom vijeću jer su i troškovi u Banskoj Hrvatskoj puno niži. Koller tvrdi da je taj trošak erara neusporedivo mala šteta prema koristi koju bi država imala od osnivanja takvog tijela: dovoljno je spomenuti novi razrez poreza, povišenje kontribucije s vremenom te korisnu informaciju o stvarnoj pripadnosti utvrde Sisak i prekokupskih krajeva.

Koller predlaže sljedeće plaće: banu, pošto se mora preseliti u Zagreb, što će mu donijeti dodatne troškove, godišnje bi se plaćalo 1.500 forinti, savjetnicima iz svećeničkog i velikaškog staleža, budući da već imaju posjed, 700 forinti; savjetnicima iz plemićkog staleža 1.000 forinti, osim komorskog savjetnika, koji bi dobivao 500 forinti jer ga već plaća

Komora; tajnicima 600 forinti, zapisničaru 300 forinti, registratoru-ekspeditoru 400 forinti, računovodi 350 forinti, pisarima 150 forinti, pripravnicima 100 forinti, sluzi 50 forinti; uz dodatne materijalne troškove od 400 forinti. Time bi održavanje vijeća državni erar teretilo za 11600 forinti godišnje. Koller ističe da će nešto veća plaća savjetnika imati puno koristi, jer to je prva takva institucija u zemlji i veće će plaće privući plemstvo da se prijavi za te položaje.

Kada bi gubernijsko vijeće trebalo započeti s radom? Prema Kolleru, već krajem travnja. Kao jedini razlog za takvo požurivanje poslova Koller ističe interes da vijeće djeluje u vrijeme kad u Hrvatsku stigne komisija za razgraničenje, čiji je dolazak određen za svibanj. Osim što će vijeće svojim izvještajima moći olakšati rad komisije i ukloniti opasnost od nekooperativnosti staleža, postavljanje vijeća dodijelilo bi se banu kao dokaz velikog povjerenja Dvora u njega te bi se tako umanjila mogućnost prosvjeda staleža zbog ograničavanja banovog autoriteta nakon što mu je oduzeto predsjedništvo nad tom komisijom.

Što se pravne podloge pri reformi uprave tiče, Koller drži da pri intervenciji u upravu Kraljevine ne treba razmatrati pitanje da li se Kraljevinu Hrvatsku treba držati za *feudum datum vel oblatum*, jer su se od vremena kad je Hrvatska pripala Habsburgovcima prilike znatno promijenile. Pri osnivanju vijeća predlaže da se Dvor postavi na sljedeći način: da Ugarska kancelarija obavi sve pripreme do kraja ožujka, nakon čega će se bana pozvati u Beč i obavijestiti ga o cijelom poslu, ne pitajući ga za savjet, nego dajući konkretne upute. Banu će se pritom naložiti da sazove Sabor i predstavi staležima kraljičinu odluku kao rezultat izvanredne brižnosti i dobročinstva Njezinog Veličanstva te da se nakon Sabora odmah vrati u Beč položiti zakletvu pred kraljicom i preuzeti uputu za vijeće, dekrete o imenovanju osoblja i pečat nove institucije. Po povratku u Zagreb ban bi bio dužan odmah sakupiti sve imenovane savjetnike da pred njim polože zakletvu, pročitati im uputu vijeća te odmah započeti s radom. Znakovit je i prijedlog daljnjeg naloga banu: da nadalje ne saziva sabore bez kraljevskog zahtjeva. Tako će se uporabom *juris majestaetici* izbjeći svi staleški prosvjedi, a hrvatski staleži, prema Kolleru, protiv takvog naloga nemaju pravo protesta jer njihovi poslanici imaju mjesto na svakom Ugarskom saboru i jer njihov Sabor "ionako služi samo za odluke protivne njihovoj vlastitoj koristi". Prva bi zadaća vijeća bila popisati sva staleška prava i poslati ih na Dvor sa svojim mišljenjem kako se prema njima treba odnositi. Vijeće će tada primiti i uputu za

velike župane hrvatskih županija koja se priprema i za mađarske županije te je proslijediti. Tim bi činom, drži Koller, bili stvoreni svi preduvjeti da uprava Kraljevine Hrvatske uskoro dobije sasvim drugi oblik te bi kao takva, zajedno s uspjehom komisije za razgraničenje, bila "spomenik kraljevske brige za uzdizanje, dobrobit i sigurnost cijele države".

Sve tri predstavke – Lacyjeva, Kollerova i anonimna predstavka – pojavile su se na Dvoru u gotovo isto vrijeme. Kojim su redom cirkulirale, iz dostupnih podataka bilo mi je nemoguće odrediti: sigurni su podaci da je Lacy svoju predstavku napisao prije datuma navedenog na njoj (5. ožujka) jer Koller u svom pismu Lacyju od 25. veljače spominje koncept te predstavke te daje neznatne primjedbe.¹⁷⁵ U istom pismu Koller ističe da je i on napisao predstavku te je poslao kraljici. Lacyjeva je predstavka u zapisnik Državnog vijeća upisana s datumom 8. ožujka.¹⁷⁶ Šest dana prije, 2. ožujka, u isti je zapisnik uvedena predstavka anonimnog autora.¹⁷⁷ Kollerova predstavka nije uvedena u zapisnik protokola, iako su o njoj raspravljali savjetnici Državnog vijeća.

Sva tri autora, dakle, uviđaju probleme staleškog sustava u Hrvatskoj, manjak kraljevog autoriteta i nedjelotvornost uprave u provođenju kraljevskih odredbi. Suglasni su da hrvatsku upravu treba urediti i da kontribuciju hrvatskih županija treba staviti pod nadzor Dvora, no predlažu različite mjere. Lacy predlaže potpuno preuzimanje financija zemlje u svrhu održavanja Banske krajine, nepoznati autor oslanjanje na bana i velike župane kao predstavnike kraljevske izvršne vlasti i usmjerenje rada Sabora, a Koller rješenje vidi u osnivanju institucije izvršne vlasti koja bi pod kontrolom Dvora preuzela upravne poslove od Sabora.

Kakva je povezanost autora tih predstavki? Tri vrlo slične kritike hrvatske uprave i u samoj biti isti cilj reformi kod tri različita autora koja su svoje predstavke predali na Dvor u gotovo isto vrijeme ne može biti čista slučajnost. Kollerovo pismo Lacyju od 25. veljače, kao i činjenica da je Lacy koncept svoje predstavke poslao Kolleru prije nego što je kraljici dostavio konačnu verziju dokazuju da su ta dva autora bili u vezi. Držim da je vrlo vjerojatno da su Lacy i Koller imali međusobni dogovor da će zajednički pokušati utjecati na odluku kraljice te paralelnim

¹⁷⁵ KrA, HKR, 1767., 27-Nov-512/2., fol. 51.-52.

¹⁷⁶ HHStA, KA, StR, Protokolle, sv. I./ 1767., br. 465.

¹⁷⁷ HHStA, KA, StR, Protokolle, sv. I./ 1767., br. 410.

uređenjem civilnih i vojnih poslova u Banskoj Hrvatskoj postići potrebni cilj, a s njim i povećati svoj autoritet u tim poslovima. Za poticaj takvog dogovora mogao je poslužiti upravo njihov sastanak održan 21. studenog 1766., koji je rezultirao formiranjem komisije za razgraničenje, ali vjerojatno i zaključak da pripremane komisije ne bi donijele trajnije promjene bez uređenja civilne i vojne uprave. Iako Koller u navedenom pismu kaže da je svoj prijedlog napisao bez znanja o Lacyjevim navodima,¹⁷⁸ držim da je Lacyjev stav mnogo utjecao na oblik Kollerovog prijedloga: prva točka Kollerovog prijedloga reformi je uređenje Banske krajine, no vrlo općenita formulacija i slaba argumentiranost prijedloga dokazuje njegovo slabo znanje o tom polju te je stoga očit tudi utjecaj na autora. I Kollerov opis tadašnjeg stanja hrvatske uprave uočljivo se koncentrira na smanjenje važnosti banove službe, što potpuno odgovara ogorčenim Lacyjevim izrazima o banovom neposluhu u vojnim poslovima.

S druge strane, držim da Lacy nije znao sadržaj Kollerovog prijedloga dok je pisao svoju predstavku. Lacy je uvažio Kollerove prijedloge koje mu je on iznio u pismu,¹⁷⁹ no, da mu je bio poznat sadržaj Kollerovog prijedloga, Lacy vjerojatno ne bi kao jedino rješenje uređenja poreznog sustava istaknuo direktan utjecaj dvorskih financijskih institucija, ili bi barem istaknuo zbog čega Kollerov prijedlog stvaranja civilnog povjerenstva pod vijećem, kao što je to riješeno u Mađarskoj, ne drži ispravnim. No ostaje pitanje kako se anonimni autor uklapa u dogovor Lacyja i Kollera?

Prema mojem mišljenju, ni Lacy ni Koller nisu znali za predstavku anonimnog autora pri izradi svojih prijedloga, niti su njihove predstavke utjecale na anonimnog autora. Na takvo me mišljenje navodi sljedeće: predstavka anonimnog autora odaje dojam da je napisana isključivo radi informacije, dok se njegovi prijedlozi odnose na poboljšanja u okviru postojećeg uređenja, a radikalne reforme ne predlaže. Budući da Lacy i Koller zahtijevaju vrlo radikalne reforme, pretpostavljam da bi anonimni autor, u slučaju da je bio upoznat s njihovim prijedlozima, bio ponukan u svojoj predstavi istaknuti pravne smetnje ili otpor dubljim intervenci-

¹⁷⁸ KrA, HKR, 1767, 27-Nov-512/2, fol. 52r.

¹⁷⁹ Tako je, na primjer, Lacy u svojoj predstavi istaknuo Kollerovu napomenu da će komisija za istraživanje kontribucije teško provesti svoj posao ako se u posao ne uključi i Ugarska kancelarija kao ovlaštena institucija. Također su i Koller i Lacy nedostatak informacija o vojnom porezu karakterizirali izrazom "geheim gehaltene contribution".

jama. S druge strane, anonimni autor navodi točne podatke o prihodima kraljevinske blagajne, koji su Lacyju i Kolleru sasvim nepoznati. I Koller i anonimni autor karakteriziraju uređenje plemićkih općina kao potpuno nedefinirano i samovoljno: Koller za primjer navodi Turopolje, a anonimni autor i Turopolje i Kalnik, kojem pripisuje još veći nered, što bi Koller vjerojatno naveo u svojoj predstavi. Stoga držim da je predstavka anonimnog autora na Dvor stigla drugim kanalom, bez znanja Lacyja i Kollera kao glavnih inicijatora reformi hrvatske uprave.

S obzirom na promjene koje predlažu, nameće se pitanje koliko su ti autori informirani o stanju u Banskoj Hrvatskoj i što ih čini relevantnim savjetnicima u pitanju uređenja hrvatske uprave? Njihovi su osnovni prijedlozi vrlo slični, no njihovo stajalište pokazuje različitu vrijednosti izvora informacija i očito ga određuje njihova uska specijalizacija:

Lacy se, kao osoba vojne uprave, najviše koncentrira na uređenje Banske krajine i pokazuje površno znanje na drugom polju uprave u Hrvatskoj: svoje informacije o poreznoj upravi crpi samo iz pritužbi koje su stizale na Dvorsko ratno vijeće i upute za poreznu komisiju iz 1757., a njegov stav prema banu određen je isključivo iskustvom u banovoj (ne)suradnji u vojnim poslovima. Ipak je Lacy u tom razdoblju izrazito aktivan u rješavanju hrvatskih poslova na Dvoru: sudjeluje u poslovima oko priprema uputa za obje komisije – za razgraničenje i za istraživanje kontribucije – te osobno kontaktira sa svim ovlaštenim institucijama i sa knezom Starhembergom, koji je kao glavni savjetnik Državnog vijeća zadužen za zajednički rad tih institucija.¹⁸⁰ Posrednik je Dvora i generala Becka, vrhovnog zapovjednika Vojne krajine i povjerenika Dvorskog ratnog vijeća pri radu komisije za razgraničenje.¹⁸¹ Ujedno je aktivan u izradi nove banske upute¹⁸² i zajedno s Trgovačkim vijećem organizira vojnu pomoć u uređenju trgovačkog puta preko Primorja.¹⁸³ Lacyjeva aktivnost u tim poslovima ipak nije samoinicijativna: njegovo sudjelova-

¹⁸⁰ Za izradu upute komisije za razgraničenje v. osobito KrA, HKR, 1767, 27-März-434/4; 27-Apr-720; 27-Oct.-86; za izradu upute komisije za istraživanje kontribucije KrA, HKR, 1767., 27-Feb.-343; 27-Feb.-420/1; 27-März 434/3; 27-März-898.

¹⁸¹ V. osobito KrA, HKR, 27-Jan.-257; 27-Jan.-727/4; 27-Oct.-665/2.

¹⁸² KrA, HKR, 1767, 68-Jun-148/3.

¹⁸³ KrA, HKR, 1767, 54-März-397; 54-May-294.

nje i suradnju s ostalim institucijama nalažu odluke Marije Terezije.¹⁸⁴ Njegovo je djelovanje pritom određeno isključivo interesom vojske te i sam naglašava da je područje rada Dvorskog ratnog vijeća ograničeno na vojne poslove i na mogućnost poboljšanja i trajnog održavanja krajiškog sustava pa se njegova stajališta osobito razilaze sa stajalištima Ugarske dvorske kancelarije.¹⁸⁵ Stoga ne začuđuje da je isključivo vojnim interesima motivirana i njegova predstava o uređenju Banske Hrvatske: primarni cilj njegove predstave je uređenje Banske krajine po uzoru na ostale generalate, a reforme u poreznom i upravnom sustavu zemlje samo su sredstvo postizanja vojnog reda. Lacyjeva inicijativa potpuno odgovara tadašnjim kretanjima u organizaciji austrijske vojske - od uvođenja Kaunitzovog sustava, a osobito nakon završetka tridesetogodišnjeg rata jača struja na vrhu monarhijske uprave koja za primarni cilj državne intervencije ističe poticanje gospodarstva i stvaranja mehanizama financijske uprave te smanjenje troškova mimodopskih vojnih jedinica uz više ulaganja u uređenje krajiškog sustava kao najjeftinije vojne snage. Takav su stav osobito zastupali savjetnici Državnog vijeća Kaunitz, Haugwitz, Borić i Stupan te najznačajnije osobe financijske uprave Ludwig i Karl Zinzendorf.¹⁸⁶ Iako je Dvorsko ratno vijeće, nakon 1765. podupirano carem Josipom II., inzistiralo na povećanju vojne sile na području cijele Monarhije, pritisak za smanjenjem vojnih troškova potaknuo je bolje planiranje vojnog gospodarstva¹⁸⁷ i potpunu organizaciju i unifikaciju krajiških pukovnija, neovisno o činjenici što je obrana usmjerena na zapadne granice Monarhije. Rezultat takvih tendencija suradnja je vojnih organa s Trgovačkom upravom na uređenju trgovačkog puta, uređenje Karlovačkog i Varaždinskog generalata nakon 1764. godine te podizanje Erdeljske vojne krajine nakon 1762. godine¹⁸⁸, kao i odluke o širenju

¹⁸⁴ HHStA, KA, StR, Protokolle, br. 2896. iz 1766., 318. iz 1767. (poslovi kontribucije u Hrvatskoj); br. 1164. iz 1766., 10. iz 1767. (poslovi oko razgraničenja); 2399. iz 1767. (uputa za bana); br. 1677. iz 1766., 301., 1185., 2451., 2871. iz 1767. (uređenje trgovačkog puta).

¹⁸⁵ V. Lacyjevo pismo Starhembergu od 30. travnja 1767. s primjedbama na pokušaje intervencije Ugarske kancelarije, KrA, HKR, 1767., 27-Apr.-720.

¹⁸⁶ SZABO, *nav. dj.*, str. 279. i dalje.

¹⁸⁷ KOTASEK, E., *Feldmarschall Graf Lacy. Ein Leben für Österreichs Heer*, Horn 1956., str. 89. i dalje.

¹⁸⁸ O uspostavljanju Erdeljske vojne krajine usp. ROTHENBERG, G. E., "The Habsburg Military Border System: Some Reconsiderations" u: KIRÁLY, B -

teritorija već postojećih generalata: budući da je u pravilima pukovnija izdanim šezdesetih godina točno određen broj potrebnih vojnika za svaku pukovnicu te količina zemlje potrebna za njegovo uzdržavanje, ubrzo započinje i dopuna postojećih generalata. Tako je dopuna Slavonske krajine završena 1766. bez većeg otpora staleža Srijemske županije,¹⁸⁹ a planirano širenje Primorja na teritorij Karlovačkog generalata dalo je nužni poticaj da se usprkos hrvatskim staležima započne i s dopunom Karlovačkog generalata.

Banove ovlasti u Banskoj krajini, loša komunikacija bana s vojnim vlastima te očito nepoznavanje stanja u Krajini moralo je stoga biti trn u oku Lacyju i Dvorskome ratnom vijeću. Lacy je tek od 1766. predsjednik Dvorskog ratnog vijeća i logično je da dolaskom na taj položaj želi sistematizirati zapovjedništvo vojne sile: osim što uvodi jedinstvena pravila pješačkih pukovnija i stvara jasnu hijerarhiju zapovjedništva,¹⁹⁰ pobornik je izrade vojnog popisa, a na njegov prijedlog započinje izrada prve vojne topografske izmjere cijele Monarhije. Sve to odaje čovjeka koji želi imati točnu informaciju o resursima s kojima raspolaže vojna sila i ne iznenađuje da energično nastupa protiv otpora bana i da protestira protiv sadržaja banske diplome koju su prihvatili njegovi prethodnici. Iako on slabo poznaje hrvatsku upravu, držim da je njegov autoritet u vojnim poslovima svakako mogao pokrenuti reakciju Dvora.

Anonimni autor na hrvatsku upravu gleda s perspektive gospodarskog stanja zemlje, on naglašava prihode od gospodarske djelatnosti te stanje podložnika - s tim primjedbama i započinje svoju predstavku. No, za razliku od Lacyja, on pokazuje i znanje o unutarnjem stanju zemlje: primjedbe o gradovima i svađe unutar zagrebačkog magistrata koje podupiru moćnici te navod službenog iznosa prihoda dokazuju da je imao priliku dobro upoznati odnose u kraljevinskoj upravi. I on ističe potrebu reformi, no očitost njegove nepovezanosti s Lacyjem i Kollerom nameće pitanje njegova identiteta. Tko bi, dakle, mogao biti anonimni autor? Iako

ROTHENBERG, G. E. (ur.): *War and Society in the East Central Europe*, sv. I., New York, 1979., str. 370.

¹⁸⁹ Veliku je pomoć Dvoru pri ekskorporaciji posjeda Srijemske županije pružio veliki župan te županije, Eranjo Balassa, koji je sudjelovao u komisiji za dopunu Slavonske krajine. Usp. njegovo pismo Nennyju od 15. siječnja 1766., kojim predlaže Dvoru kako se postaviti u slučaju otpora staleža. HHStA, KA, Nachlass Nenny, kut. 2.

¹⁹⁰ KOTASEK, E., *nav. dj.*, str. 73. i dalje.

arhiv Državnog vijeća nije sačuvan pa je nemoguće provjeriti da li su savjetnici Vijeća znali ime autora, dostupni dokumenti daju dovoljno indikacija o identitetu autora. U dva rada u kojima se spominje anonimna predstavka – izdanje Khevehüllerovog dnevnika za godine 1764.-1767. iz 1917. i rad Gyule Miskolczyja o hrvatskom pitanju u Ugarskoj iz 1927 – i čiji su se autori još mogli služiti arhivom Državnog vijeća, kao autor predstavke navodi se János Neuhold, tada tajnik Dvorske komore u Beču.¹⁹¹

Iako se podatak o autoru predstavke ne može provjeriti, držim da ne treba biti sumnje u to se radi o Neuholdu. Na takvo me mišljenje navodi nekoliko činjenica. Neuhold je 1758.-1763. bio kraljevski fiškal u Hrvatskoj pa je u tom razdoblju mogao dobiti informacije koje je naveo u svojoj predstavi. Njegova djelatnost kao komorskog povjerenika može objasniti i gospodarsku notu njegove predstavke. Drugi su razlog odluke Državnog vijeća o sudjelovanju Neuholda u svim komisijskim poslovima u Banskoj Hrvatskoj: 13. svibnja je na savjet Državnog vijeća kraljica odlučila da će Neuhold biti postavljen u komisiju za razgraničenje kao komorski povjerenik,¹⁹² u siječnju 1768. Neuhold je postavljen kao povjerenik u Hrvatskoj za uređenje urbara, s napomenom da dobro poznaje tamošnje prilike i sa zadatkom da samostalno prouči položaj slobodnjaka i plemićkih općina - upravo onoga što je anonimni autor posebno istaknuo u svojoj predstavi¹⁹³ - a u srpnju 1768. kraljica je odredila da se Neuhold pošalje u komisiju za ispitivanje hrvatske kontribucije.¹⁹⁴ No,

¹⁹¹ KHEVENHÜLLER-METSCH, SCHLITTER, *nav. dj.*, sv. VII., bilj. 239., str. 541. Priređivači Khevehüllerovog dnevnika vežu tu predstavku direktno uz odlazak Kollerove komisije u Bansku Hrvatsku u kolovozu 1767. Drugi autor koji spominje predstavku je MISKOLCZY, Gy., *A horvát kérdés története és iromanyai a rendi állam korában [Povijest hrvatskog pitanja u doba staeške države s izvorima]*, sv. I., Budimpešta, 1927., str. 29. Budući da ni priređivači Khevehüllerovog dnevnika ni Miskolczy ne izražavaju sumnju u autorstvo te predstavke, vrlo je vjerojatno da se taj podatak nalazio u mišljenjima savjetnika Državnog vijeća Stupana, Borié-a ili Blümegena, jer se u jedinim sačuvanim mišljenjima, onih Starhemberga i Kaunitza, ne navodi autor. Za Starhembergovo mišljenje v. OoeLA, Archiv Starhemberg (Bestand Riedegg), kut. 20., sv. I., 20. 3. 1767. / br. 410.; za Kaunitzovo HHStA, KA, StR, Kaunitz Voten, kut. 1., 25. 3. 1767. / br. 410.

¹⁹² HHStA, KA, StR, Protokolle, sv. II./ 1767., br. 1079.

¹⁹³ HHStA, KA, StR, Protokolle, sv. III./ 1767., br. 3025.

¹⁹⁴ MOL, MKK, Orig. ref., br. 254. iz 1768.

vrlo je zanimljivo da ni jedan od tih Neuholdovih zadataka nije realiziran: u komisiju za razgraničenje poslan je barun Pfeffershofen, savjetnik Ugarske dvorske komore; umjesto u urbarsku komisiju u Hrvatsku, Neuhold je na prijedlog Ugarske dvorske kancelarije otišao u Maramarošku županiju,¹⁹⁵ a na prijedlog iste kancelarije Marija Terezija je odustala od intervencije Neuholda u istraživanju hrvatske kontribucije mimo bana i Hrvatskog kraljevskog vijeća.¹⁹⁶

Navedene odluke Marije Terezije ostavljaju dojam da je Neuhold uživao osobitu protekciju Dvora. Njegovo imenovanje u komisiju za razgraničenje bez savjetovanja ovlaštene institucije, što se inače redovito prakticiralo, dokazuje povjerenje Dvora u njega. Protekciju dokazuje i odluka Marije Terezije da će Neuholda privatno pitati za savjet da li tadašnjeg kraljevskog fiškala u Hrvatskoj Žigmunda Komaromyja postaviti za savjetnika Hrvatskog kraljevskog vijeća – uz tu je odluku u zapisniku Državnog vijeća posebno istaknuto da je Marije Terezija tu odluku napisala vlastoručno,¹⁹⁷ što je zaista bio kuriozitet jer je za sastavljanje kraljičine odluke uvijek bio zadužen referendar ili jedan od savjetnika Državnog vijeća (tada su to bili König ili Blümegen). Upravo je u tom razdoblju Neuhold s mjesta tajnika Bečke dvorske komore prešao na mjesto savjetnika Ugarske dvorske komore. Držim da je i to mogla biti intervencija Dvora, upravo zbog toga što Neuhold kao činovnik Bečke komore nije mogao biti izabran u komisiju za razgraničenje 1767. jer su komorski posjedi u Hrvatskoj, koji bi se eventualno dali u zamjenu za privatne posjede, tada bili pod direktnom upravom Ugarske komore. Tvrdnje o osobitoj protekciji Neuholda potkrepljuje i jedna zanimljiva epizoda s anonimnom predstavkom, koja se dogodila sljedeće, 1768. godine: početkom te godine barun Pfeffershofen, kao komorski povjerenik u komisiji za razgraničenje, izvijestio je o istrazi o općinama Turopolje, Kalnik i Draganić te je pritom spomenuo navode jedne anonimne denuncijacije. Bečka komora je odmah reagirala pa je od Pfeffershofena preko Ugarske komore zatražila tekst denuncijacije te potom ustanovila da je to isti spis koji je u kolovozu 1767. cirkulirao institucijama i da ga se tada držalo samo političkim spisom. Hatzfeld, kao

¹⁹⁵ HHStA, KA, StR, Protokolle, sv. II./ 1768., br. 1960.

¹⁹⁶ Predstavka Ugarske kancelarije od 18. srpnja 1768. te odluka Marije Terezije: MOL, MKK, Orig. ref., br. 254. iz 1768.

¹⁹⁷ HHStA, KA, StR, Protokolle, sv. II./ 1767., br. 1937.

predsjednik Dvorske komore, u predstavi od 27. siječnja 1768. tražio je od kraljice dozvolu da se istraži tko je denuncijant i da se zatraže dokazi. Prema sadržaju anonimne predstavke predane u ožujku 1767. i opisa denuncijacija vrlo je vjerojatno da se radi o istom autoru, tim više što Hatzfeld naglašava da je taj spis cirkulirao u kolovozu 1767., kad su rađeni završni radovi za instrukciju za komisiju i za Hrvatsko kraljevsko vijeće, i da se tada držao političkim spisom.¹⁹⁸ Na Hatzfeldovu molbu uslijedio je zanimljiv odgovor: kraljica je odgovorila da je "vjerni autor" njoj dobro poznat i da je svoju predstavku napisao na njezin zahtjev te je Komori zabranila daljnje istraživanje podrijetla autora.¹⁹⁹

Iz navedenog odgovora Marije Terezije Hatzfeldu nadalje je vidljivo i podrijetlo nastanka te predstavke: ona je izrađena na njezin zahtjev. Forma predstavke anonimnog autora doista podsjeća na naručeni tekst: on daje informaciju bez naglašavanja osobnih stavova, kao što je bio to slučaj u Lacyjevoj predstavi. Zanimljivo je da i sama Bečka komora nije znala da je njezin tadašnji tajnik autor tog spisa; isto kao ni Ugarska komora – 1768. Neuhold je bio savjetnik Ugarske dvorske komore, no svoje je autorstvo držao u tajnosti, što potpuno odgovara navodima Marije Terezije o autoru i činjenici da je u zapisnik Državnog vijeća upisan kao anonimni. Nije mi poznato kakva je bila njegova veza s najvišim dvorskim krugovima. Odgovor na to pitanje možda donosi Krčelić, koji navodi da je Neuhold (Naihalt kod Krčelića) ženidbenim vezama došao u vezu s tadašnjim kraljevskim personalom grofom Feketeom i sa savjetnicima Ugarske dvorske kancelarije te da njima može zahvaliti dobivanje plemstva i postavljanje za tajnika Bečke komore.²⁰⁰ U vrijeme kad je predstavka pisana Fekete je bio ugarski potkancelar, ali indicije da je Neuhold uživao protekciju Ugarske kancelarije nisam pronašla.²⁰¹ Bez

¹⁹⁸ Da je ta predstavka cirkulirala, dokazuje i ekstrakt iz te predstavke koji je istaknuo general Beck u prilogu svoje predstavke Dvorskom ratnom vijeću od 23. kolovoza 1767., v. KrA, HKR, 1767, 27-Oct.-86. Priređivači Khevenüllerovog dnevnika navode da je Neuholdova predstavka podnešena i Becku da o njoj da savjet pa je vjerojatno na taj način Beck došao do te predstavke. KHEVENHÜLLER-METSCH, SCHLITTER, *nav. dj.*, sv. VII., str. 541.

¹⁹⁹ HKA, Camerale Ungarn, 82 ex Feb. 1768.

²⁰⁰ KRČELIĆ, *Annuae*, str. 361.-362.

²⁰¹ Upravo suprotno: na prijedlog Ugarske kancelarije Neuhold nije poslan u komisiju za urbar u Hrvatsku, a i Starhemberg u svojem mišljenju o predstavi anonimnog autora predlaže da se o njoj, radi izbjegavanja nesporazuma, obavijesti Ugarsku dvorsku

obzira na porijeklo njegovih veza, uvažavanje Neuholda pri Državnom vijeću i u odlukama Marije Terezije dokazuje da ga je Dvor držao za poznavatelja hrvatske uprave i da je imao povjerenja u ispravnost njegovih savjeta.

Lacyjevi i Neuholdovi prijedlozi poboljšanja hrvatske uprave nisu razrađeni, oni samo upućuju na poželjan smjer reakcije. Nasuprot njih, Koller daje iscrpan i konačan prijedlog uređenja političke uprave, cilj njegove predstavke nije samo informacija - njegova inicijativa zahtijeva konačnu odluku. Složenost prijedloga daje dojam autora dobro upućenog u lokalne prilike, no da li je zaista tako? Svoju kritiku hrvatskih staleža i bana opširno iznosi, ali samo različitim terminima opisuje iste stvari: predrasude staleža prema kraljevskoj intervenciji, njihovu samovolju i slab autoritet bana. Navođenjem niza zakonskih članaka Ugarskih sabora pokazuje banove ovlasti, no nasuprot tome ističe samo da se one ne poštuju.

Osobito upadaju u oči izrazi kojima Koller opisuje hrvatsku upravu: nered, bezakonje, samovolja ljudi na čelu uprave, pa "die Einigkeit, und vor allen Vorurtheilen, Zwitracht, die Gehässigkeit, das Mißtrauen, vorbildende Vorrechte, ad consuetudines filias iniquorum temporum versessene Vornehmen", "mächtige Grundherren", "das Wort führende primores statuum" – u tim izrazima snažno odjekuje slika Banske Hrvatske stvorena desetak godina prije Kollerovog spisa, u razdoblju svađa hrvatskog plemstva 1755./56. godine. I doista, detaljnijom analizom Kollerovog opisa hrvatske uprave postaje očit vrlo jak utjecaj Krajačićevog spisa iz 1756. godine, kojim Krajačić predstavlja Dvoru svoju snažnu kritiku hrvatske uprave i njezinih vodećih krugova nakon bune 1755. godine. Dijelovi Kollerovog spisa nesumnjivo su preuzeti iz Krajačićeve predstavke: svoj opis hrvatske uprave, pisan za Mariju Tereziju, započinje gotovo doslovnim prijevodom početka Krajačićevog spisa,²⁰² a služi se i mnogim drugim Krajačićevim navodima kako bi

kancelariju, što je znak da on autora te predstavke (kojeg je sigurno znao jer je pred sobom imao mišljenja ostalih savjetnika) nije povezivao s Ugarskom kancelarijom. OOeLA, AS, kut. 20., sv. I., 20. 3. 1767. / br. 410.

²⁰² Usp. kod Kollera: "/29/ Die Willkuhr derjenigen, welche zu gehorchen schuldig wären, belebt und beweget die ganze Maschin des Croatischen Staatscorpers, wo demnach die Gewalt der vorgesetzten Obrigkeiten nicht durch die Gesäze, weder durch den Lansfürsten, sondern von jenen, welche gehorsamen sollen, beschräncket wird, wo

opisao unutarnje odnose u hrvatskoj upravi. Tako, na primjer, u potpunosti preuzima Krajačićev opis položaja banske časti među hrvatskim plemstvom, iako je Krajačić o banskom autoritetu sudio u vrijeme pada banske moći uzrokovane boravkom bana Karla Batthyányija izvan Banske Hrvatske i njegovom ostavkom, dok njegov nećak Adam Batthyányi kao banski namjesnik svoj utjecaj nije mogao pretpostaviti utjecaju vodećih krugova hrvatskog plemstva. Stoga i Koller, upravo kao Krajačić, naglašava da hrvatski staleži ograničavaju banovu vlast, iako bi njegov autoritet trebao biti osnovica vlasti u Banskoj Hrvatskoj i iako se hrvatski staleži na gotovo svakom Ugarskom saboru bore za očuvanje banovih ovlasti.²⁰³ Na tvrdnjama da su hrvatski staleži banu i kralju oduzeli pravo imenovanja protonotara i vrhovnog kraljevinskog kapetana inzistiraju i Koller i Krajačić,²⁰⁴ a i Kollerov sud o načinu rasprave na Hrvatskom saboru u potpunosti se slaže s Krajačićevom kritikom te vrhovne institucije Banske Hrvatske.²⁰⁵ Koller od Krajačića također crpi

die Proportion der zu entrichten kommenden allgemeinen Anlaagen /30/ lediglich von dem Arbitro einiger dasigen Landstände abhanget, und wo nach Maass als die factione privatorum ad sublaterna officia fürgewählte individua die Unvermögenheit ihrer vorberührtermassen beschränkter Vorgesetzten gar wohl wissen, wo man sich in der Justizadministration, wie auch all übrigen Verhandlungen nach denen verschiedenen Gemüthstriebeben und Eigenschaften benimet, wie es die unzählige hieher gelangende recours sattsam erproben, da lassset sich als eine untrügliche Folge der Schluß dahin fassen, daß voerermeltes Königreich Croathen in einer grossen Verwirrung sich vorfinde und lediglich zufälligerweise annoch bestehe." (MOL, MKK, Orig. ref., br. 182 iz 1767., fol. 29.-30.); kod Krajačića: "[...] Quod tota haec machina confusione regatur, et casu vigeat, ubi namque praefectorum potestas nec a lege, nec a Principe, sed ab illis, qui parere debent, limitatur, ubi tota onerum proportio nulli alteri fundamento, quam paucorum arbitrio ininitur, ubi subalterni in administranda justicia a factione privatorum electi propositos sibi praefectos, ut vana simulacra ultra nomen praefectorum nihil potestatis in se habentes instruentur, secus fieri non potest, quam ut totum Gubernium in perpetua confusione fluctuet, quemadmodum politicum praelibatorum Regnorum gubernium fluctuare Augusta Aula, ejusdemque dicasteria non sine incredibili taedis et continuis ad se recurentium querelis ennato experta sunt.", (KRAJAČIĆ, Systema, fol. 1.).

²⁰³ Usp. kod Kollera, fol. 30.-32. i kod Krajačića, fol. 1-2.

²⁰⁴ Usp. kod Kollera, fol. 34.-35., kod Krajačića, fol. 2.

²⁰⁵ Usp. kod Kollera, fol. 41.-43.; kod Krajačića, fol. 37. i dalje. V. i opis rasprava na Hrvatskom saboru i kod HERKOV, Z., *Notitiae*, str. 46. i dalje; Herkov se pri tom opisu koristi i Krajačićevim navodima.

informacije o lošoj raspodijeli poreza²⁰⁶ i o lošoj provedbi privremenog urbara, za koju Koller ističe da Dvor nema mehanizam kontrole. Stoga je vrlo vjerojatno da jedino na temelju Krajačićevih navoda zaključuje da se staleži ne drže privremenog urbara niti nakon više od deset godina od njegovog donošenja.²⁰⁷ Razumljivo, Koller se ne zadržava na problemu odvajanja časti podbana od službe velikog župana Zagrebačke i Križevačke županije kao što to čini Krajačić, koji je svoju predstavku pisao u jeku rasprava o tom problemu hrvatske uprave, nego samo naznačuje to pitanje kao riješeno i kao podlogu za daljnju intervenciju. No, mnogi drugi Krajačićevi navodi služe Kolleru kao putokaz za daljnju argumentaciju: Krajačićevu definiciju problema kraljevske upravne strukture Koller učvršćuje navođenjem zakonskih članaka Ugarskog sabora i podacima na temelju vlastitog iskustva prikupljenog u službi unutar središnjih ugarskih institucija. Tako, na primjer, Krajačićeve navode o narušenom banovom autoritetu širi zakonskim člancima kojima je definirana banova vlast na području Banske Hrvatske (1715:114, 1723:87, 1729:20 i 1741:47), pri čemu je uočljiva Kollerova tendencija da, za razliku od Krajačića, umanju potrebu banske službe u hrvatskoj upravi, što i odgovara tadašnjem negativnom raspoloženju prema banu kojeg su proširili Lacy i sam Koller, a ujedno se može držati i svojevrsnim opravdanjem za oduzimanje predsjedništva komisije za razgraničenje iz banovih ruku.²⁰⁸ No, informacije o unutarnjem stanju hrvatske uprave Koller očito crpi isključivo iz Krajačićeve predstave, pisane deset godina prije, te u kraljičinoj slici hrvatske uprave revitalizira Krajačićev corpus aristocraticum nazivima "mächtige Grundherren", "das Wort führende primores statuum" te "ansehnliche Chargen bekleydende ... Landstände".

Iako su mu unutarnji odnosi u hrvatskoj upravi strani, bilo bi pogrešno tvrditi da je Koller loše informiran o položaju Banske Hrvatske: on je točno upućen u sve probleme koje je Dvor dotad imao s hrvatskim staležima. Upravo je 1755./56. godine, tijekom najdinamičnijeg razdoblja komunikacije Dvora i hrvatskih staleža u razdoblju vladavine Marije Terezije, Koller bio savjetnik Ugarske dvorske kancelarije i, uz Jakova Szveticsa, jedan od referenata za dopise iz Banske Hrvatske. Iako je Koller u historiografiji još neotkriven kao autoritet u hrvatskim pitanjima

²⁰⁶ Usp. kod Kollera, fol. 43.-44.; kod Krajačića, fol. 17.-18.

²⁰⁷ Usp. kod Kollera, isto, fol. 45.; kod Krajačića, isto, fol. 23.

²⁰⁸ Koller, fol. 30 i dalje.

na Dvoru, u kontekstu navedenih prijedloga zanimljivo je da Krčelić Kolleru pridaje vrlo jak utjecaj u hrvatskim poslovima, tvrdeći da je izrada nacrtu privremenog urbara 1755. godine velikim dijelom Kollerovo djelo, kao i da su hrvatski staleži banu Batthyányiju zamjerali da je "vladao preko Kollera".²⁰⁹ Iako je Krčelićev stav prema Kolleru iz privatnih razloga vrlo negativan pa se mora uzeti sa zadržkom, vjerodostojnost njegovih navoda dokazuje izrazita aktivnost Kollera u radu dvorskih komisija 1755.: u zapisnicima komisija jedino se njegovi prijedlozi posebno ističu, svi ostali sudionici definirani su samo kao "komisija".²¹⁰ Koller se u zapisniku javlja kao jedini predlagatelj konkretnih prijedloga i zaista je njegov savjet definirao i konačan prijedlog komisije. U razdoblju dok je ugarski kancelar bio grof Miklós Pálffy, Koller je držao položaj potkancelara i sam je, prema Krčeliću, kontrolirao rad Kancelarije, što je Krčelića navelo da ga okrsti nazivima kao što su "bog Ugarske" ili "gospodar i natkancelar Ugarske kancelarije".²¹¹ Od početka šezdesetih godina Koller je vrlo dobro informiran i o trgovačkim interesima Dvora u Bansknoj Hrvatskoj jer je postavljen za savjetnika Trgovačke uprave kao predstavnik Ugarske kancelarije.²¹²

Kolleru je dužnost referenta za hrvatske poslove u Ugarskoj kancelariji te sudjelovanje u radu Trgovačkog vijeća u vrijeme kad se osobita pažnja poklanjala naseljavanju Karolinške ceste i uređenju prometnica na trgovačkom putu iz Banata prema moru zacijelo dala uvid u sve probleme na koje je Dvor nailazio zbog nedostataka u hrvatskoj upravi.

No, bez obzira na njegovo iskustvo, ostaje pitanje Kollerova neposrednog utjecaja na Dvoru kao savjetnika u poslovima zemalja krune sv. Stjepana. Iz njegove djelatnosti na Dvoru može se zaključiti da je Dvor bio siguran u njegove sposobnosti i znanje o upravi tih zemalja, što dokazuje činjenica da je upravo njemu 1759. povjerena izrada udžbenika o ugarskom pravu za obrazovanje prijestolonasljednika.²¹³ Koller se 1762.

²⁰⁹ KRČELIĆ, *Annae*, str. 196., 237., 273.

²¹⁰ Oba zapisnika (16. 10. 1755. za urbarsku regulaciju i 21. 10. 1755. za uređenje uprave) nalaze se pod istom signaturom u MOL, MKK, Orig. ref., br. 293. iz 1755.

²¹¹ KRČELIĆ, *Annae*, str. 363.-364., 381., 396.

²¹² *ÖZV III/1*, str. 214.-215., bilj. 3.

²¹³ BENNA, A. H.: "Der Kronprinzen-Unterricht Josephs II. in der inneren Verfassung der Erbländer und die Wiener Zentrallstellen", *Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs*, br. 20, Wien 1967., str. 137., 146. Autorica navodi da je Koller napisao

prvi puta javlja kao savjetnik u ugarskim pitanjima na Državnom vijeću, predlažući da se kraljevski monopol soli iskoristi kao neizravni način oporezivanja ugarskog plemstva.²¹⁴ Tom je prilikom Borié, savjetnik Državnog vijeća, predložio Kollera za kraljevsku pohvalu, a Koller je prepoznat kao koristan i lojalan savjetnik u ugarskim pitanjima i od tada je vrlo često pozvan da izrazi svoje mišljenje o raznim ugarskim predmetima.²¹⁵ Već iste, 1762. godine Koller odlazi iz Ugarske kancelarije na mjesto kraljevskog personala (*personalis regiae praesentiae locumtenens*). Krčelić njegov premještanje objašnjava promjenama koje su se te godine zbile u osoblju Ugarske kancelarije²¹⁶, no mislim da je velik utjecaj na imenovanje Kollera za personala imalo njegovo zalaganje za promicanje kraljevskih interesa u Ugarskoj. Budući da se već počeo pripremati novi Ugarski sabor, položaj personala bilo je izrazito bitan jer je personal predsjedavao Donjim domom, tj. predstavnicima nižeg plemstva, od kojih je Dvor očekivao najveći otpor. Koller je zaista na Saboru 1764./65. energično zastupao provođenje urbarskih reformi, koju je Dvor pokušao provesti prvenstveno da bi oduzeo ugarskim staležima argument da kontribuenti ne mogu izdržati povišenje vojnog poreza.²¹⁷ Nakon Ugarskog sabora premješten je s dužnosti personala i kao pravi tajni savjetnik djeluje na Dvoru,²¹⁸ sve dok nije postavljen na položaj potpredsjednika Dvorskog sanitarnog odbora i Ilirskog dvorskog odbora. Jedna

djelo pod nazivom "Gesetzmassige Verfassung des Königreichs Ungarn". Nasuprot tome, jedan navod savjetnika Državnog vijeća Blümegena naveo me na misao da Koller ipak nije zgotovio takav spis, iako je nesumnjivo bio zadužen za to. Naime, prilikom rasprave o jednom anonimnom pismu na sjednici Državnog vijeća, Blümegen je zaključio da je anonimni autor *bez sumnje* Balassa, jer ističe da je napisao pregled ugarskog prava za prijestolonasljednika. Da je postojalo više autora takvih radova za istu primjenu, Blümegen se vjerojatno ne bi poslužio riječima "bez sumnje". V. StR, spis 91 iz 1762. u: EMBER, Gy., *Staatsrat*, VI, str. 332.

²¹⁴ StR, spis 412 iz 1762. u: *Isto*, str. 335.

²¹⁵ Prije tog prijedloga savjetnici Državnog vijeća nisu Kollera spominjali u kontekstu s Festeticsom, Balassom i Cothmannom kao ugarskim savjetnicima Dvora. V. npr. mišljenje Borié-a, kojim predlaže da se Balassa postavi u Ugarsku kancelariju kao podrška Festeticsu, ali ne i Kolleru. StR, spis 92 iz 1761. u: *Isto*, str. 332.

²¹⁶ KRČELIĆ, *Annae*, str. 430.

²¹⁷ KRONES, F., Ungarn unter Maria Theresia und Joseph II. Geschichtliche Studien im Bereiche des inneren Staatslebens, Graz, 1871., str. 19.

²¹⁸ Pravim tajnim savjetnikom Koller je postao 1765. godine. V. njegovu molbu u HHStA, StK, Interiora, kart. 8. (bez folijacije).

od osnovnih zadaća na tom položaju stalna je Kollerova komunikacija s banom o sanitarnim prilikama i pravoslavnoj vjeri u Hrvatskoj.²¹⁹

Kollerova predstavka pokazuje da Kolleru rad na Dvoru ipak nije omogućio upoznavanje niti lokalnih prilika niti zasebnih hrvatskih zakona.²²⁰ Na dva mjesta u svojoj predstavi on implicira da ni Ugarska kancelarija, odgovorna za rješenje svih hrvatskih pitanja u Beču, nije imala uvid u prava na koja su se pozivali hrvatski staleži. Takav zaključak potkrjepljuje i njegov stav da inzistiranje hrvatskih staleža na svojim zakonima dovodi samo do nesporazuma s Ugarskom kancelarijom i neprovođenja kraljevskih odredbi, kao i činjenica da je Koller za jedan od prvih zadataka nove institucije odredio da ona popiše sve hrvatske zakone te ih pošalje na Dvor s mišljenjem kako se prema njima odnositi. Iz toga se može zaključiti da ni Ugarska kancelarija - a preko nje ni vladar - nisu mogli izdavati odredbe koje se odnose na Bansku Hrvatsku prema hrvatskim zakonima (iz jednostavnog razloga što ih nisu znali), a zasebnog hrvatskog savjetnika u Ugarskoj kancelariji nije bilo.²²¹ Koller i sam kao jedan od razloga izostanka intervencije Dvora u hrvatsku upravu navodi nedovoljno znanje o toj upravi, ali i slab interes: na temelju iskustva na Ugarskim saborima Koller tvrdi da zakoni koji se tiču Banske Hrvatske olako prolaze na Saboru jer se o njima dovoljno ne raspravlja niti na sjednicama Sabora, ali niti prilikom priprema za Sabor.²²² Ali Koller je radom u bečkim institucijama poznao interese Dvora na području Banske Hrvatske, kao i sve probleme koje je kraljevska vlast imala u komunikaciji s hrvatskim staležima. Njegovi su osnovni argumenti za osnivanje gubernijskog vijeća upravo oni koje su Dvoru tada bili najvažniji: provođenje popisa, oduzimanje uprave

²¹⁹ Korespondenciju tih institucija s banom v. u HDA, Acta Banalia.

²²⁰ Ovdje se radi o zakonima (statuta) koje je Hrvatski sabor donio samo za područje svoje jurisdikcije, a prema čl. 120. Ugarskog sabora iz 1715. kralj ih je zasebno sankcionirao ukoliko se radilo o kraljevim pravima, sudskom postupku ili pravosuđu; objašnjenje tog članka daje BEUC, *nav. dj.*, str. 50.-52.

²²¹ Agent hrvatskih staleža pri Ugarskoj kancelariji nije imao nikakav utjecaj na savjetovanja, on je samo zastupao procesuiranje hrvatskih predmeta unutar Kancelarije. I Krajačić tvrdi da dolazi do nesporazuma u komunikaciji Ugarske kancelarije i hrvatskih staleža te predlaže da se Banskom Hrvatskom vlada prema ugarskim zakonima kako bi se spriječili daljnji nesporazumi i inzistiranje hrvatskih staleža na neobjavljenim zasebnim zakonima (v. Krajačić, fol. 3.-4.)

²²² Koller, fol. 32.-33.

kontribucijom iz ruku staleža, pomoć pri uređenju trgovačkog puta i informacije o pripadnosti Siska i prekokupskog područja, a i uspješnost komisije za razgraničenje pod njegovim vodstvom uvjetuje upravo osnivanjem takve institucije. Naglašavanje potrebe osnivanja dva zasebna odbora - vjerskog i sanitarnog - očit su rezultat Kollerove tadašnje preokupacije kao potpredsjednika Dvorskog sanitarnog odbora i Hirskeg dvorskog odbora.

Prijedlog koji je dao za rješenje problema izvršne vlasti u Banskoj Hrvatskoj nije nepoznato rješenje. Njegov je plan točna kopija uređenja Ugarskog namjesničkog vijeća, uz smanjen broj osoblja i manju specifikaciju poslova unutar raznih odbora, vjerojatno zbog manjeg teritorija, pa stoga i lakše organizacije uprave. Stoga predlaže da se i uputa za gubernijsko vijeće izradi prema uputi koju je Ugarsko namjesništvo dobilo 1724. godine, kao i dopunama te upute. Kad primjećuje da ne postoji niti jedna zemlja s monarhijskom vladavinom u kojoj vladar nema svoje političko tijelo, sasvim je u pravu: postojanje takvog tijela od jačanja tendencije za uređenjem stalnog poreza u 17. stoljeću osnovni je uvjet za dobro funkcioniranje države i utemeljenje vladarske moći, stoga niti u Habsburškoj Monarhiji nije bilo pokrajine bez kolegijalnog tijela izvršne vlasti, koja su tijekom vladavine Marije Terezije postala instrument kraljevske moći pri oduzimanju zakonodavne funkcije staleškim saborima. Stoga Kollerov prijedlog da se u Banskoj Hrvatskoj osnuje takva institucija potpuno odgovara praksi Dvora. Već spomenuti prijedlozi za osnivanjem gubernija oko 1755. godine nisu provedeni niti se o njima službeno raspravljalo - tad je odlučujući faktor bio stav Marije Terezije da hrvatski staleži sami moraju zatražiti takvu intervenciju.²²³ Desetljeće kasnije, Koller ne samo da ne predlaže konzultaciju sa staležima u tom pitanju, nego Hrvatskom saboru i banu ne daje apsolutno nikakav utjecaj u formiranju te institucije i imenovanju njezinih savjetnika. On donosi već gotov prijedlog i svu pripremu daje u ruke Ugarskoj kancelariji, pa i izbor prvih savjetnika i ostalog osoblja vijeća. Ban je pritom za njega samo pijun: njega će se obavijestiti o gotovoj odluci i naložiti mu njezino provođenje.

²²³ Takvu je odluku Marije Terezija vlastoručno upisala na nacrt upute za novog hrvatskog bana 1756., u koji je Ugarska kancelarija unijela uvođenje banskog vijeća. V. MOL, MKK, Orig. ref., br. 209. iz 1756.

Odluka o osnivanju gubernijskog vijeća i o njegovoj djelatnosti

Pojava Lacyjeve, Neuholdove i Kollerove predstave na Dvoru pokrenula je daljnju raspravu dvorskih institucija. Sa sve tri predstave Marija Terezija odlučila je postupiti na isti način: naredila je knezu **Georgu Adamu Starhembergu** da formira posebnu dvorsku komisiju radi rasprave o iznesenim prijedlozima.²²⁴

Dužnost predsjedništva takvog sastanka Starhemberg nije obavljao kao poznavatelj prilika u Hrvatskoj, nego kao prvi ministar Državnog vijeća i odgovorna osoba za unutarnje poslove Monarhije. Iako je njegova politička karijera obilježena isključivo diplomatskim poslovima Monarhije (bio je poslanik u Lisabonu, a zatim u Parizu), svojim dolaskom u Državno vijeće 1766. zamijenio je nedavno preminulog Haugwitza i potpuno se posvetio unutarnjim poslovima Monarhije.²²⁵ Uz Kaunitza bio je jedan od najutjecajnijih ljudi unutarnje politike Dvora od 1766. do 1770., kad je postao ministar u Austrijskoj Nizozemskoj.²²⁶ Kao prvi ministar Državnog vijeća Starhemberg je osobito poticao rješavanje poslova zemalja krune sv. Stjepana, ističući da bi to trebala biti primarna briga Državnog vijeća,²²⁷ a pritom je zastupao stajalište izjednačavanja ugarskog i austrijskog dijela Monarhije poticajnom, a ne prohibitivnom politikom.²²⁸ Starhemberg je djelovao kao predsjednik raznih odbora za pitanja Ugarske od samog početka rada u Državnom vijeću, budući da je

²²⁴ HHStA, KA, StR, Protokolle, sv. I./ 1767., br. 410. i 465. Iako Kollerova predstava nije došla na Državno vijeće, iz Starhembergovog mišljenja od 20. ožujka 1767. vidljivo je da je i Kollerova predstava predana njemu sa zadatkom da predsjedava takvoj mješovitoj komisiji. V. OOeLA, AS, kut. 20., tom I., 20. 3. 1767. / br. 410.

²²⁵ O Starhembergu v. EICHWALD, R., *Georg Adam Fürst Starhemberg (1724-1807). Diplomat, Staatsman und Grundherr*. Neobjavljena disertacija. Sveučilište u Beču, 1969.; za njegovu djelatnost unutar Državnog vijeća osobito str. 126.-164.

²²⁶ Iako je Kaunitz predao ostavku kad je Marija Terezija pozvala Starhemberga iz Pariza, njihova kasnija suradnja ne odaje nespornosti. O odnosu Kaunitza i Starhemberga 1766. v. KHEVENHÜLLER-METSCH, SCHLITTER, *nav. dj.*, sv. VII., str. 196. i dalje; SZABO, F. A. J., *nav. dj.*, str. 61. i dalje, EICHWALD, R., *nav. dj.*, str. 121. i dalje.

²²⁷ SZABO, F. A. J., *nav. dj.*, str. 311.

²²⁸ V. njegovo mišljenje o odnosu Dvora prema Ugarskom gospodarstvu u: EICHWALD, R., *nav. dj.*, str. 158.-159.

vodio rasprave o provođenju ugarskog urbara 1766. i 1767.²²⁹ Na taj je način aktivno sudjelovao i u raspravama o promjenama u Banskoj Hrvatskoj, dijelom kao predsjednik dvorskih komisija, a dijelom kao koordinator rada ostalih institucija pri izradi uputa za obje komisije koje su te godine trebale krenuti u Hrvatsku.²³⁰ Iz Starhembergovih mišljenja o predmetima koji su dolazili na Državno vijeće vidljivo je da su ipak najvažnije prijedloge davali ostali savjetnici Državnoga vijeća, prvenstveno Anton Stupan von Ehrenstein i Heinrich Cajetan Blümegen, na čija se mišljenja Starhemberg redovito poziva.²³¹

Kad su se krajem veljače i početkom ožujka 1767. godine sve tri predstave - Kollerova, Neuholdova i Lacyjeva - pojavile na Dvoru, odnosno, na sjednicama Državnoga vijeća, Blümegen je istaknuo sličnost njihovih osnovnih ciljeva te predložio da se one razmatraju kao povezan predmet. Starhemberg je podržao njegov prijedlog, s razlikom da se, zbog mnoštva predmeta koje treba raspraviti, predstave ipak rasprave u dva odijeljena sastanka. Razlog za održavanje zasebnih sastanaka bio je i lakši izbor ljudi koji će prisustvovati sastanku, jer se Kollerov prijedlog držalo čisto političkim spisom i o njemu su mogle raspravljati samo političke institucije, dok se o Lacyjevim i Neuholdovim prijedlozima moralo poslušati mišljenje predsjednika Dvorskog ratnog vijeća i Komore. Prema Starhembergu, takvim bi se načinom sistematizirao postupak i spriječilo miješanje interesa institucija.²³² Marija Terezija odobrila je

²²⁹ MOL, MKK. Orig. ref., br. 614. iz 1766.; StR, br. 166. iz 1767., EMBER, Gy., *Staatsrat*, str. 172.-174.

²³⁰ Svi protokoli zajedničkih komisija za poslove komisije za razgraničenje i za istraživanje kontribucije dolazili su Starhembergu, a njemu su upravljena i kraljevska pisma u tim predmetima. V. KrA, HKR, 1767., 27-März-434/3, 27-Apr.-720.

²³¹ Na žalost, mišljenja Stupana, Borié-a i Blümegena nisu sačuvana. Budući da je na cirkularni spis (Circular, Votantenbogen), Starhemberg svoja mišljenja pisao iza tih savjetnika, gotovo se redovito slaže s jednim od prethodnih prijedloga, a njegova se inicijativa ograničava na protokolarne primjedbe. Za Starhembergova mišljenja v. OOeLA, AS, kut. 17.-23.

²³² "Wird das Werk anderst gegriefen, so besorge ich, daß die objecta confundiret, die Sessionen ohne Noth verlängert, und da ein jeder proponent nur mit seinen Vorschlag auszureichen suchen wird, die Beschwerusen sich dergestalt häufen dörfen, daß auch der Sache beynahe gar nicht zu kommen wäre." OOeLA, AS, kut. 20. tom I., 20. 3. 1767. / br. 410. Starhembergovo mišljenje upućuje na Blümegena kao predlagача zajedničkog savjetovanja o tim spisima.

takav postupak pa je Starhemberg daljnju organizaciju savjetovanja vodio prema tom principu: prva je rasprava vođena o Kollerovoj predstavci, druga o Neuholdovoj i Lacyjevoj, s ciljem da se prvo donese odluka o tome da li prema Kollerovom prijedlogu osnovati gubernijsko vijeće i u kakvom ga obliku postaviti, da bi se zatim na temelju Neuholdovih i Lacyjevih prijedloga na drugom sastanku mogli odrediti osnovni zadaci te institucije.

Dvorska komisija od 24. ožujka 1767.

Starhemberg je prvi sastanak održao 24. ožujka 1767. Predmet o kojem se raspravljalo bila je Kollerova predstava.²³³ Sastav te dvorske komisije odredila je Marija Terezija na prijedlog savjetnika Državnog vijeća²³⁴ te su u njoj osim Starhemberga sudjelovali: iz Državnog vijeća grof Heinrich Cajetan Blümegen, barun Aegid Borié i barun Anton Stupan von Ehrenstein, iz Ugarske dvorske kancelarije grof Ferenc Esterházy, grof György Fekete, barun Antal Cothman i Gáspár Farkas te Koller kao autor prijedloga. Dakle, svi savjetnici te komisije, osim Kollera, bili su isključivo predstavnici dvije dvorske institucije ovlaštene za pitanja političke uprave u Banskoj Hrvatskoj: predstavnici Državnog vijeća kao savjetodavnog tijela kralja – nosioca vrhovne izvršne vlasti – te predstavnici Ugarske dvorske kancelarije, savjetodavno-izvršnog tijela kralja za poslove kraljevina Mađarske, Hrvatske i Slavonije. Sastanku su prisustvovali svi savjetnici Državnog vijeća obično uključeni u pitanja unutarnje politike u ugarskom dijelu Monarhije. Jedini savjetnik Državnog vijeća koji nije sudjelovao na ovom sastanku bio je Kaunitz, koji se tada vrlo rijetko uključivao u rasprave o konkretnim mađarskim ili hrvatskim pitanjima.²³⁵ Blümegen, Borié i Stupan od samog su početka djelovanja Državnog vijeća aktivno sudjelovali u svim pitanjima koja su se

²³³ "Protocollum commissionis habitae die 24a Martii 1767., den Vorschlag wegen Errichtung einer besonderen politischen Landesstelle in Croatien betreffend.", MOL, MKK, Orig. ref., br. 182. iz 1767., fol. 1.-15.

²³⁴ HHStA, KA, StR, Protokolle, sv. I./ 1767., br. 287.

²³⁵ Koncepti Kaunitzovih mišljenja o predmetima koji su se raspravljali na Državnom vijeću nalaze se u HHStA, KA, StR, Kaunitz Voten, kut. 1.-8.. Kaunitzovo se mišljenje pojavljivalo na vrlo malo cirkulara o pitanjima zemalja krune sv. Stjepana, za razliku od pitanja unutarnje uprave austrijsko-češkog dijela Monarhije o kojima je davao opširna mišljenja. Kad je izrazio mišljenje o nekom od ugarskih predmeta, tek se složio s nekim od prijašnjih prijedloga, jer je zadnji dobivao cirkularni spis.

ticala zemalja krune sv. Stjepana. Osobito se pritom isticao Borié, koji je početkom šezdesetih godina bio i službeni stručnjak Državnog vijeća za pitanja ugarskog prava.²³⁶ Od neslužbenih savjetnika Državnog vijeća za ugarska pitanja ovdje su bili Koller kao autor prijedloga te Cothman, koji je krajem 1766. iz Ugarske komore prešao u Kancelariju. Cothman, ugarski kancelar Esterházy, potkancelar Fekete i savjetnik Farkas na ovom su sastanku sudjelovali kao predstavnici Ugarske kancelarije, prema ugarskom zakonu jedine institucije ovlaštene za raspravu o ugarskim pitanjima, koja će i preuzeti izvršenje kraljevske odredbe nastale na temelju zaključaka sastanka.

Tako okupljena dvorska komisija došla je do zaključka da je predloženo osnivanje zasebne institucije u Banskoj Hrvatskoj, ovisne samo o Ugarskoj dvorskoj kancelariji,²³⁷ vrlo koristan instrument za promicanje koristi kraljevske vlasti, naglašavajući da bi takva institucija bila rješenje za provođenje kraljevskih odredbi u zemlji te održavanja dobrog stanja nakon uređenja. Komisija se u glavnim crtama složila s Kollerovim prijedlogom, ali je ujedno istakla da se zaključci njezine rasprave o osnivanju takve institucije trebaju uzeti samo kao **hipotetički** jer prije konačne odluke o osnivanju gubernijskog vijeća za Bansku Hrvatsku treba riješiti **osnovno pitanje: koliko će teritorija ostati pod civilnom upravom nakon što komisija za razgraničenje, određena za svibanj, provede inkorporaciju hrvatskih posjeda u Vojnu krajinu?** Prema komisiji, tek nakon odluke o površini zemlje predviđenoj za dopunu Vojne krajine može se raspravljati o tome da li je preostalom civilnom dijelu potrebna takva institucija. Dakle, dok se ne riješi to pitanje, prijedlozi komisije o organizaciji gubernijskog vijeća na ovom se sastanku donose samo da bi Ugarska kancelarija u slučaju potrebe mogla brzo pripremiti sve dokumente.

²³⁶ Gy. Ember na temelju spisa Državnog vijeća zaključuje da je Borié najviše znao o ugarskom pravu u dvorskim krugovima oko vladarice. Usp. EMBER, Gy., "Der österreichische Staatsrat und Ungarn in der 1760er Jahren", u: DRABEK et al., *Ungarn und Österreich unter Maria Theresia und Joseph II.* Beč, 1970., str. 46.-47.

²³⁷ Termin koji se koristi u zapisniku je "hiesige Hofstelle". (fol. 2.) Budući da je zapisnik sastanka pisao zapisničar Kancelarije, i u cijelom se zapisniku naglašava uloga Kancelarije (čest je izraz "von Seiten des der Hungarischen Canzley, als auch von gegenwärtiger Commission"), mislim da drugo značenje toga termina ne može doći u obzir.

Daljnji prijedlozi komisije o eventualnoj organizaciji gubernijskog vijeća sistematizirani su po sljedećim točkama:

1. Broj službenika vijeća i njihove plaće. Iako je Koller predložio osam savjetnika vijeća, komisija je prihvatila prijedlog Ugarske kancelarije da se taj broj smanji na pet savjetnika, pri čemu bi bio izabran jedan savjetnik iz svećeničkog staleža, jedan iz velikaškog staleža, dvojica iz plemićkog staleža te jedan savjetnik kao predstavnik Komore. Neznatno je izmijenjen i Kollerov prijedlog njihovih plaća: dok je Koller predviđao da savjetnici iz svećeničkog i velikaškog staleža zbog većeg imetka dobivaju nižu godišnju plaću, komisija je svim savjetnicima predvidjela istu godišnju plaću od 1.000 forinti, izuzev predstavnika Komore, u čijem je slučaju prihvatila Kollerov prijedlog da on dobiva samo pola plaće jer već dobiva plaću od Komore. Nadalje, komisija je predložila povećanje plaća zapisničara s predloženih 300 na 350 forinti, računovođe s 350 na 400 forinti; umjesto četiri pisara s plaćom od 150 forinti komisija savjetuje da se zaposle trojica s plaćom od 200 forinti. I plaću sluge komisija je povisila s predloženih 50 na 120 forinti. Tako bi se godišnji troškovi vijeća sveli s Kollerovih 11.600 forinti na 9.670 forinti. Prema tim prijedlozima komisije *status personalis* vijeća izgledao bi ovako: ban kao predsjednik (1500 forinti), 5 savjetnika (4x 1.000 i 1x 500 forinti), dvojica tajnika (2x 600 forinti), zapisničar (350 forinti), registrator (400 forinti), računovođa (400 forinti), trojica pisara (3x 200 forinti), dvojica pripravnika (2x 100 forinti), sluga (120 forinti) te materijalni troškovi u iznosu od 400 forinti.

Što se ranga savjetnika vijeća tiče, komisija je predložila da budu rangirani ispred prisjednika Banskog stola, kako bi se na taj način potaknuo kvalitetne ljude na aplikaciju za mjesto savjetnika. Za naziv institucije komisija je u potpunosti prihvatila predložen naziv *Consilium regii gubernialis*.

2. Gubernij će zasjedati u Zagrebu, kako je Koller predložio, gdje će ban, budući da se njegova rezidencija nalazi u Varaždinu, morati iznajmiti kuću.

3. Ugarska kancelarija izradit će žig gubernijskog vijeća na temelju grbova kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije.

4. Ugarska kancelarija također će izraditi uputu za gubernijsko vijeće na temelju upute izradene za Ugarsko namjesničko vijeće.

5. Komisija je prihvatila mišljenje Ugarske kancelarije da je postavljanje dvojice savjetnika iz Namjesničkog vijeća u gubernijsko vijeće na dva do tri mjeseca radi uvođenja u posao bespotrebno, jer će ionako sve biti rečeno u uputi. Budući da je Kancelarija predložila da pošalje nekoga od svojih savjetnika na kratko vrijeme u Zagreb, njezin je zadatak napisati zaseban prijedlog o tome.

6. Prijedlog Kollera da se računovođa i registrator pošalju iz Namjesničkog vijeća komisija drži neizvedivim, jer tamošnje osoblje ima veće plaće i neće pristati na smanjenje dohodaka. Stoga predlaže da se iz Namjesničkog vijeća pošalje jedan od pripravnika.

7. Kollerov prijedlog da se kralju ostavi pravo imenovanja cjelokupnog osoblja do računovođe komisija je prihvatila u potpunosti.

8. Komisija ističe da je briga o upravi kontribucijom najvažnija zadaća nove institucije te u potpunosti prihvaća Kollerov prijedlog da se za tri hrvatske županije postavi civilni povjerenik, koji bi zajedno s povjerenikom slavonskih županija bio podložan direktoru civilnog povjerenstva u gubernijskom vijeću. Jedino savjetuje da takvo uređenje kontribucijskih poslova pričekava do početka sljedeće vojne godine dok se gubernij ne ustali u radu.

9. Prvo osoblje gubernija treba predložiti Ugarska kancelarija, ali, suprotno Kollerovom prijedlogu, oba savjetnika iz plemićkog staleža moraju biti domaći plemići, jer bi, prema mišljenju komisije, postavljanje plemića iz susjedne mađarske županije izazvalo veliko negodovanje kod hrvatskih staleža. Komorski povjerenik, prema komisiji, ipak može biti mađarski plemić.

10. Komisija je ponovno istakla da početak rada gubernija ovisi o površini ekskorporiranog zemljišta te ne može odrediti da li će gubernij moći biti postavljen prije početka rada komisije za razgraničenje kako je Koller želio. Ipak je naloženo Ugarskoj kancelariji da što prije obavi sve pripreme za eventualno osnivanje gubernija.

11. Budući da se držalo da je ban u Beču, komisija je predložila da ga se odmah nakon kraljičine odluke obavijesti o kraljičinoj volji i naredi mu da sazove Sabor. Tek bi o svojem povratku u Beč ban položio zakletvu i preuzeo žig i dekrete o imenovanju.

12. Daljnje odluke ban će dobiti nakon osnivanja gubernija.

Iz navedenih je točaka vidljivo da je dvorska komisija, koja se pod predsjedništvom Starhemberga sastala 24. ožujka 1767., u osnovnim crtama prihvatila Kollerov prijedlog organizacije gubernijskog vijeća, no njegovom osnivanju pretpostavlja pitanje: da li će nakon dopune Karlovačkog generalata pod ingerencijom Hrvatskog sabora i bana ostati dovoljno teritorija za čije bi uređenje bio potreban osnutak institucije izvršne vlasti?

To pitanje komisije djeluje frapantno, budući da pretpostavlja da će ekskorporacijom biti izuzet veći dio površine jurisdikcije hrvatskih staleža, a da će preostali teritorij biti premalen za uređenje izvršne vlasti. Bez obzira na snažnu tendenciju jačanja kraljevske vlasti u zemljama krune sv. Stjepana šezdesetih godina i intervenciju kraljevih organa u pitanja unutarnjeg uređenja uz mimoilaženje staleža, nisam pronašla niti jedan primjer tako jasno formulirane minorizacije pravnog ustroja i staleške moći, čak niti u vrlo otvorenim mišljenjima savjetnika Državnog vijeća.²³⁸ Upravo se tih godina vode rasprave o urbarskoj regulaciji mađarskih županija i o korištenju komorskih dobara za promicanje interesa Dvora, no pri tim raspravama ne postaje sporna ni jurisdikcija civilne uprave ni potreba za efektivnim aparatom izvršne vlasti na području pod isključivom kontrolom staleža. Dapače, provođenje svih reformi bazira se isključivo na kraljevom upravnom aparatu – Namjesničkom vijeću i županijskim upravama. No izjava dvorske komisije od 24. ožujka implicira takoreći "dizanje ruku" od suradnje s hrvatskim staležima svojevrsnom teritorijalnom podjelom moći pri čemu će se Dvor truditi preuzeti što veći dio, a o onome što ostane odlučit će je li dovoljno vrijedno njegove brige. Pri tako formiranoj izjavi komisije upadaju u oči dvije činjenice vrlo neobične za tadašnje predstavke vladaru: način argumentacije i isključiva uvjetovanost postupka, bez navođenja alternativnog rješenja.

Jedini argument za odustajanje od osnivanja tijela izvršne vlasti koji komisija navodi jest umanjeno područje, što implicira da na malom području uprave nije važna intervencija radi poboljšanja aparata izvršne vlasti. No, komisija ni jednom riječju ne navodi da je područje

²³⁸ Budući da su savjetnici Državnog vijeća putem cirkulara međusobno diskutirali te se u svojim mišljenjima nisu obraćali Mariji Tereziji, njihove su izjave puno slobodnije nego što bi bile u službenom prijedlogu vladaru. Izbor mišljenja o ugarskim poslovima objavio je EMBER, Gy., *Staatsrat*.

Banske Hrvatske pod civilnom upravom već i tada površinski maleno te da je za zbrinjavanje provedbe kraljevskih odluka dovoljan aparat koji na tom području postoji - za što držim da bi bila uobičajena argumentacija u predstavkama institucija tog vremena. Postojeća je konstatacija također u potpunom neskladu s brigom o uređenju lokalne uprave u ostalim manjim upravnim cjelinama Monarhije: pojedine austrijske pokrajine površinski su također bile male, no u njima se, osobito šezdesetih godina nakon završetka Sedmogodišnjeg rata, intenzivno uređuje aparat izvršne vlasti (austrijski dio Šleske, Gornja Austrija, Koruška, Kranjska; čak se i u Donjoj Austriji pedesetih godina formira gubernij, koji dotad nije postojao zbog stalne vladareve prisutnosti). Doduše, u tim je zemljama već po iznosu kontribucije takva institucija nezamjenjiva, jer je taj iznos tada do nekoliko puta veći od iznosa kontribucije koji plaćaju hrvatske i slavonske županije.²³⁹ Ipak tendencija povećanja kontribucije hrvatskih županija radi održavanja Banske krajine traži uređenje izvršne vlasti, što je jedan od osnovnih razloga zbog čega mi se sasvim nevjerovatnim čini odustajanje od intervencije kraljeve vlasti u unutarnju upravu isključivo zbog smanjenja teritorija podložnog kontribuciji. Zaključak komisije ide upravo u tom smjeru, jer komisija niti jednom riječju ne navodi neko alternativno rješenje kojim bi se postiglo efektivno izvršavanje kraljevskih odredbi, što je inače redovit slučaj pri svakom savjetovanju vladara.

Navedene su me nelogičnosti navele na pomisao da je komisiju na davanje takvoga savjeta potaknuo motiv koji je ostao skriven u samome tekstu zapisnika njezina sastanka. Pomnija analiza okolnosti u kojima je nastao Kollerov prijedlog i u kojima je sazvana dvorska komisija daje značajne indikacije da se postavljanje prijedloga kraljici u obliku hipotetskog rješenja može nazvati i svojevrsnim ultimatumom Ugarske kancelarije, podržanim od strane savjetnika Državnoga vijeća. Što je dvorsku komisiju – prvenstveno Ugarsku kancelariju – moglo potaknuti na takav potez?

Pronalazak objašnjenja vraća priču na Kollerovu komisiju za razgraničenje. Budući da se osnutak Vijeća postavlja kao jedan od preduvjeta djelotvornosti komisije, tijekom ožujka trajali su pregovori između Ugarske dvorske kancelarije, Dvorskog ratnog vijeća i Dvorske komore o

²³⁹ O iznosima kontribucije austrijskih i čeških pokrajina v. DICKSON, P. G. M., sv. I., tabela 2.2., str. 438.-439.

uputi i djelokrugu Kollerove komisije za razgraničenje, čiji je polazak u Bansku Hrvatsku predviđen za svibanj. Tijekom tih pregovora očiti su nesporazumi Ugarske kancelarije i Dvorskog ratnog vijeća, uglavnom iz razloga što je Kancelarija u tom pitanju branila staleške interese i zalagala se za uobičajeni utjecaj staleških struktura u rad komisije; dok se Dvorsko ratno vijeće zalagalo za vojne interese na području Krajine. Razlike u stavu te dvije institucije došle su do izražaja osobito u pitanju ukupne površine terena za dopunu Karlovačkog generalata, koji će se oduzeti civilnoj upravi, te oko ovlaštenja komisije za razgraničenje da sama tijekom rada određuje tu površinu. Prvi je sastanak navedenih institucija održan 12. ožujka i na njemu je već došlo do prepirke: ubrzo nakon sastanka, 16. ožujka, Ugarska kancelarija piše predstavku kraljici u kojoj traži da se u Beč pozovu ban i izaslanici staleža, jer prema izvješćima njezinih predstavnika s tog sastanka (Cothmana i Farkasa) utvrđuje da vojne vlasti zahtijevaju inkorporaciju **znatnih posjeda nedefinirane površine** iz civilnog dijela u Karlovački generalat. Kancelarija pritom brani prava staleža te naglašava da hrvatski staleži ne samo da imaju jednake slobode i prava kao i ugarski staleži, nego su kraljevskim diplomama zadobili i zasebne koncesije te da je takvu intervenciju u područje njihove jurisdikcije nemoguće provesti bez njihovog pristanaka.²⁴⁰ Do sastanka pod Starhembegovim predsjedništvom 24. ožujka, na kojem se donosila odluka o potrebi upravne reforme u Banskoj Hrvatskoj, Kancelarija još nije dobila odgovor na tu predstavku,²⁴¹ a u međuvremenu je Esterházy obavijestio Starhemberga da ban bez poziva dolazi u Beč 23. ožujka.²⁴² Taj se podatak kasnije pokazao netočnim, no ipak je ušao u zapisnik Starhembegove komisije od 24. ožujka. (točka 11.).

Iz jednog kasnijeg Lacyjevog pisma Starhembegu točno se može odrediti izvor sukoba Kancelarije i Dvorskog ratnog vijeća.²⁴³ Lacy u

²⁴⁰ MOL, MKK, Orig. ref., br. 97. iz 1767.

²⁴¹ Odgovor Marije Terezije na predstavku napisan je tek 27. ožujka. HHStA, KA, StR, Protokolle, sv. II./ 1767., br. 593.

²⁴² OÖeLa, AS, kut. 20., tom I., 22. 3. 1767. / br. 593. Nisam uspjela ustanoviti koliku je ulogu Kancelarija imala u navodnom banovom putovanju u Beč.

²⁴³ KrA, HKR, 1767., 27-Apr-720. (Lacyjeva nota Starhembegu od 30. travnja i primjedbe na zapisnik Ugarske kancelarije). Za cjelovit zapisnik tog sastanka v. KrA, HKR, 1767., 27-Aug-301., fol. 176.-214.

tom pismu oštro protestira protiv zapisnika koji je Ugarska kancelarija sastavila o sastanku održanom radi izrade upute za komisiju za razgraničenje. Tim je sastankom zbog bolesti Lacyja predsjedao Esterházy i u zapisnik su ušli razni prijedlozi s kojima se vojne vlasti nisu slagale. Od niza navoda iz tog zapisnika za koje Lacy tvrdi da ih je Ugarska kancelarija samovoljno ubacila osobito u oči padaju oni kojima Ugarska kancelarija pokušava točno odrediti površinu zemlje za ekskorporaciju na 37.504 jutara, što je za Kancelariju još uvijek znatno, ali za Lacyja "*nur ein- oder andere benachbahrte Herrschaft*", čime se za njega niti izdaleka ne bi postigao cilj.

Držim, dakle, da je zaključak dvorske komisije o uvjetovanosti osnivanja gubernijskog vijeća s površinom koja će ostati pod civilnom upravom instrument kojim je Ugarska kancelarija s jedne strane željela potaknuti kraljicu na odluku o ograničenju površine za ekskorporaciju s razlogom da se izbjegne kasnija samovolja Kollerove komisije u tom pitanju, a s druge strane spriječiti odluku u korist Dvorskog ratnog vijeća. Iako je zapisnik sastanka dvorske komisije od 24. ožujka izrađen u kancelariji Ugarske dvorske kancelarije, a kasnije Lacyjevo iskustvo sa zapisnikom Kancelarije pokazuje da je Ugarska kancelarija bila u stanju neovlašteno intervenirati u sadržaj zapisnika, mislim da su se pri ovom pitanju i savjetnici Državnog vijeća mogli složiti da takav zaključak uđe u zapisnik sastanka. Starhemberg, Borié i Stupan pripadali su struji na Dvoru predvođenoj Kaunitzom, koja se protivila neograničenom jačanju vojske te je kao temelj očuvanja sigurnosti države postavljala prvenstveno dobru financijsku upravu i racionalno gospodarstvo, a tek onda dobro uređenu vojsku.²⁴⁴ Stavovi savjetnika Državnog vijeća tako nisu u suprotnosti podršci Ugarskoj kancelariji u pitanju ograničenja širenja vojnog područja.

Takav zaključak potvrđuje i reakcija kraljice na zapisnik sastanka dvorske komisije, kao i reakcija na rješenje pitanja površine zemljišta za ekskorporaciju. Odluka Marije Terezije na prijedloge Starhembegove

²⁴⁴ Samo je Blümegen podržavao jačanje vojske, no on je na ovom sastanku bio u manjini. Stav savjetnika Državnog vijeća osobito je dobro uočljiv prilikom rasprave o potrebi uvođenja vojnog popisa na kojem je Lacy inzistirao od druge polovice šezdesetih godina. Usp. SZABO, F. A. J., *nav. dj.*, str. 291.

komisije od 24. ožujka brzo je uslijedila.²⁴⁵ Kraljica je odluku upisala vlastoručno na Kollerov prijedlog za osnivanje gubernijskog vijeća: "*placet in allen was will vorgekehrt werden, die weitere instructionen wären nachgehend mit allen stellen eben also vorzunehmen und mir vorzulegen*".²⁴⁶ Time je donesena konačna odluka o osnivanju institucije izvršne vlasti u Banskoj Hrvatskoj, ali je i izbjegnuto pitanje hipotetski postavljenih prijedloga komisije - potrebno je još specificirati površinu terena predviđenog za izdvajanje iz civilne nadležnosti. Konačna je odluka donesena na novom sastanku za izradu upute komisiji za razgraničenje, održanom 2. svibnja, ovaj put pod Starhembergovim predsjedništvom.²⁴⁷ Nakon što je zapisnik sastanka prošao savjetovanje Državnog vijeća, Marija Terezija je odlučila postupiti sasvim u smjeru prijedloga Ugarske dvorske kancelarije, prihvativši kao maksimalnu površinu zemlje za ekskorporaciju 37.504 jutara, obrazloživši svoju odluku sljedećim riječima: "*Da Meine Absicht dahin gehet, womit der Carlstädter Gränitzmilitz in die behörige Verfassung gesezet, und mit der auskommlichen Dotirung versehen werde, ohne jedoch eine allzu beträchtliche Schmälerung des Provincialis zu veranlassen.*" (istaknula I.H.)"

Sastanak dvorske komisije 8. i 9. svibnja 1767.

Rješenjem pitanja površine zemljišta za dopunu Karlovačkog generalata stvoren je, prema zaključcima Starhembergove dvorske komisije od 24. ožujka, i temeljni preduvjet daljnje rasprave o organizaciji gubernijskog vijeća. Iako je Ugarska dvorska kancelarija još 11. travnja poslala prijedlog za žig vijeća,²⁴⁸ pregovori o dužnostima nove institucije započeli su tek 8. i 9. svibnja, kad je pod predsjedništvom Starhemberga održan drugi sastanak s ciljem rasprave o Lacyjevoj i Neuholdovoj predstavi.²⁴⁹

²⁴⁵ Već se u jednom pismu 4. ožujka ugarski kancelar poziva na kraljičinu odluku. MOL, MKK, Orig. ref., br. 157. iz 1767.

²⁴⁶ MOL, MKK, Orig. ref., br. 182 iz 1767., fol. 89.

²⁴⁷ HHStA, KA, StR, Protokolle, sv. II./ 1767., br. 1079. Zapisnik sastanka održanog 2. svibnja nisam, na žalost, uspjela pronaći.

²⁴⁸ MOL, MKK, Orig. ref., br. 138. iz 1767.

²⁴⁹ "Protocollum commissionis habitae die 8va et 9na maii 1767", KrA, HKR, 1767., 27-Aug-301., fol. 126.-142.

Dok je tema prvoga sastanka dvorske komisije bilo načelno pitanje da li osnovati instituciju izvršne vlasti i kako je organizirati, na ovom se sastanku pobliže trebalo odrediti njezinu djelatnost i primarnu preokupaciju. Prema Starhembergovu prijedlogu, prisjednici te dvorske komisije bili su predstavnici političke i vojne vlasti te predstavnici Komore jer se raspravljalo o predmetima koji su ulazili u ingerenciju svake od tih institucija.²⁵⁰ Predstavnici Državnog vijeća ovoga su puta, osim Starhemberga, bili samo Blümegen i Stupan, iz Ugarske dvorske kancelarije sastanku su prisustvovali Esterházy, Fekete i Cothmann, iz Dvorske komore njezin predsjednik Karl Friedrich Hatzfeld zu Gleichen te potpredsjednik Pál Festetics, a od strane vojnih vlasti Philipp Levin Beck, vrhovni zapovjednik i inspektor Vojne krajine, te Siskovics i Goldt, savjetnici Dvorskog ratnog vijeća. Na sastanku je sudjelovao i Koller kao jedina osoba neovisna od ovlaštenih institucija.

Dvorska je komisija odvojeno raspravljala o te dvije predstavke. Prvo se rasprava vodila o Lacyjevoj predstavki, jer ju je komisija karakterizirala kao prijedlog isključivo vojne organizacije. S Lacyjevim primjedbama o radu bana i o njegovoj neposlušnosti prema zahtjevima Dvorskog ratnog vijeća komisija se potpuno složila i istaknula da je svima jasno, čak i Ugarskoj dvorskoj kancelariji, da je u čisto vojnim pitanjima ban apsolutno odgovoran Dvorskom ratnom vijeću. Komisija je jedino istakla da je teško razlučiti čisto vojna pitanja od prava bana i staleža te predložila da Dvorsko ratno vijeće izradi novu uputu za bana kojom će mu bolje objasniti njegove ovlasti i dužnosti nego što je to učinjeno banskom diplomom iz 1750. i uputom iz 1756. Komisija je odobrila i Lacyjev prijedlog da vojnog povjerenika, koji se brinuo za prihode Banske krajine i primjenu iznosa kontribucije unutar Banske krajine, više ne postavljaju hrvatski staleži, kako je to bilo određeno čl. 9. banske diplome, nego da ga postavlja direktno Dvorsko ratno vijeće. Lacyjev prijedlog da cijelu upravu kontribucijom preuzmu dvorske institucije odbačen je zbog već odlučenog osnivanja zasebne institucije, koja će se o tome brinuti preko civilnog povjerenika.

Slična je zadaća novoj instituciji namijenjena u uređenju porezne uprave hrvatskih županija. Budući da je Dvorskom ratnom vijeću, kao i cijelom Dvoru, potpuno nepoznat način financiranja Banske krajine i osnova

²⁵⁰ OOeLA, AS, kut. 20., tom I., 20. 3. 1767. / br. 410.

kontribucije u Kraljevini, Lacy je u svojoj predstavi osobito isticao potrebu da tamošnju poreznu upravu od 1750. godine ispita zasebna komisija na čelu s banom, koja je i određena u studenom 1766. po uzoru na komisiju pripremanu 1757. godine.²⁵¹ U međuvremenu je odluka o osnivanju gubernijskog vijeća promijenila planove o istraživanju hrvatske kontribucije, pri čemu je opet Kollerov prijedlog bio presudan. Naime, nakon što je ban na temelju naredbe Marije Terezije iz prosinca 1766. poslao dio napravljenog popisa Hrvatske u Beč,²⁵² savjetnici Državnog vijeća, osobito Blümegen, predložili su da se taj popis preda Kolleru kao poznavatelju prilika u Hrvatskoj kako bi se na sastanku određenom za 24. ožujka razmotrio Kollerov prijedlog o tome i dogovorio način uređenja poreznih poslova hrvatskih županija.²⁵³ Marija Terezija odlučila je popis prema savjetu Königa, referendara Državnog vijeća, dostaviti Starhembergu da se o tome raspravi s Kollerom na sastanku 24. ožujka.²⁵⁴ Na tom se sastanku ipak nije raspravljalo o tom popisu, no popis je dostavljen Kolleru, koji je o njemu 16. travnja napisao predstavku.²⁵⁵ Nakon kritike dostavljenog popisa zbog nedosljednosti i nepotpunosti, Koller je predložio da se on ne odobri i da cijeli posao provođenja popisa preuzme novo gubernijsko vijeće. Budući da je pitanje osnivanja vijeća do sastanka dvorske komisije 8. i 9. svibnja riješeno i da je porezna uloga vijeća postavljena prema modelu kakav je postojao u Ugarskom namjesničkom vijeću, dvorska komisija je odlučila odgoditi odlazak komisije za istraživanje kontribucije u Hrvatsku sve dok novo gubernijsko vijeće ne provede popis i ne pošalje sve račune u Dvorsko računovodstvo, kamo su se slali i računi kontribucije mađarskih županija te se tek nakon što Računovodstvo pregleda te račune i predloži plan reformi mogu poslati povjerenici u zemlju s određenim predznanjem o tamošnjoj poreznoj upravi i točnim uputama o djelovanju. Zanimljivo je da za osnovnu djelatnost novog gubernija komisija predviđa upravo

²⁵¹ HHStA, KA, StR, Protokolle, sv. II./ 1766., br. 2896., sv. III./ 1766., br. 3217.

²⁵² Čl. 10. Hrvatskog sabora od 7. siječnja 1767. ZHS, sv. VIII., str. 231.-232.

²⁵³ OOeLA, AS, kut. 20., tom I., 28. 2. 1767. / br. 287.; HHStA, KA, StR, Kaunitz Voten, 10. 3. 1767. / br. 287. Iz Kaunitzovog je mišljenja vidljivo da su se svi savjetnici Državnog vijeća složili o tome, a da je Blümegen najbolje koncipirao svoj prijedlog.

²⁵⁴ HHStA, KA, StR, Protokolle, sv. I./ 1767., br. 287.; za prijedlog Königa s objašnjenjem v. HHStA, Hungarica, fasc. 257., fol. 136.

²⁵⁵ HHStA, Hungarica, fasc. 257., fol. 140.-141.

utvrđivanje na koji se način svi troškovi Banske krajine mogu prenijeti na staleže bez dodatnog opterećenja erara. Komisija je ipak odbacila Lacyjev prijedlog da erar preuzme sve prihode Banske krajine, bojeći se da takav postupak staleže ne izazove na otpor.

Tek nakon odluka o Lacyjevim prijedlozima dvorska je komisija zasebno raspravljala o Neuholdovim prijedlozima.²⁵⁶ Njegove je prijedloge podijelila na one koje zadiru u političke i one koje zadiru u komorske poslove. Za sve probleme političke uprave, koje je Neuhold naveo u predstavi, komisija je odlučila da će prepustiti na brigu gubernijskog vijeća: osim provođenja poslova i porezne uprave, gubernij će, dakle, trebati ispitati privilegije plemićkih općina, status slobodnjaka, ispitati stanje urbarskih davanja i definirati veličinu jedne sesije, zatim se brinuti o uvođenju novih mjera. Nadalje će se gubernij brinuti da se provede komorska odredba o plaćanju kontribucije gradskih zemljišta te da se u gradovima provede dobra policija, tj. kontrola i briga o javnim potrebama gradske zajednice. Prema komisiji, ti zadaci gubernija neće se definirati njegovom uputom, nego će ih napismeno primiti od Ugarske kancelarije kad započne s radom. Osnivanjem gubernija riješit će se i problem neefektivne izvršne vlasti, koji je Neuhold osobito istaknuo, tvrdeći da stalno sazivanje Sabora ometa rad županija te da staleži okupljeni na Saboru imaju pravo mijenjanja odluka županijskih skupština. S tim u vezi, komisija je općenito prihvatila Neuholdov prijedlog da se Sabor više ne saziva, jer "*die Allerhöchste Gesinnung dahingehet, daß ferners zu einer Versammlung der Stände, oder Landtagscongregation, ohne besondere Anordnung nicht fürgeschritten werden solle.*" Ostale probleme koje je Neuhold naznačio u svojoj predstavi, a komisija ih je okarakterizirala kao komorske, rješavat će na licu mjesta komisija za razgraničenje.

Iz zaključaka komisije vidljivo je da je osnivanje gubernijskog vijeća u Banskoj Hrvatskoj imalo dvostruki cilj: jedan od ciljeva standardan je za sve tadašnje institucije izvršne vlasti kako u austrijskim i češkim pokrajinama, tako i u zemljama krune sv. Stjepana - institucionalizacija kraljeve izvršne vlasti u zemlji, koja se očituje u brizi za upravu vojnim (kraljevim) porezom, odgovornosti za provođenje kraljevskih odredbi te

²⁵⁶ U zapisniku se ne spominje ime autora, a da se njegovo ime nije navodilo niti u raspravama, pokazuju spominjani pokušaji Hatzfelda, koji je sudjelovao i na ovom sastanku, da početkom iduće godine otkrije autora te anonimne predstave.

davanje nužnih savjeta kralju vezanih uz lokalne prilike, običaje i privilegije. Drugi je cilj u trenutku osnivanja novog gubernija primaran: dobivanje svih informacija koje se tiču kraljevske vlasti u Banskoj Hrvatskoj u svrhu upoznavanja lokalnih prilika (*Localkenntnis*). Tek nakon što dvorskim institucijama budu na raspolaganju te informacije (popis stanovništva, urbarski odnosi, prava i privilegije pojedinih plemićkih skupina, općenito zasebna prava hrvatskih staleža i dr.) Dvor će dobiti uvid u resurse s kojima raspolaže na području Banske Hrvatske, što je jedan od osnovnih preduvjeta uspješne vladavine, te će moći guberniju izdati daljnje odredbe i upute.²⁵⁷

Osnutak gubernija tako će riješiti najznatniju smetnju utvrđivanju kraljevske vlasti u Banskoj Hrvatskoj, osobito na području same Kraljevine Hrvatske – nepoznavanje tadašnjeg stanja u zemlji. Zaista, kad se promatraju pokušaji reformi od strane kraljevske vlasti i otpor staleža pri provođenju kraljevskih odredbi, može se zaključiti da je osnovni nespoorazum između Dvora i hrvatskih staleža bilo vrlo malo znanje Dvora o lokalnim prilikama. Jedina informacija s kojom je Dvor raspolagao bio je - od 1750. - iznos kontribucije koji je kraljevinska blagajna svake godine morala doznati vojnoj blagajni za održavanje Banske krajine. Sve druge informacije koje je Dvor tražio od te godine hrvatski staleži nisu poslali u Beč: broj stanovništva podložnog kontribuciji, način funkcioniranja porezne uprave, ostali prihodi Kraljevine, urbarska davanja na pojedinim vlastelinstvima pa čak ni sustav unutarnjih carina, toliko bitan za planiranje trgovine. Opetovane odredbe da se u Beč pošalju saborski zaključci i popis prava hrvatskih staleža pokazuju da Dvor nije imao niti osnovni uvjet da bi Kraljevinom mogao vladati prema postojećem zakonu. Stoga je logična tendencija Dvora da upravu Banske Hrvatske uredi prema ugarskom modelu, jer je to bio model koji je Dvoru preko Ugarske kancelarije i zakona Ugarskog sabora vrlo dobro poznat: prvi je takav primjer uređenje hrvatskih županija prema modelu mađarskih i slavonskih županija. Takav je primjer i osnivanje zasebne institucije izvršne vlasti u Banskoj Hrvatskoj kao vrlo logična reakcija na predodžbu kaosa u hrvatskoj upravi izazvanu nedostatkom informacija.

²⁵⁷ Takav način vladavine teorijske temelje dobiva u *Staatenkunde*, vrsti političke znanosti koju je inicirao Herman Conring, a čiji je smisao istražiti informacije za daljnji razvoj uprave i formiranje gospodarske politike. Usp. KOSÁRY, D., *Culture and Society in Eighteenth-Century Hungary*, Budimpešta, 1987., str. 154.

Priprema osnutka Vijeća na Dvoru

Marija Terezija u cijelosti je odobrila zaključke dvorske komisije od 8. i 9. svibnja te su započele pripreme potrebne za sam početak rada gubernija: izrada upute, izbor osoblja i organizacija instalacije nove institucije. Utjecaj na odluke u tom pitanju imali su Ugarska dvorska kancelarija i savjetnici Državnog vijeća. Pritom je Kancelarija izradila prijedloge i slala ih na Dvor, gdje su o njima raspravljali savjetnici Državnog vijeća i predlagali određene izmjene. Ovdje će pokušati prikazati utjecaj tih institucija na pojedine odluke u tim predmetima, a detaljnije o promjenama upute i o osoblju bit će govora na drugom mjestu.

Rasprave o uputi za gubernijsko vijeće započele su ubrzo nakon sastanka dvorske komisije. Već 16. svibnja Ugarska kancelarija šalje prvi nacrt upute, izrađen prema uputi za Ugarsko namjesničko vijeće.²⁵⁸ Ta je predstavka na savjetovanje Državnog vijeća stigla 20. svibnja,²⁵⁹ no kraljica je ubrzo oboljela od malih boginja, što je onemogućilo sjednice Državnog vijeća. Krajem mjeseca odlučeno je da će potpisivanje odluka preuzeti prijestolonasljednik²⁶⁰ te je odonda, prema Starhembergu, posao izrade upute jako požurivan.²⁶¹ Starhemberg je prema savjetu Stupana i Blümegena prosljedio nacrt upute Kolleru te su tek 1. lipnja, nakon što je Koller dostavio svoje mišljenje o tome, poslana primjedba Ugarskoj kancelariji. Ugarska je kancelarija već predstavkom od 3. lipnja dostavila Dvoru svoje refleksije na primjedbe. Savjetnici Državnog vijeća raspravili su o svim točkama predstavke, no u pitanju uređenja sanitarnog odbora unutar gubernija Starhemberg je na prijedlog Blümegena ponovno tražio mišljenje Kollera. Koller je podnio pismeni prijedlog, u kojem je već sam sastavio kraljevsku odluku na tu točku.²⁶² 20. lipnja istovjetna je odluka s

²⁵⁸ MOL, MKK, Orig. ref., br. 212 iz 1767.

²⁵⁹ HHStA, KA, StR, Protokolle, sv. II./1767., br. 1129.

²⁶⁰ KHEVENHÜLLER-METSCH, SCHLITTER, *nav. dj.*, sv. VII., str. 240, pod datumom 27. svibnja 1767.

²⁶¹ OOeLA, AS, Kut. 20, tom II., 29. 5. 1767. / sine numero.

²⁶² HHStA, KA, StR, Akten, kut. 1., br. 1307. iz 1767. Pod tim brojem nalaze se mišljenja savjetnika Stupana, Blümegena i Starhemberga na dva cirkulara te Kollerova predstavka o organizaciji sanitarnog odbora. Spis se nalazi u jedinju kutiji spisa Državnog vijeća starijih od 1833. koja je ostala sačuvana, a sadrži spise br. 1251.-1500 iz 1767.

potpisom prijestolonasljednika proslijeđena Ugarskoj kancelariji, koja je novom predstavkom od 22. lipnja tražila odgovor i na druge točke njezine refleksije od 3. lipnja. One su dostavljene 29. lipnja, pri čemu je Državno vijeće dopustilo tek manje izmjene svojeg prethodnog stajališta.²⁶³

Prvi prijedlog osoblja za novo gubernijsko vijeće Ugarska je kancelarija na Dvor poslala predstavkom od 10. lipnja.²⁶⁴ Za savjetnike je predložila sljedeće osobe: iz staleža prelata srijemskog biskupa Ivana Baptista Paxyja, za savjetnika iz velikaškog staleža grofa Ivana Patačića, namjesnika velikog župana Virovitičke županije, te za savjetnike iz plemićkog staleža protonotara Nikolu Škrleca i Antuna Jankovića, podžupana požeške županije, s naznakom da će petog, komorskog savjetnika morati predložiti Komora. Za tajnike vijeća predložila je Gašpara Hajnala, dotadašnjeg banovog tajnika te Alexandra Széchéna, podbilježnika Varaždinske županije, za zapisničara Stjepana Csernka, banovog pisara, za registratora i ekspeditora Ivana Mihalkovića, koji je tada bio u službi savjetnika Ugarske kancelarije Végha. Za direktora kancelarije predložila je Škrleca, a mjesto računovođe je, prema mišljenju Kancelarije, moglo ostati prazno dok se ne revidiraju računi. I ta je predstavka Kancelarije došla na savjetovanje Državnog vijeća, a o njoj su raspravljali Stupan, Blümegen i Starhemberg.²⁶⁵ Nikome od savjetnika nisu bile poznate predložene osobe: Stupan je istaknuo da mora vjerovati Ugarskoj kancelariji da je za novo gubernijsko vijeće izabrala vrijedne osobe koje će provoditi kraljevske odredbe, Blümegen i Starhemberg zahtijevali su ponovno mišljenje Kollera o tome. Koller je o predloženim osobama napisao predstavku koja, nažalost, nije sačuvana, kao niti mišljenja savjetnika Državnog vijeća o tome. Iz Starhemberegova mišljenja može se zaključiti da je kraljevska odluka o tome sastavljena prema Stupanovoj ocjeni Kollerovog prijedloga,²⁶⁶ a ukratko je glasila: prihvaćaju se predloženi savjetnici, jedino grofa Patačića treba pitati da li želi podnijeti molbu. Ako ne želi, na to se mjesto treba pozvati baruna Malenića. Od osoblja postavljen je za zapisničara Keresztury umjesto predloženog

²⁶³ HHStA, KA, StR, Protokolle, II./ 1767., br. 1446., mišljenja savjetnika o tim točkama v. i StR, Akten, kut. 1., br. 1307 iz 1767.

²⁶⁴ MOL, MKK, Orig. ref., br. 315 iz 1767.

²⁶⁵ HHStA, KA, StR, Akten, kut. 1., br. 1404 iz 1767.

²⁶⁶ OOeLA, AS, kut. 20., tom II., 2. 7. 1767. / br. 1521.

Stjepana Csernka. Kraljevskom je odlukom, suprotno prijedlogu Kancelarije, predviđen za računovođu gubernija Friz, varaždinski fiškal. Zadatak je Kancelarije bio tajno obavijestiti bana o tim imenovanjima i narediti mu da zatraži molbe od nominiranih.²⁶⁷ Uskoro je i Dvorska komora predložila komorskog savjetnika za gubernijsko vijeće: budući da je jedini predstavnik Komore u Banskoj Hrvatskoj u to vrijeme bio kraljevski fiškal Žigmund Komaromy, Komora je držala da jedino on dolazi u obzir za savjetničko mjesto u vijeću.²⁶⁸ Prijedlog Komore je odobren pa je i njoj naloženo da nominiranog obavijesti da preda molbu.²⁶⁹ Komora je ujedno, budući da će troškovi novog gubernijskog vijeća teretiti fond ugarskih komorskih prihoda za 10.000 forinti godišnje, ukazala na potrebu da se što prije pronađe zemaljski fond za pokriće troškova, na što je Marija Terezija naredila Ugarskom kancelaru da se pobrine za formiranje nekog zemaljskog fonda u tu svrhu u roku od godine dana, a da će se do onda plaće gubernijskog osoblja isplaćivati iz komorskih fondova.²⁷⁰

Iz procesa nastanka upute za gubernij i izbora osoblja očito je da je presudan utjecaj u tim pitanjima imao Koller kao podnositelj prijedloga za osnivanje gubernijskog vijeća u Banskoj Hrvatskoj. Savjetnici Državnog vijeća - o pitanjima osnivanja vijeća raspravljali su isključivo Stupan, Blümegen i Starhemberg - konzultirali su Kollerovo mišljenje pri svakom prijedlogu Ugarske kancelarije pa je Koller imao veliku ulogu kako u formiranju stava savjetnika Državnog vijeća, tako i u donošenju konačne kraljevske odluke. Kraljevske odluke koncipirao je uvijek referendar ili jedan od savjetnika Državnog vijeća - tada su to bili König, odnosno Blümegen - prema većinskom mišljenju svih savjetnika, a u ovom slučaju je taj posao obavljao čak i sam Koller. Marija Terezija uglavnom je bezuvjetno prihvaćala tako koncipirane odluke, a - u vrijeme dok je ona bolovala - tako je postupao i prijestolonasljednik, koji je u tom razdoblju (od druge polovice svibnja do sredine lipnja) u njezino ime potpisivao kraljevske odluke. U cijelom procesu priprema za osnivanje vijeća nisam pronašla ni jedan trag da bi se mišljenje kraljice ili

²⁶⁷ HHStA, KA, StR, Protokolle, sv. II./ 1767., br. 1521.

²⁶⁸ Predstavka Dvorske komore od 17. lipnja 1767. HKA, Camerale Ungarn, fasc. 148/1., fol. 9.-10.

²⁶⁹ HHStA, KA, StR, Protokolle, sv. II./ 1767., br. 1550.

²⁷⁰ Isto, kraljevsko pismo Esterházyju od 15. srpnja 1767.

prijestolonasljednika sukobilo s mišljenjem savjetnika Državnog vijeća i Kollera. Ipak se pritom ne smije umanjiti utjecaj Ugarske dvorske kancelarije, koja je podnosila primarni prijedlog kao predmet rasprave, no daljnje je izmjene ipak unosila prema diktatu kraljevskih odluka.

Tek kad je bilo odlučeno i o sadržaju upute i o osoblju vijeća, u službenu je raspravu pozvan ban kao budući predsjednik gubernijskog vijeća i glavni predstavnik kraljevske vlasti u Banskoj Hrvatskoj. 5. srpnja 1767. održana je dvorska komisija radi rasprave o dva predmeta: organizaciji novog gubernijskog vijeća i dolasku komisije za razgraničenje u Hrvatsku. Na sastanku su, osim bana Nádasdyja, sudjelovali savjetnici Državnog vijeća Starhemberg, Stupan i Blümegen, iz Ugarske kancelarije Esterházy, Fekete i Cothmann, te Koller.²⁷¹ Dostupni podaci o tom sastanku vrlo su šturi, no pokazuju da je atmosfera sastanka bila prilično napeta: ugarski je kancelar odbio izreći svoje mišljenje s obrazloženjem da Ugarska kancelarija po zakonu ne može biti podložna niti jednoj drugoj dvorskoj instituciji, nego samo kralju, što je rezultiralo raspravom između savjetnika Državnog vijeća, no samo blagom opomenom Marije Terezije.²⁷² Mogućnost spora na tom sastanku naslutio je i Lacy: iako se raspravljalo o komisiji za razgraničenje, on nije prisustvovao sastanku brinući se sukoba s banom.²⁷³ Ban je nakon sastanka predao tri spisa: jednu molbu za promjenu osoblja gubernija te dvije promemorijske, jednu s primjedbama na odluke o organizaciji gubernijskog vijeća, a drugu s primjedbama na ekskorporaciju posjeda iz civilne Hrvatske.

Prva se banova molba ticala promjena u personalu koje je kraljica na Kollerov savjet naredila nakon prijedloga Ugarske kancelarije: postavljanje Kereszturyja za zapisničara umjesto Csernka te postavljanje Friza na mjesto računovođe, koje Ugarska kancelarija nije predvidjela. Ban je molbom ipak uspio isposlovati da ta dvojica ne budu bezuvjetno postavljena, nego da molbu za taj natječaj mogu predati i banov dotadašnji pisar Csernko (prvotno ga je predložila i Kancelarija), i plemićki sudac Varaždinske županije Gašpar Svagel za mjesto računovođe; za tu su promjenu

²⁷¹ EMBER, Gy., *Staatsrat VII*, spis br. 1571 iz 1767., str. 175.-176. Ember je objavio samo izvadak iz tog spisa koji se odnosi na stav ugarskog kancelara o njegovoj dužnosti prema Državnom vijeću, o samom sastanku navodi samo povod i sudionike.

²⁷² Isto; v. i OOeLA, AS, kut. 20., tom II., 10. 7. 1767. / br. 1571.

²⁷³ Taj podatak otkriva Starhemberg, v. OOeLA, AS, kut. 20., tom II., 14. 7. 1767. / br. 1614.

savjetnici Državnog vijeća ponovno konzultirali Kollera.²⁷⁴ Druge dvije banove promemorijske već je drugi dan nakon sastanka kraljica predala Esterházyju s nalogom da Ugarska kancelarija napiše mišljenje o njima,²⁷⁵ što je Kancelarija izvršila već 7. srpnja.²⁷⁶

Banova promemorijska o ekskorporaciji posjeda iz civilne Hrvatske nije donijela nikakve promjene u već odlučenoj djelatnosti gubernijskog vijeća te je ovdje ne treba razmatrati, no promemorijska o osnivanju gubernija donijela je određene, ali ne i znatne promjene. Banova promemorijska pokazuje da je ban primio osnivanje institucije izvršne vlasti kao gotovu činjenicu jer se ni jednom riječju ne protivi njezinom uvođenju. Njegove se primjedbe odnose većinom na pojedine točke upute za gubernijsko vijeće, što pokazuje da je konačno oblikovanje upute bila glavna tema pregovora o osnivanju vijeća. Mišljenje bana prihvaćeno je uglavnom samo u pitanjima formalne naravi. Od njih su najznatnije promjene imena institucije i mjesta njezinog sjedišta. Naime, u 1. točki promemorijske ban upozorava da će naziv "gubernijsko vijeće" za instituciju kod staleža izazvati vrlo neprijatnu impresiju te ističe da je u interesu službe kralju da se to ime promijeni. On predlaže ime *Consilium Regium Regnorum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae*. U 4. točki promemorijske predlaže za sjedište nove institucije Varaždin kao mjesto njegove rezidencije, dok se ne popravi kraljevinska kuća u Zagrebu. Marija Terezija brzo je odobrila te dvije banove molbe, ne našavši u njima nikakvu zapreku.²⁷⁷ Banovi pokušaji da poveća broj savjetnika i podredi kontribuciju slavonskih županija Vijeću ostali su bezuspješni, no ipak je uspio utjecati na neke promjene u uputi, o kojima će biti govora na drugom mjestu.

²⁷⁴ OOeLA, AS, kut. 20., tom II., 10. 7. 1767. / br. 1578. (odluka o konzultiranju Kollera); HHStA, KA, StR, Protokolle, sv. II./ 1767., br. 1578. (kraljevsko pismo Esterházyju s odlukom o imenovanju).

²⁷⁵ HHStA, KA, StR, Protokolle, sv. II./ 1767., br. 1565.

²⁷⁶ MOL, MKK, Orig. ref., br. 335 iz 1767. U prilogu predstavke nalaze se obje banove promemorijske.

²⁷⁷ V. kraljevsko pismo na Esterházyja od 6. srpnja. HHStA, KA, StR, Protokolle, sv. II./ 1767., br. 1565.

REAKCIJE IZ BANSKE HRVATSKE: UTJECAJ I STAV POJEDINACA I HRVATSKOG SABORA

Izbjegavanje suradnje s političkim vodstvom Banske Hrvatske

Službene rasprave o djelokrugu i izboru službenika budućeg vijeća pokazuju potpunu odsutnost utjecaja od strane hrvatskih staleža: ni u jednom službenom dokumentu nisam pronašla da su dvorske institucije tijekom rasprava savjet u nekom pitanju tražile od bana ili od predstavnika hrvatskog plemstva. Naprotiv - razvoj događaja pokazuje da je Dvor u potpunosti prihvatio Kollerov plan djelovanja iznesen u prijedlogu osnutka Vijeća. Koller je predvidio da sve potrebne dokumente pripremi Ugarska kancelarija na temelju kraljevskih odluka, tj. na temelju savjetovanja Državnog vijeća, ali nije predvidio da se za savjet pita bilo koga s područja jurisdikcije Hrvatskog sabora i bana. Prema Kolleru, bana se trebalo samo obavijestiti o već dogovorenom poslu i izdati mu konkretne upute. Kraljičinu obavijest o reformi ban bi tada objavio na sazivu Sabora, nakon čega bi se vratio u Beč položiti zakletvu, pri čemu bi mu se predali žig, uputa i dekreti o imenovanju službenika Vijeća. Kollerov je prijedlog prihvatila i dvorska komisija pod predsjedništvom Starhemberga, održana 24. ožujka 1767. radi rješavanja tog pitanja,²⁷⁸ a daljnji se proces odluka o Vijeću upravo tako i odvijao: službeni sastanak s banom održan je tek 5. srpnja, kad je već pripremljena i uputa za Vijeće i izabran je njegov prvi sastav. Promjene koje je tom prilikom ban potaknuo samo su formalne naravi: kao što je već spomenuto, promijenjeno je ime novog političkog tijela u konačno *Consilium Regium Regnorum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae*, pri čemu je izbjegnuto izraz "gubernij" u nazivu, a za privremeno sjedište Vijeća iz praktičnih je razloga određen grad Varaždin. Da Dvor nije računao ni na kakve veće promjene u svojoj odluci, dokazuje činjenica da kraljičin mandat hrvatskim staležima o

²⁷⁸ MOL, MKK, Orig. ref., br. 182. iz 1767.

osnivanju Vijeća datiran 7. srpnjem, tj. izdan je samo dva dana nakon završnog sastanka dvorskih institucija s banom.²⁷⁹

Ipak, Ugarska dvorska kancelarija od samog je početka pretresanja hrvatskih predmeta na Dvoru vršila snažan pritisak da se u pregovore uključe ban i predstavnici hrvatskih staleža. Ti se pokušaji Kancelarije također moraju promatrati isključivo u kontekstu ovlasti Kollerove komisije za razgraničenje - inzistiranje Kancelarije na pozivu bana u Beč prvenstveno je bilo motivirano pripremama oko te komisije, i to iz dva razloga. S jedne strane, banu je oduzeto predsjedništvo već odobrene komisije, a s druge je strane novoformiranoj komisiji drastično proširen djelokrug na ekskorporaciju civilnih posjeda. Stoga je Kancelarija već 16. ožujka, ubrzo nakon prvog sastanka mješovite komisije za izradu upute komisiji za razgraničenje, tražila od kraljice da se bana pozove u Beč, jer su njezini poslanici na tom sastanku, Cothman i Farkas izvijestili da se za dopunu Vojne krajine traže znatna područja.²⁸⁰ Kancelarija je pritom upozorila na teškoće do kojih bi došlo ako se u pregovore ne uključe hrvatski ban i staleži te istakla da, pošto djelokrug komisije nije samo utvrđivanje granica u svrhu smirivanja pograničnih sporova, nego i ekskorporacija civilnog zemljišta, zakoni Kraljevine i prava pojedinaca traže da se hrvatskim staležima pruži mogućnost pritužbe prije donošenja konačne kraljevske odluke. Kraljica nije odmah odgovorila na tu predstavku, a dotad su se na Dvoru pojavile i Lacyjeva, Neuholdova i Kollerova predstavka, nakon kojih je postalo jasno da će se mijenjati i sustav uprave u Banskoj Hrvatskoj. Već prije sastanka Starhembergove dvorske komisije u svrhu ispitivanja Kollerovog prijedloga za osnutak Vijeća kancelar je obavijestio Starhemberga da ban ionako dolazi u Beč pa je Starhemberg na temelju toga zaključio da se daljnja rasprava u Državnim vijeću treba odvijati s ciljem da se odredi "*ob und wie weit er [der Banus] über die vorsehende Einrichtungen zu Rath zu ziehen sey*".²⁸¹ U tom je smislu sastavljena i kraljevska odluka na predstavku Ugarske kancelarije od 16. ožujka: u kojoj će se mjeri bana pitati za savjet, ovisit će isključivo o odluci Marije Terezije.²⁸² Nisam pronašla ni jedan trag

²⁷⁹ HDA, Acta CR, kut. 49., br. 37. iz 1767.

²⁸⁰ MOL, MKK, Orig. ref., br. 97. iz 1767.

²⁸¹ OOeLA, AS, kut. 20., tom I., 22. 3. 1767. / br. 593.

²⁸² HHStA, KA, StR, Protokolle 1767., sv. I., br. 593.

prijedlogu da ban prisustvuje sastanku održanom 24. ožujka pod Starhembergovim predsjedništvom, iako se onda čvrsto vjerovalo da je ban već u Beču, što se navodi i u samom zapisniku sastanka.²⁸³ Ta je dvorska komisija predvidjela da se bana samo obavijesti o kraljevskoj odluci o osnivanju Vijeća i naloži mu se da sazove Sabor.

Budući da se ban ipak nije pojavio u Beču, Ugarska kancelarija 28. ožujka novom je predstavkom molila kraljicu da pozove bana i predstavnike hrvatskih staleža, ovoga puta ne samo radi pregovora o komisiji za razgraničenje, nego i zbog predviđenih promjena u upravi Banske Hrvatske.²⁸⁴ Kancelarija je pritom istakla da bi bez hitnog poziva banu svi daljnji pregovori oko komisije za razgraničenje zaostajali, što dokazuje da savjetnici Kancelarije nisu ni računali na mogućnost da se sve kraljevske odluke donesu bez utjecaja hrvatskih staleža. I takav stav Kancelarije može se shvatiti kao pritisak protiv nastojanja vojnih vlasti da se komisiji za razgraničenje dodijele neograničene ovlasti u određivanju površine zemljišta koju treba pripojiti Vojnoj krajini. Bojeći se da kraljica pozitivno ne ocijeni takva nastojanja Dvorskog ratnog vijeća, primarna je motivacija opetovane molbe Kancelarije za pozivom banu upravo interes za ograničenjem zahtjeva vojnih vlasti. Što se osnutka Vijeća tiče, Kancelarija je ipak držala da je potreba prisutnosti bana i poslanika samo utoliko bitna da ban položi zakletvu kao predsjednik novog vijeća pa ni Kancelarija, sukladno zaključku Starhembergove komisije, ne predviđa veću ulogu bana u odluci o osnivanju nove institucije.

Nasuprot nastojanjima Ugarske kancelarije, savjetnici Državnog vijeća jednoglasno su savjetovali kraljicu da ne pozove bana, jer bi njegova prisutnost i prisutnost poslanika hrvatskih staleža više ometala nego poticala daljnje savjetovanje.²⁸⁵ Kraljica je na molbu Ugarske kancelarije za pozivom banu odgovorila gotovo nakon mjesec dana, 24. travnja,

²⁸³ MOL, MKK, Orig. ref., br. 182 iz 1767., fol. 15.

²⁸⁴ MOL, MKK, Orig. ref., br. 168 iz 1767.

²⁸⁵ Iz Starhembergovog izraza "Ich bin mit beyden ersteren Votis verstanden" očito je da su savjetnici bili jednoglasni. V. OÖeLA, AS, kut. 20., tom I., 3. 4. 1767. / br. 706. Druga dva mišljenja vjerojatno su ona Stupana i Blümegena, jer su isključivo oni stalno sudjelovali u savjetovanjima u hrvatskim pitanjima. Borić je sudjelovao samo na sastancima mješovitih komisija, a Kaunitz nije davao svoja mišljenja o tim predmetima. (usp. Kaunitzova mišljenja u HHStA, KA, StR, Kaunitz Voten, kut. 1).

kratko izjavivši da, budući da ban nije došao, njemu i hrvatskim staležima još nije potrebno uputiti poziv.²⁸⁶ No, u međuvremenu je i sam kancelar Esterházy, ispričavajući se zbog pogrešne informacije o banovu dolasku, istaknuo potrebu banove prisutnosti u daljnjim savjetovanjima u pripremi komisije, sad pojačanu konačnom odlukom kraljice o osnivanju zasebnog političkog tijela u Banskoj Hrvatskoj.²⁸⁷ Ta Esterházyjeva nota nije proslijeđena Državnom vijeću, nego je na nju kraljica vlastoručno, suprotno od odluke na predstavku Ugarske kancelarije, upisala placet. Na temelju te odluke, banu je zaista upućen poziv pa su na Hrvatskom saboru, sazvanom za 4. svibnja, izabrani i poslanici staleža koji će u Beču pokušati spriječiti ekskorporaciju civilnih posjeda i odluku o osnivanju institucije izvršne vlasti. Za prvog poslanika određen je protonotar Nikola Škrlec, a u slučaju potrebe i grof Ivan Patačić, Antun Zdenčaj te novoimenovani podban Antun Bedeković.²⁸⁸ Ban i Škrlec otputovali su u Beč, gdje su, prema Škrlecovom izvještaju, stigli 9. svibnja,²⁸⁹ točno na dan održavanja sastanka druge Starhembergove dvorske komisije sa zadatkom savjetovanja o Lacyjevoj i Neuholdlovoj predstavi.

Privatni izvještaji iz Beča

Ipak se ne može reći da ban sve do službenog poziva nije bar djelomično bio obaviješten o događajima na Dvoru. Već 27. prosinca 1766., nakon što je sastanak Kollera i Lacyja pokrenuo odluke o formiranju komisija za Bansku Hrvatsku, Karlo Bujanović, jedan od agenata pri Ugarskoj kancelariji, javlja banu da je Dvorsko ratno vijeće poslalo Ugarskoj kancelariji notu kojom traži ispitivanje banske diplome te upozorava na opasnost da Dvorsko ratno vijeće preuzme upravu nad Bansom krajinom zaobilazeći hrvatske staleže.²⁹⁰ Nema podataka da se Bujanović i dalje javljao banu, no u prvoj polovici iduće godine, u vrijeme kad su na Dvoru aktivno vodene najveće rasprave i o dvije komisije za Bansku Hrvatsku i o osnivanju Vijeća, ban konstantno dobiva izvještaje iz dva izvora: jedan je agent hrvatskih staleža pri Ugarskoj kancelariji, Antun

²⁸⁶ HHStA, KA, StR, Protokolle 1767., sv. I., br. 706.

²⁸⁷ Esterházyjeva nota od 5. travnja 1767. MOL, MKK, Orig. ref., br. 157 iz 1767.

²⁸⁸ Čl. 4., ZHS, sv. VIII., str. 235.

²⁸⁹ HDA, Acta CR, kut. 49., br. 45 iz 1767.

²⁹⁰ MOL, ob. Nádasdy (P 507), kut. 26., br. 185.

Pruszkay, a drugi Petar Špišić, prisjednik Banskog stola. Iako su njihovi izvještaji nepotpuni i razlikuju se po kvaliteti informacija, vrlo je zanimljivo proučiti koliko im je njihov položaj omogućio uvid, pa i utjecaj na poslove Banske Hrvatske na Dvoru.

Pruszkay bi kao trajno namješten agent pri Ugarskoj kancelariji trebao biti dobro informiran o poslovima Kancelarije koje se tiču Banske Hrvatske, no njegovi izvještaji pokazuju da nije imao pristup informacijama. U svojem pismu od 7. ožujka Pruszkay javlja banu tek toliko da je primijetio pojačanu izmjenu predstavlja između Dvorskog ratnog vijeća i Ugarske kancelarije te ubrzanje pregovora o komisiji za rješavanje sukoba vojnog i civilnog područja, no točan razlog i posljedice te užurbanosti nije mogao otkriti.²⁹¹ U vrijeme dok je Pruszkay pisao to pismo već su uznapredovali dogovori i za komisiju za istraživanje kontribucije pod predsjedništvom bana, za koju se onda još držalo da će se pokrenuti, kao i za novoosnovanu komisiju za razgraničenje: odluka o zamjeni planirane lokalne komisije na čelu s banom sa novom komisijom na čelu s Kollerom donesena je još početkom godine i o tome je odmah obaviještena i Ugarska kancelarija,²⁹² no Pruszkay na mjestu agenta očito nije mogao saznati za tu bitnu promjenu. Razumljivo je da tada još nije mogao znati niti za tri predstavlja o promjeni uprave u Banskoj Hrvatskoj koje su upravo oko početka ožujka predane na Dvor, jer tada o njima nije bila informirana niti Ugarska kancelarija. Ipak Pruszkay čak niti tijekom cijelog ožujka ne nalazi nove informacije, iako su upravo u ožujku savjetnici Ugarske kancelarije bili u najintenzivnijim pregovorima i oko Kollerovog prijedloga o osnivanju Vijeća i oko priprema uputa za obje komisije za Bansku Hrvatsku. U novom pismu od 31. ožujka Pruszkay već zna da komisija za razgraničenje treba krenuti u Hrvatsku početkom svibnja – točno kako se tada vjerovalo da će krenuti – no ne zna ništa bliže o sastavu i ovlastima te komisije.²⁹³ Načuo je da se izrađuje nova uputa za bana i javio da će pokušati saznati njezin sadržaj, no jedino o čemu je tada mogao obavijestiti bana bilo je da je Kancelarija kopiju banove upute iz 1756. predala Kolleru, iako već u sljedećem svojem pismu opovrgava izradu nove upute. Tek u pismu od 14. travnja Pruszkay

²⁹¹ MOL, ob. Nádasdy (P 507), kut. 39., br. 604., fol. 404.

²⁹² Službena kraljičina odluka nosi datum 10. siječanj 1767.; s istim je datumom o toj odluci obaviješten i ugarski kancelar. HHStA, KA, StR, Protokolle 1767., sv. I., br. 10.

²⁹³ MOL, ob. Nádasdy (P 507), kut. 39., br. 604., fol. 406.-407.

izvještava da "*naratur hic et hoc sparsim*" da Marija Terezija želi u Hrvatskoj osnovati političko tijelo, no da ne zna ni čiji je to projekt, ni koje bi bile ovlasti tog tijela.²⁹⁴ U kasnijim pismima Pruszkay više ne spominje taj projekt, što navodi na zaključak da do daljnjih informacija o tome nije mogao doći.

Za razliku od agenta Pruszkaya, Špišićeva pisma banu dokazuju da je imao mnogo veći pristup informacijama u Beču. Špišić je, kako sam izvještava u pismu od 27. ožujka, 20. ožujka stigao u Beč i tamo se već drugi dan predstavio kancelaru s banovom preporukom, pri čemu je primijetio da se u Kancelariji željno iščekuje dolazak bana.²⁹⁵ On saznaje da se u Beču izrađuje uputa za novu komisiju i da je već održan sastanak Kancelarije, Dvorskog ratnog vijeća i Dvorske komore zbog tog pitanja te da je Kancelarija već molila kraljicu da se pozove ban jer se za novu komisiju traže ovlasti u ekskorporaciji civilnih posjeda. Špišić također ističe urgentnost situacije upravo zbog razloga što će nova komisija imati mnogo veće ovlasti od regulacije granica civilnog i vojnog djela u svrhu smirivanja sukoba, kao što je to bilo predviđeno lokalnom komisijom: on drži – a vjerojatno je taj podatak dobio u Kancelariji – da će u slučaju pasivnog držanja hrvatskih staleža biti otkinuto "ako ne petina, onda bar osmina" političke jurisdikcije bana. Stoga moli bana da što prije krene u Beč s kartom spornog zemljišta i s jednim ili dvojicom poslanika staleža, i predlaže da jedan od njih bude Nikola Škrlec zbog mnogo znanja u tom pitanju. Špišić još nije točno upućen u sastav komisije – on zna samo da je general Beck imenovan sa strane vojnih vlasti – no uočava velik utjecaj Kollera na posao oko pripreme upute za komisiju. Čuo je da je Kolleru naloženo da napravi prijedlog o tome koliko je zemljišta potrebno i na koji se način najlakše može provesti ekskorporacija zemljišta pa drži da ban što skorijim dolaskom treba spriječiti da Koller preuzme funkciju "apsolutnog suca ili arbitra" na štetu banovog autoriteta. Pretpostavljam da je Kollerov prijedlog o kojem Špišić izvještava bana upravo prijedlog o osnutku Vijeća, no iz Špišićevog je pisma očito da on o tom projektu još ništa ne zna, iako su savjetnici Kancelarije već tri dana prije, 24. ožujka, sudjelovali na sastanku pod predsjedništvom Starhemberga čija je osnovna tema bila upravo taj Kollerov prijedlog.

²⁹⁴ MOL, ob. Nádasdy (P 507), kut. 39., br. 604., fol. 409.

²⁹⁵ MOL, ob. Nádasdy (P 507), kut. 41., br. 681., fol. 681.-682.

Krajem ožujka ban agentu Pruszkayu i Špišiću javlja da je bolest spriječila njegov polazak za Beč.²⁹⁶ Špišić u svojem pismu od 3. travnja žali banovo loše zdravstveno stanje jer je njegova prisutnost u Beču upravo tada prijeko potrebna te ga stoga moli da okupi poslanike i čeka kraljičin poziv.²⁹⁷ Obavještava bana da je izrada upute za komisiju već pri kraju i usporava je tek bolest predsjednika Dvorskog ratnog vijeća, no pregovori se neće moći dugo zatezati jer "*adversarius noster tanto magis, quod Excellentiae Vestrae et Regni deputatorum absentiam iudeat magis premat resolutionem*". Ponovno upozorava na opasnost od Kollera: i on, kao prije i Pruszkay, javlja da je Kancelarija Kolleru dostavila kopiju njegove upute iz 1756., no ne zna razlog tomu te izražava strah od Kollerove promocije zbog lošeg zdravlja Bartensteina, predsjednika Ilirskog dvorskog odbora.²⁹⁸ Ovim pismom Špišić prvi puta izvještava "*de gubernio Regni Croatiae projectus*", kojeg su - prema njemu - preuzeli Koller i Festetics, potpredsjednik Dvorske komore. Tu informaciju Špišić ipak nije dobio iz službenog izvora, nego od baruna Malenića, koji se od kraja ožujka nalazio u Beču, pa stoga ne donosi konkretnije podatke o tome. Iz daljnjih Špišićevih pisama vidljivo je da je on bio vrlo aktivan u komuniciranju sa savjetnicima Kancelarije i u traženju novih informacija te da se trudio usporiti donošenje odluka dok se ne poslušaju poslanici staleža: uspio je dobiti osiguranje od Ugarske kancelarije da će, bez obzira što ban nije pozvan, poslanici staleža biti saslušani ako dođu, no ne i da će njihovo odsustvo zaustaviti sve daljnje odluke.²⁹⁹ Niti u prvoj polovici travnja u Beč nisu stigli ni ban ni poslanici, iako je Špišić uvjeravao bana da veća potreba za tim nije postojala u posljednjih sto godina,³⁰⁰ a sredinom travnja Špišić izvještava da se pregovori održavaju gotovo svaki dan i da vjeruje da je već cijeli posao pri kraju, no da još ne

²⁹⁶ Pruszkay se na banovo pismo poziva već u svojem pismu od 31. ožujka (MOL, ob. Nádasdy (P 507), kut. 39., br. 604., fol. 406), Špišić u pismu od 3. travnja (MOL, ob. Nádasdy (P 507), kut. 41., br. 681., fol. 683.). V i banovo pismo kraljici od 14. travnja u HDA, Acta CR, kut. 222., br. 1258.

²⁹⁷ MOL, ob. Nádasdy (P 507), kut. 41., br. 681., fol. 685.

²⁹⁸ "[...] fors providentia Divina nos tuebitur, si enim is meriatur spes esset promotionis D. Bar. Koller, et hac forte ratione suopte praesidium commissionale cessaret". Isto, fol. 685v.

²⁹⁹ Pismo od 6. travnja 1767. MOL, ob. Nádasdy (P 507), kut. 41., br. 681., fol. 687.

³⁰⁰ "[...] possum Excellentiam Vestram assecurare eorum forte a 100 annis majorem necessitatem non fuisse". Isto, fol. 687v.

odustaje od traženja informacija, što ga već vjerojatno čini mrskim kod svih.³⁰¹

Koliko god da je Špišić teško uspijeva doći do informacija o pripremi upute za komisiju za razgraničenje jer su se pregovori, prema njegovim riječima, održavali "*in maxime secreto*", u pismu od 24. travnja Špišić tvrdi da posao oko osnivanja Vijeća može pratiti u potpunosti.³⁰² Ipak, iz njegovog izvještaja vidljivo je da nije niti u tom predmetu imao povjerljiv izvor informacija: on tvrdi da taj projekt nesumnjivo pokreću Beck i "nekoliko omraženih osoba iz domovine" tako da su sve osnove već pripremljene i predstavljene kraljici, a da se Dvoru dopadaju.³⁰³ On zna da se pregovori vode pod predsjedništvom Starhemberga, no tvrdi da će se prema projektu buduće političko tijelo, kojeg sad naziva "Consilium Banale", sastojati, osim bana kao predsjednika, od jednog savjetnika iz svećeničkog staleža, od dvojice iz velikaškog staleža, četvorice plemića, dvojice tajnika, ekspeditora i pisara. Ti su podaci jedini o kojima Špišić izvještava bana, no bez obzira na tvrdnju da pregovore može pratiti u potpunosti i ti su podaci tek djelomično točni. Špišićev opis osoblja Vijeća mnogo je sličniji onome koji je predložio Koller nego konačnome, koji je definirala Starhembergova dvorska komisija od 24. ožujka. To daje naslutiti da je Špišićev izvor bio upoznat tek s postojanjem prijedloga i s njegovim okvirnim sadržajem, ali ne i s njegovim autorom i daljnjim pregovorima. Budući da je od Starhembergove dvorske komisije do dotičnog Špišićevog pisma prošlo već mjesec dana i da je do tada kraljica već donijela odluku o tome, može se zaključiti da su se i ti pregovori odvijali u tajnosti. Iz Špišićevih izvještaja jasno je da je on kontaktirao i s ugarskim kancelarom i sa savjetnicima Kancelarije, koji su morali znati točne podatke o budućem vijeću, no izgleda da su oni vrlo birano izvještavali Špišića o tekućim poslovima: Špišić je točno upućen

³⁰¹ "[...] ego quidem cum informationibus cursitare non desisto, sed jam non tantum exosus, ast suspectus plane appareo istis Dominis de eo, quid Regni exporatorem agam, [...]" Pismo od 14. travnja, MOL, ob. Nádasdy (P 507), kut. 41., br. 681., fol. 689.

³⁰² MOL, ob. Nádasdy (P 507), kut. 41., br. 681., fol. 691.-692.

³⁰³ "Consilium illum Banale in Regno erigendum quod concernit in tantum servire possum, projectum illius indubie ita movente Generali a Beck et nonnullis ingratis Patriae civibus, consilia ac fundamenta suppeditantibus in appertum jam venisse, et Suae Majestati Sacratissimae esse praesentatum, quod quidem non displicet Aulae, [...]" Isto, fol. 691v.

samo u ona pitanja za koja je Kancelarija mogla držati da on može biti od pomoći, a to je prvenstveno urgiranje da ban i poslanici hrvatskih staleža dođu u Beč kako bi mogli spriječiti ekskorporaciju zemljišta pod jurisdikcijom bana, dakle i pod jurisdikcijom krune sv. Stjepana. Stoga panični apeli Špišića banu u potpunosti odgovaraju uzastopnim predstavkama Kancelarije kraljici u tom razdoblju da se bana službeno pozove jer primjećuje da se za dopunu Vojne krajine traže vrlo značajna područja. Držim da upravo zbog takvih selektivnih informacija od Kancelarije Špišić nije mogao znati niti sastav buduće komisije za razgraničenje niti točnije podatke o pripremi novog političkog tijela u Banskoj Hrvatskoj, jer Kancelariji nije niti bilo u interesu da se ti podaci dojavu banu. Bez obzira na nepotpunost Špišićevih izvještaja, očit je njegov mnogo veći pristup informacijama u Beču od agenta Pruszkaya, namještenog pri samoj Ugarskoj kancelariji, jer Pruszkay svojim vrlo šturim informacijama ne može navesti izvor i ograđuje ga na tvrdnju "priča se", što mu ne daje veliki kredibilitet u promicanju hrvatskih poslova na Dvoru.

Kakav je Špišićev stav prema osnivanju političkog tijela izvršne vlasti u Banskoj Hrvatskoj? Za razliku od opširnog očajavanja zbog razvoja događaja oko komisije za razgraničenje, Špišić o osnivanju Vijeća izvještava kratko i bez izraženih emocija. Ne povezuje osnivanje ni sa kakvim određenim interesom Dvora na području Hrvatske, čak niti s pripremanom komisijom za razgraničenje. Njegova pisma daju dojam da osnivanje takve institucije ne drži kršenjem prava hrvatskih staleža niti nezakonitim smanjivanjem ovlasti Hrvatskog sabora. Dapače, on predlaže da se staleži ne opiru tom projektu - takav prijedlog ipak daje isključivo u slučaju ako će Vijeće biti uređeno po uzoru na Ugarsko namjesničko vijeće, pogotovo ako ionako ne postoji mogućnost da se osujeti njegovo osnivanje. Prema njemu, mnogo je veća opasnost "ako taj gubernij 'zaudara'", no ipak vjeruje da to nije slučaj pa preporučuje provedbu svih odluka o osnutku institucije.³⁰⁴ Takav Špišićev stav sasvim je u suprot-

³⁰⁴ "[...] si in forma Consilii Locumtenentialis et in activitate illius erigeretur forte adhuc multum non deberemus disputare, eo addito si esse debet, et anteverti non potest, sed ut gubernium redoleat, res plena periculo est; interim Domine Excellentissime licet omnia meliora sperare, Excellentia Vestra nec alteretur, nec comovetur his, quia ego video, quod in dies negotium hoc magis elucescat, et tanto apud Principem redditur inferius, Domina Clementissima est optime inclinata, et non nisi quod justum est, petit a nobis, hoc ipsi prae stabimus et salvabimus res nostras." Pismo od 24. travnja. MOL, ob. Nádasdy (P 507), kut. 41., br. 681., fol. 691v.

nosti s Krčelićevim navodima o njegovim izvještajima: Krčelić tvrdi da je Špišić neprestano pisao o nastojanjima Dvora da u Banskoj Hrvatskoj osnuje gubernij po uzoru na onaj u Erdelju, te da je molio da se to pokuša spriječiti.³⁰⁵ Špišićeva pisma ipak pokazuju suprotno: njegovo negodovanje i uporne molbe usmjereni su isključivo na poticaj reakcije bana i staleža na planiranu ekskorporaciju, a negativan stav prema vijesti o osnivanju Vijeća vjerojatno je stvoren tek unutar hrvatskih staleža na Saboru. Pozitivan stav o osnivanju te institucije kod Špišića ne iznenađuje, budući da je pripadao krugu hrvatskog plemstva naklonjenom reformskim težnjama prosvijećenog apsolutizma, što pokazuje njegova briga za provođenje odredaba dok je bio na mjestu podžupana Zagrebačke županije,³⁰⁶ kao i posebna pohvala Dvora za njegove zasluge pri uređenju trgovačkog puta sredinom šezdesetih godina.³⁰⁷ Stoga je on mogao u osnivanju Vijeća prepoznati modernizaciju uprave i koristan napredak, a ujedno i izvrsnu priliku za osobni probitak u državnoj službi: već u lipnju, kad je bilo sasvim jasno da će Vijeće uistinu krenuti s radom, on moli bana da ga kod kraljice preporuči za jednog od savjetnika novog vijeća.³⁰⁸

Neslužbeni utjecaji pojedinaca iz Banske Hrvatske na osnivanje Vijeća?

Iz Špišićevih se izvještaja može zaključiti da on, bez obzira na određene simpatije prema osnivanju Vijeća, nije u samom projektu imao nikakav utjecaj. No njegova tvrdnja da projekt nesumnjivo pokreću general Beck i "nekoliko omraženih stanovnika domovine" budi sumnju u to da je Koller jedini inicijator osnivanja Vijeća. Koliko je Špišić mogao biti u pravu kad spominje Becka i neke pripadnike hrvatskog plemstva kao pokretače osnivanja Vijeća? U Kollerovom prijedlogu i u kasnijim službenim dokumentima ni jednom se riječju u tom svojstvu ne spominje niti Beck niti netko od hrvatskog plemstva pa se bilo kakav daljnji zaključak o tome može bazirati samo na pretpostavkama. Na temelju

³⁰⁵ KRČELIĆ, *Annuae*, str. 533.

³⁰⁶ Opširno o Špišićevom radu u službi podžupana v. KRČELIĆ, *Annuae*, str. 425.-426.

³⁰⁷ KARAMAN, I., "Djelatnost Trgovinsko-gospodarske komisije..." str. 187.-188.

³⁰⁸ Pismo od 7. lipnja. MOL, ob. Nádasdy (P 507), kut. 41., br. 681., fol. 693.

podataka u dostupnim dokumentima može se donekle ustanoviti koje su osobe u vrijeme pregovora oko osnivanja Vijeća bile u Beču, što daje određenu mogućnost, ali ne i sigurnost, da su one mogle biti pitane za savjet.

General Beck zasigurno je početkom ožujka bio u Beču, upravo u vrijeme kad su se na Dvoru pojavile Lacyjeva, Neuholdova i Kollerova predstavnica jer ga je savjetnik Borić pitao za mišljenje o Neuholdovoj predstavnici, koju je potvrdio kao sasvim točnu.³⁰⁹ Vrlo je vjerojatno da je Beck upitan za savjet u poslovima promjena u hrvatskoj upravi jer je s jedne strane uživao povjerenje Dvora, što dokazuje njegov položaj vojnog zapovjednika Vojne krajine, a s druge strane mogao je biti držan poznavateljem lokalnih prilika u Banskoj Hrvatskoj. Savjetodavna uloga Becka može se pritom usporediti s ulogom kraljičinih ugarskih savjetnika – Festeticsa, Cotthmanna, Balasse ili Kollera – u pitanjima poslova mađarskog dijela Monarhije, gdje se pokazuje stalna praksa Dvora da upravo njih, kao osobe od povjerenja i poznavatelje lokalnih prilika, upita za savjet prilikom svake znatnije intervencije u Mađarskoj. Beckova uloga u inicijativi osnivanja Vijeća ipak se na temelju dostupnih podataka ne može ustanoviti. Držim da je navođenje Becka kao pokretača projekta Vijeća od strane Špišića samo odraz tadašnjeg uvjerenja hrvatskih staleža da general Beck svojim utjecajem usmjerava politiku Dvora protiv interesa hrvatskih staleža. Na takav me zaključak navodi često pojavljivanje Beckovog imena u negativnom kontekstu u spisima pojedinaca iz Hrvatske: osim već navedenog Špišićevog mišljenja, i Krčelić Becku pripisuje velik utjecaj na Dvoru, držeći da je pridobio povjerenje i same kraljice i da se odbacuju svi prigovori hrvatskih staleža protiv njega bez istraživanja uzroka,³¹⁰ a Nikola Škrlec u službenom izvještaju za Sabor u srpnju 1767. Becku pripisuje pokretanje ekskorpo-

³⁰⁹ Taj podatak donose priređivači Khevenhüllerovog dnevnika, koji su se još mogli služiti spisima Državnog vijeća; stoga držim da se taj podatak može uzeti kao vjerodostojan. KHEVENHÜLLER-METSCH, SCHLITTER, *nav. dj.*, sv. VII., bilj. 239., str. 541. Beck u kolovozu, u svojstvu vojnog povjerenika komisije za razgraničenje, jasno citira tu predstavku, što pokazuje da mu je ona doista bila na raspolaganju i da se njome služio. Usp. Beckovo pismo Dvorskom ratnom vijeću od 23. kolovoza 1767. KrA, HKR, 1767., 27-Oct.-86., bez folijacije.

³¹⁰ KRČELIĆ, *Annuae*, str. 522.

racije civilnih posjeda³¹¹. Vjerojatno je takav stav hrvatskih staleža prema Becku samo rezultat neuspjelih pregovora oko točnog razgraničenja civilnog i vojnog dijela jer su u Becku, kao vrhovnom zapovjedniku Vojne krajine, gledali utjelovljenje protekcije vojnog staleža od strane Dvora.

Osobito intrigira činjenica da Špišić osnivanje Vijeća pripisuje i nedefiniranim "omraženim stanovnicima domovine", dok Kollera, kao službenog predlagачa, uopće ne spominje u tom svojstvu. Koga je Špišić mogao imati na umu? U svojem pismu od 31. ožujka³¹² otkriva banu koga je od hrvatskih i slavonskih plemića tada susreo u Beču: osim njega, tada se u Beču nalaze prisjednici Sudbenog stola Luka Novosel i Krsto Stolneković ili Bornemisza, podžupan Virovitičke županije Ivan Adamović, krajevski fiškal za Slavoniju i upravitelj vlastelinstva Ilok knezova Odescalchi Josip Demković i barun Mihael Aleksandar Malenić, namjesni podžupan Zagrebačke županije, koji je, prema Špišiću, u Beč stigao 30. ožujka. Špišić nije upoznat kojim su poslom Adamović i Demković stigli u Beč, no zna da je Adamovića poslao veliki župan Virovitičke županije Christophor Niczky te da Demković dolazi na preporuku Karla Batthyányija i kaločkog nadbiskupa. Malo je vjerojatno da su oni sudjelovali u pregovorima oko osnivanja Vijeća - Demković tim manje što je u tijeku bio njegov proces protiv Balasse, velikog župana Srijemske županije, koji je protiv Demkovića kao upravitelja Iločkog vlastelinstva poveo urbarijalni proces.³¹³ Novosel, Bornemisza i Malenić vrlo su vjerojatno boravak u Beču koristili za agitaciju svoje molbe za predsjednika Sudbenog stola, jer je upravo početkom 1767. dotadašnji predsjednik Ivan Patačić dao ostavku. Ta su se tri plemića još 1763. natjecali za to mjesto, kad je bio izabran Patačić, kao i 1766. za prisjednike Banskog stola,³¹⁴ što dokazuje njihovu ambiciju za napredak u službi i daje mogućnost da će koristiti i novu priliku. Zaista, agent Pruszkay izvještava bana da su Bornemisza i Novosel predali molbe za

³¹¹ "Ex eadem resolutione [odluka o osnutku komisije za razgraničenje] praeter omnem spem et opinionem cognovi generalem a Beeck, simul pro commissario destinari." HDA, Acta CR, kut. 49., br. 46. iz 1767.

³¹² MOL, ob. Nádasdy (P 507), kut. 41., br. 681., fol. 683.

³¹³ MOL, MKK, Orig. ref., br. 116 i 155 iz 1767.; o tom procesu v. i Balassina pisma Nennyju iz 1766. HHStA, KA, Nachlass Nenny, kut. 2.

³¹⁴ KRČELIĆ, *Annuae*, str. 464. i 514.

taj položaj,³¹⁵ no Malenića ne spominje jer se, barem prema Špišiću, tada još nije ni nalazio u Beču.

Nekoliko me činjenica navodi na pretpostavku da je upravo Malenić bio jedna od osoba koje Špišić spominje kao upletene u osnivanje Vijeća. Krčelić svjedoči o stalnim pokušajima Malenića da tijekom godina ostvari napredak u državnoj službi: otkad je 1757. imenovan namjesnim podžupanom Zagrebačke županije, natjecao se za čast podbana 1761., blagajnika Kraljevine, prisjednika Banskog i Sudbenog stola, vojnog povjerenika, predsjednika Sudbenog stola, no uvijek je bio zaobilažen i do 1767. je godine ostao namjesni podžupan, iako je 1762. godine dobio čast baruna.³¹⁶ To zaobilaženje Malenića u podjeljivanju državnih službi navodi me na zaključak da ga je Špišić zaista mogao nazvati "omraženim".³¹⁷ Drugi podatak koji me navodi na tu pretpostavku daje sam Špišić, javljajući banu da je upravo od Malenića dobio prvu vijest o osnivanju Vijeća,³¹⁸ što je očit dokaz da se Malenić u Beču kretao u krugovima od kojih je takvu dobro čuvanu vijest mogao dobiti, pa eventualno i utjecati na daljnje pregovore. Doista, kasniji pregovori pokazuju da je Dvor pri osnivanju Vijeća ozbiljno računao na Malenića: na prijedlog Ugarske kancelarije iz lipnja da kao prvi savjetnik Vijeća bude imenovan grof Ivan Patačić. Državno je vijeće na prijedlog Kollera kao zamjenu za to mjesto predložilo Malenića, koji je konačno i dospio na taj položaj.³¹⁹ Upravo Kollerov prijedlog o prvom savjetniku Vijeća daje mogućnost da je Malenić stajao u uskoj vezi s Kollerom i da ga je stoga Špišić uklopio u projekt osnivanja Vijeća. Držim da Malenić ipak nije sudjelovao u samom Kollerovom prijedlogu osnivanja Vijeća, s jedne strane stoga što je, prema Špišiću, tek krajem ožujka stigao u Beč, kad je odluka o

³¹⁵ Pismo od 7. ožujka. MOL, ob. Nádasdy (P 507), kut. 39., br. 604., fol. 404v.

³¹⁶ KRČELIĆ, *Annae*, str. 350., 413., 425., 428., 464. i 514.

³¹⁷ I Krčelić ima vrlo loše mišljenje o Maleniću, no, budući da on na sličan način kritizira veliku većinu tadašnjih službenika Banske Hrvatske, njegovo mišljenje ne može se uzeti kao presudno u definiranju općeg stava tadašnjeg vladajućeg plemstva prema Maleniću. Za Krčelićev stav prema Maleniću v. npr. *Annae*, str. 428.

³¹⁸ MOL, ob. Nádasdy (P 507), kut. 41., br. 681., fol. 485v.

³¹⁹ Predstavka Ugarske kancelarije od 10. lipnja. MOL, MKK, Orig. ref., br. 315 iz 1767.; za prijedlog Malenića v. Starhembergovo mišljenje o Kollerovom prijedlogu na tu predstavku OOeLA, AS, kut. 20., tom II., 2. 7. 1767. / br. 1521.; za odluku Marije Terezije o tom pitanju v. HHStA, KA, StR, Protokolle, sv. II./ 1767., br. 1521.

osnivanju Vijeća već donesena, a s druge strane zbog činjenice da Koller koristi isključivo Krajačićev spis u svojem prijedlogu dokazuje da mu nisu bile na raspolaganju recentnije slične informacije o hrvatskoj upravi. Dokaz Malenićeve aktivnosti u samom tom projektu ipak ostaje samo njegovo naknadno imenovanje na prijedlog Dvora.

Vrlo je teško utvrditi koga je još od "omraženih" hrvatskih plemića Špišić imao na umu. Pretpostavljajući da su osnivanje Vijeća aktivno mogle podpirati prvenstveno osobe koje su profitirale namještenjem u novoj instituciji, valja se pitati koje su osobe iz tog kruga tada mogle imati utjecaj tijekom svojeg boravka u Beču. U periodu dok se na temelju rada Starhembergovih dvorskih komisija donosila odluka o osnivanju Vijeća i određivao njegov djelokrug od budućih savjetnika Vijeća, u Beču je boravio i Antun Janković, tada podžupan Požeške županije.³²⁰ Osim njegovog boravka u Beču, drugi dokaz za mogućnost njegova utjecaja u donošenju odluka vezanim uz osnivanje Vijeća nisam pronašla, kao niti za ostale buduće savjetnike Vijeća, što ne dozvoljava daljnje pretpostavke.

Zbog već spomenute činjenice da je Koller koristio deset godina staru Krajačićevu predstavku te nemogućnosti identificiranja drugih utjecaja držim da je, bez obzira na Špišićeve navode – a već je prije pokazano da Špišić i nije bio toliko informiran koliko sam tvrdi – inicijativa za osnivanjem Vijeća ipak potekla isključivo od Kollera. Koller se u formiranju svojeg prijedloga koristio, osim svojim iskustvom, samo podacima koji su mu u Beču bili dostupni: zakonskim člancima Ugarskih sabora, banskim diplomom iz 1750. i Krajačićevom predstavkom. Mnogi prijepisi Krajačićeve predstavke dokazuju da je ona bila lako dostupna i da nije trebala putem posrednika doći do Kollera.³²¹ Na jednom prijepisu iz Arhiva HAZU nalazi se i primjedba da je ta predstavka dostavljena direktno Kolleru, koji je u vrijeme nastanka te predstavke bio savjetnik

³²⁰ To zaključujem prema pismu Požeške županije banu, datiranom 30. lipnja, kojim se ispričava što neće poslati predstavnike na Hrvatski sabor sazvan za 13. srpnja, naglašavajući da podžupan te županije već četiri mjeseca boravi u Beču zbog privatnih poslova. HDA, Acta CR, kut. 49., br. 33 iz 1767.

³²¹ Samo u Mađarskoj Nacionalnoj knjižnici Szecsényi pronašla sam tri prijepisa te predstavke: *Fol.Lat.4385.*, *Fol.Germ.1499.* i *Quart.Lat.470.* Za popis dosad poznatih prijepisa u Hrvatskoj v. HERKOV, *Notitiae*, str. 70.-71., bilj. 180.

Ugarske dvorske kancelarije.³²² Logično je, dakle, da je Koller koristio upravo taj kritički osvrt na hrvatsku upravu iz jednog vrlo turbulentnog razdoblja, jer je s jedne strane sadržaj Krajačićeve predstavke potpuno odgovarao njegovom cilju da hrvatsku upravu prikaže kao "kaotičnu" i pridobije pozitivan odgovor na svoj prijedlog, a s druge strane, jer je Krajačićeva predstavka tada bila jedini recentniji dostupan spis o hrvatskoj upravi pisan općim terminima pa stoga i primjenjiv za poticanje reformi u Banskoj Hrvatskoj i desetak godina kasnije. Držim da Kollera na inicijativu nisu potakli ni Beck ni pojedinci iz Hrvatske, nego da je njegov prijedlog neizravan rezultat njegovog sastanka s Lacyjem krajem 1766. godine, nakon kojeg je Kolleru osnovni cilj bio preuzeti vodstvo komisije za razgraničenje. Neizbježna posljedica takvih Kollerovih ambicija njegovo je umanjivanje važnosti banske vlasti, u čemu ga je - iz sasvim drugih razloga - podupirao Lacy. I agent Pruszkay i Špišić izvještavaju bana da je Koller iz arhiva Ugarske kancelarije tražio uputu koju je Kancelarija izradila za bana 1756. godine,³²³ a Špišić izvještava i da je Koller od Marije Terezije dobio zadatak izraditi prijedlog kako olakšati rad komisije za razgraničenje.³²⁴ Banova uputa iz 1756. mogla je Kollera podsjetiti i na Krajačićevu predstavku pisanu iste godine, pri čemu je značajno da se u oba dokumenta kao jedno od rješenja protiv neefikasne uprave u Banskoj Hrvatskoj spominje osnivanje zasebne institucije izvršne vlasti, što je Kolleru moglo dati ideju za njegov prijedlog i bez drugoga poticaja: Krajačić predlaže osnivanje "dikasterija", ali svoj prijedlog ne razrađuje, a u prvoj je verziji banske upute Ugarska kancelarija donijela razrađen prijedlog osnivanja "banskog vijeća", što je Marija Terezija izbacila iz upute s napomenom da staleži to moraju sami tražiti pa će im se ta institucija dodijeliti kao izraz milosti.³²⁵ Budući da je Koller u vrijeme nastanka te upute služio u Ugarskoj kancelariji kao referent za hrvatske predmete, velika je vjerojatnost da je i sam sudjelovao u stvaranju tog odbačenog prijedloga.

³²² Arhiv HAZU, III d 9. Na tu je primjedbu upozorio i Z. Herkov, koji je donosi u prijepisu. V. HERKOV, isto.

³²³ Kod Pruszkaya v. pisma od 31. ožujka i 14. travnja, MOL, ob. Nádasdy (P 507), kut. 39., br. 604., fol. 407. i 408., kod Špišića pismo od 3. travnja, isto, kut. 41., br. 681., fol. 685v.

³²⁴ Pismo od 27. ožujka. MOL, ob. Nádasdy (P 507), kut. 41., br. 681., fol. 682.

³²⁵ MOL, MKK, Orig. ref., br. 209 iz 1756., fol. 8.

Stoga držim da je njegov prijedlog za osnivanje Vijeća, napisan desetljeće kasnije, nastao kao rezultat njegovih nastojanja da u svojem interesu definira banove ovlasti, pri čemu su mu najviše koristili dokumenti i iskustvo iz Ugarske kancelarije sredinom pedesetih godina. Između njegovog prijedloga osnivanja Vijeća i krajnjeg rezultata postoje tek minimalna odstupanja pa držim da se Špišićevi navodi o utjecaju od strane Becka i pojedinaca iz Banske Hrvatske mogu uzeti samo kao djelomično točni i da se projekt osnivanja Vijeća u svojoj inicijalnoj fazi može pripisati isključivo Kolleru, a utjecaj iz Hrvatske ograničiti tek na formalnu podršku pojedinaca koji su u osnivanju nove institucije vidjeli osobnu i opću korist.

Službeno poslanstvo hrvatskih staleža u Beč i njegovi rezultati

S obzirom na uzastopne Špišićeve apele banu da osobno dođe u Beč ili da organizira poslanstvo hrvatskih staleža da pokušaju spriječiti ekskorporaciju civilnih posjeda, banova je reakcija neočekivano spora. Bolest je bana spriječila da odmah krene na put u Beč, no dugo nisu krenuli niti predstavnici hrvatskih staleža. Do sporog odaziva došlo je jer poslanici nisu izvanredno poslani na Dvor, nego tradicionalnim putem: sazvan je Sabor da bi se na njemu izabrali poslanici i sastavila njihova uputa. Sazivanje sabora bio je najsporiji način reakcije zbog potrebnog vremena da se staleži skupe u Varaždinu. Zanimljivo je da ovoga puta Nádasdy nije sazvaio Konferenciju, kao što je to često činio zbog požurivanja odluka, čak i u manje urgentnim situacijama.³²⁶

Sabor na kojem su staleži obaviješteni o planovima Dvora za Bansku Hrvatsku i na kojem su izabrani poslanici da te planove spriječe održan je tek 4. svibnja 1767. godine. Staleži su za svojeg poslanika kraljici izabrali protonotara Nikolu Škrleca s nalogom da se pridruži banu na

³²⁶ Iako se broj sazvanih Konferencija smanjuje nakon Sedmogodišnjeg rata, na Konferencijama se i dalje raspravlja, osobito o pitanjima odnosa s vojnim staležom i o potrebi rješenja spora oko granica pa bi pitanje ekskorporacije, dakle, bilo nastavak takvih rasprava. Usp. zaključke konferencija od 25. siječnja 1764., 1. ožujka 1766. i 22. veljače 1767. HKK, sv. IV., Zagreb, 1992., str. 152.-157. Takve su Konferencije imale nadležnost da imenuju poslanike u Beč. V. npr. par. 1. konferencije održane 1. ožujka 1766. Isto, str. 154.

putu u Beč. Nadalje su staleži predvidjeli da će se Škrlecu i banu u slučaju potrebe pridružiti i biskupski kantor Antun Zdenčaj, novoizabrani podban Antun Bedeković i grof Ivan Patačić, koji se tada već nalazio u Beču radi promicanja svoje ostavke na mjesto predsjednika Sudbenog stola.³²⁷ Za to je poslanstvo uputu izradio saborski odbor na čelu s beogradskim biskupom Stjepanom Putzom, uz sudjelovanje grofa Ivana Draškovića i grofa Franje Patačića.³²⁸

Taj je saborski odbor poslanstvu dodijelio dvostruku ulogu: spriječiti raspuštanje lokalne komisije na čelu s banom, određene 1766., pa time i ekskorporaciju civilnih posjeda, te spriječiti promjene u upravi Banske Hrvatske. Sadržaj upute je sljedeći: što se uloge poslanstva u sprečavanju ekskorporacije tiče, poslanstvo je dužno naglasiti kraljici da takav potez hrvatski staleži drže u suprotnosti sa zakonima Sv. krune, kraljevskim diplomama, plemićkim pravima i prirodnim pravom te isposlovati da kraljica odredi legalnu komisiju. U svrhu sprečavanja osnivanja "banskog vijeća" poslanstvo na Dvoru treba naglasiti da bi osnivanjem te institucije bila narušena banska vlast i jurisdikcija Kraljevine te da je sustav vlasti u Kraljevini utvrđen ne samo prastarim običajem i zakonima Kraljevine, nego i banskom diplomom iz 1750. godine. Stoga poslanstvo, ako se vijest o osnivanju Vijeća pokaže točnom, kraljicu treba zamoliti da pri takvoj intervenciji u hrvatsku upravu sasluša i hrvatske staleže. Nadalje je poslanstvu preporučeno da pred kraljicom istakne i bespotrebni trošak za kraljevski erar ako bude osnovana ta institucija jer ona neće ni bolje ni brže provoditi kraljevske odredbe nego što je to dotad činio ban. Sabor je ujedno ugarskom kancelaru poslao zasebno pismo kojim ga obavještava da su staleži saznali za neugodne planove Dvora o smanjenju civilne jurisdikcije i unutarnjim promjenama u ustroju vlasti te ga mole da protonotaru Škrlecu priskrbi audijenciju kod kraljice kako bi mogao isposlovati barem suradnju staleža u tim projektima.³²⁹

Poslanstvo je otputovalo u Beč odmah nakon završetka Sabora, kako je to u uputi odredio i Odbor, a u Beč je stiglo 9. svibnja, upravo na dan kad se održavao sastanak druge Starhembergove dvorske komisije, na kojem se raspravljalo o Lacyjevoj i Neuholdovoj predstavi. U Beču je ostalo

³²⁷ Čl. 4., ZHS, sv. VIII., str. 235.

³²⁸ Uputa se čuva u HDA, Acta CR, kut. 49., br. 29 iz 1767.

³²⁹ HDA, Acta CR, kut. 49., br. 30 iz 1767. i kut. 222., br. 1281.

puna dva mjeseca.³³⁰ S obzirom da je do dolaska poslanstva već čvrsto odlučeno i o ekskorporaciji³³¹ i o reformi uprave u Banskoj Hrvatskoj, koliko je to poslanstvo hrvatskih staleža moglo utjecati na promjene odluka? Suvremenik Krčelić tvrdi da su i ban i Škrlec "više nastojali da se to vijeće uvede nego da se spriječi", zbog kojeg su navoda u hrvatskoj historiografiji banu i Škrlecu dodijeljene dvolične uloge.³³² Zaista se može utvrditi da je Hrvatski sabor puno dulje od poslanstva inzistirao na obustavi projekta osnivanja Vijeća: i na sljedećem su Saboru, održanom 13. srpnja, staleži sastavili predstavku kojom mole kraljicu da se Vijeće ne osnuje,³³³ a rad bana i Škrleca u Beču pokazuje da su oni osnivanje Vijeća prihvatili bez otpora, bez obzira na uputu saborskog odbora.

Banov stav prema osnivanju Vijeća ipak je prilično nejasan. Vrlo je zanimljiva već spomenuta sporost reakcije u izboru poslanstva za Beč, a i uputa koju je za poslanike sastavio saborski odbor odaje zanimljive elemente. Naime, u uputi je istaknuto da su glasine o ekskorporaciji proširili zapovjednici Vojne krajine, a da su "iz vjerodostojnih izvješća" - pritom se vjerojatno misli na Špišićeva izvješća - staleži saznali samo o planovima upravne reforme.³³⁴ No, Špišićeva su izvješća, očito suprotno mišljenju na Saboru, naglašavala upravo urgentnost reakcije na planiranu ekskorporaciju posjeda, a promjene u upravi tek su u drugom planu i Špišić na njih gleda s određenom dozom simpatija. Takvo objašnjenje saborskog odbora u uputi zajedno s Krčelićevom tvrdnjom da je Špišić neprestano pisao o planovima za osnivanje Vijeća i apelirao na brzu reakciju staleža otvara mogućnost da ban nije u potpunosti izvijestio staleže o sadržaju Špišićevih pisama, iz čega bi se moglo zaključiti da je banova namjera bila da izazove jači otpor staleža prema osnivanju Vijeća i da se ogradi od odgovornosti za gubitak predsjedništva nad lokalnom komisijom. Kakav je uistinu bio banov stav prema osnivanju institucije izvršne vlasti u Banskoj Hrvatskoj ne može se pouzdano zaključiti. S jedne strane, ban je izravno profitirao od te institucije jer korist koju je

³³⁰ Izvještaj Nikole Škrleca o poslanstvu u Beč. HDA, Acta CR, kut. 49., br. 46 iz 1767.

³³¹ Već su u ožujku nadležne institucije sastavile i prve upute za Kollerovu komisiju, u kojima je određena i ekskorporacija posjeda. Usp. pismo Lacyja Esterházyju od 21. ožujka 1767., HKR 1767/27-März-434/4.

³³² KRČELIĆ, *Annae*, str. 534.

³³³ HDA, Acta CR, kut. 49., br. 43 iz 1767.

³³⁴ HDA, Acta CR, kut. 49., br. 29 iz 1767.

mogao izvući iz predsjedništva Vijeća nije samo financijske naravi, nego i organizacijske: stalni rad Vijeća rješava bana stalne podložnosti Saboru, koji je kao glomazno tijelo s nekontinuiranim radom i raznim interesima pojedinaca bitno otežavao provođenje kraljevskih i banskih odredbi. S druge strane, osnivanjem Vijeća ban postaje samo činovnik koji provodi volju kralja i Dvora, bez ovlasti izbora i imenovanja suradnika u tom vijeću – forma takve institucije sigurno označava smanjenje banove vlasti i ukida mogućnost održavanja Konferencija, čiji je rad ban kontrolirao u potpunosti.

Teško je odrediti i Škrlecov stav prema osnivanju Vijeća u vrijeme polaska povjerenstva u Beč. Njegova kasnija aktivna uloga u radu Vijeća, velik utjecaj u kasnijoj politici Banske Hrvatske i njegovi spisi kojima se potvrđuje kao prosvijećeni državnik daju naslutiti da je Škrlec mogao podržati osnivanje takve institucije.³³⁵ No, da li je s tim stavom Škrlec krenuo u Beč, dok još nije znao da će biti namješten u novom vijeću? Državna služba tada je od egzistencijalne važnosti za niže plemstvo, kojem je pripadao i Škrlec, pa i cjelokupno njegovo školovanje osmišljeno je s tendencijom da političku karijeru pronađe u državnoj službi.³³⁶ Škrlec je u Beč krenuo kao protonotar, u službi čiji se značaj gasi upravo osnivanjem banskog vijeća: nakon što je protonotaru 1723. godine oduzeta sudska funkcija, uloga te službe usko je vezana za upravu bana i Sabora te osnivanjem Vijeća postaje zamjenjiva. Stoga držim da ni Škrlec nije krenuo u Beč s čvrstom namjerom da podrži planirane promjene u upravi Banske Hrvatske.

Kakvu je ulogu poslanstvo odigralo tijekom svojeg dvomjesečnog boravka u Beču, otkriva nam sam Škrlec u službenom izvješću za Sabor, kojeg je pisao početkom srpnja.³³⁷ Škrlec izvještava staleže da je po svojem dolasku u Beč, 9. svibnja, kontaktirao s ugarskim kancelarom i ostalim savjetnicima Kancelarije za koje je uvidio da imaju utjecaj na

³³⁵ Škrlečeva djela odnedavno se objavljuju u seriji *Nikola Škrlec Lomnički (1729.-1799)* u izdanju HAZU, HDA te Filozofskog i Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Dosad su izašla tri sveska (1999., 2000., 2001.).

³³⁶ O obrazovanju braće Petra i Nikole Šklca za rad u javnoj službi v. rad SHEK BRNARDIĆ, T., "Formiranje učenih državnih činovnika: braća Petar (1727-1763) i Nikola Škrlec (1729-1799)" u *Nikola Škrlec Lomnički*, sv. III., str. 61.-76.

³³⁷ "Relatio ablegatorum in Viennam per Dominum protonotarium facta". HDA, Acta CR, kut 49., br. 46 iz 1767.

hrvatske poslove, kao i s banom Kollerom. Svima je razjasnio uzbudene naroda i zbog ekskorporacije i zbog osnivanja novog političkog tijela te iznio pritužbe staleža da se pri takvim pregovorima nije savjeovalo ni s njima ni s banom. Škrlec naglašava da je najčešći izgovor za zaobilazne staleža bio da se pri tim pregovorima poštivala uobičajena procedura: prije obavijesti staležima trebale su se dogovoriti relevantne institucije, a tek pošto ministri obave taj posao, staleži će biti obaviješteni reskriptom i dovoljno saslušani. Škrlec je preko kancelara i bana uspio isposlovati da ga komornik uvede na audijenciju kod Marije Terezije, a o toj audijenciji, održanoj 19. svibnja, izvještava sljedeće: za kraljicu je sastavio jednu promemoriju i preveo je na njemački, te ju je na audijenciji, koja je trajala tričetvrt sata, predstavio i objasnio točku po točku. Budući da ta promemorija nije sačuvana,³³⁸ tek se iz Škrlecovog izvješća može zaključiti da je naglasak bio na sprečavanju ekskorporacije. On ističe da se Marija Terezija čudila da su se glasine o ekskorporaciji tako brzo proširile i da su hrvatski staleži toliko nepovjerljivi prema njezinim namjerama, a po Škrlecu je poručila staležima da neće biti poduzeto ništa na štetu njihovih privilegija i ugarskih zakona. Što se osnutka Vijeća tiče, kraljica je staležima poručila da je jedina njezina namjera osnutkom te institucije pružiti priliku sinovima domovine da se uzdignu u politici, kao i potaknuti trgovinu i industriju radi procvata zemlje.³³⁹

Istu je promemoriju Škrlec predao i ministrima i savjetnicima, no nije imao većeg pristupa u pregovore oko hrvatskih pitanja pa staleže tek izvještava o kraljevskoj odluci o ograničenju površine zemljišta za pripojenje Karlovačkom generalatu, a odobrenje ekskorporacije pripisuje utjecaju generala Becka. Škrlec je napisao i drugu promemoriju kojom je pokušao umanjiti površinu terena za ekskorporaciju,³⁴⁰ a primijetio je da se hrvatski predmeti bolje promatraju nakon pet banovih audijencija kod kraljice. Ipak se, prema Škrlecu, daljnji pregovori nisu odvijali pozitivno

³³⁸ Prema Škrlecovom izvješću može se zaključiti da je prvotno ta promemorija stajala u prilogu izvješća; do danas se, na žalost, nije sačuvala na tom mjestu.

³³⁹ "In particulari quoad erigendum novum Consilium repetitis vicibus, jussit me, ut securos reddam II. DD. SS. et OO. non aliam eatenus esse intentionem suam, quam ut hoc modo patriae filiis major semet in politicis excolendi occasio praebeat, una et per introductionem et acurationem manipulationem commercii et manufacturarum, de Domo Austriaca ad eo bene merita patria haec tantisper reflorescat".

³⁴⁰ I ta promemorija nedostaje u prilogu.

za Bansku Hrvatsku jer je kraljica oboljela, što je s jedne strane onemogućilo daljnji pristup kraljici, a s druge je strane uzrokovalo manje poštene prijedloge.³⁴¹ Nadalje je izvjestio da su konačni prijedlozi ipak nastali zajedničkim radom relevantnih dvorskih institucija bez ikakvog savjetovanja s banom te da je ban pozvan tek na posljednju dvorsku mješovitu komisiju, održanu 5. srpnja, na kojoj su doneseni završni zaključci o ekskorporaciji i osnivanju Vijeća.

Iz Škrlecovog izvješća Saboru izvire općenitost i formalnost, on se trudi prikazati da su i ban i on sve poduzeli da bi zadovoljili zahtjeve staleža, no mirno prihvaća neuspjeh i preporuča staležima da usvoje izdane kraljevske reskripte. Formalnost izvješća daje težinu Krčelićevim navodima da se Škrlec i ban u Beču nisu trudili spriječiti osnutak Vijeća: Škrlec u svojem izvješću izbjegava donošenje bilo kakvih detalja o tom pitanju, on samo izvještava staleže o uopćenoj poruci Marije Terezije bez vlastitog komentara. Stoga se već može zaključiti da je Škrlec u vrijeme svojeg boravka u Beču bio pristaša osnivanja institucije izvršne vlasti u Banskoj Hrvatskoj, tim više što je njemu dodijeljena vrlo utjecajna uloga prvog savjetnika iz redova plemstva i ravnatelja kancelarije u tom vijeću pa svojim izvješćem nije ni pokušao izazvati otpor staleža prema intervenciji Dvora u hrvatsku upravu.

Iz opisanog postupka u pregovorima dvorskih institucija može se zaključiti da poslanstvo hrvatskih staleža u Beču nije moglo postići cilj, no ostaje pitanje kolik je utjecaj moglo imati na pojedine odluke. O djelovanju poslanstva hrvatskih staleža u Beču govori nam tek Škrlecovo formalno izvješće i vrlo malo sačuvanih podataka o već spomenutoj dvorskoj komisiji na kojoj je sudjelovao i ban. Osim Škrlecovih tvrdnji, nisu mi bili dostupni drugi podaci o banovim audijencijama kod kraljice pa mi je stoga nemoguće rekonstruirati djelatnost bana na Dvoru. Ipak, tijekom dvomjesečnog boravka u Beču, banov se utjecaj nazire u predstavkama Ugarske kancelarije, prvenstveno u izboru službenika budućeg vijeća.

Prvi prijedlog Ugarske kancelarije, kojoj je i Kollerovim prijedlogom i zaključcima Starhembergove komisije od 24. ožujka ostavljena potpuna sloboda u izboru prvih savjetnika i administrativnih službenika Vijeća,

³⁴¹ I Špišić u svojim izvještajima banu spominje razne utjecaje i agitiranje za vlastite interese. Usp. MOL, ob. Nádasdy (P 507), kut. 41., br. 681.

nosi datum 10. lipnja i pokazuje naznake da je Ugarska kancelarija tražila banov savjet pri sastavljanju tog prijedloga.³⁴² Zacijelo nije slučajnost da je upravo Škrlec predložen za najutjecajnijeg savjetnika Vijeća – za prvog savjetnika iz reda plemstva i direktora kancelarije. U vrijeme boravka Beču, kako sam izvještava, često je kontaktirao sa savjetnicima Ugarske kancelarije i pritom je mogao lobirati za svoj položaj. Vrlo je vjerojatno da ga je u tome podržao i ban: od Nádasdyjeva nastupa na bansku funkciju Škrlec je svojom službom neprestano bio vezan uz banov rad – kao tajnik Konferencija sudjelovao je na svim savjetovanjima kojima je ban predsjedavao izvan Sabora, a i kasnijom protonotarskom službom neposredno je sudjelovao u svim banovim poslovima.³⁴³ Stoga prijedlog Škrleca za utjecajno mjesto u Vijeću predstavlja nastavak njegove suradnje s banom kao predsjednikom Vijeća. Banov utjecaj još je očitiji pri izboru ostalog osoblja: za oba tajnika Vijeća i za zapisničara predložene su osobe direktno povezane s banom. Naime, za prvog je tajnika predložen Gašpar Hajnal, koji tada već sedam godina služio kao banov tajnik, a za drugog je tajnika s posebnom banovom preporukom predložen Alexandar Szécsén. Na banovu preporuku predložen je i Stjepan Csernko za zapisničarsko mjesto, tada banov pisar. Vjerojatan utjecaj bana i Škrleca na izbor osoblja pretpostavlja i Krčelić, koji tvrdi da su oni sudjelovali u raspravama o imenovanjima.³⁴⁴ Na temelju spomenutih primjera može se tvrditi da su ban i Škrlec sudjelovali u tim pregovorima, ali ne i da su imali odlučujuću ulogu u formiranju osoblja nove institucije.

Poslanstvo Hrvatskog sabora u Beču ipak je djelovalo tek sporednim kanalima jer način donošenja odluka pokazuje da su audijencije i bana i Škrleca kod kraljice bile prvenstveno formalne naravi. Jedini službeni sastanak predstavnika relevantnih institucija s banom, kako je već spomenuto, održan je 5. srpnja, kada je već odlučeno o svim pojedinostima vezanim uz osnivanje i rad Vijeća.³⁴⁵ Stoga se i taj sastanak s banom može držati samo formalnim i vrlo je vjerojatno da je prvenstveni cilj sastanka bio obavještavanje bana o odlukama Dvora, a tek je sporedno, i

³⁴² MOL, MKK, Orig. ref., br. 315 iz 1767.

³⁴³ Tajnik konferencija Škrlec je bio 1755.-1758.; protonotar je postao 1763.

³⁴⁴ KRČELIĆ, *Annae*, str. 534.

³⁴⁵ Na žalost, protokol sastanka nije sačuvan. Obavijest o tom sastanku donosi EMBER, Gy., *Staatsrat VII*, spis br. 1571 iz 1767., str. 175.

donekle samo da se zadovolji forma, obavljeno savjetovanje s banom kao predstavnikom kraljevske vlasti u Hrvatskoj. Predstavka o osnivanju Vijeća koju je ban predao drugi dan nakon sastanka pokazuje da je ban u potpunosti prihvatio činjenicu da će nova institucija započeti s radom jer se u svojoj predstavi tek poziva na određene točke upute za Vijeće i niti jednom riječju ne pokušava promijeniti kraljevsku odluku.³⁴⁶ Osim nekih pojašnjenja u uputi te već spomenutih promjena naziva i mjesta sjedišta Vijeća, banovo sudjelovanje u službenim pregovorima nije imalo većeg učinka. Dvor je pritom točno postupao prema Kollerovom prijedlogu: na sastanku od 5. srpnja ban je službeno obaviješten i upućen kako predstaviti osnivanje Vijeća Saboru. Doista, mandat Marije Terezije kojim obavještava staleže o osnivanju Vijeća sastavljen je u Ugarskoj kancelariji već 17. lipnja te je nakon sastanka s banom Ugarska kancelarija 7. srpnja u taj mandat unijela promjenu naziva novog tijela i napomenu da će ono biti organizirano po uzoru na Ugarsko namjesničko vijeće, na kojoj je napomeni očitio inzistirao ban.³⁴⁷ Banu je još u lipnju naloženo da sazove Sabor za 7. srpnja radi obavještavanja staleža o dolasku komisije za razgraničenje i o osnivanju Vijeća,³⁴⁸ no on je iz organizacijskih razloga molio preko ugarskog kancelara da se Sabor sazove za 13. srpnja.³⁴⁹ Nakon što objavi mandat Marije Terezije o osnivanju Vijeća, ban je dužan vratiti se u Beč, gdje će položiti zakletvu i preuzeti žig, uputu, dekrete o imenovanju osoblja i njihove zakletve. Odmah po povratku u Varaždin ban treba skupiti sve imenovane da pred njim polože zakletvu, pročitati uputu i odmah započeti s radom Vijeća. Takav je postupak određen Kollerovim prijedlogom, a podupirao ga je i Starhemberg, držeći da će se na taj način izbjeći sve neugodnosti.³⁵⁰

³⁴⁶ MOL, MKK, Orig. ref., br. 335 iz 1767.

³⁴⁷ Koncept mandata s unijetim ispravkama naziva i datuma nalazi se u MOL, MKK, Conc. exp., 1767., 45 ex Juni.

³⁴⁸ Kraljevsko pismo Esterházyju od 17. lipnja (potp. Josip II. u spriječenosti kraljice). MOL, MKK, Orig. ref., br. 204 iz 1767.

³⁴⁹ Esterházyjeva nota od 18. lipnja. MOL, MKK, Orig. ref., br. 205 iz 1767.

³⁵⁰ "Auf solche Art würde Unannehmlichkeiten ausgewiechen und dennach die Anständigkeit in voller Maaß observiret werden". OOeLA, AS, kut. 20., tom II., 14. 7. 1767. / br. 1614.

Hrvatski sabor 13. srpnja 1767. i otpor staleža osnivanju Vijeća

Sabor sazvan za 13. srpnja u Zagrebu bio je, kako izvještava Krčelić, vrlo dobro posjećen, kao i uvijek kad se održavao u Zagrebu.³⁵¹ Staleži su najviše raspravljali o ekskorporaciji civilnih posjeda i o osnivanju novog političkog tijela u Banskoj Hrvatskoj, pri čemu se iz zaključaka tog sabora ne može zaključiti da su staleži povezali dolazak komisije za razgraničenje, koja će ujedno provesti i ekskorporaciju civilnih posjeda, sa osnivanjem nove institucije. Rasprave o ekskorporaciji stoga nisu u velikoj mjeri utjecale na formiranje stava staleža prema osnivanju Vijeća pa izlaze iz okvira ovoga rada; stoga ću se ovdje usredotočiti samo na stav staleža samo prema promjenama u kraljevinskoj upravi.

Kako nam otkriva čl. 1. zapisnika tog sabora, na zasjedanju je pročitana izvještaj poslanika o njihovom djelovanju u Beču, koji je sastavio Škrlec i o kojem je već bilo govora, a zatim i mandat Marije Terezije od 7. srpnja kojim staleže obavještava o osnivanju Vijeća.³⁵² Taj mandat, uobičajenom praksom nastao u Ugarskoj dvorskoj kancelariji, ban je ponio iz Beča, a staležima poručuje sljedeće: nakon uobičajenog isticanja zasluga staleža i redova za kralja, njihovog junaštva u ratu, pa čak i revnosti u izvršavanju kraljevskih odredaba, kraljica obavještava staleže da je odlučila u Kraljevinama Dalmaciji, Hrvatskoj i Slavoniji osnovati političko tijelo pod nazivom "Kraljevsko vijeće za Kraljevine Dalmaciju, Hrvatsku i Slavoniju". Osnivanje tog tijela u mandatu se prikazuje kao osobita milost kraljice prema staležima i redovima te "vrhunac sreće" tih Kraljevina, a njegov je djelokrug određen na političko-gospodarske i vojne poslove, u istom omjeru kako ih obavlja i Namjesničko vijeće u Mađarskoj. Staleži se obavještavaju da će to vijeće uvijek ovisiti isključivo o kraljici i o njezinim zakonitim nasljednicima i ugarskim kraljevima, da je predsjedništvo uvijek osigurano banu i njegovim nasljednicima te specifičira iz kojeg će se staleža birati pet savjetnika, obećavajući da će se u popunjavanju tih mjesta osobita pažnja poklanjati izboru domaćih sinova.

³⁵¹ KRČELIĆ, *Annae*, str. 534.

³⁵² Čl. 1., ZHS, sv. VIII., str. 238. Za mandat Marije Terezije od 7. srpnja v. HDA, Acta CR, kut. 49., br. 37 iz 1767.

Staleži su izabrali saborski odbor sa zadatkom da sastave predstavku kraljici kojom će iznijeti stajalište Sabora prema namjeravanoj reformi kraljevske uprave. U taj su odbor izabrani grof Oršić kao predsjednik, zatim barun Aleksandar Malenić, kanonik Franjo Popović, podban Bedeković, protonotar Škrlec, prisjednik Sudbenog stola Petar Špišić i prisjednik Banskog stola Juraj Petković, zatim podžupani Zagrebačke i Srijemske županije Matija Bornemisza i Ivan Frank, sudac grada Zagreba Ladislav Szale, Tadija Bedeković te tajnik Konferencija Benedikt Krajačić kao aktuar.³⁵³ Predstavka koju je taj odbor sastavio u ime staleža pročitana je na Saboru i odasлана kraljici³⁵⁴, a otkriva sljedeći stav staleža prema promjeni kraljevske uprave:

Na početku svoje predstavke staleži navode razloge zbog kojih, po njihovom mišljenju, kraljica ne bi trebala provesti reformu kraljevske uprave, prihvaćajući pritom kraljevski mandat **kao obavijest namjere, a ne kao gotovu odluku**. Protiv osnivanja Vijeća pozivaju se na potvrđene zakone Ugarskog sabora, kraljevske diplome i višestoljetnu praksu u kraljevinskoj upravi, ne navodeći točno zakonsku podlogu koja bi kraljicu onemogućila u namjeri da reformira sustav izvršne vlasti u Banskoj Hrvatskoj. Pozivajući se općenito na dotadašnje spise Ugarskih sabora, staleži ističu da niti jedna institucija pravosudne ili političke vlasti u Ugarskoj nije osnovana bez zaključka Ugarskog sabora. Argumentiraju da bi osnivanje Vijeća značilo gubitak tadašnjih ovlasti Hrvatskog sabora i bana, koji obavljaju sve političke i gospodarske poslove Kraljevine, pozivajući se na čl. 87. Ugarskog sabora iz 1723. kojim je prilikom osnivanja Namjesničkog vijeća u Mađarskoj banska vlast potvrđena u dotadašnjem opsegu.³⁵⁵ Nadalje se pozivaju na kraljičino zadovoljstvo

³⁵³ Čl. I., ZHS, sv. VIII., str. 238.

³⁵⁴ Tekst predstavke staleža koji je poslan u Beč nalazi se u konceptu u HDA, Acta CR, kut. 49., br. 43 iz 1767. Između tog koncepta i teksta predstavke koja je ušla u saborski zapisnik (ZHS, sv. VIII., str. 238.-240.) postoje određene razlike, koje će biti naglašene u daljnjem opisu. U dosadašnjim je radovima uglavnom preuziman objavljen tekst predstavke iz saborskog zapisnika (BEUC, I., *nav. dj.*, i BAYER, V., *nav. dj.*), no predstavka sačuvana u arhivu Ugarske kancelarije pokazuje da je na Dvor ipak poslan tekst koncepta. Usp. MOL, MKK, Orig. ref., br. 302 iz 1767.

³⁵⁵ Tim se člankom potvrđuje čl. 1715:114, koji potvrđuje banove ovlasti određene čl. 1609:27 i 1681:62 te kao jedinu novost donosi da će se banova plaća isplaćivati iz kraljevskog erara. (CJH, 1715:114, MÁRKUS, D. et al. (ur.): *Corpus Juris Hungarici – Magyar törvénytar 1000-1895.*, sv. IV./I., str. 528. i 1723:87, isto, str. 636.)

dotadašnjom upravom Kraljevine, iskazano u reskriptu od 7. srpnja³⁵⁶ te upozoravaju na veliku štetu za kraljevski erar koju bi uzrokovalo osnivanje nove institucije. Stoga mole kraljicu da odustane od namjeravanih promjena dok se one ne rasprave na budućem Ugarskom saboru.³⁵⁷

Daljnje se točke predstavke odnose na slučaj ako kraljica odluči ostati pri svojoj namjeri. Staleži ističu da se u tom slučaju moraju pokoriti,³⁵⁸ no mole da kraljica novom diplomom obeća sljedeće:

1. Da banu i njegovim nasljednicima predsjedništvo Vijećem ne priječi zapovjedništvo nad Banskim krajinom, pravo na koje potvrđeno je u banskoj diplomu.
2. Da se nakon osnutka Vijeća ne osporava pravo staleža na prijedlog novog bana, prava na izbor kapetana i potkapetana Kraljevine, protonotara, blagajnika i vojnog povjerenika, pravo na uporabu pečata te na održavanje Sabora radi regulacije drugih poslova Kraljevine.³⁵⁹
3. Da u slučaju banove smrti, ostavke ili premještaja kralj uvijek na to mjesto imenuje osobu zaslužnu za kralja i Sv. krunu, rodom iz zemalja Sv. krune i poznatu po vojnoj vještini, kojoj će uvijek ostati pravo imenovanja podbana.³⁶⁰

Potvrđivanjem tog članka 1723. godine banu je posredno priznata neovisnost o Ugarskom namjesničkom vijeću, osnovanom iste godine.

³⁵⁶ Zanimljivo je da je kraljica svoje zadovoljstvo upravom istakla i 1756., upravu u vrijeme kad je kulminiralo nezadovoljstvo Dvora zbog lošeg provođenja kraljevskih odredbi. V. čl. 12 sabora od 6. travnja 1756., ZHS, sv. VII., str. 156. Oba se slučaja stoga mogu shvatiti kao poticaj staležima da provedu kraljevske odluke.

³⁵⁷ Predstavka kraljici koja je ušla u saborski zapisnik argumente staleža protiv osnivanja Vijeća dijeli u 5. točaka s jednakim sadržajem. Usp. ZHS, sv. VIII., str. 239.; u prijevodu v. BEUC, *nav. dj.*, str. 37.; BAYER, V., *nav. dj.*

³⁵⁸ Točan tekst glasi: "Quod si tamen fixa est, iam haec et absoluta Majestatis Vestrae Sacratissimae voluntas ad nostros, qui jure jurando legibus obstricti sumus, animos in hac rei novitate quietatos, in sequentibus per novum benignum diploma clementer securi reddi demisse ploramus, nimirum: [...]" Taj dio navodim stoga što u saborski zapisnik nije ušla formulacija da su staleži prema zakonu dužni prihvatiti promjenu uprave. Usp. ZHS, sv. VIII., str. 239.

³⁵⁹ Tekst predstavke u saborskom zapisniku uz te molbe navodi i slanje poslanika na zajednički sabor i insurekciju. Usp. točku 5. predstavke, ZHS, sv. VIII., str. 240.

³⁶⁰ Predstavka iz saborskog zaključka ne sadrži molbu da ban zadrži pravo imenovanja podbana. Usp. točku 2., ZHS, sv. VIII., str. 239.

4. Da Vijeće prema zakonskom članku 101. Ugarskog sabora iz 1723. bude ovisno samo o kralju posredstvom Ugarske dvorske kancelarije i neovisno o bilo kojoj drugoj instituciji.³⁶¹

5. Da Vijeće u vojnim i gospodarsko-vojnim poslovima ima iste ovlasti kao i Namjesničko vijeće.

6. Da tri slavonske županije, dotad u političkim, sudskim i vojnim poslovima ovisne o banu i Kraljevini, ubuduće ovise o Vijeću i u tim poslovima i u gospodarskim i računovodstvenim poslovima jer su porezni i politički poslovi usko povezani.

7. Da o Vijeću ovise i primorska dobra, kojima upravlja Trgovačko vijeće.³⁶²

8. Da se Vijeće u djelatnosti i plaćama izjednači s Namjesničkim vijećem.³⁶³

9. Da se na idućem Ugarskom saboru inartikuliraju sve ove točke, kao i konzistencija Vijeća.

Na kraju staleži traže da se radi uspješnosti obavljanja poslova Vijeću osim planiranih službenika dodijele još jedan savjetnik iz velikaškog staleža te jedan iz plemićkog staleža. Također mole da se Vijeće preseli u Zagreb čim bude popravljena kraljevinska kuća zbog povoljnog položaja tog grada.

Reprezentacija Hrvatskog sabora dostavljena je Ugarskoj kancelariji, koja ju je predstavkom datiranom 26. srpnja 1767. prosljedila kraljici sa svojim mišljenjem o pojedinim točkama.³⁶⁴ O reprezentaciji je raspravljao sam vrh Kancelarije: kancelar Ferenc Esterházy, potkancelar György Fekete, savjetnici grof Tódor Batthyányi, grof Lipót Pálffy, biskup József Bajzáth, zatim baruni Péter Végh, József Török te Antal Cothmann, koji je ujedno bio i referendar u tom predmetu. Ugarska kancelarija predsta-

³⁶¹ U toj se točki u saborskom zapisniku dodaje: "operationesque suas nec secus quam in systemate gubernii Regni Hungariae, cuius Sacrae Coronae pars indissolubilis Croatia esset, in sensu legum eiusdem Regni directurum sit". Usp. točku 4. predstavke, ZHS, sv. VIII., str. 239.-240.

³⁶² Ta točka nije uvrštena u saborski zapisnik.

³⁶³ Ta se točka ne nalazi u konceptu, no uvrštena je u predstavku poslanu Ugarskoj kancelariji. Usp. MOL, MKK, Orig. ref., br. 302 iz 1767.

³⁶⁴ MOL, MKK, Orig. ref., br. 302 iz 1767.

vila je kraljici reprezentaciju Hrvatskog sabora s argumentima staleža protiv promjene uprave u Banskoj-Hrvatskoj, ocjenjujući pojedine točke za koje staleži traže da se uvrste u novu kraljevsku diplomu u slučaju ako kraljica ipak ostane pri svojoj namjeri.

O argumentima hrvatskih staleža protiv osnivanja Vijeća Kancelarija je iznijela sljedeće mišljenje: nasuprot navodima staleža da dotad nije postojao primjer da se jedna institucija u Ugarskoj osnuje bez potvrde Ugarskog sabora - pa je tako bio slučaj i s Namjesničkim vijećem 1723. godine - Kancelarija je istakla da ne postoji niti jedan zakon koji bi kralju ograničavao vlast da se sam brine za sve poslove koje se odnose na upravu Kraljevstva. Dapače, čak i zakonski članak 97. iz 1723., kojim je utvrđeno osnivanje Namjesničkog vijeća, jasno ističe da je Namjesničko vijeće osnovao kralj dok ta kraljevska institucija još nije bila inartikulirana na Ugarskom saboru 1723. godine.³⁶⁵ Prema Kancelariji, ne može se tvrditi da je vlast bana i staleža utvrđena zakonom jer niti jednim zakonom nije definirano dokle se protežu njihove ovlasti u političkim poslovima, nego se to temelji na dotadašnjoj praksi. Stoga Kancelarija misli da se osnivanje nove političke institucije u Banskoj Hrvatskoj ne može držati štetnim: budući da je Ugarski sabor 1741. u 11. članku odredio da političke poslove u Kraljevini Mađarskoj obavlja politička institucija (tj. Namjesničko vijeće), isto se treba spoznati i u Hrvatskoj. Kancelarija predlaže da se staležima odgovori u tom smislu, a što se pojedinih točaka tiče, na temelju kojih staleži mole osiguranje novom kraljevskom diplomom u slučaju da kraljica ipak inzistira na osnivanju Vijeća, Kancelarija predlaže sljedeće:

1. Na prvu točku, kojom staleži traže potvrdu banske diplome u pogledu banovog zapovjedništva Bansom krajinom, Kancelarija ističe da osnivanje Vijeća nema nikakve veze sa zapovjedništvom Banske krajine te, budući da su banove ovlasti u Banskoj krajini točno određene spomenutom diplomom, nije potrebno izdavati novu diplomu kako bi se to potvrdilo.

³⁶⁵ Kancelarija se očito poziva na prošlo vrijeme u formulaciji članka; uvodni dio tog članka glasi: "Sua majestas sacratissima consilium regium locumtenentiale instituit, praeside palatino cum viginti duobus consiliariis ex statu praelatorum, magnatum et nobilium, ex omnibus regni partibus, per regiam majestatem ex nunc et in futurum denominandis". CJH, 1723:97, MÁRKUS, D. et al. (ur.): Corpus Juris Hungarici - Magyar törvénytár 1000-1895., sv. IV./I., str. 642.

2. Drugom točkom staleži traže potvrdu prava Sabora na prijedlog bana i izbor najviših dužnosnika Kraljevine te potvrdu prava održavanja Sabora za rješavanje javnih poslova: Kancelarija drži da bi izdavanje nove diplome za potvrđivanje tih prava Sabora također bilo suvišno jer su ona već potvrđena zakonskim člancima zajedničkog sabora i kraljevskim diplomama, a uloga nove institucije neće biti mijenjanje zakona, nego briga o njihovom provođenju.

3. Za molbu staleža da im kraljica pismeno osigura da će za bana uvijek biti izabrana zaslužna osoba iz zemalja krune sv. Stjepana, Ugarska kancelarija također drži da je neutemeljena jer izbor bana, kao i ostalih dužnosnika Ugarske, potpuno ovisi o kraljevskoj vlasti i utvrđen je zakonom.

4. Kancelarija drži da se bez zapreke staležima može osigurati da će Vijeće u smislu čl. 1723:101 biti podložno samo kralju putem Ugarske kancelarije, budući da je kraljičina namjera da se Vijeće uredi po uzoru na Namjesničko vijeće.

5. Kancelarija ističe da je u kraljevskom mandatu od 7. srpnja već naglašeno da će Vijeće u vojnim i gospodarsko-vojnim poslovima imati jednake ovlasti kao i Namjesničko vijeće, no drži da se na molbu staleža za dodatnim osiguranjem tih ovlasti može izdati opsežnija izjava.

6. O molbi staleža da se Vijeću osigura nadležnost nad tri slavonske županije i u poreznim poslovima, Kancelarija predlaže da se staleže uputi da će se Vijeću podvrći poslovi slavonske kontribucije tek kad se kraljica uvjeri u dobar rad novog vijeća u kontribucijskim poslovima.

7. Za molbu staleža da se Vijeću podvrgnu i primorska dobra Kancelarija drži da je potpuno opravdana jer Trgovačko vijeće na tom posjedu još nema dominalno pravo, a sva su komorska dobra Ugarske komore bez iznimke podložna političkoj jurisdikciji pa stoga niti Trgovačko vijeće ne može biti izuzeto od toga.

8. Što se izjednačavanja plaća s Namjesničkim vijećem tiče, Ugarska kancelarija drži da je takav zahtjev neutemeljen jer su troškovi života u Požunu mnogo veći od troškova u Zagrebu ili Varaždinu.

9. Kancelarija se potpuno slaže sa zahtjevom staleža da se konzistencija Vijeća inartikulira na idućem Ugarskom saboru jer se tako postupalo i pri osnivanju Namjesničkog vijeća.

Za daljnje molbe staleža – o povećanju broja savjetnika i o preseljenju Vijeća u Zagreb nakon popravka kraljevinske kuće, Kancelarija ističe da je već banu nakon njegove predstavke odgovoreno da se pitanje povećanja broja savjetnika ne može razmatrati, a utvrđeno je da će Vijeće samo privremeno stolovati u Varaždinu.

Na temelju svih točaka reprezentacije Hrvatskog sabora Ugarska je kancelarija zaključila da se staležima ne treba izdati ni nova diploma ni zasebno osiguranje, te predložila da se samo novim reskriptom objasni da će novo vijeće u potpunosti djelovati prema već utvrđenim ovlastima Namjesničkog vijeća, da se nadležnost Vijeća neće širiti ni u vojne ni u javne poslove na štetu dotadašnje vlasti bana i staleža, čija će vlast i dalje ostati ista kao što je određeno zakonima zajedničkog sabora i kraljevskim diplomama. Također se, prema Kancelariji, staležima istim reskriptom treba obećati ne samo da će osnivanje Vijeća biti inartikulirano na sljedećem Ugarskom saboru, nego i da će ono biti nadležno za primorska dobra, kao i za kontribuciju slavonskih županija čim se pokažu dobri rezultati Vijeća u upravi kontribucijom hrvatskih županija.

O toj su predstavi Ugarske kancelarije raspravljali savjetnici Državnog vijeća. Iz Starhembergogovog mišljenja saznajemo da je kraljica požurivala odluku te da Državno vijeće ovoga puta nije stiglo tražiti savjet od Kollera, što je dotad bilo neizbježno u svim pitanjima vezanima uz osnivanje Vijeća.³⁶⁶ Kancelariji je odgovoreno prema Stupanovom prijedlogu: u kraljevskoj se odluci ističe da se kraljica u potpunosti slaže s mišljenjem Kancelarije da nije vrijeme da se uzmakne od već gotove odluke o osnutku Vijeća. Također je prihvaćeno mišljenje Kancelarije o ostalim točkama reprezentacije hrvatskih staleža pa je Kancelariji naloženo da sastavi reskript staležima prema svojim prijedlozima, uz dopunu da u 7. točki posebno istakne da će primorska dobra biti pod političkom jurisdikcijom u istoj mjeri kao i dotad.³⁶⁷ Prema prijedlogu Starhemberga, Koller je posebnim pismom obaviješten o kraljevskoj odluci.

³⁶⁶ OOeLA, AS, kut. 20., tom II., br. 1787./ bez datuma.

³⁶⁷ HHStA, KA, StR, Protokolle, 1767., sv. II., br. 1787. Točan tekst odluke glasi: "Adducto rationum motiva, ut recte Cancellaria sentit, eius momenti non sunt, ut ab instituendi novi consilii intentione recedere commovear. Quod puncta specifica et quidem ad septimum post verba: "ut partes maritimae actu per Consilium Commerciale" addatur: "ut hactenus ab eodem dependeat." In reliquis omnibus Cancellariae opinionem approbo." Na predstavku Ugarske kancelarije osim te odluke naknadno je 5. kolovoza

Ugarska je kancelarija točno po predloženom modelu 1. kolovoza sastavila reskript za hrvatske staleže kojim ih u kraljičino ime obavještava da se inzistira na osnivanju Vijeća, no da će buduća djelatnost Vijeća i njegova ovisnost o kralju biti potpuno ista kao što je određeno za Namjesničko vijeće u Mađarskoj pa nova institucija neće proširiti svoje ovlasti na vojne i javne poslove u tolikoj mjeri da bi oštetila ovlasti bana i staleža. Nadalje se u novom kraljičinom reskriptu obećaje staležima da će Vijeće biti inartikulirano na idućem Ugarskom saboru i da će zadržati svu jurisdikciju nad primorskim dobrima koju su i dotad uživali ban i staleži.³⁶⁸

Iz reprezentacije hrvatskih staleža sastavljene na Saboru od 13. srpnja upada u oči da strah staleža zbog gubitka kontrole nad upravno-poreznim poslovima Kraljevine nije toliko uzrokovan uvođenjem institucije izvršne vlasti, koliko mogućnošću da ta institucija postane organ kraljeve apsolutne moći u Kraljevini u većoj mjeri nego što je to Namjesničko vijeće u Mađarskoj.

Već i sama činjenica da se težište reprezentacije postavlja na uvjete staleža u slučaju da kraljica ipak osnuje Vijeće, pokazuje da se staleži nisu nadali da će spriječiti reformu uprave: argumenti koje staleži navode protiv reforme uprave sažeti su i nedovoljno zakonski utemeljeni pa stoga imaju samo karakter pokušaja; odaju dojam da su tek formalno uvršteni u reprezentaciju da bi smirili pojedine nezadovoljnike u Saboru. Doista, staleži nisu pozivanjem na zakonske članke ili posebne kraljevske diplome ni mogli spriječiti kraljičinu namjeru jer takva zakonska podloga nije ni postojala: ugarski zakon uređenje izvršne vlasti u potpunosti predaje kralju. Ugarska kancelarija u svojoj predstavi također ističe da ne poznaje zakon koji bi kralju ograničio te ovlasti, jednako kao što ne postoji zakon koji točno definira širinu djelokruga bana i staleža. Zakonski članak 1723:87 na koji se pozivaju staleži određuje tek da se banu priznaje dotadašnji djelokrug vlasti, ne specificirajući do kuda ta vlast seže. Stoga je staležima ostalo jedino da se pozovu na dotadašnji

dodano: "Die Vorstellungen von Ständen verdienen keine Reflection wegen des Consilii, mithin kann Banus morgen Sambstag das Jurament in der Burg ablegen umb 1 Uhr". Usp. MOL, MKK, Orig. ref., br. 302 iz 1767.

³⁶⁸ MOL, MKK, Conc. exp., 1767., 15-ex-Aug.; HDA, Acta CR, kut. 49., br. 51 iz 1767.

običaj i na praksu da se svaka promjena u upravi raspravi sa staležima na zajedničkom saboru i ozakoni sankcioniranim zakonskim člancima.

Zanimljivo je da je Ugarska kancelarija i taj zahtjev staleža držala neutemeljenim – izvijestila je kraljicu da čl. 1723:97 jasno kaže da je i Namjesničko vijeće osnovao kralj, a staleži su na Ugarskom saboru tek inartikulirali njegovo osnivanje. Prošlo vrijeme u navedenom zakonskom članku ("Sua Majestas Sacratissima consilium regium *constituit*, [...]") (istaknula I.H.) doista daje takav utisak, no Ugarska kancelarija ipak griješi u toj tvrdnji: Kraljevsko vijeće za Kraljevine Dalmaciju, Hrvatsku i Slavoniju prva je institucija krune sv. Stjepana čiji osnutak proizlazi isključivo iz kraljevskih izvršnih ovlasti bez pokušaja sporazuma sa staležima. Naime, povijest osnivanja Namjesničkog vijeća u Ugarskoj pokazuje da su upravo staleži odigrali najveću ulogu u osnivanju te institucije 1723. godine: na zahtjev ugarskih staleža za reorganizacijom uprave Ugarski je sabor, koji je zasjedao 1712.-1715. godine, člankom 1715:59 odredio komisiju na čelu s ostrogonskim nadbiskupom Csákyjem sa zadatkom da do drugog Ugarskog sabora izradi prijedlog potpune reorganizacije političke, gospodarske i vojne uprave.³⁶⁹ Csákyjeva je komisija glavni dio posla odradila tek od 13. travnja do 13. srpnja 1722. godine, kad je u svojem konačnom sastavu obuhvaćala i najvažnije dužnosnike Ugarske i kraljeve povjerenike, a njihovi su prijedlozi predstavljani i kralju i Saboru, koji je opet zasjedao od lipnja iste godine.³⁷⁰ Dvor je, doduše, kontrolirao rad te komisije, no nije ga i usmjeravao,³⁷¹ a kraljevska odluka od 16. srpnja o osnivanju Namjesničkog vijeća donesena je isključivo na temelju prijedloga te komisije. Zakonski članak 1723:97, na koji se poziva Ugarska kancelarija, ne može se stoga uzeti kao potvrda kraljeve samovoljne odluke u tom pitanju jer je Ugarski sabor raspravljao i o prijedlozima komisije – koju je sam utemeljio – i o kraljevoj odluci te je tek na temelju toga zakonskim člancima 97.-102.

³⁶⁹ KÓNYI, M.: "Az 1715-22 évi rendszeres bizottság javaslatai [Prijedlozi komisije za reformu sustava 1715.-1722.] (Systema politico oeconomico-militare)", *A Bécsi magyar történeti intézet évkönyve – Jahrbuch des Wiener ungarischen historischen Instituts*, Budimpešta, 1932., str. 145.-147.

³⁷⁰ *Isto*, str. 153. i dalje.

³⁷¹ FELHŐ, I., "A Helytartótanács felállítása, szervezete, hatásköre, ügyintézése és illetékességi területe" u: FELHŐ, I., VÖRÖS, A.: *A Helytartótanácsi levéltár [Arhiv Namjesničkog vijeća]*, Budimpešta, 1961., str. 11.

ozakonio uvođenje Namjesničkog vijeća u mađarsku upravu. Praksa, dakle, pokazuje da su hrvatski staleži opravdano tražili svoje sudjelovanje u reformi kraljevinske uprave, no činjenica da ta praksa nije utemeljena ugarskim zakonom daje Dvoru pravo da zaobiđe staleže.

Ipak, koliko osnivanje Namjesničkog vijeća u Ugarskoj oslikava kompromisan način vladavine Karla VI. prema ugarskim staležima radi prihvaćanja pragmatičke sankcije s njihove strane, toliko osnivanje Kraljevskog vijeća za Kraljevine Dalmaciju, Hrvatsku i Slavoniju 1767. oslikava dublje zadiranje kraljevske vlasti u lokalnu upravu nakon Sedmogodišnjeg rata te odlučniju inicijativu Dvora Marije Terezije na području zemalja krune sv. Stjepana nakon Ugarskog sabora 1764./65. godine. Sadržaj ostalih točaka reprezentacije Hrvatskog sabora otkriva upravo bojazan staleža da će spajanjem tih praksi koje je Dvor pokazao u nekoliko prethodnih godina nova institucija u Banskoj Hrvatskoj prije poprimiti oblik lokalne uprave u nasljednim pokrajinama nego biti kompromisno rješenje između kraljevske i staleške uprave kakvo je postojalo u Mađarskoj.

Taj strah staleža dokazuje njihovo inzistiranje da zasebnom kraljevskom diplomom zadobiju osiguranje da novo vijeće neće preuzeti poslove od Sabora koji se tiču imenovanja vrhovnih kraljevinskih službi i zakonske regulacije poslova (točka 2.), kao i osiguranje da će novo vijeće u smislu čl. 1723:101 ovisiti samo o kralju s posredništvom Ugarske dvorske kancelarije (točka 4.). Nadalje, bojazan da će reforma kraljevske uprave smanjiti banove ovlasti u Banskoj krajini (točka 1.) i da će primorska dobra biti istrgnuta iz njihove jurisdikcije (točka 7.) pokazuje da su staleži Vijeće držali za instrument kojim će kraljica potpuno ugasiti ovlasti staleškog sabora, kao što je to učinjeno u nasljednim pokrajinama 1763. godine, i neograničeno raspolagati zemljištem Banske Hrvatske. No, sve rasprave o osnivanju Vijeća, počevši od Kollerovog prijedloga preko zaključaka Starhembergovih dvorskih komisija do priprema koje je obavila Ugarska kancelarija, pokazuju da je jedina namjera Dvora osnovati u Banskoj Hrvatskoj instituciju isključivo po uzoru na Namjesničko vijeće. To je i učinjeno, točno kako određuju članci 97.-102. Ugarskog sabora 1723. godine za Namjesničko vijeće. Tim je člancima općenito reguliran izbor i plaćanje službenika, osnutak civilnog povjerenstva za poslove kontribucije, vođenje poslova i djelokrug takve institu-

cije, kao i njezin odnos prema drugim institucijama te isključiva ovisnost o kralju i obavezanost zakonima.³⁷² Stoga Kancelarija u svojoj predstavi na reprezentaciju Hrvatskog sabora izričito ističe da se ovlasti Vijeća neće proširiti izvan okvira izvršne vlasti i da "*novum autem hoc Consilium non ad evertendas leges, sed ad procurandum earum effectum institutum haberetur*"³⁷³ pa na temelju toga drži da se staležima ne treba izdati zasebna kraljevska diploma radi osiguranja njihovih prava.

Marija Terezija je, dakle, osnivanjem Kraljevskog vijeća za Kraljevine Dalmaciju, Hrvatsku i Slavoniju iskoristila kraljevsko pravo uređenja izvršne vlasti koje joj pripada prema ugarskim zakonima i time je kraljevska vlast dobila efikasan aparat koji će omogućiti izvršavanje kraljevskih naredbi u okviru zakona važećih na prostoru Banske Hrvatske – dotad nepoznatih Dvoru – i onemogućiti prešutno izbjegavanje provođenja odredbi. Time je Saboru potpuno oduzeta provedba upravnih poslova, no ne i njihova zakonska regulacija.

Novim reskriptom, kao odgovorom na stalešku reprezentaciju, ponovljeno je i posebno istaknuto da će djelokrug i ovisnost nove institucije u Banskoj Hrvatskoj potpuno odgovarati onome Namjesničkog vijeća. Reskript je predan banu u vrijeme njegova boravka u Beču krajem srpnja i početkom kolovoza, u kojem je razdoblju ban položio zakletvu pred kraljicom kao predsjednik Vijeća te primio sve potrebne dokumente za početak rada Vijeća. Sve je dokumente pripremila Ugarska kancelarija: završena je uputa za Vijeće zajedno s tekstovima prisega za osoblje, koje će svi savjetnici i ostalo osoblje položiti pred banom prilikom instalacije Vijeća,³⁷⁴ te dekreti o imenovanju osoblja.³⁷⁵ Potkancelar Fekete već 14. kolovoza obavještava kraljicu da je Ugarska kancelarija poslala žig i sve potrebne dokumente da bi Vijeće moglo započeti s radom 20. kolovoza, kao i reskripte za bana i grad Varaždin radi organizacije instalacije

³⁷² MÁRKUS, D. et al. (ur.): *Corpus Juris Hungarici – Magyar törvénytár 1000-1895.*, sv. IV./I., str. 642.-644.

³⁷³ MOL, MKK, Orig. ref., br. 302 iz 1767., fol. 5.

³⁷⁴ MOL, MKK, Conc. exp., 1767., br. 172-ex-Aug.

³⁷⁵ MOL, MKK; Conc. exp., 1767., br. 173-ex-Aug (dekret za Nádasdyja), 174-ex-Aug (Paxy), 175-ex-Aug (Malenić), 176-ex-Aug (Škrlec), 177-ex-Aug (Janković), 178-ex-Aug (Komaromy), 179-ex-Aug (Hajnal), 180-ex-Aug (Szécheny), 181-ex-Aug (Mihalkovich), 182-ex-Aug (Kereskényi), 183-ex-Aug (Svigel). Svi dekreti nose datum 11. kolovoza, iako je prvotni datum bio iz srpnja.

Vijeća. Kraljica je posebno pohvalila Kancelariju i potkancelara što su u tako kratkom vremenu uspjeli pripremiti sve dokumente.³⁷⁶

³⁷⁶ MOL, MKK, Orig. ref., br. 571 iz 1767.

INSTALACIJA VIJEĆA, NJEGOV DJELOKRUG I ORGANIZACIJA RADA

Instalacija Vijeća

Početak kolovoza ban je iz Beča krenuo za Varaždin, gdje je za 20. kolovoza dogovorena instalacija nove institucije i početak njezina rada. Krčelić izvještava da je ban po svojem povratku "potajno" javio svim imenovanima u Vijeće da tog datuma dođu u Varaždin radi početka rada Vijeća.³⁷⁷ Protokol instalacije točno je određen uputama Ugarske kancelarije, a Vijeće je u kraljičino ime u rad trebao uvesti kraljevski povjerenik. Tijekom mjeseci priprema na Dvoru u pitanju instalacije najveća se rasprava vodila oko izbora kraljevskog povjerenika za taj čin.

Na osobu kraljevskog povjerenika za instalaciju polagala se velika važnost, jer je značaj te osobe ujedno simbolizirao i važnost utemeljenja institucije za kraljevsku vlast na području Banske Hrvatske. I ban se u posljednjoj točki promemorije koju je predao nakon sastanka s dvorskim institucijama 5. srpnja dotiče tog pitanja pa moli kraljicu da, s obzirom na njegov položaj trećeg baruna Ugarske, instalaciju Vijeća u ime kraljice provede osoba dostojna položaja jer je takav slučaj bio i pri instalaciji Ugarskog namjesničkog vijeća.³⁷⁸ Ta banova molba i isticanje banske časti pokazuje da razvoj događaja u tom pitanju nije odgovarao njegovim očekivanjima. Ugarska kancelarija je još u svibnju, pri predaji prvog prijedloga upute za Vijeće, tražila kraljicu odluku o kraljevskom povjereniku koji će obaviti instalaciju Vijeća. Naglasivši da su povjerenici za instalaciju Namjesničkog vijeća bile ugledne osobe – bili su to tadašnji dvorski kancelar grof Sinzendorf i nadmeštar grof Cobenzl – predložila je da se za povjerenike za instalaciju novog vijeća izaberu ugarski kancelar grof Esterházy i barun Koller kao potpredsjednik Ilirskog

³⁷⁷ KRČELIĆ, *Annae*, str. 534.

³⁷⁸ MOL, MKK, Orig. ref., br. 335 iz 1767., fol. 16. Po položaju prvi je barun Ugarskog kraljevstva bio palatin, mjesto koje je prazno od 1764., a drugi kraljevski sudac (*judex curiae*).

dvorskog odbora i Dvorskog sanitarnog odbora.³⁷⁹ Prijedlog nije naišao na odobravanje u Državnom vijeću: Stupan je istaknuo da je Esterházy potreban u Beču, a Blümegen i Starhemberg savjetovali su da se sasvim izbjegne odgovor na to pitanje dok se ne odredi vrijeme i mjesto instalacije.³⁸⁰ Kraljevska odluka sastavljena je prema njihovom savjetu, a Ugarskoj je kancelariji odgovoreno tek nakon njezina dva daljnja zahtjeva, onima od 3. i 22. lipnja: prema prijedlogu Stupana, za kraljevskog je povjerenika pri instalaciji Vijeća određen samo Koller.³⁸¹ Banova molba da se za povjerenika odredi osoba dostojna njegove časti u državi vjerojatno je izazvana upravo tom odlukom, a i Ugarska kancelarija podržala je banova nastojanja i pokušala skloniti kraljicu da za povjerenika ipak izabere nekog iz redova baruna Kraljevstva, tj. nosioca najviših časti u Ugarskoj. Kraljica je ipak ostala pri svojoj odluci pa je za kraljevskog povjerenika za instalaciju Vijeća odaslan Koller, s namjerom da odmah po instalaciji nastavi svoj boravak u Hrvatskoj u svojstvu predsjednika komisije za razgraničenje. Nakon te kraljičine odluke o Kollerovom su imenovanju i o načinu instalacije Vijeća odmah obaviješteni ban i grad Varaždin.³⁸²

Protokol dočeka kraljevskog povjerenika u Varaždinu i instalacije Vijeća izradila je Ugarska kancelarija po uzoru na protokol instalacije Namjesničkog vijeća u Požunu početkom 1724. godine.³⁸³ Instalacija Vijeća tekla je na sljedeći način: Koller je 19. kolovoza u popodnevnim satima stigao Dravom, gdje ga je na obali dočekao Škrlec i dopratio do gradskih vrata Varaždina. Tamo su ga pozdravili građani i gradski magistrat i ispaljeni su hici iz topova u njegovu čast. Tom su prilikom

³⁷⁹ MOL, MKK, Orig. ref., br. 212 iz 1767.

³⁸⁰ OOeLA, AS, kut. 20., tom II., 31. 5. 1767. / sine numero.

³⁸¹ Predstavka Kancelarije od 22. lipnja s kraljevskom odlukom, MOL, MKK, Orig. ref., br. 214 iz 1767.; za Stupanaov prijedlog v. HHStA, KA, StR, Akten, 1767., br. 1307.

³⁸² Reskripti Ugarske kancelarije od 11. kolovoza. MOL, MKK, Conc. exp., 1767., 45-ex-Aug i 46-ex-Aug.

³⁸³ Za protokol instalacije Vijeća v. predstavku Ugarske kancelarije od 1. srpnja. MOL, MKK, Orig. ref., br. 316 iz 1767.; zatim "Modus Commissarium Regium ad installationem Regii in Regnis Dalmatiae, Croatiae, et Slavoniae consilii Varasdinum descensurum decenter et competenter excipiendi", HDA, Acta CR, kut. 49., br. 52 iz 1767. te Kollerov izvještaj, datiran u Varaždinu 21. kolovoza 1767., MOL, MKK, Orig. ref., br. 212 iz 1767., fol. 5.-6.; v. i HDA, Acta CRC, prot. I/VIII, 1767. i kut. 1., A1/1767.

kraljevskog povjerenika pozdravili Ivan Negovec u ime gradskog magistrata i kapetan Jakov Friz, te su – prema Krčelićevom izvještaju – građanima dijeljeni tiskani stihovi Josipa Kereszturyja.³⁸⁴ Kraljevskom je povjereniku tom prilikom dana straža od 24 građana koja ga je otpratila u njegovo konačište, gdje ga je istoga dana došao pozdraviti i ban Nádasdy. Idućeg dana, na dan sv. Stjepana – najvećeg ugarskog praznika³⁸⁵ – u 11 sati prije podne Koller se uputio prema banovoj rezidenciji, koja je predviđena za privremeno sjedište Vijeća. Tamo su Kollera pozdravili svi savjetnici i tajnici Vijeća s ostalim osobljem, a potom i ban. Prostorija u kojoj je održana ceremonija morala je, prema uputama Ugarske kancelarije, biti urešena tepisima i sagovima i namještena stolom za kraljevskog povjerenika, predsjednika Vijeća i savjetnike. Koller je prvo održao govor kojim je pozvao osoblje Vijeća na poslušnost i vjernost Mariji Tereziji kao nasljednom vladaru i ugarskom kralju i predočio im njihove obaveze pri novoj dužnosti.³⁸⁶ Nakon njegovog govora ban je zahvalio povjereniku, a potom je ravnatelj kancelarije Vijeća naglas pročitao kraljičinu uputu za novo vijeće. Nakon čitanja upute ravnatelj kancelarije pročitao je zakletve savjetnika, koji su ih – budući da je ravnatelj kancelarije već prije položio svoju zakletvu pred banom – položili u prisutnosti kraljevskog povjerenika.³⁸⁷ Potom je Koller banu kao predsjedniku svečano predao uputu i žig Vijeća te napustio mjesto sjedišta Vijeća, prepuštajući banu da otvori prvu sjednicu i tako zaključi čin instalacije.

³⁸⁴ KRČELIĆ, Annuae, str. 534.; KERESZTURY, J.: Elegia de Consilio regio pro Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae regnis Varasдини erecto. Zagrabiae, Franz Zerausheg 1767.

³⁸⁵ Vjerojatno nije slučajnost da je upravo 20. kolovoza Dvor izabrao za svečanu instalaciju Vijeća jer je Dvor češće upravo taj datum izabirao za priređivanje svečanosti vezanih za časti krune sv. Stjepana; tako je npr. i red sv. Stjepana, kojim je kraljica od 1764. godine nagrađivala zaslužne dužnosnike, svečano dodijeljivan na taj dan.

³⁸⁶ Kollerov govor tiskan je naknadno u Beču, v. KOLLER, F. X.: Allocutio ad praesidem et reliqua Regii in Regnis Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae consilii commembra, dum idem regium consilium per b. Franciscum Koller de Nagy Mányá ... 20ma augusti anni 1767 in libera regiaque civitate Varasdinensi solemni ritu apertum et primum datum fuit. Viennae, Trattner, [1767].

³⁸⁷ Tekst zakletvi v. HDA, Acta CRC, kut. 1., A2/1767.

Svečanim činom instalacije i prvom sjednicom³⁸⁸ započelo je djelovanje Kraljevskog vijeća za Kraljevine Dalmaciju, Hrvatsku i Slavoniju koje će sljedećih 13 godina biti vrhovna institucija izvršne vlasti u Banskoj Hrvatskoj. Uputa koju su primili savjetnici Vijeća javno je pročitana pri instalaciji, a i svake godine u tijeku njegova djelovanja na jednoj od sjednica. Koji je, dakle, djelokrug Vijeća Dvor odredio tom uputom?

Djelokrug i organizacija Vijeća određeni uputom

Kako je već spomenuto, na konačan izgled upute za Vijeće utjecali su Ugarska kancelarija, koja je izradila i prvi prijedlog upute, Državno vijeće u stalnoj konzultaciji s Kollerom te predstavka koju je ban uputio kraljici nakon sastanka na Dvoru 5. srpnja. Osnovni dokument koji je služio kao temelj upute bila je uputa za Ugarsko namjesničko vijeće, izdana u siječnju 1724. godine, prije uvođenja Namjesničkog vijeća u rad. Stoga ovdje valja reći nekoliko riječi o okolnostima nastanka upute za Namjesničko vijeće.

Bez obzira što su u raspravama o ovlastima i obliku Ugarskog namjesničkog vijeća glavnu riječ vodili predstavnici mađarskih staleža i u dugotrajnoj su komisiji s povjerenicima Karla VI. izradili opširan elaborat o kojem je raspravljao i Ugarski sabor, konačna uputa za Ugarsko namjesničko vijeće izrađena je na Dvoru. Ipak, to nije bila prvotna namjera osnivača Namjesničkog vijeća. Nakon što je Sabor 1723. raspravljao o prijedlozima komisije, donesen je niz vrlo općenitih članaka koji reguliraju rad Namjesničkog vijeća i položaj te institucije u ugarskoj upravi (1723:97.-102.), pretpostavljajući da će uputa dati detaljnije odredbe. Izradu upute za Namjesničko vijeće kralj je odlukom od 9. listopada 1723. također predao Saboru, no iz nepoznatih razloga staleži je na tom saboru nisu izradili.³⁸⁹ Stoga je uputa, da bi Vijeće moglo započeti s radom, početkom 1724. godine sastavljena na Dvoru, u Ugarskoj dvorskoj kancelariji, pri čemu je veliku ulogu imao dvorski savjetnik Mannagetta.³⁹⁰ Iako su autori te upute koristili prijašnje

³⁸⁸ Zapisnik prve sjednice s opisom instalacije v. u HDA, Acta CRC, prot. I/VIII., 1767.

³⁸⁹ Kónyi Maria drži da je razlog tomu kulminacija svađe između staleža, koja je započela već pri izboru imena institucije. V. KÓNYI, M., *nav. dj.*, str. 181.

³⁹⁰ Isto.

prijedloge komisije, u uputi se opaža bitan odmak od političke uloge koju je toj instituciji namijenila komisija: dok komisija Namjesničko vijeće tretira kao vrhovni organ vlasti kontinuirane staleške uprave, u uputi je ono svedeno na drugostupanjski izvršni organ kralja bez prava samostalnog odlučivanja.³⁹¹ Ta uputa također općenito definira djelokrug Namjesničkog vijeća i tek sporedno tretira njegov odnos s drugim ugarskim institucijama i ne rješava sve nedostatke zakonskih članaka 1723:97.-102.; njezina je prvenstvena svrha detaljna organizacija rada Namjesničkog vijeća. Određivanje daljnjeg djelokruga tog tijela uputom se ostavlja kraljevskim mandatima.

Stoga i uputa za Kraljevsko vijeće za Kraljevine Dalmaciju, Hrvatsku i Slavoniju kralju ostavlja potpunu slobodu odlučivanja o djelokrugu Vijeća. Ipak, osnovna je razlika pri osnivanju Namjesničkog vijeća za Ugarsku i Vijeća za Bansku Hrvatsku u tome što je uputa za Namjesničko vijeće značila dodatnu regulaciju rada tog tijela uz regulaciju koju je utvrdio Ugarski sabor 1723. godine člancima 97.-102. - pritom je osobito bitan članak 102., koji Namjesničko vijeće obavezuje uz ugarski zakon i određuje nepromjenjivost njegovih odluka.³⁹² Nasuprot tome, osnutak Vijeća u Banskoj Hrvatskoj nije reguliran zakonskim člancima pa se njegov djelokrug i odnos s drugim institucijama temelji samo na njegovoj uputi – s kojom, prema Krčeliću, staleži nisu niti upoznati – i na formulaciji u kraljevskom reskriptu od 11. kolovoza da se ovlasti Vijeća neće širiti na štetu prava staleža i bana.

Koji je, dakle, sadržaj upute kojom je Dvor regulirao rad Kraljevskog vijeća za Kraljevine Dalmaciju, Hrvatsku i Slavoniju?

Uputa se sastoji od uvodnog dijela i 31 točke, a osnovni je dio teksta nastao na temelju upute za Namjesničko vijeće iz od 20. siječnja 1724.

³⁹¹ FELHŐ, I., *nav. dj.*, str. 21.

³⁹² Cijeli članak glasi: "Ut consilium hoc regium locumtenentiale contra positivas patriae leges nihil determinet; §1. et diaetales conclusiones per eos, quibus incumbet, effectui mancipare faciat; § 2. ac praeterea, ut conclusa semel per pluralitatem votorum in consilio, extra consilium nemini immutare liceat; justum omnino est."; MÁRKUS, D. et al. (ur.): *Corpus Juris Hungarici – Magyar törvénytár 1000-1895.*, sv. IV./I., str. 644.

godine s određenim prilagodbama prilikama u Banskoj Hrvatskoj i praksi vladavine Marije Terezije.³⁹³

Uvodnim se dijelom upute objavljuje odluka Marije Terezije da zbog dobrobiti Kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije u tim kraljevinama osnuje Kraljevsko vijeće po uzoru na Ugarsko namjesničko vijeće, koje će u smislu kraljevskih odredbi upravljati političkim, gospodarskim i vojnim poslovima te će uvijek ovisiti o zakonitom ugarskom kralju, kojemu je pridržano pravo izmjene upute.³⁹⁴

Prva točka upute određuje sastav savjetnika Vijeća: bana za predsjednika i petoricu savjetnika uz njega (jednog iz reda premeta, jednog iz velikaškog te trojicu iz plemićkog staleža).³⁹⁵ Pravo njihovog imenovanja ostavlja kralju. Za mjesto stolovanja Vijeća privremeno određuje grad Varaždin dok se u Zagrebu ne nabavi primjerena zgrada. Prema uputi, sjednice Vijeća trebaju se održavati najmanje tri puta tjedno, njima će predsjedati ban ili, u slučaju banove odsutnosti, prvi savjetnik iz svjetovnog staleža; dakle, savjetnik iz velikaškog staleža uputom je postavljen za banovog zamjenika. Na sjednicama, da bi odluka Vijeća bila

³⁹³ "Instructio pro Nostro in Regnis Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae institutu Consilio Regio". HDA, Acta CRC, kut. 1., A1/1767. Originalni tekst upute objavio je Zlatko HERKOV, "Kraljevsko vijeće za kraljevine Dalmaciju, Hrvatsku i Slavoniju", *Odvjetnik*, god. XVIII., br. 8., Zagreb, 1968., str. 216.-230. Prijevod te upute koji je 1861. izradio Jakov Užarević objavio je Miljenko PANDŽIĆ, "Naputak za Hrvatsko kraljevsko vijeće iz 1767. g. i nadopuna naputka iz 1770. god.", *Arhivski vjesnik*, br. 19./20., Zagreb, 1976./97., str. 185.-205. Za analizu upute v. i PANDŽIĆ, M., "Doprinos Nikole Škrleca Lomničkog uređenju arhiva i pismohrana u doba Hrvatskog kraljevskog vijeća (1767-1779)", u: Nikola Škrlec Lomnički 1729-1799, sv. II., Zagreb, 2000., str. 259.-276. Za uputu za Ugarsko namjesničko vijeće v. MOL, KHL, Kézikönyvtár, sv. 5., fol. 1.-22.; za analizu te instrukcije v. FELHŐ, I., "A Helytartótanács...", str. 19.-21. te EMBER, Gy., *A Magyar király helytartótanács ügyintézésének története 1724-1848 [Povijest poslovanja Mađarskog kraljevskog namjesničkog vijeća]*, Budimpešta, 1940., str. 7 i dalje.

³⁹⁴ Osim sličnih uvodnih formulacija, uputa za Namjesničko vijeće u uvodnom se dijelu poziva na odluke staleža na Saboru te sadrži formulaciju da osnovano tijelo zamjenjuje kralja u njegovom odsustvu iz države. Usp. MOL, HL, Kézikönyvtár, sv. 5., fol. 2. Isti je slučaj i u kasnijim točkama kad se dotiču saborskih zaključaka: za pripremu upute za hrvatsko vijeće ti su dijelovi izbačeni.—

³⁹⁵ Točno određivanje sastava savjetnika novina je u odnosu na Namjesničko vijeće: i uputa i u čl. 1723:97 za to vijeće određuje samo, uz palatina kao predsjednika, 22 savjetnika iz ta tri staleža, bez specifikacije savjetnika iz pojedinih staleža.

valjana, trebaju prisustvovati bar tri savjetnika, a odsutnost savjetnika može biti opravdana samo valjanim razlogom i to najviše mjesec dana bez kraljevske dozvole.

Regulacija obaveze prisustvovanja sjednicama, odnosno, privilegija predsjednika Vijeća da savjetnicima daje dozvole za izostanak u razdoblju do mjesec dana bila je tijekom izrade upute predmetom rasprave Ugarske kancelarije, bana i Državnog vijeća. I uputa za Namjesničko vijeće daje predsjedniku pravo dozvole izostanka pa je formulaciju iz te upute Ugarska kancelarija preuzela prilikom izrade upute za vijeće u Banskoj Hrvatskoj. No, nakon rasprave o prvom prijedlogu upute, savjetnici Državnog vijeća su, uz konzultacije s Kollerom, predložili da se ta stavka upute izmijeni i odredi da članovi Vijeća za sve boravke izvan zemlje moraju tražiti dozvolu Dvora.³⁹⁶ Ugarska kancelarija protestirala je protiv te odluke, tvrdeći da bi time predsjedniku i savjetnicima Vijeća bio otežan pristup Dvoru radi rješavanja privatnih poslova pa bi prema njezinom mišljenju takva odredba ozbiljno oštetila njihova prava, budući da "dužnost prema kralju i opće dobro" svakome dozvoljavaju pristup kralju.³⁹⁷ Savjetnici Državnog vijeća nisu se složili s Ugarskom kancelarijom: Stupan je preporučio da kraljica inzistira na toj odluci, jer se takva praksa provodi i u nasljednim zemljama i u Erdelju, a u Mađarskoj nije bila uvedena isključivo zbog blizine Požuna.³⁹⁸ Blümegein i Starhemberg su se složili sa Stupanom pa je i Ugarskoj kancelariji odgovoreno da kraljica ostaje pri svojoj odluci.³⁹⁹ Tek je banova predstavka promijenila tu kraljičinu odluku: ban je navođenjem istih razloga kao i Kancelarija molio kraljicu da pravo dozvole izostanka ostavi predsjedniku Vijeća, u čemu ga je podržala i Kancelarija, na temelju čega je kraljica pristala da to pitanje bude uređeno kako je i u Namjesničkom vijeću.⁴⁰⁰

³⁹⁶ HHStA, KA, StR, Protokolle, 1767., sv. II., br. 1129. Da je odluka donijeta uz konzultacije s Kollerom, v. OOeLA, AS, kut. 20., tom II., 29. 5. 1767./ sine nro.

³⁹⁷ Predstavka Ugarske kancelarije od 3. lipnja. MOL, MKK, Orig. ref., br. 213 iz 1767., fol. 3.

³⁹⁸ HHStA, KA, StR, Akten, kut. 1., br. 1307 iz 1767.

³⁹⁹ HHStA, KA, StR, Protokolle, 1767., sv. II., br. 1446.; v. i predstavku Ugarske kancelarije od 33. lipnja 1767., MOL, MKK, Orig. ref., br. 214 iz 1767.

⁴⁰⁰ Predstavka Ugarske kancelarije od 7. srpnja 1767., MOL, MKK, Orig. ref., br. 335 iz 1767. Banova predstavka nalazi se u prilogu.

Druga točka upute određuje da predsjednik Vijeća zakletvu polaže pred kraljem, a ostali savjetnici samo pred predsjednikom. Nadalje uputa definira tajnim sve predmete koji se raspravljaju u Vijeću i pod prijetnjom teške kazne obvezuje članove Vijeća na čuvanje te tajne.⁴⁰¹

Treća točka upute općenito određuje djelokrug Vijeća. Uz naglasak da je Vijeće ovisno o kralju, Vijeću se povjeravaju skrb za političko, gospodarsko i vojno stanje u Banskoj Hrvatskoj te za sve ostalo što se odnosi na promicanje kraljevske službe i političko upravljanje ili na opće dobro, korist i napredak Banske Hrvatske te sreće i blagostanja njezinih stanovnika. Vijeće se također treba brinuti o pravednoj raspodjeli i plaćanju poreza. Ovom se točkom, dakle, Vijeću uopćenom formulacijom predaje izvršenje svih upravnih poslova, ostavljajući kralju pravo da svojim odredbama usmjerava rad Vijeća prema trenutnim potrebama, kao što je to bilo uobičajeno i pri ostalim izvršnim institucijama u Monarhiji. Uputa Vijeću ne daje moć odlučivanja u pravosudnim poslovima, nego ga postavlja kao kontrolno tijelo: zadatak je Vijeća nadzirati legitimnost sudskih procesa te o svim malverzacijama obavijestiti Dvor. Ovom se točkom nadalje Vijeće ovlašćuje da od pravosudnih organa županija, slobodnih kraljevskih gradova i pojedinih vlastelina potražuje obavijesti o svim parnicama kako bi ih moglo kontrolirati.⁴⁰² Time je, iako su njegove ovlasti ograničene na političke, gospodarske i gospodarsko-vojne, Vijeću omogućen velik utjecaj u pravosuđu, jer ga uputa postavlja kao savjetodavno tijelo kralja u pitanjima hrvatskih zakona.

Četvrta točka regulira izvršnu ulogu Vijeća: njome se određuje da je Vijeće dužno brinuti se o izvršavanju odluka Sabora, kralja te poslova u skladu s potvrđenim običajima. Stoga je određena komunikacija Vijeća sa županijama i slobodnim kraljevskim gradovima Banske Hrvatske te

⁴⁰¹ Obveza na čuvanje tajne u uputu je uvrštena na naknadni zahtjev Dvora. V. HHStA, KA, StR, Protokolle, 1767., sv. II., br. 1129.

⁴⁰² U uputi Namjesničkog vijeća nije istaknuto da institucija može potraživati izvještaje od nižih sudskih organa u zemlji, iako je i Namjesničko vijeće bilo kontrolni organ za sudske procese. Činjenica da je pri pripremi upute za vijeće u Banskoj Hrvatskoj Ugarska kancelarija dodala taj paragraf pokazuje da je Namjesničko vijeće imalo problema prilikom potraživanja dokumentacije o procesima pa je Kancelarija taj nedostatak upute željela ispraviti; stoga držim da taj paragraf nije ubačen da bi Vijeću u Banskoj Hrvatskoj dao veće ovlasti u pravosuđu, nego da bi spriječio otpor zbog kontrole sudova.

obaveza tih vlasti da primaju i provode odredbe Vijeća. Uputa Vijeću daje ovlasti da se prituži kralju zbog otpora županija i gradova, kao i da kontrolira provođenje odredbi unutar tih upravnih područja zahtijevajući potrebne informacije od njihovih upravnih organa. Ujedno Vijeće mora voditi evidenciju o izdanim odredbama kako bi moglo inzistirati na njihovom izvršenju. Vrhovna kontrola provođenja odredbi pridržana je kralju: Vijeće je svakoga mjeseca dužno poslati Dvoru izvještaj s popisom svih kraljevskih odredbi, navodeći razloge zašto se neka od njih nije mogla izvršiti.

Ovom se točkom upute nadalje nalaže uređenje arhiva Vijeća. Kao temelj arhiva trebaju poslužiti spisi iz Banskog arhiva, koji će se postepeno uvesti u registraturu Vijeća – prvo suvremeni spisi, a kasnije i stariji politički, javni i sudski spisi iz Arhiva Kraljevine. Također se u registraturi Vijeća trebaju popisati sve odluke i dekreti te na taj način omogućiti uspješan rad savjetnika.

Budući da u pripremi upute Ugarska kancelarija nije predvidjela evidenciju o izdanim odredbama ni slanje mjesečnih izvještaja Dvoru, kao ni uspostavljanje arhiva Vijeća iz političkih spisa Banskog arhiva i Arhiva Kraljevine, te su stavke u uputu uvrštene na zahtjev Dvora nakon rasprave u Državnom vijeću i konzultacije s Kollerom.⁴⁰³ Ti dodaci pokazuju da je Dvor u to vrijeme više inzistirao na kontroli izvršavanja odredbi nego što je to bilo u vrijeme osnivanja Namjesničkog vijeća. Pritom je znakovit pokušaj Dvora da ovom točkom ujedno ovlasti Vijeće i na suspenziju županijskih i gradskih službenika koji se ogлуše na kraljevske odredbe. Takvo bi ovlaštenje Vijeća predstavljalo znatno širenje njegovih ovlasti unutar staleške strukture lokalne uprave, jer su prema ugarskom zakonu pravo zamjene službenika imale samo skupštine županija i gradova, potom i sam kralj. Ugarska je kancelarija protestirala protiv uvođenja takve stavke u uputu, navodeći da su županijski i gradski službenici ovisni o njihovim skupštinama i da odluka o provođenju kraljevske odredbe ne ovisi samo o njima, nego o skupštini kao predstavniku cijele zajednice.⁴⁰⁴ Kraljica je i nakon molbe Kancelarije ostala pri svojoj odluci, oslanjajući se na mišljenja savjetnika Državnog

⁴⁰³ HHStA, KA, StR, Protokolle, 1767., sv. II., br. 1129.

⁴⁰⁴ Predstavka Ugarske kancelarije od 3. lipnja 1767. MOL, MKK, Orig. ref., br. 213 iz 1767.

vijeća – prijedlog je argumentirao Stupan, a ostali su se složili – da Vijeće treba imati takve ovlasti jer će one s jedne strane podići njegov autoritet, a s druge strane promicati kraljevsku službu. Razlog da se Vijeću dadu te ovlasti Državno vijeće vidi i u činjenici da takva praksa postoji u svim gubernijama Monarhije pa vjeruje da će Vijeće pravilno postupati prilikom suspenzije te pošteno istražiti tko je odgovoran za neposluš.⁴⁰⁵ Uklanjanje te stavke iz upute uspio je isposlovati ban svojom predstavkom, navodeći da bi se staleži držali oštećenima takvom odredbom i moleći kraljicu da odluku o suspenziji ostavi isključivo pod kraljevskom vlašću. U toj je molbi bana podržala Kancelarija i ugarski kancelar osobno pa je kraljica dozvolila da se stavka ukloni, no s napomenom da Vijeće ubuduće mora nastojati pridobiti te ovlasti.⁴⁰⁶

Petom je točkom upute Vijeće ovlašteno predložiti kralju osobe za mjesta savjetnika, tajnika, registratora i računovođe kad se ta mjesta isprazne, konačnu odluku o imenovanju pridržava kralj. Imenovanje nižih službenika u banovoj je ovlasti.⁴⁰⁷

Šesta točka jasnije definira dužnosti Vijeća: navode se briga za ukidanje nepotrebnih malih, poticanje naseljavanja i čuvanja šuma, nastojanje da biskupi stoluju u biskupijama, a veliki župani u županijama. Nadalje Vijeće treba paziti da veliki župani izvršavaju svoje dužnosti, održavaju skupštine, restauracije i sudbene stolove, da županijski službenici također obavljaju svoje dužnosti i da ne ugnjetavaju kontribuyente, ne primaju mito i da pravedno prikupljaju porez. Prema uputi, županije su također dužne svake godine Vijeću podnijeti račune prihoda i rashoda.

Sedma točka upute utvrđuje stalni odbor Vijeća za pobožne zaklade, osnovane u smislu čl. 1723:70, za koji Vijeće iz svojih redova treba predložiti dvojicu savjetnika i jednog tajnika. Svrha je ovog odbora briga za imovinu pobožnih zaklada, pri čemu se Vijeće ne smije miješati u vjerozakonska pitanja, rješavanje kojih pripada samo kralju, nego treba postupati isključivo prema kraljevskim odredbama. Djelatnost te komi-

⁴⁰⁵ HHSStA, KA, StR, Akten, kut. 1., br. 1307 iz 1767.; Protokolle, 1767., sv. II., br. 1446.

⁴⁰⁶ MOL, MKK, Orig. ref., br. 335 iz 1767.

⁴⁰⁷ Kako je Koller prvotno predložio, ban kao predsjednik Vijeća ima manje ovlasti prilikom imenovanja od predsjednika Namjesničkog vijeća, čije se ovlasti protežu i na imenovanje registratora, ekspeditora i računovođe.

sije točnije je definirana zasebnim projektom o upravljanju pobožnim zakladama.⁴⁰⁸

Osmom se točkom određuju raznovrsni predmeti o kojima Vijeće treba podnijeti prijedloge radi poboljšanja općeg stanja zemlje: o obrazovanju mladeži, kaznama za neposlušnost, zaštiti od požara, kontroli kvalitete vina, uvođenju jedinstvenih požunskih mjera; pritom se osobito naglašava da se Vijeće treba ravnati prema kraljevskim zakonima. Daljnji je zadatak Vijeća briga o javnom gospodarstvu i privatnim zanatima: naseljavanje nenaseljenih zemljišta, briga o održavanju kopnenih i riječnih putova, zatim briga o unapređenju trgovine, nastojanje da se privuku strani trgovci i obrtnici, izrada nacrtu kanala, mostova i nasipa. O svim tim pitanjima Vijeće je Dvoru dužno podnijeti prijedloge za poboljšanje.⁴⁰⁹

Devetom se točkom Vijeću povjerava kontrola urbarskih odnosa u Banskoj Hrvatskoj: Vijeće osobito mora paziti da se kontribuenti ne opterećuju suvišnim davanjima, kao i paziti da županijske ovlasti u smislu članka 1723:18 štite podanike od samovolje vlastelina.⁴¹⁰

⁴⁰⁸ HDA, Acta CRC, kut. 1., A1/1767. Prijedlog projekta sastavio je biskup Paxy, a prihvatila kraljica na prijedlog Ugarske kancelarije. Usp. MOL, MKK, Orig. ref., br. 562 iz 1767.

⁴⁰⁹ U ovoj točki najviše dolaze do izražaja potrebe vremena u kojem uputa nastaje: iako je smisao osme točke ove upute isti kao onaj upute za Namjesničko vijeće, u uputi za Namjesničko vijeće osobito se ističe briga za naseljavanje, što je tada bilo od najvišeg značaja jer su nedavno oslobođeni dijelovi Ugarske bili opsutošeni nakon uzmicanja stanovnika Turskog Carstva. Usp. MOL, HL, Kézikönyvtár, sv. 5., fol. 7. Nauprot tome, u uputi za Vijeće u Banskoj Hrvatskoj kao dužnosti Vijeća označena je i briga za čišćenje rijeka, promicanje osnivanja manufaktura i izrada prijedloga za poboljšanje, što se u uputi za Namjesničko vijeće uopće ne spominje.

⁴¹⁰ Hrvatske županije zakonski su obavezane na brigu o kontribuentima od 1759. godine, kada su uređene prema modelu ugarskih i slavonskih županija. Stoga se i ova točka poziva na zaključak Ugarskog sabora iz 1723., od kojeg su hrvatske upravne oblasti bile izuzete do 1759. godine. Slavonske su županije naprotiv već pri reinkorporaciji 1745. godine bile uređene prema ugarskim zakonima. V. mandat Marije Terezije od 20. ožujka 1759. i "*Systema regulandorum Regni Croatiae comitatuum etiam ad comitatum Varasdinensem (restorationis magistratualis forma pro hic et nunc effectum articuli 56 anni 1723 excepta) extendendum*". Čl. 3. ZHS, sv. VIII., str. 11.-19. Osim brige o urbarskim odnosima, u uputi za Namjesničko vijeće ovom se točkom regulira i rad civilnog povjerenstva u upravi kontribucijom (usp. MOL, HL, Kézikönyvtár, sv. 5.,

Točke 10, 11, 12 i 13 reguliraju ovlasti Vijeća u poreznoj upravi. Iako je prvotna namjera Dvora pri osnivanju Vijeća bila provođenje porezne reforme u Banskoj Hrvatskoj i iako uprava porezom predstavlja najvažniji zadatak takve institucije, u inicijalnoj fazi Vijeća Dvor je odustao od porezne reforme dok se ne učvrsti autoritet Vijeća u zemlji. Uputa ipak pokazuje velik korak u kraljevskoj kontroli kontribucije i rješavanje osnovnog problema koji je Dvor uočio u poreznoj upravi hrvatskih županija - nedostatka informacija o poreznim obavezama i manjka kontrole. Tako **točka 10** određuje da u studenom, nakon raspodjele poreza po županijama i gradovima (raspodjela poreza i dalje je u ingerenciji Sabora), svaka ta oblast održi skupštinu i javno objavi koliko je pojedino vlastelinstvo ili pojedini građanin dužan dati poreza. Vijeće se mora brinuti da svi porezni obveznici i plaćaju porez. **Točkom 11** Vijeću je dana moć kontrole kontribucijskih računa, što uključuje i točno saznanje o prihodima i rashodima za financiranje Banske krajine i sprečavanje malverzacija u upravi kontribucijom. Prema **12. točki** Vijeće je dužno Dvoru prijaviti sve nepravilnosti s poreznim novcem, a **13. se točkom** Vijeće postavlja kao kontrolni organ županijskih i gradskih računa te djelatnosti lokalnih službenika.

Točka 14 obavezuje Vijeće na brigu da se javne tlake ne koriste za privatne potrebe, čime se sprečavaju nepravilnosti u korištenju radne snage za održavanje prometnih putova, isušivanje zemljišta i druge slične javne poslove.

15. točkom upute Vijeću se ostavlja sloboda da i za ostale predmete koji nisu spomenuti u uputi izradi izvještaj i kralju predloži način djelovanja; istom se točkom opetovano ističe obaveza Vijeća na izvještaj Dvoru o provedenim odlukama.

16. se točkom utemeljuje sanitarni odbor unutar Vijeća zbog stalne potrebe održavanja sanitarnog kordona uz granicu s Osmanskim Carstvom. Prema uputi, u stalni odbor Vijeće treba izabrati jednog savjetnika, kojem će se priključiti jedan časnik iz Banske krajine i jedan liječnik. Uputa samo određuje opći zadatak tog odbora: zaštitu od širenja bolesti, prvenstveno kuge, iz turskih područja, a za točan opis poslova predviđa

fol. 8.) Budući da je odlučeno da će reforma poreza Banske Hrvatske pričekati do učvršćivanja vlasti Vijeća, civilno povjerenstvo nije ni spomenuto u uputi.

zasebnu uputu. Vijeće je dužno izvještaje tog odbora slati na Dvor sa svojim mišljenjem.

Osnivanje sanitarnog odbora u okviru Vijeća postavilo je pitanje uklapanja dotadašnje sanitarne zaštite, koja je vrlo dobro funkcionirala, u novi sustav. Dotad su sanitarnu zaštitu na području Banske Hrvatske obavljali Slavonska sanitarna komisija sa sjedištem u Osijeku za područje Slavonije i ban za područje Hrvatske. Ban i Slavonska komisija međusobno su komunicirali, a vrhovna dvorska instanca, kojoj su stali izvještaje i od koje su primali odredbe, bio je Dvorski sanitarni odbor. Nakon osnutka Vijeća, sanitarni odbor unutar Vijeća trebao je obuhvatiti vrhovnu kontrolu sanitarne zaštite na području svoje političke jurisdikcije, kako je to bilo i u slučaju Namjesničkog vijeća, Erdeljskog gubernija te gubernija nasljednih zemalja. No, pri izradi upute za Vijeće postavila su se dva pitanja: da li Slavonsku sanitarnu komisiju podrediti Vijeću i da li se odreći izravnog utjecaja Dvorskog sanitarnog odbora na sanitarne poslove u Banskoj Hrvatskoj i sve spise usmjeriti preko Ugarske kancelarije, kako je slučaj s Namjesničkim vijećem? Ugarska je kancelarija prilikom izrade upute tražila da se taj odnos definira i predložila da se i to pitanje riješi prema primjeru Namjesničkog vijeća.⁴¹¹ Državno vijeće je u tom pitanju tražilo savjet Kollera, koji je ovoga puta bio ovlašten kao potpredsjednik Dvorskog sanitarnog odbora. Koller se usprotivio oduzimanju neposrednog utjecaja Dvorskog sanitarnog odbora, tvrdeći da je komunikacija te institucije s Ugarskom kancelarijom dosad bila vrlo otežana i da bi se tim putem mnogo gubilo na efikasnosti. Stoga je predložio da se u Banskoj Hrvatskoj zbog blizine turske granice ostavi model koji je dotad dobro funkcionirao te da se Vijeće zaduži samo za sanitarne poslove u Hrvatskoj i komunikaciju sa Slavonskim, Erdeljskim i Banatskim sanitarnim odborima. S Kollerom su se složili i savjetnici Državnog vijeća.⁴¹² Iako je ban kasnije pokušao promijeniti tu odluku,⁴¹³ uputa za Vijeće ipak određuje da sanitarni odbor Vijeća neće

⁴¹¹ Predstavka Ugarske kancelarije od 3. lipnja. MOL, MKK; Orig. ref., br. 213 iz 1767.

⁴¹² HHStA, KA, StR, Akten, kut. 1., br. 1307 iz 1767. U prilogu se nalazi i Kollerov prijedlog.

⁴¹³ MOL, MKK, Orig. ref., br. 335 iz 1767, fol. 15.

biti zadužen za sanitarnu zaštitu u Slavoniji, a točni se odnosi definiraju u zasebnoj uputi za sanitarni odbor.⁴¹⁴

Daljnje točke upute organiziraju rad Vijeća. **17. točka** određuje da svi ulazni spisi prvo dolaze na potpis predsjedniku Vijeća ili njegovu zamjeniku, a potom se upisuju u protokol. Predsjednik Vijeća dijeli predmete savjetnicima, koji su dužni referirati o tom predmetu na sjednicama. Na sjednicama, nakon što zaduženi savjetnik izvijesti o predmetu, savjetnici će po redu izlagati svoje mišljenje, a odluku stvara većina, pri čemu u slučaju podijeljenih glasova većinu čini predsjednikovo mišljenje. Ako se predsjednik ili njegov zamjenik protive većinskoj odluci Vijeća, i njihova se mišljenja moraju istaknuti te cijeli predmet podnijeti kralju na odluku.⁴¹⁵

Osamnaestom se točkom upute određuje vođenje zapisnika na sjednicama: zapisničar mora bilježiti sva mišljenja savjetnika i zaključak u pojedinim predmetima. Taj se zaključak mora pročitati i odobriti na sljedećoj sjednici pa tek kad ga predsjednik potpiše, on postaje vjerodostojan i ne smije se mijenjati.

Točka 19 definira način sastavljanja dopisa Vijeća (*intimata*). Prema uputi, koncepte dopisa Vijeća sastavljaju tajnici na temelju zaključaka donesenih na sjednicama. Te koncepte moraju odobriti savjetnik koji je referirao o predmetu i predsjednik Vijeća i tek se nakon njihovog odobrenja smiju izraditi čistopisi. Važnije spise sastavljaju sami savjetnici i takvi se spisi moraju javno pročitati i odobriti na sjednici Vijeća. Sve izlazne spise potpisuju predsjednik i jedan od tajnika, ovjeravaju se pečatom Vijeća, s iznimkom onih spisa koji se šalju na Dvor - njih se ovjerava banovim pečatom i oni moraju sadržavati popis svih savjetnika

⁴¹⁴ Zasebna uputa za sanitarni odbor nalazi se u HDA, Acta CRC, kut. 1., A36/1767.

⁴¹⁵ Uputa za Namjesničko vijeće regulaciju rada na sjednicama ostavlja ravnatelju kancelarije, kao i podjelu predmeta pojedinim savjetnicima (usp. MOL, HL, Kézikönyvtár, sv. 5., fol. 12.). Na zahtjev Dvora u ovu su točku upute trebale ući stavke da se savjetnici ne smiju uplitati u referate drugih savjetnika i da predsjednik ili njegov zamjenik ne smiju odlučivati u predmetima koji mogu donijeti direktnu korist ili dobit ili s čijim su akterima rodbinski povezani. U tim se slučajevima predmet mora predati neovisnom savjetniku. Iako je Ugarska kancelarija potvrdila unošenje tih stavaka u uputu, u konačnu verziju upute one nisu uvrštene. Usp. HHStA, KA, StR, Protokolle, 1767., sv. II., br. 1129. i Predstavku Ugarske kancelarije od 3. lipnja, MOL, MKK, Orig. ref., br. 213 iz 1767., fol. 6-7.

koji su prisustvovali sjednici. Svaki savjetnik ima pravo tražiti da se u prilog predstavke stavi i njegovo mišljenje. Tajnici su dužni čuvati tajnom sve o čemu se raspravlja na sjednicama Vijeća.

Takva podjela posla među savjetnike, njihovo sastavljanje važnijih dopisa i mogućnost da svoje mišljenje prilože uz predstavku Vijeća uvršteno je u uputu na intervenciju Dvora.⁴¹⁶ Tom je točkom, kao i 17. točkom koja određuje raspodjelu predmeta među savjetnicima, napravljen znatan odmak od uredskog poslovanja uobičajenog u Namjesničkom vijeću: tamo je za referiranje predmeta, pregledavanje i ispravljanje koncepata te odašiljanje dopisa zadužen isključivo ravnatelj kancelarije.⁴¹⁷ Takav opis posla u Namjesničkom vijeću rezultirao je velikim utjecajem i širokom djelatnošću ravnatelja kancelarije, što uputa za Vijeće u Banskoj Hrvatskoj izbjegava. Nakon te intervencije Dvora u uputu, Ugarska je kancelarija upozorila Dvor da je praksa u Namjesničkom vijeću drugačija i predložila da se isti način poslovanja ipak uvede i u Hrvatskoj,⁴¹⁸ no savjetnici Državnog vijeća izrazili su drugačije mišljenje. Stupan se, a s njim su se složili Blümegen i Starhemberg, pozvao na praksu u ostalim institucijama Monarhije, gdje je dužnost ravnatelja kancelarije ograničena na brigu o poslovanju registrature, marljivosti administrativnog osoblja i urednosti arhiva. Prema njemu, ovlasti ravnatelja kancelarije u Namjesničkom vijeću dovode do toga da ostali savjetnici postaju nepotrebni i do usporavanja posla. Stoga je prema mišljenju Državnog vijeća kraljica u uputi za Vijeće odredila da se posao ravnatelja kancelarije definira prema primjeru ostalih gubernija u Monarhiji.⁴¹⁹

Točka 20 određuje da administrativni službenici ne mogu izostati bez dozvole predsjednika ili njegovog zamjenika, a **21. točka** upute definira vrijeme rada Vijeća: svih dana u tjednu osim nedjelje administrativni službenici Vijeća moraju biti u kancelariji od 8 do 11 i od 14 do 17 sati, a

⁴¹⁶ HHStA, KA, StR, Protokolle, 1767., sv. II., br. 1129.

⁴¹⁷ Usp. MOL, HL, Kézikönyvtár, sv. 5., fol. 12. i dalje; EMBER, Gy., A Magyar király hélytartótanács ügyintézésének története 1724-1848 [Povijest poslovanja Mađarskog kraljevskog namjesničkog vijeća], Budimpešta, 1940., str. 9.-14.

⁴¹⁸ Predstavka Ugarske kancelarije od 3. lipnja, MOL, MKK, Orig. ref., br. 213 iz 1767., fol. 7.-8.

⁴¹⁹ HHStA, KA, StR, Akten, kut. 1., br. 1307 iz 1767.; Protokolle, 1767., sv. II., br. 1446.

po potrebi i dulje, te u tom razdoblju rješavati naložene poslove. Uputa im određuje disciplinu i šutnju o svim poslovima Vijeća. U slučaju pritužbe, **točkom 22** određeno je da se trebaju obratiti predsjedniku ili njegovom namjesniku. Istom je točkom strogo naloženo da se ne primaju parnice ili ostali predmeti privatnika.

Točke 23, 24, 25 i 26 reguliraju rad registratora i ekspeditora, čije poslove u Vijeću obavlja ista osoba. Tako se **23. točka** odnosi na organizaciju registrature Vijeća. Registrator je, prema uputi, dužan biti prisutan u registraturi u navedeno vrijeme kako bi uvijek mogao dobiti potrebne spise. Njegova je prisutnost osobito bitna u vrijeme sjednica Vijeća, kad s njim u registraturi moraju biti i jedan pisar i pripravnik. Njegov je zadatak popisivanje svih spisa koji se prenesu u arhiv Vijeća, zatim svih dekreta i odredbi, kao i briga za pohranjivanje novih spisa. Registrator je nadalje dužan voditi inventar svih spisa i izdati ih na zahtjev isključivo predsjednika, savjetnika ili tajnika uz evidenciju kome i kada je izdao pojedini spis. Kako se nalaže **24. točkom** upute, isti je registrator-ekspeditor zadužen za čuvanje pečata Vijeća. **Točkom 25** ekspeditoru se nalaže briga o odašiljanju dopisa te vođenje protokola izlaznih spisa, kojeg će predati predsjedniku.

26. točka određuje nadležnost ekspeditora nad radom pisara. Prema uputi, ekspeditor donosi odobrene koncepte u ekspedituru i dijeli ih među pisare, kontrolira da se oni prepisu bez greške, te ovjerava sve prijepise.

Točke 27 i 28 postavljaju smjernice urednom radu ekspediture. Prema **27. točki**, ekspeditor treba držati evidenciju kojem je pisaru dao pojedini spis na prijepis te paziti na redoslijed prepisivanja i odašiljanja dopisa: prvo se moraju odaslati pisma Dvoru, ili duhovnim osobama, udovicama, sirotinji ili ostalima za koje predsjednik odredi da se dopisi otprave pred njima, dok se ostali dopisi trebaju rješavati prema starosti predmeta. Dopisi se, prema uputi, uvijek moraju službeno odašiljati i ne smiju se izdavati u ruke stranci. Istom se točkom određuje da će predsjednik najsposobnijem savjetniku povjeravati ravnateljstvo kancelarije, što podrazumijeva vrhovnu kontrolu nad radom kancelarije i registrature. **Točka 28** određuje da pisari moraju bez pogreške prepisivati sve koncepte, osobito pazeći na formalnosti u naslovu i sve izvorne spise sa svojim potpisom i datumom vratiti ekspeditoru. Taj posao mogu obavljati samo unutar zgrade Vijeća, isključivo se ograničavajući na ono što im je naloženo i držeći tajnima sve informacije o tom poslu.

U **29. točki** upute regulira se rad računovođe, službe koja je novost s obzirom na praksu Namjesničkog vijeća. Budući da je u inicijalnoj fazi Vijeća odlučeno da se za područje Banske Hrvatske u okviru Vijeća neće odmah po njegovom osnutku osnovati civilno povjerenstvo za poslove kontribucije po uzoru na ono koje je upravljalo kontribucijom mađarskih i slavonskih županija, odgođena je i reforma porezne uprave u Banskoj Hrvatskoj. No, kontrolna uloga koju je Dvor namijenio Vijeću tražila je namještanje računovođe koji će revidirati račune županija i gradova. Stoga se uputom nalaže računovođi da pregleda sve dolazne račune s pratećim spisima, prekontrolira izračune te sve manjkavosti predstavi Vijeću. Računovođa je također dužan izvještavati Vijeće o nemarnom polaganju računa. O svojem poslu dužan je voditi knjige te uredno pohranjivati sve račune i prateće spise.

Točke 30 i 31 sadrže opis poslova podvornika Vijeća, koji se uglavnom svode na opskrbu materijalom, dostavu spisa prema potrebi, brizi za grijanje i održavanje prostorija Vijeća.

Djelokrug koji Dvor ovom uputom daje novoosnovanom Vijeću otkriva znatne promjene koje je osnutak te institucije unijelo u unutarnju upravu Banske Hrvatske. Njih prvenstveno karakterizira širenje kraljevske vlasti u stalešku strukturu lokalne uprave, ali i privremeni kompromis s tradicionalnim strukturama dok se ne učvrsti autoritet nove institucije u unutarnjoj upravi.

Što se protezanja kraljevske vlasti na lokalnu upravu tiče, značajne novosti nove uprave ugrubo mogu definirati tri procesa:

1. Kontinuirana kontrola lokalne uprave od strane Vijeća:

Uputa naređuje stalnu komunikaciju Vijeća sa županijama i slobodnim kraljevskim gradovima te obvezuje lokalne oblasti na davanje informacija Vijeću kako bi ono moglo vršiti potrebnu kontrolu njihova rada i davati prijedloge kralju za poboljšanje stanja. Te se informacije ne ograničavaju samo na informacije o uspješnosti izvršavanja kraljevskih odredbi (točke 3 i 4 upute), nego i na informacije o sudskim procesima (točka 3) i o lokalnoj poreznoj upravi (točke 3, 10-13). Te su informacije županije i gradovi do osnutka Vijeća bile dužne podastrijeti samo Saboru za političko-upravna pitanja, Bansom i Sudbenom stolu za sudska pitanja te kraljevskom blagajniku za porezna pitanja. Vijeću se ipak ne daje pravo samostalnog odlučivanja u tim pitanjima, ono je samo postav-

ljeno kao kraljev instrument preko kojeg će Dvor dolaziti do informacija kako bi mogao reagirati, jer je dotadašnja praksa pokazala da Dvor do takvih informacija nije mogao lako doći.

Zanimljivo je da se dužnost lokalnih vlasti na davanje informacija Vijeću ne spominje u reskriptima Marije Terezije koji su javno objavljeni na Saboru,⁴²⁰ nego samo u uputi za Vijeće. Vrlo je vjerojatno da staleži, pa i lokalne vlasti, nisu bili upoznati sa sadržajem upute: u saborskim zaključcima nisam pronašla podatak da je ta uputa javno pročitana, niti sam pronašla trag da su lokalne vlasti posebnim dopisom bile obaviještene o njihovim dužnostima prije početka rada Vijeća, s čim se potpuno slaže i Krčelićev navod da je Vijeće počelo s radom, ali da staleži nisu bili obaviješteni o sadržaju upute.⁴²¹ Vijeće se stoga prilikom svojih prvih zahtjeva od županija i gradova trebalo osloniti na vlastiti autoritet.

2. Usmjeravanje rada Vijeća i njegova kontrola od strane Dvora:

Iako četvrta točka upute djelatnost Vijeća veže i uz kraljevske odredbe i uz zemaljske zakone, daljnje točke upute pozivaju Vijeće isključivo na poslušnost kraljevskim odredbama. Prema uputi, Vijeće je dužno ne samo brinuti se o provođenju kraljevskih odredbi, nego i voditi evidenciju o odredbama i u mjesečnim izvještajima Dvoru istaknuti koje su odredbe i kako provedene. Budući da Namjesničko vijeće nije bilo dužno slati takva mjesečna izvješća, nego je ta stavka u uputu ušla intervencijom Dvora,⁴²² takva obaveza Vijeća dokazuje da je Dvor tada želio postići veću kontrolu nego što je to bio slučaj kod Namjesničkog vijeća. Takav zaključak potvrđuje još nekoliko elemenata u uputi. Takve su, na primjer, manje ovlasti bana kao predsjednika Vijeća u izboru službenika nego što je to imao predsjednik Namjesničkog vijeća (2. točka) te dozvola savjetnicima da svoja mišljenja dostave u prilogu predstavke Vijeća Dvoru (19. točka), a znakovit je i pokušaj da izostanke sa sjednica odobrava isključivo kralj (1. točka).

3. Uređenje arhiva i opskrba statističkim podacima radi olakšavanja donošenja pravilnih odluka te argumentacije donesenih odluka:

⁴²⁰ Mandati od 7. srpnja i 1. kolovoza 1767. Usp. HDA, Acta CR, kut. 49., br. 37 i 51 iz 1767.; ZHS, sv. VIII., čl. 1. Sabora od 13. srpnja, str. 238.-240. i čl. 2. Sabora od 31. kolovoza, str. 247.-248.

⁴²¹ KRČELIĆ, *Annae*, str. 534.

⁴²² HHSa, KA, StR, Protokolle, 1767., sv. II., br. 1129.

U uputi za Vijeće velik je naglasak postavljen na uredno pohranjivanje spisa i vođenje evidencije o svim poslovima, što predstavlja temelj poslovanja moderne institucije i obavezna je praksa svih tadašnjih institucija u Monarhiji.⁴²³ Osnovni je cilj detaljne evidencije spisa olakšavanje pronalaska potrebnih informacija za pojedine predmete. Budući da se ovlasti Vijeća protežu na širok spektar poslova u Banskoj Hrvatskoj, uputom se ne predviđa samo da Vijeće arhivira vlastite spise, nego i da preuzme i popiše sve političke spise iz Banskog arhiva i Arhiva Kraljevine (4. točka). U toj se odredbi nazire cilj Dvora da od Vijeća pribavi potrebne informacije koje su dotad bile nedostupne, a koje je Dvor držao potrebnim da bi mogao izdati daljnje odredbe za uređenje Banske Hrvatske. Ovdje prvenstveno mislim na podatke o kontribuciji hrvatskih županija, podatke o urbarskim odnosima radi donošenja stalnog urbara te popis zasebnih zakona i privilegija na koje se poziva Sabor, a Ugarska ih kancelarija ne poznaje. Upravo je popis zasebnih hrvatskih zakona Koller u svojem prijedlogu osnivanja Vijeća označio kao jedno od prvih zadataka nove institucije, što je vjerojatno i jedan od ciljeva odredbe da se u registraturu Vijeća prebace svi politički spisi Kraljevine. Tek takvo evidentiranje postojećeg stanja omogućit će donošenje daljnjih odredbi Dvora i dati mogućnost argumentacije protiv staleškog otpora.

Evidentiranje hrvatskih zakona i privilegija otkriva namjeru Dvora da Vijeće postavi kao posrednika između kralja i staleža, čime nova uprava dobiva karakter kompromisa kraljevske i staleške uprave kakav je postojao u Mađarskoj putem asistencije Namjesničkog vijeća. Iako uputa obavezuje Vijeće gotovo isključivo na poslušnost kraljevim odredbama te tek u jednoj, četvrtoj točki formalno ističe i autoritet zemaljskih zakona i Sabora, u savjetodavnoj se ulozi koju uputa daje Vijeću nazire i njegova obaveza djelovanja prema zemaljskim zakonima. Podnošenje prijedloga Dvoru pretpostavlja da će Vijeće sastaviti te prijedloge u zakonskim okvirima te na taj način olakšati donošenje neoborivih odredbi, a pritom je značajna i odredba upute da Vijeće prilikom slanja mjesečnih izvještaja naznači razloge zbog čega neka kraljevska odredba

⁴²³ Opširno o registraturi Vijeća v. kod PANDŽIĆ, M., *Arhivi i pismohrane u doba Hrvatskog kraljevskog vijeća (1767-1779)*, Zagreb, 2005. Usp. i ISTI, "Doprinos Nikole Škrleca Lomničkog uređenju arhiva i pismohrana u doba Hrvatskog kraljevskog vijeća (1767-1779)", u: *Nikola Škrlec Lomnički 1729-1799*, sv. II., Zagreb, 2000.

nije provedena (4. točka), što opet daje mogućnost protesta protiv nelegalnih odredbi.

Najznačajniji je kompromis kraljevske vlasti s tradicionalnom upravom ipak samo privremen: odgađanje porezne reforme u Banskoj Hrvatskoj. Iako je upravo potreba porezne reforme pokrenula promjene u upravi pa je i Koller predlagao da se odmah po osnutku Vijeća utemelji i civilno povjerenstvo kojim bi se uprava kontribucijom uredila prema modelu mađarskih i slavonskih županija, Starhembergova je komisija početkom svibnja⁴²⁴ Vijeću dodijelila istragu o kontribuciji, za koju je prvotno trebala biti poslana zasebna komisija, te nalaženje načina uspješne porezne reforme. Stoga pojava nove institucije nije ujedno rezultirala i oduzimanjem porezne uprave Saboru, kao što je to bio slučaj kod uspostave Namjesničkog vijeća u Mađarskoj. Porezna uprava u Banskoj Hrvatskoj ostala je time na temeljima utvrđenim banskom diplomom iz 1750. godine: Sabor i dalje utvrđuje iznos i podjelu kontribucije hrvatskih županija i daljnju upravu predaje kraljevinskom blagajniku i županijskim blagajnicima, a porez slavonskih županija i dalje ostaje dio mađarskog poreznog sustava. Ipak je uputom napravljen ogroman korak u kontroli kontribucije od strane Dvora: točkama 10-13 Vijeće se obavezuje na kontrolu i evidenciju poreza, no bez ovlasti zadiranja u sustav. Pritom je vrlo značajna promjena objavljivanje poreznih osnova (10. točka) i kontrola ispravnosti svih računa lokalnih oblasti (točke 11.-13, 29) s obzirom da tim podacima dotad nije raspolagao ni Dvor, ali ni javnost u Hrvatskoj.

Da je ipak takvo uređenje samo prijelazni stupanj, dokazuje činjenica da Vijeće nije nadležno za kontribuciju slavonskih županija, iako se neosporno njegova politička jurisdikcija proteže i na područje Slavonije. Prilikom pokretanja projekta osnivanja Vijeća na Dvoru i Koller u svojem prijedlogu i Starhembergova komisija od 24. ožujka predvidjeli su osnivanje civilnog povjerenstva unutar Vijeća, kojem će biti podređena dva civilna povjerenika: jedan za hrvatske i jedan za slavonske županije (koji već postoji i podređen je civilnom povjerenstvu Namjesničkog vijeća).⁴²⁵ No, do uspostavljanja privremene porezne uprave došlo

je zbog odluke da Vijeće preuzme posao komisije za kontribuciju te istraži pitanja kontribucije hrvatskih županija prije uvođenja promjena na tom polju. Iako su i staleži i ban tražili da se slavonske županije podčine Vijeću i u poslovima kontribucije,⁴²⁶ Dvor nije pokazao namjeru da to odobri prije reforme porezne uprave u Hrvatskoj. Stav Dvora najbolje oslikava mišljenje Ugarske kancelarije izrečeno u predstavi od 7. srpnja: Kancelarija ističe da slavonske županije, doduše, pripadaju političkoj jurisdikciji bana i Sabora, no u potpunosti su uklopljene u porezni sustav civilnog povjerenstva Namjesničkog vijeća, što znači da iznos njihove kontribucije regulira Ugarski sabor, a ne Hrvatski (stoga one i imaju pravo slanja poslanika direktno na Ugarski sabor).⁴²⁷ Nadalje, trošenje slavonske kontribucije određuje kralj i taj se iznos ne može primjenjivati za potrebe vojske u Hrvatskoj u tadašnjim odnosima, a i sama usporedba iznosa kontribucije pokazuje da se kontribucija hrvatskih županija po iznosu ni izdaleka ne može usporediti s kontribucijom slavonskih županija.⁴²⁸ Stoga Kancelarija drži da se s pripajanjem njihovog poreznog sustava Vijeću treba pričekati sve dok se iznos kontribucije hrvatskih županija izjednači s onim slavonskih. Istog je mišljenja bilo i Državno vijeće: kraljica je odlučila da je spajanje poreznih sustava u Banskoj Hrvatskoj pod upravom Vijeća neupitno, no u trenutku osnivanja Vijeća se odgađa do daljnjeg.⁴²⁹

⁴²⁶ Predstavka staleža sa Sabora od 13. srpnja: HDA, Acta CR, kut. 49., br. 43 iz 1767. (6. točka predstavke); banova predstavka: MOL, MKK, Orig. ref., br. 335 iz 1767., fol. 14.-15.

⁴²⁷ Prebacivanje kontribucije slavonskih županija na upravu Vijeća, čak i da se odmah osnovalo civilno povjerenstvo, donijelo bi mnoge komplikacije jer je na slavonske županije otpadao određen broj porti na koji su se Ugarski staleži obvezali na Saboru 1764. godine.

⁴²⁸ Prema podacima o iznosu kontribucije "srijemskog okruga" civilnog povjereništva Namjesničkog vijeća za 1767. godinu, kontribucija Virovitičke županije iznosila je 39.952 forinti i 20 krajcara, Požeške županije 39.607 forinti i 55 krajcara, a Srijemske županije 41.330 forinti. (usp. MOL, MKK, Orig. ref., br. 12 iz 1768.). Sve tri hrvatske županije su prema banskoj diplomi iz 1750. davale 34.000 forinti u ime kontribucije za isplatu Banske krajine (kad se oduzme plaća za bana kao kraljevinskog kapetana u iznosu od 4.000 forinti i za ispražnjeno mjesto banskog namjesnika 2.000 forinti).

⁴²⁹ MOL, MKK, Orig. ref. br. 335 iz 1767., fol. 5-6.

⁴²⁴ "Protocollum commissionis habitae die 8va et 9na maii 1767", KrA, HKR, 1767., 27-Aug-301., fol. 126.-142.

⁴²⁵ Kollerov prijedlog i zapisnik komisije u MOL, MKK, Orig. ref., br. 182 iz 1767.

PRVI SASTAV VIJEĆA

Značaj institucije gubernija u unutrašnjoj upravi Monarhije i očekivanja Dvora da će se radom Vijeća ukloniti osnovne smetnje širenja kraljevske vlasti i kontrole u Banskoj Hrvatskoj navode na zaključak da će od osnutka Vijeća upravo njegovi savjetnici odlučujuće utjecati na politički i gospodarski život Banske Hrvatske, kao i na njezin položaj u Monarhiji. Stalna kolegijalna organizacija rješavanja upravnih poslova bila je značajna novost u političkoj praksi Banske Hrvatske i stvorila je sasvim novi oblik odgovornosti prema kralju i prema Hrvatskom saboru. Stoga je izbor službenika nove institucije, osobito prvog sastava, koje osim dužnosti određene djelokrugom Vijeća mora uspostaviti i njegov autoritet, bilo vrlo značajno pitanje.

U odnosu na Namjesničko vijeće, koje je uz predsjednika brojalo 22 savjetnika, broj savjetnika u Hrvatskom kraljevskom vijeću bio je vrlo malen: tek pet savjetnika uz bana kao predsjednika. S obzirom na površinu Banske Hrvatske u odnosu na Mađarsku, pa stoga i smanjen obim posla, Dvor je držao da je taj broj savjetnika dovoljan za obavljanje svih poslova. Iako su povećanje broja savjetnika tražili i ban i staleži u svojim predstavkama - ban je tražio još jednog savjetnika iz velikaškog staleža,⁴³⁰ a staleži još dvojicu savjetnika, jednog iz velikaškog, a jednog iz plemićkog staleža⁴³¹ - broj je savjetnika ostao isti kao što je odredila Starhemborgova dvorska komisija 24. ožujka 1767.

Kao i u slučaju Namjesničkog vijeća, zadatak izrade prijedloga prvog osoblja Vijeća pao je na Ugarsku kancelariju. Ipak se ne može tvrditi da je Kancelarija imala isključiv utjecaj u izboru prvih savjetnika i ostalog osoblja: kao što je već prikazano, upravo izbor službenika Vijeća pruža izvrstan primjer kako je na kraljevske odluke o poslovima Banske Hrvatske utjecaj dolazio s nekoliko strana. Službena se korespondencija u izboru službenika odvijala na relaciji Ugarska kancelarija - kraljičin kabinet, tj. Državno vijeće, no i jedna i druga institucija primale su sugestije sa strane, tako da je konačan sastav Vijeća rezultat kompromisa u kojem su Ugarska kancelarija i Državno vijeće bili gotovo samo posrednici. Već je spomenut vjerojatan utjecaj bana i Škrleca u izboru

⁴³⁰ MOL, MKK, Orig. ref., br. 335 iz 1767., fol. 13.

⁴³¹ HDA, Acta CR, kut. 49., br. 43 iz 1767.

službenika, iako nisu službeno konzultirani: osim izbora Škrleca za prvog savjetnika iz plemićkog staleža i ravnatelja kancelarije taj je utjecaj osobito očit u izboru Gašpara Hajnala za tajnika, dotadašnjeg banovog tajnika, i opetovanom pokušaju da kraljica imenuje Stjepana Csernka, banovog pisara.⁴³² Izbor službenika koji je Kancelarija dostavila Dvoru⁴³³ ipak se držao samo prijedlogom jer je konačna odluka ovisila o savjetu Državnog vijeća. Savjetnici Državnog vijeća su pak priznali da ne poznaju predložene osobe pa su ili držali da se mora vjerovati Ugarskoj kancelariji (Stupan) ili da se o tome ponovno treba tražiti Kollerov savjet kao i u ostalim pitanjima vezanim uz osnivanje Vijeća (Blümegen, Starhemberg).⁴³⁴ Koller je zaista upitan za savjet, ali njegov prijedlog, na žalost, nije sačuvan. No kraljičina odluka o promjeni prijedloga Kancelarije pokazuje da je Koller podupirao svoje ljude mimo Kancelarije i bana: na njegovu inicijativu imenovani su Malenić za savjetnika, koji se također tada nalazio u Beču i očito djelovao preko vlastitih kanala, te Keresztury umjesto banovog pisara Csernka i varaždinski fiškal Friz za računovođu, koji su ipak kasnije zamijenjeni banovim ljudima.⁴³⁵ Iako su navedeni tek neki primjeri za koje se sa određenom sigurnošću može utvrditi utjecaj bana i Škrleca, odnosno Kollera, iz njih proizlazi da se glavni dogovor o sastavu Vijeća odigravao na relaciji Koller - ban i Škrlec, a Ugarska kancelarija i Državno vijeće bili su u velikoj mjeri samo posrednici njihovih interesa.⁴³⁶

⁴³² HHStA, KA, StR, Protokolle, sv. II./ 1767., br. 1578.

⁴³³ Prvi prijedlog Kancelarija je dostavila predstavkom od 10. lipnja 1767. MOL, MKK, Orig. ref., br. 315 iz 1767.

⁴³⁴ HHStA, KA, StR, Akten, kut. 1., br. 1404 i 1521 iz 1767.; OOeLA, AS, kut. 20., tom II., 2. 7. 1767. / br. 1521. Za naknadne konzultacije s Kollerom usp. i OOeLA, AS, kut. 20., tom II., 10. 7. 1767. / br. 1578. (prijedlog Starhemburga za konzultaciju s Kollerom); HHStA, KA, StR, Protokolle, sv. II./ 1767., br. 1578. (kraljevsko pismo Esterházyju s odlukom o imenovanju).

⁴³⁵ Vrlo je zanimljivo da su i Keresztury i Friz, iako nisu konačno dobili mjesto u Vijeću, odigrali određene uloge pri dočeku Kollera u Varaždinu 19. kolovoza: Keresztury je autor elegije o Vijeću koja se dijelila okupljenom narodu pri Kollerovom dolasku, a Friz je u ime varaždinske gradske straže dočekaio Kollera. Usp. KRČELIĆ, *Annuae*, str. 534.; KERESZTURY, J.: *Elegia de Consilio regio pro Dalmatiae, Croatiae et Sclavoniae regnis Varasdini erecto. Zagrabiae*, Franz Zerausheg 1767. (Jurić, Scriptorum).

⁴³⁶ Iako Škrlec u izvještaju iz Beča koji je podnio Saboru u srpnju 1767. navodi da je posjetio Kollera pa je vjerojatno da je to učinio i ban (usp. HDA, Acta CR, kut. 49., br.

Koji su ljudi, dakle, dogovorima u Beču izabrani za prvi sastav Vijeća?

Predsjednik Vijeća: ban Franjo Nádasdy (Regede, 1708-Karlovac, 1783)

S obzirom na ulogu bana u Banskoj Hrvatskoj kao kraljevskog namjesnika – u nekim dokumentima se naziva i potkraljem (*prorex*)⁴³⁷ – neupitno je da je predsjedništvo Vijeća rezervirano za bansku čast. Kako je ban prije osnutka Vijeća predstavljao kraljevu izvršnu vlast na području Banske Hrvatske, tako je i institucija izvršne vlasti predstavljala kolegijalni oblik banske službe. Stoga i raniji prijedlozi za osnivanjem takve institucije u Banskoj Hrvatskoj (onaj Krčelića ili onaj u prvoj verziji upute za novog bana 1756.), kao i rasprave o osnutku Vijeća 1767. godine bez potrebe objašnjavanja postavljaju bana na čelo institucije izvršne vlasti u Banskoj Hrvatskoj. Dapače, ta se institucija naziva i *consilium banale*: taj naziv koristi Ugarska kancelarija u prijedlogu upute za bana iz 1756. i Špišić, kad 1767. izvještava bana o projektu osnivanja Vijeća. Banu je predsjedništvo nad Vijećem osiguravala i činjenica da je banska čast na području njegove jurisdikcije neraskidivo vezana uz kraljevo namjesništvo, za razliku od palatinske časti u Mađarskoj. Nádasdy je, dakle, već svojom službom bio predodređen za predsjednika Vijeća, no pitanje je koliko je uživao povjerenje Dvora?

U inicijalnoj fazi osnivanja Vijeća spisi Kollera i Lacyja sadržavali su snažne optužbe protiv Nádasdyja i mogli su utjecati na opći stav Dvora prema banu u to vrijeme. Nepovjerenje Dvora u Nádasdyjevu lojalnost otkriva i oduzimanje predsjedništva nad lokalnom komisijom za razgraničenje, kao i izbjegavanje njegovog uplitanja u poslove oko osnivanja Vijeća. Tim postupcima kraljica je pokazala da sumnja u njegov autoritet kod staleža pa se osnivanje Vijeća u tom kontekstu može protumačiti upravo vraćanjem autoriteta banu kao predstavniku kraljeve vlasti i uklanjanja njegove direktne ovisnosti o Hrvatskom saboru. Bez obzira na tadašnji stav Dvora, Nádasdyjeva vojna i politička karijera otkriva

45 iz 1767.), način komunikacije između Državnog vijeća i Ugarske kancelarije otkriva da se međusobno nisu dogovarali u tom pitanju i da oni isključivo preko službenih kanala promiču svoje ljude.

⁴³⁷ Pri dočeku bana Nádasdyja 1756. tadašnji ga protonotar zaziva "Te, Excellentissime Prorex"; tako ga se naziva i u kraljevskom mandatu o instalaciji. Usp. ZHS, sv. VII., str. 243. i 246.-251.

znatne zasluge u kraljevskoj službi: kao vojskovođa istaknuo se Ratu za austrijsko nasljedstvo i 1754. postao zapovjednik konjice i grada Budima, a u Sedmogodišnjem je ratu, tada već u službi hrvatskoga bana, odigrao vrlo važnu ulogu u bitci kod Kolina, zbog čega je odlikovan rangom maršala i velikim križem terezijanskog reda.⁴³⁸ Nádasdyjeve zasluge u Sedmogodišnjem ratu zaista su odjeknule na Dvoru – dokazuje to i pismo Ivana Nepomuka Nigrinyja iz Ugarske kancelarije, koji Nádasdyju 1759. javlja opće priznanje da su Hrvati u ratu učinili čudo.⁴³⁹

Postavljanje Nádasdyja za hrvatskog bana u turbulentnom razdoblju nakon bune 1755. također dokazuje povjerenje Dvora u njega, jer su novog bana čekali značajni zadaci u Banskoj Hrvatskoj, što dokazuje njegova uputa iz 1756. Već spomenuta tendencija da važnije poslove obavlja na Kraljevinskim konferencijama zaobilazeći Sabor, te provedena reorganizacija županija pokazuju da je Nádasdy kao ban učvrstio autoritet kraljevske vlasti u Banskoj Hrvatskoj. Stoga se može pretpostaviti da se Dvor mogao osloniti na Nádasdyja da će kraljevske interese promicati i kao predsjednik Vijeća, oslobođen stalne kontrole Hrvatskog sabora.

No, ban je i jedini od svjetovnih članova Vijeća čija se djelatnost na području Banske Hrvatske nije ograničavala samo na djelatnost unutar Vijeća: njemu i dalje ostaje zapovjedništvo nad vojnom Krajinom i vrhovna sudska vlast kao predsjednika Banskog stola. Stoga treba pretpostaviti da će njegova odsustva sa sjednica Vijeća biti mnogo češća nego u slučaju ostalih savjetnika, kao i da će osnovni dio posla u Vijeću preuzeti upravo savjetnici Vijeća.

Savjetnik iz staleža prelata: Ivan Krstitelj Paxy (o. 1720.-1771)

Paxy je u vrijeme izbora za savjetnika Vijeća obnašao čast srijemskog biskupa. Završivši studij na Hrvatskom kolegiju u Beču (1735.-1738.) Paxy je ubrzo postao čazmanski kanonik i župnik u Drnju. Kao predstavnik Čazmanskog kaptola sudjelovao je na Ugarskom saboru 1751. i iste je godine na preporuku tadašnjeg ugarskog kancelara Nádas-

⁴³⁸ *Magyar életrajzi lexikon*, sv. II., Budimpešta, 1982., str. 258.

⁴³⁹ "[...] die Croaten haben hier wunder gethan und dieses hat mir der Hofmeister von der Fürstin selbst erzehlet, daß dieses der Fürstin mit nemblichen Worten seyn ausgerichtet worden, [...]". MOL, ob. Nádasdy, kut. 37., br. 522., fol. 64.

dyja primljen u zagrebački kaptol, gdje je obnašao dužnost tajnika zagrebačkog biskupa Franje Thauszyja. 1756. postaje prepošt čazmanskog kaptola i biskupski vikar za Slavoniju, sve dok 1763. na prijedlog ugarskog primasa nije izabran za srijemskog biskupa.⁴⁴⁰

Ugarska je kancelarija Paxyja za savjetnika Vijeća predložila pri prvom svojem prijedlogu osoblja u lipnju, pri čemu ga opisuje kao učenog i osobu koja je uvijek zadovoljavala svojim radom.⁴⁴¹ No, izbor Paxyja za savjetnika Vijeća navodi me na zaključak da je utjecaj u izboru sastava Vijeća mogla imati i institucija Hrvatskog kolegija u Beču, s kojim je Paxy bio u uskoj vezi.⁴⁴² Rektor tog zavoda, kojim je upravljao zagrebački kaptol, često je vršio posredničku ulogu između hrvatskih staleža i bana i Ugarske kancelarije, pa time i vladara, te je kontaktirao sa savjetnicima Ugarske kancelarije.⁴⁴³ Podaci koje je objavio Kamilo Dočkal pokazuju da je Hrvatski kolegij u Beču bio mjesto gdje su se u neformalnom razgovoru za ručkom nalazili predstavnici plemstva Banske Hrvatske s namještenicima Ugarske kancelarije, što Kolegiju daje osobitu, na žalost još nedovoljno istraženu ulogu na poslove Banske Hrvatske u dvorskim krugovima.⁴⁴⁴

⁴⁴⁰ O Paxyju KRČELIĆ, *Annae*, MOL, MKK, Orig. ref., br. 315 iz 1767., fol. 2.-3.

⁴⁴¹ MOL, MKK, Orig. ref., br. 315 iz 1767., fol. 2.-3.

⁴⁴² Za vezu Paxyja s Hrvatskim kolegijem u Beču v. KRČELIĆ, *Annae*, str. 432. i DOČKAL, K., *Hrvatski kolegij u Beču 1624.-1784.*, Beč-Zagreb, 1996. (prir. L. Dobronić i J. Matoš). Paxy je i sam studirao u tom kolegiju 1735.-1738.

⁴⁴³ Za ulogu rektora Kolegija v. osobito pogovor Lelje DOBRONIĆ, "Rektori Hrvatskog kolegija u službi Kraljevina Hrvatske, Dalmacije i Slavonije", DOČKAL, *nav. dj.*, str. 394.-397.

⁴⁴⁴ Svaki je rektor Kolegija, pravdajući svoje račune, slao Kaptolu popis uzvanika na ručkovima i popis ljudi koje je posjetio. Tako saznajemo da su u vrijeme rektora Josipa Radičevića (1. svibnja 1766.-14. lipnja 1767.) u Kolegij na ručak navraćali savjetnici Ugarske kancelarije i njezin registrator Ladislav Bistriczey (zadužen za hrvatske predmete u Kancelariji), zatim Nikola Škrlec, grofovi Keglević i Sermage, barun Magdalenić, kanonik Josip Gallyuff i drugi; za vrijeme rektora Antuna Pullaya (15. lipnja 1767.-25. kolovoza 1768) također savjetnici Ugarske kancelarije i Bisztriczey, biskup Josip Bajzath i drugi, a rektor je od početka srpnja nekoliko puta posjetio i Ferencu Kollera. DOČKAL, *nav. dj.*, str. 346., 350.

Paxy je u Vijeću na mjestu savjetnika iz redova prelata bio prvenstveno zadužen za pitanja kojima se bavio vjerski odbor u okviru Vijeća; na čijem je bio čelu, te za sve važnija pitanja školstva i izdavaštva.⁴⁴⁵

Savjetnik iz velikaškog staleža: barun Mihael Aleksandar Malenić (Kurilovečki)

Malenić je za savjetnika Vijeća prešao s dužnosti namjesnog podžupana Zagrebačke županije. Službu je započeo kao kapetan u Banskoj krajini, gdje je dao ostavku i 1757. je godine ušao u civilnu službu izborom za namjesnog podžupana Zagrebačke županije. Na tom je mjestu ostao sve do promaknuća u Vijeće, iako se, prema Krčeliću, tijekom tih deset godina kandidirao za sve značajnije službe u Kraljevini: za službu podbana nakon smrti podbana Adama Najšića 1761. godine, blagajnika, prisjednika Banskog i Sudbenog stola, vojnog povjerenika za Bansku krajinu, a pritom su mu preporuke uvijek davali bivši ban Karlo Batthyányi i zagrebački biskup.⁴⁴⁶ U službi nije napredovao ni nakon što mu je 1762. godine podijeljen naslov baruna: neuspješno se natjecao još za mjesto predsjednika Sudbenog stola 1763. godine i prisjednika Banskog stola 1766. godine.⁴⁴⁷

Malenićev neuspjeh u navedenim kandidaturama daje naslutiti da nije bio omiljen u političkom vrhu Banske Hrvatske. Za njegovo promaknuće u državnoj službi vrlo je vjerojatno zaslužan isključivo Koller: osim činjenice da je Koller potaknuo njegovo imenovanje, na njegove veze s Kollerom ukazuje i činjenica da je, kako je već spomenuto, Špišić prve vijesti o osnivanju Vijeća dobio upravo od Malenića, koji je očito jedini bio upućen u to pitanje.⁴⁴⁸ Ugarska je kancelarija prvotno na njegovo mjesto predložila grofa Ivana Patačića, koji je upravo u to vrijeme u Beču

⁴⁴⁵ Za Paxyjevu ulogu pri osnivanju studija kamerálnih znanosti u Varaždinu v. BAYER, V. "Političko-kamerální studij u Hrvatskoj u XVIII. stoljeću (1769-1776), *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu* 2., Zagreb, 1967.

⁴⁴⁶ KRČELIĆ, *Annae*, str. 413., 425.

⁴⁴⁷ *Isto*, str. 464., 514.

⁴⁴⁸ Špišićevo pismo banu od 3. travnja 1767., MOL, ob. Nádasdy, kut. 41., br. 604., fol. 685v-686.

pokušavao isposlovati priznanje svoje ostavke na mjesto predsjednika Sudbenog stola.⁴⁴⁹

Prema uputi, Malenić je u Vijeću bio zamjenik predsjednika pa je stoga bio ovlašten obavljati sve poslove predsjednika u vrijeme banove odsutnosti. U slučaju odsustva i bana i njegova zamjenika, njih je zamjenjivao prvi od savjetnika plemićkog staleža, budući da on prema ugarskim zakonima ima potpuno ista prava kao i velikaši⁴⁵⁰; to je mjesto u prvom sastavu Vijeća imao Nikola Škrlec Lomnički.

Prvi savjetnik iz plemićkog staleža: Nikola Škrlec Lomnički (1729.-1799.)

Škrlec je za savjetnika Vijeća postavljen s položaja protonotara. O njegovom je životu već mnogo pisano u hrvatskoj historiografiji⁴⁵¹ pa ću ovdje samo ukratko opisati njegovo školovanje i karijeru u državnoj službi do imenovanja za savjetnika Vijeća. Škrlec je 1747.-1749. pohađao Hrvatski kolegij u Beču, zatim studij prava u Bologni 1749.-1751., koji je nastavio na pravnoj akademiji u Egeru 1751.-1753. Nakon završenog školovanja započeo je javnu službu kao fiškal grofa Grassalkovicsa, predsjednika Ugarske komore. 1755. dolazi u Hrvatsku, gdje postaje tajnik Konferencija, a u toj je službi često na saborskim zasjedanjima zamjenjivao protonotara na Saboru pa stoga postaje desna ruka novom banu. 1758. postao je prisjednik Sudbenog stola, 1761. blagajnik kraljevine, a nakon smrti brata Petra 1763. i protonotar.

Škrlec je po svom obrazovanju i javnoj djelatnosti od početka vršenja javne službe uz brata Petra Škrleca jedan od najznačajnijih predstavnika reformske struje nižeg plemstva u političkom vrhu Banske Hrvatske. Još

⁴⁴⁹ Naime, Patačić je od početka godine preko Ugarske kancelarije pokušavao kraljici dati ostavku, ali je Ugarska kancelarija tvrdila da razlozi ostavke nisu valjani i da je ne može predložiti kraljici. Prijedlog Patačića za savjetnika Vijeća mogao je za Kancelariju i Patačića predstavljati kompromisno rješenje njegove ostavke. O tome v. Pruszkayevo pismo banu od 31. ožujka, MOL, ob. Nádasdy (P 507), kut. 39., br. 604., fol. 406.

⁴⁵⁰ Uputa ne predviđa takav slučaj. Ta je hijerarhija određena nakon banove molbe da se imenuje još jedan savjetnik iz redova velikaša, upravo za slučaj da su odsutni i ban i prvi svjetovni savjetnik. Usp. MOL, MKK, Orig. ref., br. 335 iz 1767.

⁴⁵¹ Najbolji prikaz Škrlecovog života i rada daju tri sveska zbornika *Nikola Škrlec Lomnički (1729.-1799.)*; Zagreb, 1999.-2001., iako je težište na kasnijoj fazi Škrlečeva rada.

od vremena otkad je postao blagajnik očita su njegova nastojanja da se u kraljevinskoj upravi postave temelji efikasnosti: u službi blagajnika započeo je s uređenjem arhiva i razvrstavanjem spisa te je pokušavao povećati plaće javnih službenika.⁴⁵² Znatnija aktivnost u uređenju arhiva primjetna je nakon što je postao protonotar: Krčelić navodi da je 1764. započeo s popisivanjem isprava,⁴⁵³ a i saborski zaključci tek od vremena Škrlecove protonotarske službe pokazuju da se Sabor aktivnije bavio pitanjima uređenja arhiva.⁴⁵⁴ Od vremena dolaska Nádasdyja na mjesto bana Škrlec je njegov najuži suradnik, osobito u prvim godinama Nádasdyjeva banovanja kad je kao tajnik Kraljevinskih konferencija sudjelovao u prvim pokušajima bana da mimo Sabora pokuša unijeti promjene u kraljevinsku upravu. Banovu naklonost prema Škrlecu dokazuje i Nádasdyjeva preporuka Ugarskom kancelaru 1765. da se Škrlec namjesti na prazno mjesto savjetnika u Kancelariji.⁴⁵⁵ Škrlečeva djela odaju prosvijećenog činovnika koji teži skladu između tradicionalnih vrijednosti društva te ideja teoretičara političkih znanosti o promicanju općeg dobra i blagostanja putem školovanja i usmjerenog gospodarstva.⁴⁵⁶

Zbog dotadašnje suradnje s banom i stalnog prisustva u političkim i sudskim poslovima Kraljevine Škrlec je bio nezaobilazan u prvom sastavu Vijeća pa je imenovan na vrlo utjecajno mjesto prvog savjetnika iz plemićkog staleža i za ravnatelja kancelarije. Iako je uputa za Vijeće predviđala mnogo manju ulogu ravnatelja kancelarije nego što je to bio slučaj u Ugarskom namjesničkom vijeću – tamo je ravnatelj kancelarije ujedno bio i referent za sve predmete – Škrlecu je taj položaj također davao velik utjecaj jer je kontrolirao cijelu organizaciju rada Vijeća pa ga se s pravom naziva *spiritus movens* nove institucije.⁴⁵⁷

⁴⁵² KRČELIĆ, *Annae*, str. 417., 423.-424.

⁴⁵³ *Isto*, str. 475.-476.

⁴⁵⁴ ZHS, VIII., str. 147., 167.

⁴⁵⁵ HDA, Acta CR, kut. 221., br. 1159.

⁴⁵⁶ Od ranijih radova v. osobito "Četvrti dijalog. Za politiku, a potom o domovinskoj politici ili kako se živi u Hrvatskoj", *Nikola Škrlec Lomnički*, sv. I., str. 4.-63.; Naprednost Škrlečevih ideja pokazuje i njegov spis za Ugarski sabor 1764. godine, kojim se zalaže za prilagodbu insurekcije modernoj vojnoj upravi. Usp. LUNAČEK, V., "Hrvatski kameralist Nikola Škrlec Lomnički", *isto*, str. 429.-430.

⁴⁵⁷ LUNAČEK, *nav. dj.*, str. 433.

Drugi savjetnik iz plemićkog staleža: Antun Janković Daruvarski (1729.-1789.)

Janković je na mjesto savjetnika Vijeća postavljen s položaja podžupana Požeške županije. Završivši studij prava i filozofije u Mađarskoj, u državnu službu ulazi 1754. kao fiškal Virovitičke županije uz pokroviteljstvo Josipa Antuna Čolnća, dakovačkog biskupa i velikog župana požeškog. Od 1756. službu vrši u Požeškoj županiji, prvo kao bilježnik, a od 1758. kao podžupan, gdje se i istaknuo promicanjem razvoja gospodarstva.⁴⁵⁸ Ugarska ga kancelarija, predlažući ga za savjetnika Vijeća, opisuje vjernim kralju i korisnim u službi.⁴⁵⁹ Iako se u vrijeme izbora sastava Vijeća nalazio u Beču, njegov kontakt s predlažućima službenika nisam uspjela utvrditi. No, budući da je bio jedini predstavnik slavonskih županija, njegov je izbor moglo poduprijeti i hrvatsko poslanstvo jer bi izbor jednog savjetnika iz redova slavonskog plemstva učvrstio sigurnost da će se jurisdikcija Vijeća protegnuti i na slavonske županije, barem u mjeri koju je dotad uživala banska jurisdikcija.

Komorski savjetnik iz plemićkog staleža: Žigmund Komáromy

Komáromy je do izbora u Vijeće bio kraljevski fiškal za Hrvatsku, na koje je mjesto postavljen 1763. nakon premještaja Neuholda u Dvorsku komoru. O izboru komorskog predstavnika za Vijeće odlučivala je isključivo Dvorska komora, a izbor je logično pao na Komáromyja jer je on bio i jedini predstavnik Komore u Hrvatskoj.⁴⁶⁰ Komáromyjevo je prisustvo u Vijeću bilo vrlo bitno za kraljevsku službu jer je neposredno mogao doći do informacija o prirodi svih komorskih prihoda u Banskoj Hrvatskoj i o prilikama Komore da otkupi pojedine posjede, podacima osobito važnim u vrijeme djelatnosti komisije za razgraničenje u Banskoj Hrvatskoj.⁴⁶¹

⁴⁵⁸ O Jankovićevoj karijeri do 1767. usp. KRČELIĆ, *Annae*, te PRERADOVICH, N., "Das kroatische Element in der ungarischen Adelsnation", *Ungarn Jahrbuch*. 9, Budimpešta, 1978., str. 79.

⁴⁵⁹ MOL, MKK, Orig. ref., br. 315 iz 1767., fol. 3.

⁴⁶⁰ Predstavka od 17. lipnja 1767. HKA, Camerale Ungarn, fasc. 148/1, fol. 9.-10.

⁴⁶¹ Komora je i prije osnivanja Vijeća, čim je aktualizirano pitanje širenja Karlovačkog generalata i Primorja, Komáromyja zadužila s takvim istragama. Usp. npr. pismo Komáromyju od 4. rujna 1766., MOL., Ugarska komora, Administratio Croatica, fasc. 2., br. 74.

Tajnici: Gašpar Hajnal i Alexander Szécsén

Gašpara Hajnala je za tajnika Vijeća preporučio sam ban jer je do onda vršio službu banovog tajnika. Prije službe kod bana praksu je služio kod dvorskog savjetnika Brunswicka te se istaknuo u toj službi, a potom je sedam godina služio kao banov tajnik.⁴⁶² Sačuvana je i njegova molba za mjesto tajnika u Vijeću, datirana 10. srpnja, u kojoj Hajnal za osnovne svoje prednosti ističe praksu u političkim i pravosudnim poslovima koji dolaze sa banskom službom.⁴⁶³

Alexander Szécsén (1740.-1813) službu je započeo kao odvjetnik i fiškal grofova Erdődy, da bi 1763. postao podbilježnik Varaždinske županije. Iste je godine dobio plemićki list. Ugarska kancelarija u dekretu imenovanja ističe njegove prednosti prakse u političkim i sudskim poslovima.⁴⁶⁴ Na njegov izbor za tajnika Vijeća također je utjecao ban svojom preporukom,⁴⁶⁵ a vjerojatno je taj izbor podržao i Škrlec: prema Krčeliću, Szécséna se u Kraljevini držalo Škrlečevim štićenikom.⁴⁶⁶

Registrator i ekspeditor: Ivan Mihalković

Mihalkovićeva molba za mjesto registratora i ekspeditora u Vijeću jedna je od rijetkih sačuvanih i otkriva kakve su se sposobnosti tražile za administrativne službenike u instituciji kakvo je bilo Vijeće. Mihalković ističe da je u rodnom mjestu završio studij gramatike i humanističke studije i da govori njemački i hrvatski kao materinji, također poznaje latinski i mađarski. Nekoliko je godina služio praksu kod dvorskog agenta Fabsicsa, a od 1765. je godine kod Pétera Végha, savjetnika u Ugarskoj kancelariji. Stoga je upoznat s načinom poslovanja Kancelarije i agenata, a naučio je i njemački stil i metriku.⁴⁶⁷ Mihalković je, dakle, u Vijeće vjerojatno namješten na preporuku Végha. Njegova je osobita

⁴⁶² MOL, MKK, Orig. ref., br. 315 iz 1767., fol. 3.-4.

⁴⁶³ MOL, MKK, Conc. exp., 1767., 179-ex-Aug.

⁴⁶⁴ MOL, MKK, Conc. exp., 1767., 180-ex-Aug.

⁴⁶⁵ MOL, MKK, Orig. ref., br. 315 iz 1767., fol. 4.

⁴⁶⁶ KRČELIĆ, *Annae*, str. 492.

⁴⁶⁷ MOL, MKK, Conc. exp., 1767., 181-ex-Aug.

zasluga u Vijeću bila uređenje registrature prema pravilima Namjesničkog vijeća.⁴⁶⁸

Zapisničar: Ludovik Kereskényi (Köröskényi)

Iako je kraljica na prijedlog bana odobrila imenovanje banova pisara Stjepana Csernka na mjesto zapisničara Vijeća,⁴⁶⁹ iz nepoznatih razloga ipak je umjesto njega imenovan Kereskényi. Njegova molba ili preporuka Kancelarije nisu sačuvane, niti sam uspjela otkriti Kereskényijevo dotadašnje prisustvo u javnoj službi.

Računovođa: Gašpar Švigel

Švigel je započeo službu u Petrovaradinskoj pukovnici kao prevoditelj, potom je prešao u Varaždinsku županiju na mjesto plemićkog suca, u kojoj je službi ostao do 1767.⁴⁷⁰ U Vijeće je postavljen na prijedlog bana, zamijenivši pritom Jakova Friza kojeg je na to mjesto predložio Koller. Njegova je uloga u Vijeću prvih godina isključivo kontrola županijskih računa i računa kraljevinskog blagajnika.

Niže je službenike prema uputi pravo imao postaviti sam ban. Za pisare su izabrani Ivan Kargar, Josip Krutten i Josip Vitez, za pripravnike Franjo Zsombor i Ignjat Kovacsoczi, a na mjesto podvornika postavljen je Matija Ljubić.

Rad Vijeća održavan je iz kraljevskog erara. Plaće su se isplaćivale iz fonda Ugarske komore na nalog Dvorske komore, a u ime komore isplaćivala ih je Varaždinska tridesetnica.⁴⁷¹ U inicijalnoj je fazi Vijeća ipak na prijedlog predsjednika Dvorske komore utvrđeno da je taj teret erara samo privremen: čim se dobrim radom Vijeća povise prihodi zem-

⁴⁶⁸ O Mihalkovićevoj zaslugi u uređivanju registrature Vijeća usp. PANDŽIĆ, M., "Doprinos N. Škrleca...", str. 249. i dalje. Pandžić drži da je Mihalković u Vijeće prenio sustav registrature Ugarske dvorske kancelarije. Registratura Vijeća je, doduše, uređena prema načelu korespondenta, kao i registratura Ugarske kancelarije, no sustav registrature ipak je identičan onome Namjesničkog vijeća. Usp. FELHŐ, VÖRÖS, *nav. dj.*

⁴⁶⁹ HHStA, KA, StR, Protokolle, 1767., sv. II., br. 1578.

⁴⁷⁰ Kratka Švigelova molba sačuvana je u MOL, MKK, Conc. exp., 1767., 182-ex-Aug.

⁴⁷¹ HKA, Camerale Ungarn, 148/1, fol. 34., 42.-43.

lje, Bańska Hrvatska u potpunosti mora preuzeti održavanje Vijeća.⁴⁷² Godišnji su izdaci za Vijeće iznosili 9.800 forinti. Od toga je banu kao predsjedniku Vijeća isplaćivano 1.500 forinti, savjetnicima 1.000 forinti (Škrlecu i dodatak od 500 forinti kao ravnatelju kancelarije, a Komáromyju privremeno 500 forinti manje, budući da je još dobivao prihode kao fiškal), tajnicima po 600 forinti, registratoru i ekspeditoru 400 forinti, zapisničaru 350 forinti, računovođi 400 forinti, pisarima po 200 forinti, pripravnici po 100 forinti i podvorniku 150 forinti.⁴⁷³ S obzirom na dotadašnje plaće u Banskoj Hrvatskoj, plaće savjetnika Vijeća bile su nešto više,⁴⁷⁴ što je s jedne strane poticalo nezadovoljstvo u javnosti,⁴⁷⁵ s druge strane je poticalo interes za službu u toj instituciji i stvaranje profesionalnog činovništva.

⁴⁷² HKA, Camerale Ungarn, 148/1, fol. 10.

⁴⁷³ Popis plaća v. HKA, Camerale Ungarn, 148/1, fol. 40.; Acta CRC, kat. 9n.

⁴⁷⁴ Veliki su župani tada imali plaću 600 forinti (uz tu je plaću dio davan i iz erara), podžupani 400 forinti, podban i protonotar 300 forinti, blagajnik 500 forinti, plemićki suci po 100 forinti.

⁴⁷⁵ Tako Oršić u svojem dnevniku ističe da su pojedinci namješteni u Vijeću "zahitjevali velike svote za plaću". Usp. "Uspomene Adama grofa Oršića Slavetičkog od godine 1725. do godine 1814" u: *Rod Oršića*, Zagreb, 1943., str. 65.

UKLJUČIVANJE VIJEĆA U POLITIČKI ŽIVOT BANSKE HRVATSKE

Pripreme za početak rada Vijeća pokazuju da staleži nisu imali ni najmanji utjecaj u njegovom formiranju: njegovo osnivanje, djelatnost i sastav definirani su raspravom isključivo dvorskih institucija. Predstavnicima staleža nisu bili uključeni niti u svečani čin instalacije Vijeća 20. kolovoza, a Saboru je taj ostao i sadržaj upute koju je Dvor izdao za novu instituciju. Odgovor na reprezentaciju upućenu kraljici u srpnju staleži su dobili tek na idućem Saboru, održanom 31. kolovoza u Varaždinu, kad je Vijeće djelovalo već desetak dana. Odgovor nije bio u obliku kraljevske diplome, kako su staleži tražili, nego u obliku reskripta, kojim je, prema prijedlozima Ugarske kancelarije, staležima dana sigurnost da će nova institucija imati jednake ovlasti i jurisdikciju u Banskoj Hrvatskoj kakve je za Mađarsku imalo Namjesničko vijeće.⁴⁷⁶ Objavivši taj reskript na Saboru, staležima je pritom tek ostalo da javno proglase instalaciju i početak rada Vijeća.

S početkom djelovanja Vijeća u Varaždinu dešava se stoga nagli prijenos autoriteta političke uprave s institucije Hrvatskog sabora na instituciju Vijeća, na malobrojan krug ljudi u čijem izboru Sabor nema nikakva utjecaja. Nad nižim upravnim jedinicama, županijama i slobodnim kraljevskim gradovima, koje su dotad odgovarale isključivo Saboru, od tada vrhovnu kontrolu ima Vijeće, na zahtjev kojega su dužne slati sve informacije i izvještaje. Autoritet Vijeća temeljio se na spoju banske časti kao nosioca političke vlasti u Banskoj Hrvatskoj s dužnošću predsjednika nove institucije, a njegove ovlasti na uputi, koja nije objavljena na Saboru. Stoga je u spoju starog i novog političkog sustava nužno dolazilo do nerazumijevanja novih odnosa odgovornosti.

Vrlo dobar primjer za takvo nerazumijevanje daje upit Jurja Petkovića, novoimenovanog predsjednika Sudbenog stola, da li zakletvu treba položiti pred banom ili pred Vijećem.⁴⁷⁷ Taj upit pokazuje da javnosti nije bilo jasno u kojoj se mjeri funkcija bana kao nosioca kraljevske sudske, izvršne i vojne vlasti stapa s institucijom Vijeća i da Vijeće u

⁴⁷⁶ Čl. 2., ZHS, sv. VIII., str. 247.-248.

⁴⁷⁷ MOL, MKK, Orig. ref., br. 10 iz 1768.

Banskoj Hrvatskoj preuzima isključivo izvršne ovlasti i kontrolu postojeće kraljevske uprave.

Ujedno su neobjavljene ovlasti Vijeća dovodile do otpora protiv zahtjeva nove institucije. Prema uputi, Vijeće je imalo pravo od drugih upravnih, financijskih i sudbenih organa u Banskoj Hrvatskoj zahtijevati informacije i izvještaje o svim upravnim, sudskim, gospodarskim i financijskim predmetima da bi sa svojim mišljenjem o njima obavijestilo Dvor. Provođenje te odredbe u praksi dovodilo je do mnogih teškoća jer pojedine ovlasti i dalje poštuju tradicionalnu hijerarhiju odgovornosti. Tako kraljevinski blagajnik i nakon osnutka Vijeća račune i dalje pravda pred Saborom, iako je Sabor početkom 1768. objavio da će reviziju računa obavljati Vijeće⁴⁷⁸ pa je na odgovornost kraljevinskog blaganika Vijeću kraljica morala upozoriti zasebnim mandatom u kolovozu iste godine.⁴⁷⁹ Iz tog se mandata može zaključiti da su i staleži tražili od bana sazivanje Sabora, na kojem bi se također pretresli ti računi i na takav način spriječilo da Vijeće bude jedina vrhovna instanca u financijskim pitanjima. Kraljica je također zasebnim mandatom staležima morala odrediti da dozvole protonotaru da Vijeću preda političke spise iz Arhiva kraljevine.⁴⁸⁰ Otpor zahtjevima Vijeća da dostavi neke informacije vezane uz pravosuđe i gospodarstvo grada pružio je i magistrat grada Zagreba, ističući da nije dobio nikakve nalog od kraljice ili od Komore da za te predmete mora odgovarati Vijeću. U spor je i ovdje intervenirala kraljica, opomenuvši reskriptom magistrat grada Zagreba i istaknuvši da je osnivanje Vijeća zakonito objavljeno na Saboru i da se ubuduće grad mora pokoravati Vijeću.⁴⁸¹

Postupak pri osnivanju Vijeća zacijelo je djelovao da je javnost na rad nove institucije gledala s nelagodom. Krčelić ne govori mnogo o osnivanju Vijeća, no iz njegovih se navoda može zaključiti da se nije

⁴⁷⁸ Sabor je reviziju priznao Vijeću i za županijske račune i račune Kraljevine, čl. 2. Sabora od 4. siječnja 1768., ZHS, sv. VIII., str. 252.-260.

⁴⁷⁹ HHStA, KA, StR, Protokolle, 1768., sv. III., br. 2073.

⁴⁸⁰ HDA, Acta CR, kut. 50., br. 9 iz 1768. O predaji spisa v. i br. 13 iz 1768. te Acta CRC, kut. 1., A32.

⁴⁸¹ BAYER, V., "Stav grada Zagreba...", str. 144.-145. Usp. i predstavku grada Zagreba te kraljičine reskripte Vijeću i Zagrebu koje je Bayer objavio u dodatku rada, str. 147.-149.

slagao s načinom kako je ono osnovano.⁴⁸² I Škrlec se 1790. prisjeća godine osnivanja Vijeća u negativnom kontekstu, ističući da je "izvršna vlast" osnovala Vijeće protiv volje staleža, "kao da ustanovljavanje, premještanje, spajanje, razdvajanje organa uprave ne pripada zakonodavnoj vlasti".⁴⁸³ Grof Adam Oršić naziva Vijeće "suvišnim odsjekom", ističući da su njegovim radom županijski proračuni znatno porasli, da je domaći proračun postao sve teži za poreznike, da su "svi vikali", a da sami savjetnici Vijeća nisu u stvari imali što raditi pa su samo zbog nevažnih stvari uznemiravali županije.⁴⁸⁴

U suprotnosti s Oršićevim sudom, rad je Vijeća tijekom 13 godina njegovog postojanja vrlo dinamičan na svim poljima uprave, pri čemu je znatno pridonio da su upravo "nevažne stvari", koje Oršić ističe, postale primarni interes kraljevske uprave. Vijeće je ubrzo nakon osnutka preuzelo rješavanje osnovnih problema koje je kraljevska vlast imala na području Banske Hrvatske, a prvotna je njegova namjera, kako je određeno uputom, bila prikupljanje podataka i izrada prijedloga za opsežnije reforme političkog i gospodarskog ustroja Kraljevine. Pri određivanju djelokruga Vijeća nisu bile presudne samo kraljevske odredbe, nego je značajna i vlastita inicijativa Vijeća.

Prva odredba Marije Terezije naslovljena na Vijeće nosi datum 14. kolovoza, šest dana prije početka rada Vijeća, i otkriva najvažniji zadatak Vijeća: reviziju poreznog sustava Kraljevine i izradu prijedloga kako povisiti kontribuciju i otrgnuti je od kontrole staleža.⁴⁸⁵ Vijeće je ozbiljno pristupilo radu pa je ubrzo pripremljen i prijedlog nove podjele kontribucije, kao i samoinicijativan prijedlog za popisom plemstva, koji do tada nije bio proveden niti u Mađarskoj.⁴⁸⁶ Korespondencija Vijeća s Dvorom preko Ugarske dvorske kancelarije pokazuje vrlo dobru komunikaciju, i do 1770. je godine bio pripremljen teren za odlučujuću

potez Dvora: zahtjev Saboru za znatno povišenje kontribucije, oduzimanje porezne uprave Saboru, kao i njegovog prava da donosi državni proračun, ukidanje mjesta blagajnika i prebacivanje uprave kontribucijom na Vijeće. Time je kraljevski porez u potpunosti odvojen od kraljevinskog, a županije su za svoje potrebe ovlaštene same raspisati županijski porez kakav je postojao i u mađarskim i slavonskim županijama.⁴⁸⁷ Vijeće je nakon preuzimanja poslova kontribucije ukinulo tradicionalnu podjelu na dimove i uvelo ugarske porezne jedinice – porte – i novim proračunom povisilo kontribuciju Kraljevine na 104.210 forinti.⁴⁸⁸ Tim su promjenama postignuti osnovni uvjeti za osnivanje civilnog povjereništva unutar Vijeća pa je Vijeće preuzelo i kontrolu slavonske kontribucije.⁴⁸⁹ Ukidanjem ingerencije Sabora nad poreznom upravom ukinuta je ujedno i neovisnost staleža u određivanju visine poreza i u uređenju kraljevinskih financija, čak se i isplata plaća preostalih kraljevinskih službi vršila na teret kraljevskog erara, tj. iz kontribucijskog fonda.⁴⁹⁰

S godinom osnivanja Vijeća započela je i njegova djelatnost na uvođenju urbarske regulacije. Već u studenom 1767. godine Marija Terezija određuje da joj se dostave spisi urbarske reforme u Hrvatskoj iz 1755.,⁴⁹¹ a početkom iduće godine je na prijedlog savjetnika Državnog vijeća odlučeno da se i u Hrvatskoj uvede urbar kakav se od 1767. uvodio u Mađarskoj, pri čemu će Vijeće preuzeti istu ulogu kakvu je Namjesničko vijeće u tom pitanju imalo u Mađarskoj.⁴⁹² Na prijedlog Kollera urbarska

⁴⁸² KRČELIĆ, *Annae*, str. 533.-534.

⁴⁸³ "Obraćanje velikog župana Zagrebačke županije" u: *Nikola Škrlec Lomnički*, sv. 1., str. 51.-53.

⁴⁸⁴ "Uspomene Adama grofa Oršića Slavetičkog od godine 1725. do godine 1814" u: *Rod Oršića*, Zagreb, 1943., str. 65.

⁴⁸⁵ MOL, MKK, Conc. exp., 1767., 74-ex-Aug.

⁴⁸⁶ MOL, MKK, Orig. ref., br. 5, 231, 232 i 254 iz 1768.; Acta CRC, kut. 1., A8/1767. i kut. 3., 2exAug/1767.; o komunikaciji s gradovima oko njihovog poreza usp. Acta CRC, kut. 2., C1, C19, C25/1767.

⁴⁸⁷ Opširnije o prelasku poreznih poslova na Vijeće v. HERKOV, Z.: "Rukopis 'De contributione...'", str. 32. i dalje. i ISTI, *Notitiae*, str. 94. i dalje. U kraljevskom mandatu kojim se porezna uprava oduzima Saboru jasno se ističe da kraljevinski porez (impositio Regni) ne postoji: to je kraljevska kontribucija koja je samo privremeno bila ustupljena Hrvatskoj tijekom ratova s Turcima. Herkov upozorava na sličnosti te točke s Krajačićevom tvrdnjom u predstavci iz 1756., koju je i Koller koristio pri izradi prijedloga za osnivanje Vijeća. *Isto*, str. 94., bilj. 240.

⁴⁸⁸ Do tada je kontribucija iznosila 34.000 forinti.

⁴⁸⁹ HKA, Camerale Ungarn, 148/1, fol. 128.-136.

⁴⁹⁰ HERKOV, Z.: *Notitiae*, str. 97.

⁴⁹¹ Predstavke Ugarske kancelarije od 28. studenog (s kraljevskom odlukom) i 28. prosinca. MOL, MKK, Orig. ref., br. 5 i 43 iz 1768.

⁴⁹² HHStA, KA, StR, Protokolle, 1767., sv. III., br. 3025. Usp. i prijedlog Državnom vijeću da se principi ugarske urbarijalne regulacije u potpunosti primijene na Hrvatsku koji je objavio ECKHART, F., *A bécsi udvár gazdasság politikája Magyarországon*

regulacija odgođena je već u veljači⁴⁹³ te se nadalje samo određuje da Vijeće pazi na pridržavanje privremenog urbara iz 1755., kakva je situacija ostala do 1780.⁴⁹⁴

Iako je jedan od najvažnijih poticaja Kollerovog prijedloga za osnivanje Vijeća bio olakšavanje rada komisije za razgraničenje u Banskoj Hrvatskoj, djelatnost Vijeća nije se razvila u mjeri koju je dao naslutiti Kollerov prijedlog. Kupovina posjeda uz granicu se odvija samo uz dogovore komisije s posjednicima,⁴⁹⁵ no komisija je svojim izvještajima na Dvor inicirala djelatnost Vijeća na području uređenja trgovačkih putova i uklanjanju suvišnih malta.⁴⁹⁶ Vijeće je, kao prva institucija u Banskoj Hrvatskoj koja se brinula i o gospodarskim poslovima, znatno doprinijelo unaprjeđenju gospodarstva zemlje, osobito nakon što je 1769. u okviru Vijeća osnovana trgovačko-gospodarska komisija.⁴⁹⁷ Rad Vijeća na tom polju pokazuje da se glavni smjer interesa javne uprave kreće upravo prema gospodarskom jačanju zemlje, djelatnosti koja je u nasljednim zemljama i u Mađarskoj već davno bila institucionalizirana. Da je djelatnost Vijeća na tom polju bila vrlo uspješna, pokazuju i navodi Škrleca 1791. kad, ističući potrebu poticanja trgovina navodi da su

1780-1815. [*Gospodarska politika bečkog dvora u Mađarskoj*], Budimpešta, 1958., str. 351.-354.

⁴⁹³ HHStA, KA, StR, Protokolle, 1768., sv. I., br. 188.

⁴⁹⁴ HHStA, KA, StR, Protokolle, 1768., sv. II., br. 1095.

⁴⁹⁵ HHStA, KA, StR, Protokolle, 1768., sv. I., br. 825.

⁴⁹⁶ HKA, Kommerz Litorale, fasc. 722. (r. Nr.), fol. 462.-464., 488. Zanimljivo je da je komisija pri radu bolje surađivala s predstavnicima staleža, izabranima na Saboru 31. kolovoza: kad je u drugoj polovici 1768. rad komisije završen, Koller je za pohvalu predložio upravo saborske povjerenike grofa Franju Patačića, Petra Špišića, Matiju Bornemiszu i Jurja Petričevića. (Čl. 3., ZHS, sv. VIII., str. 249.; za Kollerov prijedlog v. HHStA, KA, StR, Protokolle, 1768., sv. III., br. 2741.). Od velike je pomoći u radu komisije bio i ban: Marija Terezija osobno je pismom od 14. studenog 1767. pohvalila bana zbog pomoći u radu komisije. (MOL, obitelj Nádasdy, kut. 35., br. 469., fol. 699.-700.)

⁴⁹⁷ KARAMAN, I., "Djelatnost Trgovinsko-gospodarske komisije Hrv. kralj. vijeća (1769-79)" u: Privredni život Banske Hrvatske od 1700. do 1850., Zagreb, 1989., Usp. i DESPOT, M., Pokušaji manufakture u građanskoj Hrvatskoj u 18. st., Građa za gospodarsku povijest Hrvatske 12., Zagreb 1962.

posljednjih godina u Hrvatskoj stvoreni svi preduvjeti uspješnoj trgovini.⁴⁹⁸

Od iznimne je važnosti i djelovanje Vijeća u obrazovanju i razvoju studija i školstva. Od samog početka svog rada, Vijeće potiče i izdavanje knjiga na hrvatskom, osobito priručnika gospodarskog sadržaja.⁴⁹⁹ Osnivanje Kameralnog studija u Varaždinu 1769. usko je povezano s djelovanjem Vijeća u istom gradu i studij je direktno ovisio o Vijeću.⁵⁰⁰ Osnivanjem tog studija stvoreni su preduvjeti razvoju profesionalnog činovništva u Banskoj Hrvatskoj, u čemu upravo osnivanje Vijeća predstavlja početak. Sredinom sedamdesetih godina, kad primarni interes terezijanske vladavine postaje uređenje školstva, Vijeće je igralo veliku ulogu pri osnivanju Akademije znanosti 1776. i reformi nižeg školstva u cijeloj Monarhiji, a Škrlec je postavljen za ravnatelja školstva u Banskoj Hrvatskoj.⁵⁰¹

Iako iz suvremenih spisa izvire negativan stav javnosti prema novoj instituciji, Vijeće je mnogim pojedincima svih staleža postalo okvir za djelatnost u javnoj upravi, kao i poticaj njihovog daljnjeg napredovanja u državnoj službi. Tako su već početkom 1768. mjesto neplaćenih savjetnika u Vijeću tražili grof Petar Sermage, barun Ignjat Magdalenić i grof Ladislav Erdödy.⁵⁰² Napredak u državnoj službi radom u Vijeću zaslužili su i njegovi savjetnici i administrativni službenici: Škrlec je nakon ukidanja Vijeća aktivno sudjelovao u radu Namjesničkog vijeća i potom bio veliki župan Zagrebačke županije, Janković je 1772. dobio grofovsku

⁴⁹⁸ "Obrazloženi prijedlog zakona koje bi trebalo donijeti na području narodne ekonomije i trgovine" u: *Nikola Škrlec Lomnički*, sv. I., str. 267.; Škrlec također ističe unaprjeđivanje gospodarstva kao glavnu zadaću javne uprave. Isto, 107., 161.

⁴⁹⁹ KESSLER, W., *Buchproduktion und Lektüre in Zivilkroatien und -slawonien zwischen Aufklärung und "Nationaler Wiedergeburt" (1767-1848)*, Frankfurt a/M, 1976., str. 348. Tiskanje gospodarskih priručnika na hrvatskom jeziku i njihovo besplatno dijeljenje odredila je Marija Terezija još 1764. na prijedlog inž. Fremauta. Usp. KARAMAN, "Djelatnost...", str. 187.

⁵⁰⁰ O studiju kameralnih znanosti u Varaždinu v. BAYER, V., *Varaždin u VIII. stoljeću i političko kameralni studij*. Zagreb-Varaždin, 1972.

⁵⁰¹ KLAJČIĆ, V., "Kr. akademija znanosti u Zagrebu (1776.)", *Hrvatsko kolo VII.*, Zagreb, 1912.

⁵⁰² Na prijedlog Kancelarije kraljica je u Vijeće imenovala jedino Erdödyja. Predstavka Ugarske kancelarije od 13. siječnja 1768. MOL, MKK, Orig. ref., br. 27 iz 1768. i Acta CRC, prot. I/VIII., sjednica od 7. rujna 1767.

titulu, i došao na mjesto prisjednika Stola sedmorice, pa je potom imenovan i tavernikom, čime je dobio naslov baruna Ugarskog kraljevstva.⁵⁰³ Registrator Ivan Mihalković nastavio je karijeru u Namjesničkom vijeću, a pod Leopoldom II. je dobio plemićku titulu. Karijera tajnika Alexandra Szécséna osobito je znakovita: on je 1787. bio drugi potpredsjednik Namjesničkog vijeća, uskoro je odlikovan malim križem sv. Stjepana i postao veliki župan Križevačke županije, a 1811. njegova je obitelj dobila grofovsku titulu.⁵⁰⁴

Budući da je prije osnutka Vijeća ban dobio nalog da ne saziva Sabor bez kraljevske dozvole,⁵⁰⁵ nakon osnutka Vijeća primjećuje se znatan pad održavanja Sabora, a kratkoća i sadržaj malobrojnih saborskih zasjedanja pokazuju su Sabori sazivani samo zbog rješavanja poslova u kojima se nije moglo zaobići staleže. Tijekom cijele 1769. godine Sabor nije sazvan, a na sljedećem Saboru, sazvanom za 1. veljače 1770., od staleža je zatraženo da odobre povećanje poreza. Nakon što je ukinuta kraljevinska blagajna, Sabor se nije sazivao sve do 1773. godine, kad je ponovno zatraženo znatno povišenje kontribucije. Od tada pa sve do 1790. godine Banskom se Hrvatskom vladalo bez sazivanja Sabora, čime je u potpunosti uklonjen element staleškog kolektiva u političkom vodstvu Banske Hrvatske. Nakon osnivanja Vijeća i drastičnog smanjenja djelatnosti Sabora i utjecaj županijskog plemstva ograničen je na područje njihove županije⁵⁰⁶ pa je time spriječeno gomilanje vlasti od strane pojedinaca izvan Vijeća.

⁵⁰³ PRERADOVICH, N., "Das kroatische Element in der ungarischen Adelsnation", Ungarn Jahrbuch. 9, Budimpešta, 1978., str. 79.-81.

⁵⁰⁴ NÁGY, I., *Magyarország családai*, sv. 10.

⁵⁰⁵ Taj podatak donosi ban u pismu kancelaru od 12. studenog 1767. tražeći dozvolu da sazove Sabor radi donošenja godišnjeg proračuna. HDA, Acta CR, kut. 222., br. 1267.

⁵⁰⁶ Na tu činjenicu upozorava i HERKOV, Z.: *Notitiae*, str. 96.

ZAKLJUČAK

So wie ein Arzt erst die innerliche Beschaffenheit des Kranken erforschet und die Krankheit selbst samt ihrer Quelle zu erkennen suchen muß, bevor er zu den Heilmitteln mit hinlänglicher Zuverlässigkeit schreiten kann, ebenso hat eine weise Regierung zu verfahren, und vor allen sich dahin zu bestreben, eine genaue Kenntnis der Internis und des wahren Zusammenhang aller Theile zu erhalten, um sodann die nöthige Verbesserungen mit Sicherheit und Erfolg vornehmen zu können.⁵⁰⁷ Iz citiranih Kaunitzovih riječi izvire glavna postavka političke prakse poznate pod pojmom Staatenkunde: prvi korak u planskom, organiziranom djelovanju s ciljem postizanja boljitka neke zemlje predstavlja prikupljanje podataka o trenutnoj situaciji u toj zemlji. Držim da je upravo taj prvi korak obilježio politiku Dvora prema Banskoj Hrvatskoj pedesetih i šezdesetih godina 18. stoljeća, korak koji je trebao stvoriti preduvjete za uspjeh provođenja planske politike na tom području.

Loša provedba kraljevskih odredbi nije bila samo pitanje slabosti izvršne vlasti, nego i pitanje neprilagodivosti odredbi lokalnim prilikama zbog njihovog nepoznavanja. Svaka inicijativa kraljevske vlasti u Banskoj Hrvatskoj spoticala se na manjku informacija pa reformska aktivnost Dvora pokazuje da je nemogućnost dobivanja informacija bila direktan povod da se reforma započne intervencijom u upravnu strukturu zemlje. Stoga držim da primarni cilj intervencije Dvora Marije Terezije u upravni sustav nije plansko zatiranje staleških prava i uvođenja "apsolutizma i centralizacije", kako se ono često definira, nego upoznavanje lokalnih prilika i pronalaženje načina kako stare strukture uklopiti u interese zajednice tako da od njih profitiraju i država kao akter na europskoj političkoj sceni i svaki pojedini stanovnik, tj. tako da se postigne "opće dobro". Samo sredstva postizanja tog cilja čine dvorsku politiku apsolutističkom jer ona nastupa agresivno i ne priznaje kompromis.⁵⁰⁸

⁵⁰⁷ Kaunitz: *Votum, die Ländervisitation betreffend.*, 18.2.1767. HHStA, KA, StR, Kaunitz Voten, kut. 1.

⁵⁰⁸ Sličan stav v. kod LIEBEL-WECZKOWICZ, H., "Auf der Suche nach neuer Autorität: Raison d'Etat in den Verwaltungs- und Rechtsreformen Maria Theresias und Josephs II.", u: *Österreich im Europa der Aufklärung*, sv. 1., str. 339.

Čitajući suvremenu korespondenciju dvorskih institucija, doista upada u oči slabo znanje o prilikama u Banskoj Hrvatskoj: Dvor ne samo da nema podatke o poreznoj sposobnosti stanovnika, o načinu razdiobe poreza, prihodima zemlje, opterećenosti kontribuenata ili broju privatnih malih, nego ne može ni pronaći način da dobije te informacije suradnjom tadašnje političke vlasti, bez obzira na mnoštvo pokušaja. Ako su staleži zahtjeve za davanjem takvih informacija držali zadiranjem u privatno-pravne odnose (prema ugarskom zakonu plemić je jedini nosilac vlasti na svojem posjedu) to se može objasniti sukobom staleške tradicije i državnog progressa karakterističnim za to razdoblje, no mnogo je teže objasniti činjenicu da Dvor nije bio upoznat s hrvatskim zakonima i radom Hrvatskog sabora. To dokazuje vrlo zanimljiva stavka u banskoj uputi iz 1756. godine, koja sadrži nalog da se u prijepisu pošalju u Beč sve odredbe hrvatskih staleža i zapisnici Hrvatskog sabora od 1752. godine,⁵⁰⁹ kao što to dokazuje i zadatak koji je Koller namijenio novoosnovanom Vijeću da popiše sve zasebne zakone, prava i privilegije hrvatskih staleža kako bi se prema njima mogle izdavati daljnje kraljevske odredbe. Ne naišavši na suradnju staleža niti u provedbi kraljevskih odredbi niti u planiranju razvoja zemlje u okviru zakonskih mogućnosti, Dvor pribjegava vlastitim sredstvima upoznavanja lokalnih prilika: komisijskom istraživanju i uspostavljanju kontrole izvršnog aparata.

Althanova komisija 1755., iako je njezina prvotna zadaća bila istraživanje razloga bune u Hrvatskoj, ubrzo je nakon početka rada prerasla u instrument tipičan za početnu fazu formiranja kraljevskog aparata u novovjekovnim državama, kojim kraljevski povjerenici konkuriraju lokalnim oblastima u mehanizmu prikupljanja informacija.⁵¹⁰ Nova, dalekosežnija zadaća Althanove komisije očitovala se u podnošenju

⁵⁰⁹ Iako Krčelić navodi da su se saborski spisi "obično slali u Beč" te drži da je ugarski kancelar na temelju tih spisa dokazao da niz naloga nije izvršen, ta točka banske upute pokazuje da Kancelarija ipak nije raspolagala tim podacima. Usp. KRČELIĆ, *Annae*, str. 254.

⁵¹⁰ O ulozi komisijskog istraživanja u jačanju kraljevske vlasti na lokalnoj razini usp. WEBER, E. J. W., "Dienst und Partizipation: Bemerkungen zur Rolle der hohen Beamenschaft in der frühneuzeitlichen Staatsbildung", u: MACZAK, A., WEBER, E. J. W. (ur.), *Der Frühmoderne Staat in Ostzentraleuropa*, sv. I., Augsburg, 1999., str. 112. i OSTERLOH, K. H., *Joseph von Sonnenfels und die österreichische Reformbewegung im Zeitalter des aufgeklärten Absolutismus. Eine Studie zum Zusammenhang von Kameralwissenschaft und Verwaltungspraxis*, Lübeck-Hamburg, 1970., str. 10.-11.

prijedloga reformi urbarskih davanja i javne uprave, kojima započinje period terezijanskih reformi uprave Banske Hrvatske. Dvor je u prilagodavanju tih reformi lokalnim prilikama i hrvatskim zakonima te u njihovoj provedbi još računao na suradnju staleža: kraljevske su odredbe nastale na temelju prijedloga komisije imale karakter smjernica, a konačan je projekt trebao izraditi Hrvatski sabor. Tek u neuspjehu suradnje sa staležima Dvor reagira jačanjem kontrole s namjerom isključivanja utjecaja Sabora: postavljanjem novog bana, osamostaljivanjem županija na čelu s velikim županom ovisnim o kralju, na kraju i osnivanjem institucije izvršne vlasti koja će u potpunosti zamijeniti upravnu funkciju Sabora. Prvi je cilj svake od tih intervencija bio pronalazak načina kako provesti principe Dvora u okviru lokalnih prilika i postojećih zakona i običaja.

U tom kontekstu postaje jasnije odlučnije uplitanje kraljevske vlasti u sustav izvršne vlasti u Banskoj Hrvatskoj u odnosu na kompromisnu politiku prema Mađarskoj. Dok je u Mađarskoj 1723. stvoren institucionalni okvir koji je teoretski omogućavao prisutnost kraljevske vlasti nad svim instancama u zemlji pa je terezijanska politika prvenstveno bila usmjerena na jačanje kontrole već postojećeg ustroja izdavanjem uputa i postavljanjem lojalnih činovnika, u Banskoj Hrvatskoj se tek trebao uspostaviti upravni aparat neovisan od vrhovne kontrole Sabora. Iz istog se razloga javlja i različita aktivnost Dvora u uređenju upravnog ustroja u Hrvatskoj i u Slavoniji jer je već pri formiranju županijskog aparata u Slavoniji preuzet mađarski model koji je omogućavao izbjegavanje izravne ovisnosti uprave slavonskih županija od Hrvatskog sabora i kontrolu nad najvažnijim pitanjem državne uprave: nad kraljevskim porezom. Tako je tek osnivanjem Vijeća stvoren osnovni preduvjet integracije Hrvatske i Slavonije u jednu upravnu cjelinu. Obje velike terezijanske upravne reforme u Hrvatskoj - reorganizacija županija i osnivanje Vijeća - pokazuju tendenciju ujednačavanja ustroja Banske Hrvatske s onim u Mađarskoj, kao i ograničavanje uloge Hrvatskog sabora na zakonodavnu funkciju kakvu je imao i Ugarski sabor.

Iako su pri uređenju upravnog aparata u Hrvatskoj kao temelj uzimani zakonski članci Ugarskog sabora iz 1723., različit stupanj kraljevskog autoriteta u vrijeme Karla VI. (III.), kad je uređena mađarska uprava i u vrijeme Marije Terezije, kad autoritet kralja dobiva čvrsti institucionalni temelj, znatno su utjecali na način na koji su reforme uvedene. Dok je reforma mađarske uprave postignuta isključivo kompromisom kralja i

staleža, u terezijanskim reformama hrvatske uprave intervencija poprima oblik koji se prije može usporediti s načinom reforme koji je Haugwitz deset godina prije proveo u nasljednim zemljama jačanjem kontrole u okruzima: plan je sastavljen na Dvoru i proveden dekretom. U pitanju osnivanja Vijeća Dvor ne samo da se nije savjetovao sa staležima, nego ih nije niti obavijestio o projektu sve dok nisu završile sve pripreme, što potpuno odgovara promjeni stava Dvora prema suradnji sa staležima krune sv. Stjepana nakon Ugarskog sabora 1764./65. I kontrola uvedena u Vijeću mnogo više odgovara onoj koju je Dvor imao u gubernijama nasljednih zemalja i Erdelja nego u Namjesničkom vijeću: određeni su mjesečni izvještaji, smanjena samoinicijativa savjetnika Vijeća u namještanju osoblja, a odgovornost direktora kancelarije u referiranju predmeta zamijenjena je kolektivnom odgovornošću. Dakle, osnovna vanjska forma nove uprave Banske Hrvatske u potpunosti je ujednačena s mađarskom, ali način na koji je reforma provedena i uspostavljanje kraljevske kontrole unutar novog ustroja odjek je promjena odnosa u Monarhiji u vrijeme Marije Terezije.

Ujednačavanje hrvatskog i mađarskog upravnog ustroja svakako je pitanje organizacijske prirode, no otkriva i mnogo dublji problem, koji je znatno utjecao na rezultate terezijanskih upravnih reformi: Banska Hrvatska s obzirom na zasebnost u zakonodavstvu i upravi nema političku reprezentaciju na Dvoru. Svi se poslovi Banske Hrvatske obavljaju preko Ugarske dvorske kancelarije, koja rješenja kraljevskih odredbi traži isključivo u okviru zakona koje je donio Ugarski sabor, što znači da u dvorskim krugovima nije postojao kadar koji je mogao savjetovati kralja u tumačenju i provedbi zakona na području Banske Hrvatske, kao što je to bio slučaj s mađarskim činovnicima na Dvoru. Hrvatski sabor, doduše, od druge polovice 17. stoljeća namješta svojeg agenta u Ugarskoj dvorskoj kancelariji, no njegova funkcija nije savjetodavna, on se brine samo o požurivanju hrvatskih predmeta u Ugarskoj kancelariji⁵¹¹ pa tako predstavlja staleški, a ne kraljev instrument. Iako je na Ugarskom saboru 1741. godine hrvatskim i slavonskim staležima potvrđeno da se oni zakonom drže *Ugrima*, tj. članovima ugarskog političkog korpusa, pa se

⁵¹¹ BLAŽEVIĆ, Z., *nav. dj.*, str. 72.

tako mogu i natjecati za dvorske službe,⁵¹² predstavnici hrvatskih staleža marginalizirani su u tim pitanjima. Hrvatski su staleži na Ugarskom saboru 1764./65. godine tražili svojeg predstavnika u krugu savjetnika Ugarske dvorske kancelarije, što bi u velikoj mjeri riješilo problem. Njihovo je pravo na to istaknuto u zaključcima tog sabora,⁵¹³ godinu nakon toga je ban Nádasdy pokušao ubaciti Škrleca na ispražnjeno mjesto savjetnika u Ugarskoj kancelariji, no rezultata nije bilo.⁵¹⁴

Nepostojanje hrvatskih savjetnika u Beču držim osnovnim razlogom što je u unutarnoj upravi Banske Hrvatske provedeno ujednačavanje s mađarskim sustavom, koji je definiran objavljenim ugarskim zakonom i oslobođen nejasnih termina "prava i privilegija" na koje su se pozivali hrvatski staleži. Držim da je to i razlog što je inicijativa za osnivanjem Vijeća pokrenuta na Dvoru i da se razlog tomu ne treba tražiti u tradicionalnosti hrvatskog plemstva.

Političko vodstvo Hrvatske je oko 1755. još pokazivalo izrazito jak staleški element, no društvena kriza koja je kulminirala te godine rezultirala je oštrim kritikama tadašnjeg kraljevinskog ustroja i nizom prijedloga reformi, između kojih su bili i prijedlozi za osnivanjem institucije izvršne vlasti i osamostaljivanjem uprave od Hrvatskog sabora. Brojnost tih prijedloga dokazuje da je unutar hrvatskog društva postojala reformska struja koja je promovirala intervenciju države s ciljem unutar-njeg razvoja zemlje. Političke promjene koje su uslijedile nakon te godine dovele su nove ljude na vlast, pri čemu je Dvor odigrao najveću ulogu oslanjajući se na politiku poticanja lojalnog činovništva državnoj službi. Kraljev namjesnik u Banskoj Hrvatskoj postao je Nádasdy, čiji rad odmah po početku banovanja pokazuje da želi unijeti promjene. Uz njega u upravi zemlje jačaju braća Nikola i Petar Škrlec, zatim Ivan Juršić, Petar Špišić, braća Matija i Krsto Bornemisza, Antun Bedeković - uglavnom niže plemstvo koje svoj uspjeh temelji u okviru javne službe.

⁵¹² Čl. 61:1741.: "Regnorum Dalmatiae, Croatiae et Sclavoniae filii nativi sub denominatione Hungarorum complectuntur". MÁRKUS, D. et al. (ur.): *Corpus Juris Hungarici – Magyar törvénytár 1000-1895.*, sv. IV./II., str. 52.-53.

⁵¹³ Zak. čl. 1764:35.: "De uno nationali consiliario ad cancellariam regiam Hungarico-aulicam applicando". Isto, str. 120.-121. O pravu hrvatskih staleža da sudjeluju u radu Ugarske kancelarije usp. i HDA, Acta CR, kut. 224., br. 123.

⁵¹⁴ Usp. Nádasdyjevu preporuku ugarskom kancelaru u HDA, Acta CR, kut. 221., br. 1159.

Oni postaju predstavnici reformski orijentiranog plemstva, koje se zalaže za razvoj trgovine i gospodarstva u zemlji, kao i za državnu intervenciju na tom polju. No njihov utjecaj s jedne strane ostaje ograničen u samoj Hrvatskoj jer je njihov autoritet u javnoj upravi usko vezan uz instituciju Hrvatskog sabora, s druge se strane ne širi do dvorskih krugova zbog političke izoliranosti Banske Hrvatske. Reformski orijentirano hrvatsko plemstvo u tom razdoblju nema niti jednog Festeticsa, Kollera, Cothmana, ili Grassalkovicsa koji su se svojim zaslugama u javnoj upravi nametnuli kao ugarski savjetnici Dvora i time zaslužili svoj uspon na društvenoj i političkoj ljestvici.

Zbog nedostatka hrvatskih savjetnika na Dvoru nije se mogao formirati niti utjecajni lobi hrvatskih staleža u dvorskim krugovima pa, iako je i unutar političkog vodstva u Banskoj Hrvatskoj vjerojatno postojala snaga koja je željela organizirano poticati napredak zemlje u cjelini, institucionalizaciju takvog pothvata predlaže Koller i postavlja se kao glavni savjetnik kraljice u pitanjima Banske Hrvatske. Koller ovdje djeluje motiviran isključivo interesima Dvora i vlastitog probitka i pred kraljicom stvara sliku hrvatskog društva i javne uprave kakvu je desetljeće prije opisao Krajačić, u vrijeme kulminacije društvene krize u Banskoj Hrvatskoj. Kollerov prikaz hrvatskog političkog života formirao je stav Dvora i u velikoj je mjeri utjecao na zaobilaženje hrvatskih staleža u pripremi osnivanja Vijeća i na apsolutističke metode kojima je Dvor 1767. proveo promjene u Hrvatskoj. Kollerov utjecaj na politiku Dvora prema Hrvatskoj tolik je da ga se, analogno Krčelićevoj sintagmi "bog Ugarske" iz vremena dok je Koller bio potkancelar, može nazvati "bogom Hrvatske" u tom razdoblju: službena dokumentacija o osnivanju Vijeća pokazuje da su dvorske institucije – Ugarska kancelarija, Državno vijeće, Dvorsko ratno vijeće i Dvorska komora – samo sporedni akteri, a odlučujući utjecaj ima Koller preko savjetnika Državnog vijeća. Izostanak savjetovanja s predstavnicima hrvatskog političkog tijela i postupak Dvora pri osnivanju Vijeća odrazio se u stavu hrvatske javnosti prema novoj instituciji, jer je ona uvijek držana kraljevim instrumentom, simbolom terezijanskog apsolutizma i stranim elementom u upravi Banske Hrvatske, kao što to pokazuju spomenuti Oršićevi i Škrlićevi stavovi iz vremena kad Vijeće više nije postojalo.

Kako bi se razumjela važnost pojave Vijeća u upravi Banske Hrvatske, potrebno je postaviti njegovo osnivanje u širi kontekst povijesnih procesa. Gledajući s perspektive razvoja upravnog aparata Habsburške Monarhije, institucionalizacija kraljevske izvršne vlasti u Banskoj Hrvatskoj pada s izrazitim zakašnjenjem, iako su zahtjevi javne uprave pratili opće tendencije. Od kraja 17. stoljeća na području Banske Hrvatske provodi se organizacija poreznog sustava, a zadaci uprave šire se na gospodarski sektor, osobito nakon oslobođenja velikog dijela teritorija od turske vlasti. Organizacija tih poslova u rukama je Hrvatskog sabora, koji je zbog nekontinuiranog rada, inertnog oblika i partikularnih staleških interesa teško mogao organizirati znatnija poboljšanja na tom polju, pa već 1697. nailazimo na prijedlog osnutka konzistorija, stalnog tijela odgovornog Saboru koje bi preuzelo sve upravne funkcije. Taj prijedlog, kao ni kasnije slične inicijative, nije realiziran, tako da progresivna inicijativa sve do 1767. ostaje na teret pojedinih vlastelinstava, bez organizacijske snage upravnog aparata, a Banska Hrvatska ostaje jedina državopravna jedinica Monarhije u kojoj cjelokupnu upravu vodi staleški sabor.

Osnutak institucije izvršne vlasti u Banskoj Hrvatskoj bilo je pitanje vremena, jer je pojava takve institucije izravno povezana s uređenjem državne vojske i odobrenjem vojnog poreza. Takve se institucije javljaju u svim državama paralelno s uspostavom stalne vojske, budući da raspodjela i prikupljanje poreza traži mrežu upravnog aparata. Tek sa sve širim zahtjevima javne uprave jača i gospodarska i izvršna uloga takvih institucija, no njihovo osnivanje direktno ovisi isključivo o potrebi centralne porezne uprave. Tako i u Mađarskoj, kad mađarski staleži na Ugarskom saboru 1715. pristaju na uvođenje stalne vojske i poreza, na istom saboru biraju komisiju koja će izgraditi novi upravni sustav; tako je i Haugwitzova porezna reforma u nasljednim zemljama provedena u uskoj vezi s reformom lokalnih vlada s ciljem da se pojača državna kontrola nad financijama. Porezna reforma u Hrvatskoj 1750. godine, kad je određena kontribucija za plaćanje Banske krajine nužno je morala dovesti do stvaranja institucionalnog okvira koji će se brinuti za podjelu i ubiranje poreza. Prvi je korak napravljen osnivanjem županijskih blagajni, čime se smanjio utjecaj Sabora, no odlučujući korak predstavlja osnivanje Vijeća, koje je 1770. preuzelo poreznu upravu. Iako je

primarna uloga institucija izvršne vlasti porezna uprava, vrlo kasno osnivanje takve institucije u Banskoj Hrvatskoj rezultiralo je time da Vijeće odmah po svojem osnutku preuzima cijeli kompleks upravnih zadataka koji su se vremenom definirali jačanjem kraljevske vlasti na lokalnoj razini, kao i sve upravne ovlasti za koje je vrhovno tijelo u Banskoj Hrvatskoj do 1767. bio Hrvatski sabor.

Rezultati pojave Vijeća u upravi Banske Hrvatske dalekosežni su i za jačanje kraljevske vlasti i za promjene unutar zemlje. Osnutkom Vijeća ostvaren je osnovni preduvjet uspješne intervencije kraljevske vlasti s ciljem provođenja dugoročnih reformskih planova, jer će se s jedne strane suradnjom Vijeća kraljevske odredbe prilagoditi lokalnim potrebama, s druge strane kontinuiran rad Vijeća omogućava i kontinuiranu kontrolu nižih upravnih oblasti. Pojava Vijeća donijela je značajne pomake i u političkom životu zemlje: javni akti dobivaju autoritet kao djelo korporativnog tijela i odvajaju se od povezanosti s osobnim interesima, a javnosti se daje slika države kao zasebnog entiteta s ciljevima korisnim zajednici.⁵¹⁵ Savjetnici Vijeća postaju politički predstavnik cijele zemlje prema Dvoru i zamjenjuju konfuznu sliku saborskog tijela, kako se ono u to vrijeme doživljavalo u Dvorskim krugovima, a politička odgovornost postaje vezana za osobe, a ne više za apstraktnu instituciju staleža. Pojava Vijeća udarac je tradicionalnoj staleškoj strukturi, ali i vrlo važan pomak u podizanju autoriteta javne uprave, kao i autoriteta Sabora jer odvajanjem upravne funkcije od Sabora njegov rad na zakonodavnim pitanjima dobiva veću težinu i oslobađa se odgovornosti zbog neposlušta ili neorganiziranosti u provedbi planskog razvoja zemlje.

Od osnutka Vijeća Hrvatskom saboru nikada nisu vraćene upravne ovlasti koje je on imao prije 1767., budući da se nakon ukidanja 1779. ovlasti Vijeća ne vraćaju Saboru, nego prelaze na Ugarsko namjesničko vijeće. Osnutkom Vijeća djelatnost Hrvatskog sabora ograničena je isključivo na zakonodavna i vojnofinancijska pitanja. Sabor ne samo da gubi upravnu funkciju, nego je uvedena i zabrana njegova saziva bez kraljevske dozvole. Znakovito je da ta zabrana nije objavljena i zakonski utvrđena sve do 1790., nego je naređena običnim dopisom banu. Mislim

⁵¹⁵ O takvoj ulozi institucija usp. RAEFF, M., "The Well-Ordered Police State and the Development of Modernity in Seventeenth- and eighteenth-Century Europe: An Attempt at a Comparative Approach", *The American History Review*, br. 5., 1978., str. 1229.-1230.

da je ta činjenica, uz preuzimanje porezne uprave od strane Vijeća 1770., pa 1779. i od strane Namjesničkog vijeća i uz apsolutističke težnje Josipa II. osamdesetih godina, odlučujuće utjecala na tješnju vezu Banske Hrvatske i Mađarske utemeljenu na Ugarskom saboru 1790. godine, budući da su hrvatski staleži potražili utočište u snazi ugarskog političkog korpusa i tako postavili nove temelje položaja Banske Hrvatske u Monarhiji.

POPIS KRATICA

- Acta CRActa Congregationum Regni
Acta CRCActa Consilii Regii Croatiae [spisi Hrvatskog kraljevskog vijeća]
ASArchiv Starhemberg (Bestand Riedegg)
Conc. exp.Conceptus expeditionis
HDAHrvatski državni arhiv
HHStAHaus-, Hof- und Staatsarchiv
HKAHofkammerarchiv [Komorski arhiv, Beč]
HKKHrvatske kraljevske konferencije
HKRHofkriegsrat [Arhiv Dvorskog ratnog vijeća]
HLHelytartótanács levéltár [Arhiv Ugarskog namjesničkog vijeća]
KAKabinettsarchiv [Arhiv kraljevskog kabineta]
KrAKriegsarchiv [Ratni arhiv u Beču]
MIÖGMitteilungen des Institut für österreichische Geschichtsforschung
MKKMagyar királyi kancellária [Arhiv Ugarske dvorske kancelarije]
MOLMagyar országos levéltár [Mađarsku državni arhiv, Budimpešta]
MÖStAMitteilungen des österreichischen Staatsarchivs
OÖeLAOberösterreichischer Landesarchiv [Gornjoaustrijski arhiv, Linz]
Orig. ref.Originales referedae
OszKOrszágos Széchényi könyvtár [Državna knjižnica Széchényi, Budimpešta]
ÖZVÖsterreichische Zentralverwaltung (ur. Heinrich Kretschmayr et al.)
StRStaatsrat [Arhiv Državnog vijeća]
ZHSZaključci Hrvatskog sabora

IZVORI I LITERATURA

Arhivska grada

Hrvatski državni arhiv

1. *Acta Congregationum Regni (1)*: Kut. 49., 50., 221., 222., 225.
2. *Acta banalia (10)*: Kut. 39., 48.-56.
3. *Acta Consilii Regii Croatiae (12)*: Kut. 1.-4.
Protokoli 1, 14.
Katalozi 9a, 9n.

Haus-, Hof- u. Staatsarchiv, Beč

1. *Staatskanzlei (V)*

Personalia: Kut. 5., 6., 11.

2. *Habsburgisch-lothringische Familienarchive (X)*

Hungarica des Staatsarchivs: Kut. 1.

3. *Kabinettsarchiv (XI)*

a) Nachlässe des Kabinetts

Nachlass Kaunitz Kut. 1.

Nachlass Nenny Kut. 1., 2.

b) Staatsrat

Protokolle 1766.-1768.

Akten Kut. 1. (br. 1215.-1500/1767)

Kaunitz Voten Kut. 1.

4. *Ungarn (XVII)*

a) Allgemeine Akten Fasc. 255.-257.

b) Specialia Fasc. 408.

Hofkammerarchiv, Beč (rote Nr.)

1. *Hoffinanz Ungarn* Fasc. 856.-868.

2. *Verschiedene Vorschläge* Fasc. 4/1, 5/1

3. *Kommerz Litorale* Fasc. 720.-721.
 4. *Kommerz Ungarn* Fasc. 930.
 5. *Cameralis Ungarn* Fasc. 148/1, 180/2, 181/1, 322., 323.

Kriegsarchiv, Beč

1. *Hofkriegsrat – Akten* 1766.: 142 ex Sept., 700/1 ex Dez.
 1767.: kart. 593.-598. (27.-Jan-714. – 28.-Mai-794)
 54-März-397., 54-Mai-294., 68-Juni-
 148/3.,
 46-Jul-74.

Oberösterreichischer Landesarchiv, Linz

1. *Archiv Starhemberg (Bestand Riedegg)* Kut. 20., tom I.-II.

Magyar országos levéltár, Budimpešta

1. *Ugarska dvorska kancelarije (Magyar királyi kancellária) (A)*
 Originales referendae (A1) MF 9991.-10003., 10035.-10043.,
 10062.
 Conceptus expeditionis (A35) MF 12328.-12332., 12404.
2. *Ugarsko namjesničko vijeće (Magyar király helytartótanács) (C)*
 Kézirattár (C96) sv. 5.
3. *Ugarska komora (Magyar kamarai levéltár) (E)*
 Informationes cam. adm. Croatiae (E26) Kut. 1.
 Administratio Croatiae (E306) Kut. 14., 52.
4. *Prijepisi iz bečkih arhiva (I)*
 Kabinettsarchiv, Hungarica aus der Privatbibliothek S.M. Fasc. 1.
5. *Obiteljski fondovi (P)*
 Nádasdy (nádasszladányi) család (P507) Kut. 25., 26., 30., 33.,
 34., 35., 37., 39., 40.

Neobjavljeni rukopisi

- Esterházy, F.:** "Allerunterthänigster Vortrag über die Verfassung Hungarns, dessen öffentliche Verwaltung und dermaligen Zustand, mit mehreren Verbesserungsvorschlägen". 15. siječnja 1785., MOL, Hungarica aus der Privatbibliothek S. M., fasc. 1., sv. D.
- Krajačić, B.:** *Systema politici gubernii Dalmatiae, Croatiae et Sclavoniae*. [1756]., Országos Szechenyi könyvtár, Kézirattár, Fol.Germ.1499./1d.
- Niczky, Ch.:** *Staatskenntnis von Ungarn*. 1766. Országos Szechenyi könyvtár, Kézirattár, Quart.Germ.127.

Suvremene publikacije i objavljeni izvori

- Beales, D.:** "Joseph II's 'Rêveries'", *MÖStA* 33, Beč, 1980.
Die Untersuchung der Frage: Warum die Königin in Ungarn so ausserordentlich geliebet werde? 1745.
- Ember, Gy.:** "Der österreichische Staatsrat und die ungarische Verfassung 1761.-1768.," *Acta Historica Academiae Scientiarum Hungaricae VI* (1959), 105-153, 331-371; *VII* (1960), 149-182.
Hrvatske kraljevske konferencije, sv. 4., Zagreb, 1992.
- Khevenhüller-Metsch, R.; Schlitter, H. (ur.):** *Aus der Zeit Maria Theresias: Tagebuch des Fürsten Johann Josef Khevenhüller-Metsch, kaiserlichen Obersthofmeisters*, 8 sv. Beč, Leipzig 1907-1972.
- Kluefing, H. (ur.):** *Der Josephinismus. Ausgewählte Quellen zur Geschichte der theresianisch-josephinischen Reformen*, Darmstadt, 1995.
- Koller Franciscus:** *Alocutio ad praesidem et reliqua regii in Regnis Dalmatiae, Croatiae et Sclavoniae consilii commembra...* 20.8.1767., Wien, Trattner.
- Krčelić, B. A.:** *Annae ili Historija 1748.-1767.* Prijevod V. Gortana, Zagreb, 1952.
- Kretschmayr (ur.),** *Die österreichische Zentralverwaltung, II. dio, 3. sv.: Vom Sturz des Directoriums in publicis et cameralibus bis zum Ausgang der Regierung Maria Theresias. Aktenstücke.* (pripr. Friedrich Walter), Beč, 1934.
- Kukuljević, Ivan:** *Jura Regni Croatiae, Dalmatiae et Sclavoniae*, sv. 1.-3., Zagreb, 1862.
- Lopašić, R.:** *Spomenici Hrvatske krajine*, sv. 1.-3., Zagreb, 1884.
- Márkus, D. et al. (ur.):** *Corpus Juris Hungarici – Magyar törvénytár 1000-1895.*, 5 sv., Budimpešta, 1900.
- Oršić Slavetički, Adam:** *Rod Oršića*, Zagreb, 1943.
- Pray, Georgius:** *Annales regnum Hungariae. Mariae Theresiae ... honoribus dicati a Michaele e comitibus de Nadasd, dum idem ... tentamen publicum subiret. Vindobonae 1764.-1767.*, Pars 2-4.

Sinkovics, I. (ur.): *Magyar történeti szöveggyűjtemény [Zbirka mađarskih povijesnih tekstova]*, sv. II/2 (1526.-1790.), Budimpešta, 1968.

Sonnenfels, J. v.: *Grundsätze der Polizey, Handlung und Finanzwirtschaft*, 3sv., 3. izd, Beč, 1770.

Zaključci Hrvatskog sabora. Sv. III.-VIII., Zagreb, 1958.-1971.

Sekundarna literatura

Adamček, J., "Ekonomsko-društveni razvoj u Hrvatskoj i Slavoniji u 18. stoljeću", u: **Gross, M. (ur.)**, *Društveni razvoj u Hrvatskoj (od 16. do početka 20. stoljeća)*, Zagreb, 1981.

Anderson, P.: *The Lineages of Absolutist State*, London-New York, ⁵1989.

Androić, M.-Bayer, V. (ur.): *Varaždin u VIII. stoljeću i političko-kameralni studij*. Zagreb-Varaždin, 1972.

Allmayer-Beck, J. C.: "Die Armee Maria Theresias und Josephs II.", u: **Zöllner, E. (ur.):** *Österreich im Zeitalter des aufgeklärten Absolutismus*. Wien, Österreichischer Bundesverlag, 1983.

Allmayer-Beck, J. C.: "Wandlungen im Heerwesen zur Zeit Maria Theresias", u: *Maria Theresia. Beiträge zur Geschichte des Heerwesens ihrer Zeit. Schriften des Heeresgeschichtlichen Museums in Wien* 3, 1967.

Bahlcke, J., Bömelburg, H. J., Kersken, N. (ur.): *Ständefreiheit und Staatsgestaltung in Ostmitteleuropa. Übernationale Gemeinsamkeiten in der politischen Kultur vom 16.-18. Jahrhundert*, Leipzig 1996.

Balázs, É.: *Hungary and the Habsburgs 1765-1800*. Budimpešta, 1997.

Baumgärtner, I. (ur.), *Consilia im späten Mittelalter: zum historischen Aussagewert einer Quellengattung*, Sigmaringen, 1995.

Bayer, V.: "Stav grada Zagreba prema osnivanju Kraljevskog vijeća u Kraljevinama Dalmaciji, Hrvatskoj i Slavoniji 1767. godine". *Iz starog i novog Zagreba* 2., Zagreb, 1960.

Bayer, V.: "Političko-kameralni studij u Hrvatskoj u XVIII. stoljeću (1769-1776)", *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu* 2., Zagreb, 1967.

Beales, D.: *Joseph II. In The Shadow of Maria Theresa 1741-1780.*, Cambridge UP, 1987.

Benna, A. H.: "Der Kronprinzen-Unterricht Josephs II. in der inneren Verfassung der Erbländer und die Wiener Zentrallstellen", *Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs*, br. 20, Beč, 1967.

Berber, F.: *Das Staatsideal im Wandel der Weltgeschichte*, München, 1972.

Bérenger, J.: "Die Habsburgermonarchie als Ständestaat: Zäsur und Kontinuität zur Zeit Maria Theresias mit besonderer Berücksichtigung Ungarns", u: *Österreich im Europa der Aufklärung*. Sv. 1., str. 437-445.

Berglar Peter: *Marija Terezija in Slovenci: izabrana besedila in podobe: terezijanski Slovenci v spomin*, Ljubljana 1992.

Bernath, M.: *Habsburg und die Anfänge der rumänischen Nationsbildung*. Leiden, 1972.

Beuc, I.: *Povijest institucija državne vlasti u Hrvatskoj (1527.-1945)*, Zagreb, 1969.

Blažević, Z.: *Vitezovićeve Hrvatska između stvarnosti i utopije. Ideološka koncepcija u djelima postkarlovačkog ciklusa Pavla Rittera Vitezovića (1652.-1713.)*, Zagreb, 2002.

Buczynski, A.: *Gradovi Vojne krajine*, sv. I.-II., Zagreb, 1997.

Conrad, H. et al. (ur.): *Recht und Verfassung des Reiches in der Zeit Maria Theresias: Die Vorträge zum Unterricht des Erzherzogs Joseph in Natur- und Völkerrecht sowie im deutschen Staats- und Lehnenrecht*, Köln und Opladen, 1964.

Conrad, H.: "Staatsgedanke und Staatspraxis des aufgeklärten Absolutismus"; *Rheinisch-westfälische Akademie der Wissenschaften, Geisteswissenschaftliche Vorträge G 173*, Opladen 1971.

Csáky, M. i Lanzer, A. (ur.): *Etatisation et bureaucratie – Staatsverdung und Bürokratie*. Beihefte zum Jahrbuch der Österreichischen Gesellschaft zur Erforschung des 18. Jahrhunderts II., Beč, 1990.

Csáky, M., Hagelkrys, R. (ur.): *Vaterlandsliebe und Gesamtstaatsidee im Österreichischen 18. Jahrhundert. Beihefte zum Jahrbuch der Österreichischen Gesellschaft zur Erforschung des 18. Jahrhunderts, Bd. 1*. Beč, 1989.

Csizmadia, A.: *Adam Franz Kollár und die ungarische rechtshistorische Forschung*, Beč, 1982.

Csizmadia, A.: *Magyar közigazgatástörténet [Povijest mađarske uprave]*, Budimpešta, 1996.

Despot, M.: *Pokušaji manufakture u građanskoj Hrvatskoj u 18. st, Grada za gospodarsku povijest Hrvatske*, knj.12., Zagreb 1962.

Dickson, P. G. M.: *Finance and Government under Maria Theresia 1740-1780.*, sv. I.-II., Oxford 1987.

Dickson, P. G. M.: "Monarchy and Bureaucracy in Late Eighteenth-Century Austria", *The English Historical Review*, sv. 110., br. 436., 1995.

Dietrich, G. (ur.): *Ständische Vertretungen in Europa im 17. und 18. Jahrhundert*, Göttingen, 1969.

Dirninger, C.: "Wirtschaftliche Integration als ambivalentes wirtschafts-politisches Konzept des aufgeklärten Absolutismus", u: **Ammerer G., Haas H. (ur.)** *Ambivalenzen der Aufklärung. Festschrift für Ernst Wangermann*, München 1997.

Dočkal, K.: *Hrvatski kolegij u Beču 1624.-1784.* (priredili L. Dobronić i J. Matoš), Beč-Zagreb, 1996.

Dorwart, R. A.: *The Administrative Reforms of Frederick William I of Prussia*. Cambridge-Massachusetts, 1953.

Doyle, W.: *The Old European Order 1660-1800*, Oxford UP, ²1992.

- Drabek, A. M. et al. (ur.):** *Ungarn und Österreich unter Maria Theresia und Joseph II.* Beč, 1980.
- Dreizler, H.:** *Absolutismus und ständische Verfassung in Deutschland. Ein Beitrag zur Kontinuität und Diskontinuität der politischen Theorie in der Frühen Neuzeit.* Mainz, 1992.
- Dümmerth, D.:** *Mária Terézia és a magyar nemesség [Marija Terezija i mađarsko plemstvo]*. Budimpešta, 1974.
- Eichwald, R.:** *Georg Adam Fürst Starhemberg (1724-1807). Diplomat, Staatsman und Grundherr.* Neobjavljena disertacija. Sveučilište u Beču, 1969.
- Eckhart, Ferenc:** "A bécsi udvár jobbagypolitikája 1761.-1790" [politika bečkoga dvora prema podložnicima], *Századok* 90, 1-6 (1956).
- Ember, Gy.:** "A Commissariatus provincialis felállítása Magyarországon 1723-ban" [Osnivanje civilnog povjerenstva u Mađarskoj 1723.], *A Gróf Klebelsberg Kuno Magyar történetkutató intézet évkönyve*, god. IV., Budimpešta, 1934.
- Ember, Gy.:** "Der österreichische Staatsrat und Ungarn in der 1760er Jahren", u: **Drabek-Plaschka-Wandruska (ur.)**, *Ungarn und Österreich unter Maria Theresia und Joseph II.*, Beč, 1970.
- Ember, Gy.:** "Az egységes monarchia gondolata Mária Terézia korában" [Misao o jedinstvenoj Monarhiji u vrijeme Marije Terezije], *Századok*, 70., Budimpešta, 1936.
- Ember, Gy.:** *A Magyar király helytartótanács ügyintézésének története 1724-1848 [Povijest poslovanja Mađarskog kraljevskog namjesničkog vijeća]*, Budimpešta, 1940.
- Ember, Gy.:** "Mária Terézia úrbérrendezése és az államtanács" [Urbarska regulacija Marije Terezije i Državno vijeće], *A Gróf Klebelsberg Kuno Magyar Történetkutató intézet évkönyve*, 5., Budimpešta, 1935.
- Erceg, I.:** "Maritimpolitik des Wiener Hofes an der Adria im 18. Jahrhundert", *Acta historico-oeconomica*, Sv. 23-24, Zagreb 1996/7., str. 45.-55.
- Erceg, I.:** "Prilog o uvođenju općehrvatskog urbara (1774.)", *Acta historico-oeconomica*, sv. 18 (1), Zagreb 1991.
- Erceg, I.:** "Pripreme i struktura Jozefinskog popisa", *Acta historico-oeconomica*, sv. 18 (1), Zagreb, 1991., str. 7.-38.
- Faber, E.:** *Litorale Austriaco. Die österreichische und kroatische Küstenland 1700.-1780.* Graz, 1995.
- Faber, E.:** "Neue Straßen – neue Welt. Innerösterreichischen Kommerzialstraßen im 18. Jahrhundert". *Das 18. Jahrhundert und Österreich. Jahrbuch der Österreichischen Gesellschaft für Erforschung des achtzehnten Jahrhunderts*, br. 11., Wien, 1996., str. 99.-120.
- Fallenbüchl, Z.:** "Die Entwicklung der Intelligenzberufe in Ungarn im 18. und am Anfang des 19. Jahrhunderts", *Anzeiger der Philosophisch-historische Klasse der Österreichischer Akademie der Wissenschaften*, 120., Beč, 1983.
- Fallenbüchl, Z.:** *Magyarország főispányai 1526-1848 – Die Obergespanne Ungarns*, Budimpešta, 1994.

- Fallenbüchl, Z.:** *Mária Terézia magyar hivatalnokai [Mađarski činovnici Marije Terezije]*, Budimpešta, 1989.
- Fallenbüchl, Z.:** "Verwaltung und Beamtentum in Ungarn zur Zeit Maria Theresias 1740-1780", *Die Verwaltung. Zeitschrift für Verwaltungswissenschaft*, sv. 14./3., Berlin, 1981.
- Feigl, H.:** "Landwirtschaft und Grundherrschaft unter dem Einfluß der Physiocratismus u: **Zöllner, E. (ur.):** *Österreich im Zeitalter des aufgeklärten Absolutismus.* Wien, Österreichischer Bundesverlag, 1983., str. 84.-102.
- Felhő, L., Vörös, A.:** *A Helytartótanácsi levéltár [Arhiv Namjesničkog vijeća]*, Budimpešta, 1961.
- Fessler, A.:** *Die Geschichte der Ungern und ihrer Landsassen*, sv. X., Leipzig, 1825.
- Finer, S. E.:** *The History of Government from the Earliest Times*, sv. III.: *Empires, Monarchies and the Modern State*, Oxford UP, 1999.
- Freudenberger, H.:** "State Intervention as an Obstacle to Economic Growth in the Habsburg Monarchy", *The Journal of Economic History*, 27, 4/1967.
- Gates-Coon, R.:** *The Landed Estates of the Esterhazy Princes: Hungary During the Reforms of Maria Theresia and Joseph II.*, The Johns Hopkins University Studies in His. 1994.
- Gavrilović, S.:** "Pisma o bunama u Hrvatskoj i Slavoniji", *JAZU, Starine*, br. 50., Zagreb, 1960., str. 353.-357.
- Gerhard, D. (ur.):** *Ständische Vertretungen in Europa im 17. und 18. Jahrhundert*, Göttingen, 1969.
- Gerloff, W.:** *Staatstheorie und Staatspraxis des kameralistischen Verwaltungsstaats*, Breslau, 1937.
- Good, D. F.:** *The Economic Rise of the Habsburg Empire 1750-1914*, Berkeley-LA-London, 1984.
- Graves, M. A. R.:** *The Parliaments of Early Modern Europe*, 2001.
- Haselsteiner, H.:** "Cooperation and Confrontation between Rulers and the Noble Estates 1711.-1790", u: **Sugar, P. et al. (ur.):** *A History of Hungary*, Indiana UP, 1990.
- Haselsteiner, H.:** *Joseph II. und die Komitate Ungarns. Herrscherrecht und ständischer Konstitutionalismus.* Beč-Köln-Graz, 1983.
- Haselsteiner, H.:** *Ogledi o modernizaciji u srednjoj Europi*, Zagreb 1997.
- Heindl, W.:** *Gehorsame Rebellen. Bürokratie und Beamte in Österreich 1780-1848.*, Beč, 1991.
- Herkov, Z.:** "Jozefinski sudbeni red", *Odvjetnik*, god. 18., br. 4.-5., Zagreb, 1968., str. 96.-107.
- Herkov, Z.:** "Kraljevsko vijeće za kraljevine Dalmaciju, Hrvatsku i Slavoniju", *Odvjetnik*, god. XVIII., br. 8., Zagreb, 1968., str. 216.-230.

- Herkov, Z.:** "O rukopisu "Notitiae de praecipuis officiis Regnorum Dalmatiae, Croatiae et Sclavoniae": je i Nikola Škrlec autor toga rukopisa?", *Rad JAZU*, br. 405., Zagreb 1984., str. 33.-194.
- Herkov, Z.:** "Rukopis 'De contributione Croatiae seu Superioris Slavoniae', njegov povod, sadržaj i autor". *Starine*, br. 54., Zagreb, 1969.
- Herkov, Z.:** "Seoski suci i njihov djelokrug u drugoj polovici XVIII. stoljeća", *Odvjetnik*, god. 18., br. 4.-5., Zagreb, 1968., str. 90.-95.
- Heyen, E. V. (ur.):** *Wissenschaft und Recht der Verwaltung seit dem Ancien Régime. Europäische Ansichten*, Frankfurt a/M, 1984.
- Hock, Carl, Bidermann, H.I.:** *Die österreichische Staatsrat (1760-1848)*, Wien 1879.
- Ingrao, Ch. W. (ur.):** *State and Society in Early Modern Austria*, Indiana, 1994.
- Ivančan, Lj.:** "Buna Varaždinskog generalata i pograničnih kmetova godine 1755", *Vjesnik zemaljskog arhiva, IV*, Zagreb, 1902., str. 151.-173. i 239.-259.
- Ivančan, Lj.:** "Iztraga proti buntovnim krajišnikom varaždinskog generalata g. 1755", *Vjesnik zemaljskog arhiva, V*, Zagreb, 1903., str. 64.-88.
- Kann, Robert:** "Aristocracy in the Eighteenth Century Habsburg Empire"; *East European Quarterly* 7/1973.
- Kann, R. A.:** "Fortschritt und Tradition", u: *Österreich im Europa der Aufklärung*, sv. 1., str. 29.-36.
- Kann, R. A.:** *Kanzel und Katheder. Studien zur österreichischen Geistesgeschichte vom Spätbarock zur Frühromantik*, Freiburg-Basel, 1962.
- Kann, R. A.:** "Die Staatsauffassung des maria-theresianischen Reformabsolutismus", u: **Zöllner, E. (ur.):** *Österreich im Zeitalter des aufgeklärten Absolutismus*. Wien, Österreichischer Bundesverlag, 1983., str. 5.-15.
- Karaman, I.:** "Djelatnost Trgovinsko-gospodarske komisije Hrv. kralj. vijeća (1769-79)", *Privredni život Banske Hrvatske od 1700. do 1850.*, Zagreb, 1989.
- Karaman, I.:** "Habsburški prosvijećeni apsolutizam tijekom 18. stoljeća kao protomodernizacijski etatički sustav", u: isti, *Hrvatska na pragu modernizacije (1750.-1850)*, Zagreb, 2000.
- Karaman, I.:** "Pokreti seljačkog puka u kasnofeudalnoj Hrvatskoj i njihove osnove", *Zadarska revija*, br. 1., Zadar 1975.
- Karaman, I.:** "Prilog velikoj buni križevačkih seljaka god. 1755.", *Starine*, br. 52, Zagreb, 1962., str. 273.-297.
- Karaman, I.:** "Prilog za povijest Senja i Karlobaga u drugoj polovici 18. st.", *Historijski zbornik*, br. 19-20, Zagreb, 1966./67., str. 103.-127.
- Karaman, I.:** "Prilozi za historiju kasnofeudalnog posjeda u Hrvatskoj", *Starine*, br. 50., Zagreb, 1960., str.
- Karaman, I.:** "Seljačke bune i terezijanska urbarijalna regulacija sredinom 18. stoljeća", u: *Privredni život Banske Hrvatske od 1700. do 1850.*, Zagreb, 1989., str. 19.-48.

- Karaman, I.:** "Trgovinska magistrala Sisak-Karlovac-Rijeka u doba terezijanskih reformi", u: *Privredni život Banske Hrvatske od 1700. do 1850.*, Zagreb, 1989., str. 49.-99.
- Kessler, W.:** *Buchproduktion und Lektüre in Zivilkroatien und -slawonien zwischen Aufklärung und "Nationaler Wiedergeburt" (1767-1848)*, Frankfurt a/M, 1976.
- Király, B. K.:** *Hungary in the Late Eighteenth Century. The Decline of Enlightened Despotism*. New York-London, 1969.
- Kirinić, V.:** *O samosvojnih pravih i pravilih Kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije*, Zagreb, 1830.
- Klaić, V.:** "Hrvatski sabori do godine 1790", *Zbornik Matice Hrvatske o tisućoj godišnjici Hrvatskoga Kraljevstva*, Zagreb, 1925.
- Klaić, V.:** "Kr. akademija znanosti u Zagrebu (1776.)", *Hrvatsko kolo VII.*, Zagreb, 1912.
- Klueting, H. ur.:** *Der Josephinismus. Ausgew. Quellen zur Geschichte der thesianisch-josephinistischen Reformen*, 1995.
- Kocher, G.:** "Rechtsverständnis und Rechtsreformen im aufgeklärten Absolutismus Österreichs", u: **Zöllner, E. (ur.):** *Österreich im Zeitalter des aufgeklärten Absolutismus*. Wien, 1983.
- Komlos, J.:** "Institutional Change under Pressure. Enlightened Government Policy in the Eighteenth-Century Habsburg Monarchy", *Journal of European Economic History* 15/3, 1986.
- Kónyi, M.:** "Az 1715-22 évi rendszeres bizottság javaslatai [Prijedlozi komisije za reformu sustava 1715.-1722.] (Systema politico oeconomico-militare)", *A Bécsi magyar történeti intézet évkönyve – Jahrbuch des Wiener ungarischen historischen Instituts*, Budimpešta, 1932.
- Köpeczi, B. (ur.):** *History of Transylvania, sv. II (1606.-1830)*, pripr. Makkai, L. i Szász, Z., New York, 2002.
- Kosáry, D.:** *Culture and Society in Eighteenth-Century Hungary.*, Budimpešta, 1987.
- Kotasek, E.:** *Feldmarschall Graf Lacy. Ein Leben für Österreichs Heer*, Horn, 1956.
- Krones, F.:** *Ungarn unter Maria Theresia und Joseph II. Geschichtliche Studien im Bereiche des inneren Staatslebens*, Graz, 1871.
- Kunisch, J.:** *Absolutismus. Europäische Geschichte vom Westfälischen Frieden bis zur Krise des Ancien Régime*, Göttingen, 1999.
- Kutschera, R.:** *Landtag und Gubernium in Siebenbürgen 1688.-1869.*, Köln-Beč, 1985.
- Liebel-Weczakowicz, H.:** "Auf der Suche nach neuer Autorität: Raison d'Etat in den Verwaltungs- und Rechtsreformen Maria Theresias und Josephs II.", u: *Österreich im Europa der Aufklärung*, sv. 1., str. 339.-364.
- Link, E. M.:** *The Emancipation of the Austrian Peasant 1740.-1798*, New York, 1949.
- Lunaček, V.:** "Hrvatski kameralist Nikola Škrlec Lomnički", pretisak u: *Nikola Škrlec Lomnički 1729.-1799. (zbornik radova)*, Sv. 1., Zagreb, 1999.
- Lunaček, V.:** *Povijest ekonomskih doktrina*, Zagreb, 1996.

- Marczali, H.:** *Gróf Pálffy Miklós főkanzellár emléiratai Magyarország kormányzásáról [Spomenice kancelara grofa Miklósa Pálffyja o mađarskoj upravi]*. Budimpešta, 1884.
- Marczali, H.:** *Hungary in the Eighteenth Century*, Cambridge UP, 1910.
- Matis, H. (ur.):** *Von der Glückseligkeit des Staates. Staat, Wirtschaft und Gesellschaft in Österreich im Zeit des aufgeklärten Absolutismus*, Berlin, 1981.
- Maurović, M.:** "Notitia de praecipuis officiis regnorum Croatiae, Slavoniae et Dalmatiae. Kritičke skice iz XVIII. stoljeća o hrvatskoj upravi". Rad JAZU 222., pretisak u: *Nikola Škrlec Lomnički 1729.-1799. (zbornik radova)*, Sv. 3., Zagreb, 2001.
- Mayer, T.:** *Verwaltungsreform in Ungarn nach der Türkenzeit*, Beč-Leipzig, 1911.
- Mályusz, E.:** *Magyarország története a felvilágosodás korában [Povijest Mađarske u vrijeme prosvjetiteljstva]*, Budimpešta, 2002.
- Mesić, M.:** "O Krčeliću i njegovih Annuah", *Rad JAZU* 32. 1875.
- Mikoletzky, H. L.:** *Österreich. Das grosse Jahrhundert*. Beč, 1967.
- Miskolczy, Gy.:** *A horvát kérdés története és irományai a rendi állam korában [Povijest i spisi hrvatskog pitanja u razdoblju staleške države]*, Sv. I-II., Budimpešta, 1927-1928. (= *Fontes historiae Hungariae aevi recentioris. Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez*)
- Mraz, G. (ur.):** *Maria Theresia als Königin von Ungarn*. Eisenstadt, 1984.
- Myers, A. R.:** *Parliaments and Estates in Europe to 1789.*, London, 1975.
- Nikola Škrlec Lomnički (1729.-1799.)**. Zbornik radova. Sv. I.-III., Zagreb, 1999.-2001.
- Neugebauer, W.:** *Standschaft als Verfassungsproblem. Die historischen Grundlagen ständischer Partizipation in ostmitteleuropäischen Regionen*. Goldbach, 1995.
- Ogris, W.:** "The Habsburg Monarchy in the Eighteenth Century: The Birth of the Modern Centralized State", u: **Padoa Schioppa, Antonio (ur.):** *Legislation and Justice*, Clarendon Press, 1997
- Ogris, W.:** "Zwischen Absolutismus und Rechtsstaat", u: *Österreich im Europa der Aufklärung*, sv. I.
- Osterloh, K. H.:** *Joseph von Sonnenfels und die österreichische Reformbewegung im Zeitalter des aufgeklärten Absolutismus. Eine Studie zum Zusammenhang von Kameralwissenschaft und Verwaltungspraxis*, Lübeck-Hamburg, 1970.
- Otruba, G.:** "Verwaltung, Finanzen, Manufakturen, Gewerbe, Handel und Verkehr, technisch-gewerbliche Bildung und Bevölkerungsentwicklung" u: **Zöllner, E. (ur.):** *Österreich im Zeitalter des aufgeklärten Absolutismus*. Beč, 1983.,
- Pach, Zs. P.:** *Hungary and the European Economy in Early Modern Times*, Hampshire, 1994.
- Padgen, A. (ur.):** *The Languages of Political Theory in Early Modern Europe*. Cambridge UP, 1987.
- Pamlényi E. (ur.):** *A History of Hungary*, Budimpešta, 1973.

- Pandžić, M.:** "Doprinos Nikole Škrleca Lomničkog uređenju arhiva i pisarnohrana u doba Hrvatskog kraljevskog vijeća (1767-1779)", u: *Nikola Škrlec Lomnički 1729-1799*, sv. II., Zagreb, 2000., str. 243.-310.
- Pandžić, M.:** "Naputak za Hrvatsko kraljevsko vijeće iz 1767. g. i nadopuna napatka iz 1770. god.", *Arhivski vjesnik*, br. 19./20., Zagreb, 1976./97., str. 185.-205.
- Paskaleva, V.:** "Die Wirtschaftspolitik Maria Theresia und die Balkanvölker", u: *Österreich im Europa der Aufklärung*. Sv. I., str. 153.-166.
- Peremin, M.:** "Spisi komercijalne uprave za Senj, Karlobag, Kraljevicu i Bakar s posebnim osvrtom na fond "Commercialia" (1749-1776)", *Arhivski vjesnik*, god. 36., Zagreb, 1993.
- Plaschka, R. G., Klingenstein G. et al. (ur.):** *Österreich im Europa der Aufklärung. Kontinuität und Zäsur in Europa zur Zeit Maria Theresias und Josephs II.* Zbornik međunarodnog simpozija održanog u Beču 20.-23. listopada 1980., Sv. 1.-2., Beč, 1985.
- Preradovich, N.:** "Das kroatische Element in der ungarischen Adelsnation", *Ungarn Jahrbuch*. 9, Budimpešta, 1978.
- Pusić, E.:** *Upravna znanost*, Zagreb, 1995.
- Radvánszky, A.:** *Grundzüge der Verfassungs- und Staatsgeschichte Ungarns*, München, 1990.
- Raeff, M.:** "The Well-Ordered Police State and the Development of Modernity in Seventeenth- and eighteenth-Century Europe: An Attempt at a Comparative Approach", *The American History Review*, br. 5., 1978.
- Raeff, M.:** *The well-ordered Police State: Social and Institutional Change through Law in the Germanies and Russia 1600-1800*, New Haven-London 1983.
- Reinalter, H.:** *Joseph von Sonnenfels*, Beč, 1988.
- Rothenberg, G. E.,** *The Military Border in Croatia 1740-1848. A Study od an Imperial Institution*, Chicago-London, 1966.
- Sandgruber, R.:** *Ökonomie und Politik. Österreichische Wirtschaftsgeschichte vom Mittelalter bis zur Gegenwart. Österreichische Geschichte.*(ur. **Wolfram, H.**). Wien, 1995.
- Scott, H. M.,** *The Emergence of the Eastern Powers 1756-1775*, Cambridge UP, 2001.
- Scott, H. M. (ur.):** *Enlightened Absolutism. Reform and Reformers in Later Eighteenth-Century Europe*, London, 1990.
- Scott, H. M.:** *The European Nobilities in 17. and 18. centuries*, 1995.
- Smičiklas, T.:** *Poviest Hrvatska*, sv. II., Zagreb,
- Strakosch, H.:** *Privatrechtkodifikation und Staatsbildung in Österreich (1753-1811)*, Beč, 1976.
- Stolleis, M.:** *Staat und Staatsräson in der Frühen Neuzeit. Studien zur Geschichte des öffentlichen Rechts*. Frankfurt a/M, 1990.
- Szabo, F. A. J.:** *Kaunitz and enlightened absolutism 1753.-1780.*, Cambridge UP, 1994.

- Szántay, A.:** "Bibliothekare und Historiker – vom Regierungsprojekt Angello Gabriele's bis Joseph II.", u: **Szábo, F. (ur.):** *Ambivalenzen der Aufklärung*, München, 1997.
- Timon, Á.:** "Die Entwicklung und Bedeutung des öffentlich-rechtlichen Begriffs der Heiligen Krone in der ungarischen Verfassung", u: *Heinrich Brunner zum 70. Geburtstag von Schülern und Verehrern dargebrachten Festschrift*.
- Timon, A. v.:** *Ungarische Verfassungs- und Rechtsgeschichte mit Bezug auf die Rechtsentwicklung der westlichen Staaten*, Berlin, 1919.
- Venturi, F.:** *Utopia and Reform in the Enlightenment*, Cambridge UP, 1971
- Vocelka, K.:** *Österreichische Geschichte 1699-1815*. (ur. H. Wolfram). *Glanz und Untergang der höfischen Welt. Repräsentation, Reform und Reaktion im habsburgischen Vielvölkerstaat*, Beč, 2001.
- Vogel, G.:** *Absolutistische Herrschaft und ständische Gesellschaft. Reich und Territorien von 1648 bis 1790.*, Stuttgart, 1996.
- Vogler, G.:** *Europäische Herrscher. Ihre Rolle bei der Gestaltung von Politik und Gesellschaft*. 1988.
- Vrbanić, F.:** "Jedno stoljeće u razvoju broja žiteljstva Hrvatske i Slavonije", *Rad JAZU* 140, Zagreb 1899.
- Wagner, H.:** "Die Herrscher und ihre Staatsmänner", u: **Zöllner, E. (ur.):** *Österreich im Zeitalter des aufgeklärten Absolutismus*. Beč, 1983., str. 16.-28.
- Walter, F.:** *Die Geschichte der österreichischen Zentralverwaltung in der Zeit Maria Theresias (1740-1780)*. Dio serije *Die österreichische Zentralverwaltung* (ur. **Kretschmayr, H.**), II/1. (=Veröffentlichungen der Kommission für neuere Geschichte Österreichs 32) Beč, 1938.
- Weber, W. E. J.:** "Dienst und Partizipation: Bemerkungen zur Rolle der hohen Beamtschaft in der frühneuzeitlichen Staatsbildung", u: **Maczak, A., Weber, E. J. W. (ur.)**, *Der Frühmoderne Staat in Ostzentraleuropa*, sv. I., Augsburg, 1999.
- Wellmann, I.:** "Kontinuität und Zäsur in Ungarns Bauernleben zur Zeit Maria Theresias und Josephs II.", u: *Österreich im Europa der Aufklärung*. Sv. 1., str. 87.-119.
- Widerhofen, H.:** *Die Impopulation und wirtschaftliche Bedeutung der Karoliner Straße im 18. Jahrhundert*. Neobjavljena dizertacija, Sveučilište u Beču, 1938.
- Wolf, A.:** *Fürst Wenzel Lobkowitz, erster geheimer Rath Kaiser Leopold I., 1609.-1677. Sein Leben und Wirken*. Beč, 1869.
- Zedinger, R.:** *Die Verwaltung der Österreichischen Niederlande in Wien (1714-1795). Studien zu den Zentralisierungstendenzen des Wiener Hofes im Staatswerdungsprozeß der Habsburgermonarchie.*, Beč, 2000.

Prof. dr. sc. Šefko Kurtović

EUROPSKI POVIJESNI KONTEKST ŠKRLECOVOG REFERATA O INSUREKCIJI U KRALJEVSTVU UGARSKOM